

ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ

ВЕЗНИ

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ

Мрак — мрак извън времето и пространството — така обикновено хората си представят всяко несъществуване. Но това е една от най-дребните им заблуди. И мракът е съществуване и където и да сме, каквито и да сме — живи или мъртви, — времето и пространството ще ни мъкнат със себе си, докато самите те съществуват. А дали има нещо извън тях, над тях, под тях — все едно мрак или светлина, — човешкият разум още не е узрял да разбере. Пък и надали ще разбере някога. За съжаление нашата вселена съвсем не е ни първата, ни последната, за да можем да знаем всичко за вселените.

И все пак къде съм бил?... Чувствувам дълбоко, че не бих могъл да започна с познатото — „Когато дойдох в съзнание...“. Преди всичко какво е съзнание? Там е работата, че в това отношение никаква позната дефиниция няма да ни помогне. Така наречените гносеологични проблеми не са проблеми на самото съществуване. Това са проблеми на човека, който се опитва да разбере как всъщност възприема външния свят, как го опосредява в себе си. Все ми се струва, че философите малко са прекалили в това отношение. Историята показва, че обикновеният човек, пък дори и неговите най-далечни прародители почти безпогрешно са се ориентирали в това, което ги заобикаля. Иначе завинаги биха си останали инфузории, жаби, в най-добрия случай маймуни, каквито наистина са били. Така че ще оставим временно това, което нарекохме съзнание, и ще потърсим друго, по-просто начало. Но това ще бъде началото само на нашия разказ. А що се отнася до това проклето и неблагодарно човешко съзнание, ще видим, може би постепенно ще се ориентираме.

И тъй, като *отворих очи*, най-напред видях светлината. Нищо друго освен светлина, но и тя ми беше напълно достатъчна. Вече различавах света, без да се разграничавам от него. Нещо повече, тая светлина сякаш бликаше от мен самия. Целият бях изпълнен с някаква тиха радост, спокойна и неподвижна като светлината около мен; с някакво дълбоко неосезаемо удовлетворение, с някакво усещане за

безмерна пълнота, която няма ни начало, ни край и не е застрашена от нищо. Сега знам, че това именно е смисълът и съдържанието на живота, но тогава не знаех, не ми трябваше да знам, аз просто съществувах. И нямах нужда от нищо друго освен от себе си.

Сега не мога да кажа дали това са били мигове или вечност. Времето все още не съществуваше. Може би така се е родила и Вселената, нашата вселена, в която ние сега живеем. Свикнали сме да мислим, че тогава тя е била напълно мъртва, че животът се е зародил милиарди години по-късно. Но това не е толкова сигурно. Дори да не е била съвсем жива, непременно е съхранявала в себе си паметта за живота. И може би сама се е заслепила от своя първоначален блясък, отнесла го е във вечността. И едва тогава — след цяла вечност! — сам аз започнах да различавам в тая безбрежна светлина предметите. Най-напред видях тавана, все още като бяла блестяща безконечност. Белия глобус на лампата в края на тънка метална тръба. Гладка бяла стена, лишена от всякаква плътност, като граница на моето все още неосъзнато човешко съществуване. Не, все още не бях човек, ни канарче, ни паяк дори. Може би в най-добрия случай някоя инфузория. Много по-късно разбрах, че стената не е била ни бяла, ни гладка. Но това е друг въпрос. И изобщо не бива да се подвеждате от моите сегашни думи: Аз вече различавах предметите, но все още не знаех как те се наричат. Нещо повече — все още не ги разграничавах от себе си. Те съществуваха в мен, в моята неподвижност, бяха част от моето собствено съществуване. И дори не подозирах, че в тоя свят съществува движение. Но все пак съм обърнал главата си малко надясно, както слънчогледът се обръща към слънцето. Това, което видях, ме накара да трепна. Нека го наречем първото малко вълнение, първото движение в душата ми. Отсега нататък мога да забравя всичко, което ми се е случило в живота, никога тоя миг.

И ето какво видях. Голям прозорец в бяла рамка, зад невидимото стъкло клоните на гигантско дърво. Поне така ми се стори в тоя миг — гигантско. Изведнъж сякаш изчезнах в неговото зелено сияние. И то бе обляно в светлина, но тая светлина бе съвсем различна. Тя бе жива. Тя не струеше, а трептеше като плазма — неизмерим, безконечен живот. Листата на дървото бяха плътно зелени, добре изрязани, с лек метален отблясък. Напълно неподвижни и все пак — като светлината — безкрайно живи. Гледах алчно, с неутолима жажда тоя живот, гълтах го

ненаситно, както до смърт жадният би гълтал живителната вода. И все пак не бях така тих, радостен и спокоен, както в оная моя вечност. Може би съм бил щастлив, това е нещо друго, нещо съвсем различно. Сега всичко, което виждах, бе извън мен. Сега за пръв път разграничих, без още да съзнавам ясно, моето собствено съществуване. Трябваше да минат много месеци, за да разбера колко страшен е бил тоя миг. Именно той постепенно е образувал в човешкото съзнание зловещата идея за крайност, за прекъснатост и в последна сметка — за смърт. Но тогава бях жив, именно безкрайно жив, без никаква сенчица от идеята за смъртта.

И тук се случи нещо странно, нещо, което едва ли е могло да се опише с обикновени думи. Отнякъде внезапно долетя и кацна върху един от най-близките клони малка черна птица с остро, жълтеникаво клонче. Това бе най-обикновен кос. Вие навярно често ги виждате из градските паркове, те май че са се преместили да живеят само по градовете. Но едва ли сте обърнали внимание колко свършена и изящна е в своите простички форми тая незабележима птица. Косът подскочи на клончето, после погледна в стаята, погледна в мен.

Ето това е странното — мигновено и спонтанно си помислих, че и аз съм кос. Тук само думата „помислих“ е доста неточна. Освен ако приемем, че по някакъв подобен начин мислят всички живи същества, включително и дърветата. Важното е това, че виждах себе си като кос и коса като себе си. Но това дори не е странно, по-скоро би трябвало да бъде естествено. Та какво може да си помисли едно животно, като види за пръв път друго животно — едно-единствено в своето съществуване? Там е цялата работа, че тая мисъл или това чувство, или това усещане ме преследваше месеци подред. Особено рано сутрин, когато отварях очи и погледът ми попаднеше във все още тъмните клони на дървото пред моя домашен прозорец. Но моето дърво е друго — едрolist, беззникав чинар. И мислите ми сега са напълно човешки мисли. А може би съм наистина кос — мислех си аз. — Толкова малко приличам на другите хора, толкова се различавам от тях. Така мислех, но тия дни са все още много далечни.

Струва ми се, че тук трябва да спра за малко. Някой може да се запита — всъщност защо трябва да се описват подробно такива дреболии. И защо така придирчиво да се анализират. Та това е доста скучно.

Какво мога да отговоря? Нищо!... Това си е ваша мярка, ваш вкус, ваше право на избор. Но ако сте прескочили няколко от погорните редове, по-добре затворете тая книга... Ще ви бъде трудно и по-нататък, особено пък като влезем в лабиринта. Тогава на всяко разклонение трябва да спирате и да размисляте за посоката. Не е работа, в тоя свят няма време за губене. Има много хубави книги, по-увлекателни и навярно много по-дълбоки и мъдри. Няма нищо страшно, аз не съм професионален писател, та да ви се обидя.

* * *

И тъй, косът погледна отново към мен, трепна с крилете си и отлетя така внезапно, както бе долетял. Почувствувах се огорчен, много огорчен, това бе първото определено и ясно чувство, което се бе появило в душата ми. Много нови неща се бяха появили в душата ми през тия мигове. Моята разграниченост от света преди всичко, движението, което не подозирах, че съществува, самотата, която все още не бях осъзнал. И нещо, което впоследствие се оказа най-важното. С отлитането на коса у мен внезапно бе започнало да тече времето. Моето време. Слава Богу, то все още не цъкаше, неговото първо завъртане бе така бавно, че едва го почувствувах. Навярно до края на тоя разказ ще бъркам чувството с мисленето. Но така беше в действителност. Все още бях свършено безразличен към времето, все едно че не съществуваше. От всички беди, които ме бяха довели до тая болница, извлякох само една-единствена полза. Именно моето безразличие или моята безчувственост към човешкото време. Но не съм сигурен, че това ще продължи вечно. Кой знае, може би моят часовник ще започне да цъка няколко дни или месеци преди неизбежната смърт. И така гръмко, че ще заглуши всички други човешки часовници. Но едва ли ще се оплача. По-бързо или по-бавно, всеки човешки часовник е длъжен да отброи своето време.

Но в тия мигове много повече ме заинтересува движението. Щом косът литна, значи мога да литна и аз. Дори направих някакво неосъзнато движение и тогава за пръв път усетих моята тежест. Неприятно, сковаващо, бих казал, отвратително чувство. Но не се отчях веднага, направих нов опит. Тоя път успях да завъртя само

главата си, и то почти неусетно. Това, което видях, ме накара да забравя всичко друго. До мен бе седнал човек, жена по-точно. Спомням си, че в първия миг се изплаших. Нищо чудно, всички животни се плашат от човека — и косовете, и морските свинчета дори. Но това трая само мигове. И веднага се превърна в удивление, а удивлението в някакво жадно, неутолимо любопитство. Жената бе много млада, облечена в бяла манта, която сякаш сияеше в своята белота. Но самата тя като че ли не би трябвало да ми направи някакво особено впечатление — руса, почти пепелява коса, малко размити черти на лицето или поне така ги видях с моето непривикнало зрение; деликатни устни, толкова свежи и непокътнати, сякаш току-що бяха започнали да дишат; много сини очи с някакъв неописуем израз, който тогава не успях да разгада. Не зная дали бе красива. Но това синкаво сияние, което се изливаше от очите ѝ, бе по-силно и по-прекрасно от всякаква светлина. После тя внезапно стана и бързо излезе от стаята.

И тъй, аз не съм кос, аз съм човек. Възвръщах се и се възвръщах към себе си с невъобразима бързина. А метаморфозата се състоеше в това, че внезапно се бяха появили думите. Аз мислех. Аз съм човек, това е болница. Дявол знае какво търся тук, това сега не ме интересуваше. Леглата бяха две, успоредно едно на друго, моето бе по-близо до прозореца. Ако се съди по това, колко старателно са сгънати чистите покривки, второто не бе заето. Много хубаво, дето второто не бе заето, не изпитвах никакво желание да виждам хора. Изобщо чувствавах се малко притеснен в моята човешка метаморфоза. С все сила ми се искаше да се възвърна отново към онова могъщо дърво, което с такава сила ми внушаваше чувството за пълноценност и вечност. Отново погледнах към него, но сега впечатлението ми бе съвсем друго, то бе обикновено, човешко. Дърво като дърво, дъб навярно, макар че наистина бе много мощен. Нещо стегнато имаше в мен, нещо незадоволено. Да, наистина много просто — гладен съм. Гладен съм, леглото ми е кораво, нещо стиска главата ми. Неволно се пипнах, ами да, главата ми здравата е превързана с бинтове, които ми бяха омотали даже шията. Изглежда, че добре съм се наредил някъде, по някакъв начин. Вечността бе отлетяла завинаги, предметите се открояваха все по-ясно, вече усещах натрапчиво всички форми и разстояния. Ако трябва от днешна гледна точка да преценя своето тогавашно състояние, изводът може да бъде само един: да се върнеш в

съзнание, да се почувствуващ отново човек не е никакво предимство, дори простишка радост не е.

Прекарах тъй десетина минути в разпокъсан, разсеян размисъл. После вратата се отвори, в стаята влезе нов човек. Без да каже нито дума, той седна на столчето, на което преди малко седеше онова синеоко момиче. Двамата мълчахме и се гледахме, предполагам, и двамата изпитателно. Макар че и той беше облечен в бяла манта, никак не приличаше на лекар. Всъщност доста смешен човек. Малко простовато, ъглесто лице, необикновено дълга шия. Ябълката на глътката му бе покрита с яки, лъскави косми, така че ми бе много трудно да махна оттам своя неучтив поглед. Но той едва ли забеляза това.

— Как се чувствувате? — запита човекът.

— Ами добре — отвърнах аз. И това беше горе-долу истината.

— Нещо да ви боли?

— Не, нищо... — И изведнъж се досетих: — Нещо ме сърби отзад.

Дори се пипнах неволно там, дето ме сърбеше. Неговите умни, добри очи се усмихнаха.

— Ами хубаво е, дето ви сърби отзад — каза той. — Аз съм доктор Топалов, вашият лекар... Доктор Кирил Топалов... А вие знаете ли как се казвате? — запита той внезапно.

В очите му блесна малка искрица, но тогава аз не ѝ обърнах внимание. Повече ме обърка въпросът му. Как се казвам?... Защо да се казвам?... Какво общо има това с нашата работа?

— Не знам — отвърнах аз.

— Помислете си малко... Става дума за вашето име. Аз ви казах моето.

Помислих си малко. Нямах чувство, че съм си забравил името. По-скоро, че никога не съм имал име.

— Не знам — отвърнах аз.

— Добре, ще ви помогна малко... Вие се казвате Симеон Игнатов Балевски... Но се подписвате просто Игнатов... По професия сте архитект, главен директор на „Интерстроежи“... Това говори ли ви нещо?...

— Нищо — отвърнах аз.

— Да, така и очаквах — въздъхна той едва забележимо. — Вие получихте фрактура на черепа. И вследствие на това претърпяхте доста сложна мозъчна операция... Нищо, не се плашете. Скоро всичко ще се оправи.

Да се плаша ли? — помислих аз неспокойно. — Защо трябва пък да се плаша?

— Защо да се плаша? — попитах гласно.

— Няма смисъл, разбира се... Трябва да ви призная, че не ви познавах преди... — Той се запъна.

— Преди какво?

— Ами да кажем — преди нещастieto.

— Какво нещастие?

— Когато сте си счупили черепа... Вие сте отишли да инспектирате една ваша постройка... И там сте се подхлъзнали и паднали. Не е кой знае какво да падне човек от втория етаж на една съвременна сграда. Но за беля сте паднали тъкмо върху главата си... Там, дето сега ви сърби. — Той отново се поусмихна. — А знаете ли къде живеете?

— Не знам...

— Бъдете спокоен, и аз не знам... А случайно да си спомняте името на жена си?

— На жена си? — трепнах аз. — Нима съм женен?

— Да, женен... Без деца. Но казват, че жена ви е много красива.

Тук нещо ми щракна.

— Нима не сте я виждали? — запитах аз.

— Не съм — отвърна спокойно той. — Аз имам кабинет в другото крило на болницата... При вас идвам само на прегледи... Както разбрах — току-що сте дошли в съзнание. И навярно още не сте се видели в огледалото. Имате ли представа за вашата възраст?

— Какво беше това — възраст?

— На колко сте години — помогна ми той.

Аз се замислих. Кой знае защо, тоя въпрос ми се видя най-труден. Но той мълчеше и чакаше. Мъчех се да си спомня някое човешко лице, но в главата ми нямаше нищо.

— Добре, според вас аз на колко съм години? — попита той отново.

Погледнах го много внимателно. Но не беше нужно да го гледам кой знае колко дълго.

— Около петдесет и пет — отвърнах аз.

— Браво! — възкликна той искрено зарадван. — Навърших ги преди три месеца... Е, добре, на вас колко си давате? — Погледът му беше изненадващо любопитен.

— Ами около трийсет... — отвърнах аз неуверено.

— Вие сте на четиридесет и шест — каза той и, кой знае защо, гласът му прозвуча доста доволно. — Но правилно отговаряте... Всеки човек в себе си, в своето самочувствие, се смята винаги доста помлад... Дори бабите и старците, които едва ходят...

Той помисли малко, после запита:

— Знаете ли какво е ръжен?

— Ръжен? — измърморих аз. — Май че нещо, с което се бърка в огъня.

— А топлийка? — побърза той, едва дочакал отговора ми.

— Игла с малка главичка.

— Има ли разлика между топлийка и карфица?

— Сега не мога да кажа!...

— А знаете ли какво значи рудиментарен?

— Зачатъчен — отвърнах аз, без да се замисля.

Той ми зададе още десетина въпроса. Но колкото повече вървах напред, с толкова по-голяма лекота отговарях. Усещах как нещо в главата ми се разпечатва, думите просто бликаха една след друга. И тая лекота ми беше толкова приятна, че аз просто го зяпах в устата от удоволствие.

— Добре, сега ще ви задам един малко по-труден въпрос... Вие сте архитект и навярно ще си спомните. Кой е построил Кьолнската катедрала?

Наистина този въпрос не беше толкова лесен. Замислих се малко.

— Тя е строена повече от шестстотин години — отвърнах аз най-сетне. — Според мен с доста посредствени материали... Майсторите са били много добри, но тия, които са давали парите — изрядни скъперници!

— Спомняте ли си все пак някое име?

— Почакайте малко... Ами да — Арнолд, Йоханес, Николаус...

— Чудесно! — за втори път възкликна той.

И беше готов да се облегне доволно назад, но веднага усети, че столчето е без облегалка. Да, да — паметта не е толкова просто нещо. И както много по-късно разбрах, разликата между условните и безусловните рефлексии е много по-тънка, отколкото някои физиолози си мислят.

— Сега мога да ви кажа и диагнозата — обади се отново лекарят. — Вие страдате от амнезия. Знаете ли какво е амнезия?

— Да, знам...

— Но вашият случай е малко по-особен... Вие сте загубили само своята лична памет... Разбира се, това понятие е много условно. За съжаление, съвременната медицина не може да каже нищо определено за мозъчните центрове, които съхраняват тая памет... Преди години се смяташе, че това е хипоталамусът и ретикулите... Сега други смятат, че хипокампусът е център на тая дейност... Лично аз се съмнявам. Изобщо безкрайно е рисковано да се свързват някои процеси или качества на съзнанието с точно определени мозъчни центрове. Толкова рисковано, че, бих казал, недостовърно... Но ето че вие днес ме озадачихте... Трябва да ви кажа, че сте паднали точно върху вашия хипокампус... Там, дето ви сърби...

Не очаквах, че ще го разбере така пълно. И така лесно.

— А да не съм го премазал? — обадох се аз любопитно.

Само любопитно — нищо повече. Все още няхах никакво усещане или чувство за опасност — по-малка или по-голяма, все едно.

— Не, не! — отвърна енергично лекарят. — Лично аз асистирах на вашата операция... Хипокампусът беше, естествено, засегнат при удара. Кости от черепа се бяха забили в него. Но да е премазан или ампутиран — не, не!... А това не е фатално. Според мен мозъчните центрове на паметта си взаимодействуват и подпомагат... Останалата част на вашата памет, тая, която сте придобили опосредено, е в отлично състояние... Аз вярвам, че всичко у вас ще се възстанови такова, каквото е било... Вярвам, да, вярвам... Не мога само да ви определя срокове...

Той погледна часовника си. А това навярно означаваше, че нашият разговор или неговият преглед е свършил. Беше ми мъчно в тоя момент, че ще загубя своя събеседник. Чувствата, които бе възбудил в мен, ги усещах като приятни.

— А мога ли и аз да ви задам няколко малки въпроса?

— Моля, моля — трепна той. — На ваше разположение.

— Как се казва това дърво пред прозореца?...

Той не си направи труда дори да го погледне.

— Това е Куеркус педункулифлора... Летен дъб... Прекрасен екземпляр, единствен в нашия малък парк... Около петдесет-шейсетгодишен, по моя преценка, разбира се... Кой знае как е попаднал тук. И навярно се чувства малко самотен...

— Едва ли — казах аз. — Той е толкова силен, толкова жив. Най-хилави са гъсто израслите гори...

Нещо особено блесна в погледа му.

— И това ли знаете? — попита той сериозно. — Да, добре, поздравявам ви. Прав сте, разбира се. Всяко същество, за да израсне достатъчно силно, трябва да бъде малко самотно...

Той се изправи, леко усмихнат. Много ясно съзнавах, че тая усмивка не е предназначена за мен. Това бе неговата професионална усмивка, отправена към кой да е пациент. Това леко ме натъжи.

— Преди малко при мен имаше някаква млада жена. С бяла престилка. Знаете ли коя е тя?

— Навярно някоя от медицинските сестри — отвърна той малко разсеяно. — Те ми се обадиха по телефона, че сте дошли в съзнание.

— Да, благодаря. И сега още един последен въпрос... Сутрин ли е, или следобед?

— Вие как мислите?

— Мисля, че е следобед...

— Да, точно така... Четири часът и пет минути. От пет минути горе ме чака един стар, капризен човек...

— Прощавайте, докторе. Мислех си — как ще изкарам до вечерята. Имам чувството, че не съм ял поне от една седмица.

Той отново седна на стола.

— Доста повече!... През това време ви хранехме по изкуствен начин. Сега трябва да се внимава — толкова е отвикнал стомахът ви... Ще започнем с много лека храна.

Той си отиде, като ми кимна още веднъж на изхода. Изведнъж се почувствувах натъжен и самотен. Толкова е приятно да ти задават разни въпроси, да отговаряш на тях с лекота и самочувствие. Е, добре, не бих ли могъл да си задавам въпросите сам? Опитах, но не излезе нищо. Това може да ви се види странно, но така беше. Не бях в

състояние да си задам нито един въпрос, нямаше откъде да го взема. Умът ми все още беше съвсем инертен, нямаше свой двигател, своя инициатива. Не приличаше на жив човешки орган, а на безчувствен апарат, който само друг може да пусне в действие. Но в крайна сметка все пак успях да съчиня един въпрос. Коя е жена ми? Каква е тя? Но не можех да си спомня нищо. Съвсем нищо... Това ми се виждаше просто невероятно. Все пак бях разбрал горе-долу от доктор Топалов какво е лична памет. Е, добре, нейното име не може да не съществува в моето съзнание, дошло там по някакви странични пътища. Заедно с още стотици или хиляди имена. Иван Вазов например. Кой е Иван Вазов? Ами това е патриархът на българската литература. Кой е Хосе Марти? Кубински поет и революционер. Клемент Готвалд? Бивш президент на Чехословакия. Но всички тия имена се появяваха у мен, в моето съзнание, някак спонтанно, без да ги предизвикам. Ако можех така спонтанно да извикам нейното име, може би щях да намеря и отговора.

Към шест часа донесоха моята скромна вечеря. Всъщност това бе само една купичка с бульон и съвсем малко парченце сухар. Донесе я една едра жена с грамаден мек бюст, около четиридесетгодишна. И лицето ѝ бе много месесто и необикновено добродушно. Но в първия миг аз просто не я погледнах, цялото ми същество се устреми към храната с такава вътрешна сила, с такава ярост, че за пръв път, откакто бях дошъл в съзнание, аз направо се смаях. Нима в човешката душа няма друг по-силен мотив, по-ярко чувство от нашето отношение към храната? Ако се съди по моето състояние — така изглежда. Когато протегнах ръка към тая малка бяла купичка, върховете на пръстите ми леко трепереха.

— Сега, сега! — усмихна се жената с благата си усмивка. — Ей сегичка ще ви нахраня...

— Вие ще ме нахраните?

— Ами така се полага... Не бива да пипате сам храната. Отде да знам, както сте се настървили, може да глътнете всичко наведнъж.

Права беше, разбира се. Можех да глътна не само бульона, но и самата купичка. Тя се разположи много удобно край мен, втъкна ми в шията една салфетка и внимателно загреба с лъжицата малко от златистата течност. Никога няма да забравя това чувство. Не, не става дума за самия вкус на супата, в първия миг той даже малко ме разочарова. Но това първо усещане за блаженство, когато течността

мина през хранопровода, едва ли може да се сравни с нещо друго. А тя не бързаше да ми поднесе втора лъжица.

— Всички се радват! — бърбеше жената. — Радват се, дето сте дошли в съзнание... Да ви кажа право, някои ви бяха отписали... Само доктор Топалов...

— Колко дни бях в безсъзнание? — прекъснах я аз.

— Знам ли колко, не съм ви броила дните и нощите... Но трябва да има две седмици.

Погледнах я стреснат. Първото усещане за уплаха — все още твърде неясно.

— И как ме храниха?

— То си има начини... С преливане в кръвта на биологични смеси, дори с инжекции.

Но аз едва я чух. Две седмици в безсъзнание — това наистина ми се виждаше страшно.

— Сега търсят жена ви по телефона — продължи тя. — Искат и нея да зарадват, горкичката...

Но и тя не бе виждала жена ми, нито знаеше как се казва. Но продължаваше да ме храни старателно по своите неизвестни за мен предписания. И след всяка лъжица лицето ѝ ставаше все по-добро, бих казал дори, все по-хубаво и по-разнежено. Ако човек ни погледнеше от страни, би казал, че аз храня нея, а не тя мен. Най-сетне привърши и стана.

— Ще дойда още веднъж днес — каза тя, като ми се усмихваше майчински. Да, наистина майчински, макар че сам аз бях по-възрастният от двамата. — Към осем часа...

И си отиде. Всички си отиваха тук, само аз оставах. След около половин час ме посети медицинската сестра. Едва ли и вие сте виждали по-чисто и по-стерилно същество. Беше така измита, така изкъпана, така великолепно изпрана и изгладена с горещи ютии, че белотата ѝ изглеждаше почти неземна. И все пак ми се стори малко хладна. Или малко високомерна — дори сега ми е трудно да кажа. Погледна ме така спокойно, сякаш не знаеше нищо за съдбата ми. Не ми зададе никакъв въпрос, само забодде в бута ми една инжекция, между впрочем така изкусно, че почти нищо не усетих. И едва тогава благоволи да проговори:

— Аз ще бъда дежурна тая нощ... Нищо няма да правите сам. Особено пък да ставате... Каквото и да ви е нужно — ще ме викате. Ето с това копче...

Тя ми обясни как да си служи с него. И си отиде. И тя си отиде. Но моят ангел-хранител наистина се появи точно в осем часа. Тоя път ми донесе малко преварена, свършено безсолна изварка. И ми позволи сам да си я изям. Беше много приятна, макар и безвкусна. Към девет часа за последен път се появи сестрата. Поднесе ми емайлираната подлога, после тактично се оттегли към прозореца. Но не успях почти нищо да свърша — толкова нейното присъствие ме бе стегнало вътрешно. Преди да излезе, тя угаси лампата, само чух как щракна външната врата.

Мрак. Така започнахме, струва ми се. Но мрак разреден, топъл и поносим. И все пак сърцето ми лекичко се присви. Едва сега разбрах какво означава за човека видимото присъствие на нещата и вещите. Те го окуражаваха, вдъхваха му чувство за реалност и сигурност. А тия едва забележими контури и сенки в мрака по-скоро ме плашеха. Масичката в ъгъла ми приличаше на звяр, който се е приготвил да скочи. Под второто легло подаваше муцуната си някакъв плъх. Знаех, че не е така — плъхът е навярно моят чехъл. И все пак не бях спокоен. Тогава все още не можех да проникна в моето състояние, но сега знам. Човекът е истински човек само докато свети слънцето. В мрака той става пра-прачовек. Тогава той е готов да се скрие в пещерата, да се покатери в своето наколно жилище, далече от всяка опасност. Така навярно са се породили тия тъмни чувства в него, които все още са тъмни.

За да се окуража малко, започнах да мисля. Какво можех да мисля? Освен отново да се помъча с името на жена ми. Отпуснах се малко, търпеливо зачаках. Сам не знаех каква беля си отварям. Отначало човешките имена се отцеждаха бавно като капки. Крум. Борис. Симеон. Петър, Асен. После започнаха да барабанят леко, докато рукунаха като дъжд. Иван. Боян. Христо. Васил. Тодор. Александър. Александър I. Александър II. Александър III. Къде съм тръгнал по тия мъжки имена, аз търсех женско име, името на жена ми. Амнерис, Агамемнон, чакай, това беше мъж. Лукреция, Агрипина, Жозефина, Клеопатра? По-добре български имена, но не ми идваше нито едно. Мила ми Иванке. Добре. Иванка, Драганка, Виолета, Цвета,

Ирина, Комбина. Трябваше да ги произнасям много по-бавно, за да има време да направя връзката. Но не можех по-бавно, те просто чаткаха като сухи печати, които не оставят никаква следа. Искях да спра, да се успокоя, но моят вътрешен автомат тракаше безпощадно. Не знаех как да го спра, не познавах механизмите на този проклет мозъчен апарат. Лили, Вили, Люси, Пуси. Глупости. Но колелото продължаваше да се върти. Нина, Мина, Здравка, Буда, Рада, Бистра. Бистра Нанева. Коя беше тая Бистра Нанева? Струва ми се, някаква архитектка или скулпторка. Разбира се, че е скулпторка... Да, сега работи в Париж.

Едва призори като че ли стигнах до нещо. И изведнъж се успокоих и заспах. Това малко чудовище, затворено в черепната кутия, можеше да се успокои само след като постигне целта си.

* * *

На сутринта в моята болнична стая влезе нова медицинска сестра. И тя изглеждаше свежа, току-що изкъпана и изгладена, но за разлика от снощната ми се стори някак по-светла и приветлива, с малко крива, но много сладка усмивка.

— Добро утро, другарю Балевски, как се чувствувате? — попита тя така свойски, сякаш се бяхме виждали седмици наред.

— Ами добре — отвърнах аз доста сънливо.

Тя ми напъха някакъв термометър под мишницата. Докосването на хладната ръчичка бе много приятно.

— След малко ще ви вземат кръв. Нали не се плашите?

— Плаша се — отвърнах аз.

— Не вярвам!... Такъв мъж като вас!

И тя се приготи да излезе. Трябваше да я спра поне за малко.

— Извинете, колко медицински сестри има в нашето отделение?

— Шест — отвърна тя. — Коя ви трябва?

Аз ѝ описах тая млада жена, която бях видял за пръв път, когато дойдох в съзнание. Тя се позамисли.

— Не, тя не беше сестра... А някоя от вашите посетителки.

— Сигурна ли сте?

— Да, разбира се... Именно тя ни съобщи, че сте дошли в съзнание.

Отново останах сам в стаята, доста озадачен. Но ако е била моя посетителка, защо си е отишла така внезапно. Би трябвало да остане, да поговори с мен. Или най-малкото да ме поздрави с моето избавление. Защо е изчезнала така странно, така необяснимо? Потънах в догадки. А на всичко отгоре мисълта ми работеше свежо и чисто. Беше много приятно да имаш такава хубава и точна мисъл в главата си.

За закуска ми донесоха кашица с грис. Доста добра чинийка. Но сега казвам, че това е било кашица с грис, тогава не знаех. Излапах я за броени секунди, после оставих чинийката и се огледах свиреп. Под другото легло наистина се подаваше носът на син, плъстен чехъл. Ако не беше чехъл, ако беше зайче например, бях готов да се нахвърлям върху него като хищник. Такава алчност, такъв бяс за храна усещах в себе си, по-точно в дълбините на моето тяло. В най-дълбоките, най-скритите дълбини на плътта ми. Тогава си мислех, че тоя неистов глад ще остане у мен завинаги. Но се излъгах. След един месец, когато вече бях у дома, започнах да ям колкото едно пиле. И то предимно вегетарианска храна.

После дойде момичето с малката сладка усмивка, за да си прибере термометъра. Изглеждаше още по-весела и дружелюбна. След това си отиде със своето снопче термометри в ръка. Дори се пообърна на прага и спря за малко.

— Сега ще ви пратя бръснар — каза тя. — Стига сте плашили хората с тая четина.

Отново сладка усмивчица и си отиде. Във всяка стая ли се усмихва така хубаво? Беше ми неприятно дори да си го помисля. Към десет най-сетне пристигна доктор Топалов. Седна край мен, пипна небрежно пулса ми, доволно измърмори:

— Имате бистър поглед... Спомнихте ли си нещичко?

— Да, докторе — казах аз гордо. — Името на жена ми... Тя се казва Лидия.

Той ме погледна изненадан. Стана нужда подробно да му разкажа за моята първа, толкова неспокойна нощ. Изглежда, че моят разказ много му хареса.

— Улучили сте много хубав метод. Но не бива да прекалявате, особено в началото. Колкото по-спокоен сте, толкова по-добре.

Той говореше малко шеговито, това ме учуди.

— Това ли е всичко?

— Струва ми се, че е завършила балетна школа — казах аз. — Но не съм много сигурен.

За съжаление той не можеше нито да го потвърди, нито да го опровергае — просто не познаваше Лидия.

— Сънувахте ли тая нощ нещо? — запита отново той.

Да съм сънувал? Знаех думата, но много трудно си припомних какво означава тя. Лекарят се опита да ми помогне, но не съм сигурен, че го разбрах докрай.

— Не, не съм сънувал... Все едно че влизам в някаква черна дупка, и като му дойде времето, излизам оттам...

— Постепенно?... Или изведнъж?...

— Просто отварям капака и излизам...

— Много ми се искаше да сте сънували нещо — призна си той огорчен. — Когато извършим стомашна операция, да речем, ние чакаме пациентът да пръдне... Пръдне ли, значи, спасен е. Организмът е поел своите вътрешни биологични ритми и функции. При операция като вашата бих предпочел да сте сънували нещичко, каквото и да е. Макар че съвсем не ми е безразлично какво ще бъде.

— И все пак какво общо има с пръдната? — запитах аз.

— Има, разбира се. Според науката сънят е много съществена функция на мозъка. А според мен — едно от най-големите чудеса на живота. И именно сънят е онзи лекар-хигиенист, който изхвърля от складовете на съзнанието всичко, което подлежи на разваляне. И го изгаря нощем. Но защо нощем? Ето там е цялата работа. Защото нощем господарят му спи и не може да му попречи. Кой господар обича да му шетат тайно из къщата, да се разпореждат с неговите най-скрити вещи. Сънят слага всички тия неща на кладата, после драсва клечка кибрит... И ето огънят пламва, понасят се облаци от пламък и дим, в които всичко се смесва по някакъв фантастичен начин... Това ние наричаме сънища.

Тия неща могат да ви се сторят обикновени и банални, но аз ги слушах с нарастващ интерес. Той търсеше да постигне в мен нещо, което все още не разбирах. Водеше ме по пътища, които не ми бяха познати. Колкото и да е странно, обикновеният човек много по-лесно може да си представи едно раздвоено съзнание, отколкото едно

непълно съзнание. Навярно лекарят се стремеше точно към това — да ми даде някаква представа за това, което ми липсваше. Но едва ли успяваше и едва ли разчиташе само на себе си.

Най-сетне свършихме. Той се замисли.

— Имате ли някакво желание?

— Ами да, разбира се! — възкликнах аз. — Може ли да ми се увеличи малко храната... Аз съм непрекъснато гладен... Гладен съм като звяр.

Той се усмихна. Усмивката му беше съчувствена и добродушна.

— Не сте толкова гладен, колкото си мислите — отвърна той. — Ние ви хранехме по изкуствен начин. Но според мен напълно достатъчно. Вашият организъм имаше почти всичко, което му е нужно. Сега въпросът е: кой си прави с вас тая лоша шега? Стомахът, който усеща себе си празен? Или мозъкът, който е свикнал да получава от него определени импулси или сигнали? За вас това е без никакво значение — важното е, че сте гладен и това усещане ви е непоносимо. Лично аз смятам, че в този случай е виновен мозъкът. Той се самоиндуцира и все по-властно почва да крещи за нуждите на организма. Стомахът от своя страна се навива от неговите измишльотини, усилва своята перисталтика. Това ние наричаме обратна връзка. Ще ви кажа, че много малко физиолози и невролози вярват в нея...

Колкото и да е странно, аз го разбрах превъзходно. Но не разбрах защо това би могло да се оспори. Не намирах никаква логика. Всеки най-обикновен телефон може да дава сигнал и да приема сигнал. Аз му казах моето съображение. Той ме изслуша малко снизходително и се усмихна.

— Проблемът не е толкова прост, колкото изглежда на пръв поглед. Кое всъщност е физиологично, кое психично дори Господ не може да каже.

И скоро след това си отиде. Бръснарят дойде едва след час. Всъщност оказа се не бръснар, а бръснарка — дребна женица с големи кротки очи на крава. Беше ми някак неудобно да бъда обръснат от една крава, но нямаше къде да мърдам. Работеше така внимателно, така бавно — косъм за косъм, — че едва ли можеше да обръсне повече от трима-четирима души на ден. Така си обясних и нейното голямо

закъснение. След като най-сетне свърши своята работа, тя се оттегли две крачки назад и ме погледна доволно.

— Да, стана човек от вас!... Друго е като пипне женска ръка.

— Имате ли огледало?...

— Разбира се! — каза тя. — Може ли без огледало...

И ми донесе неголямо метално огледало с дръжка. На задната му страна бе монтиран фабрично портретът на хубав млад мъж с елегантна брадичка. Много по-късно разбрах, че това е бил Николай Гяуров. Но тогава се погледнах малко небрежно в това женско огледало и едва не го изпуснах от ръката си — толкова бях изненадан. Наистина не очаквах такова силно, бих казал, непонятно изживяване. Всеки обикновен човек е свикнал да вижда себе си или по-точно своето отражение, от дете. Той е свикнал с тоя образ, с неговите промени, той просто се е вживял в него. И би могъл да разпознае себе си, стига да може да ги погледне отвън. А аз се видях изведнъж и внезапно — като възрастен. Едро, неприятно лице, доста мършаво, с две дълбоки надлъжни бръчки по бузите. Малко зловещо на вид. И най-главното — съвършено чуждо лице, което нищо не ми подсказваше. Едър нос, дълги корави устни. Някакъв особен, неочакван израз на власт и сила. Наистина ли ги имах?... Не, в никакъв случай!... Бледата представа, която имах за себе си, подсказваше поне малко вътрешна деликатност. И известна интелигентност, по дяволите, известно достойнство, щом съм главен директор. Тоя човек не само че ми беше съвършено чужд. Но той ми беше и неприятен на всичко отгоре.

В тоя вид ме завари медицинската сестра, която бе влязла за нещо.

— Какво ви е, защо сте толкова мрачен? — запита тя малко загрижено. — Да не ви е лошо?

— А, не — нищо — измърморих аз. — Но току-що се видях в огледалото.

— И не се харесахте?

— Не, никак...

Ако се беше разсмяла, щях изведнъж да се успокоя. Щях да приема като комплимент нейния смях. Но тя ми заговори така сериозно, сякаш говореше с някакво капризно дете.

— Не мислете такива глупости!... Казвам ви съвсем сериозно — вие сте хубав и представителен мъж. И елегантен на всичко отгоре.

— Това пък откъде знаете?

— Ами хората са ви срещали — когато сте били здрав. Не казват, че сте конте, разбира се, това не би ви приличало. Но — много изискан. Та вие често ходите в чужбина, навярно знаете какво да си купите...

О, благословен, тих дъждец, който се лееше освежително върху строшената ми глава.

— Пък и да не говоря каква слава ви се носи! — прибави тя внезапно.

— Каква слава? — погледнах я с надежда аз...

— Ами каква!... То се знае каква!

И отново ме дари със своята кривичка сладка усмивка. Едва не си затворих очите от удоволствие. Боже, колко глупави стават мъжете, като си загубят паметта. Сякаш си загубват акъла...

— Хайде, поспете малко, поспете... Сутрин се спи най-сладко. Следобед тук ще огрее слънцето, ще ви стане горещо...

Наистина съм заспал. Събудих се така внезапно, сякаш някой ме бе ощипал по носа. Събудих се неспокоен. До мен седеше жена и гледаше замислено през прозореца. Кой знае защо, в първия миг си помислих, че е майка ми. Все още не можех да свикна с моята възраст. Сега я гледах малко уплашено — от долу на горе. Не, каква майка — това са глупости. Наистина не беше млада жена, но и стара не беше. Удължено лице, силно мургаво, изпосталяло, страшничко май, с израз на спотаена мъка. Но много стройна фигура, едва сега забелязах това. Дори така — както бе седнала на ниското столче — изглеждаше доста висока. Плетена блузка, много едро изплетена, така че под нея прозираше цялото ѝ бельо. Малък, почти девически бюст. Притаих дъх в някаква неясна уплаха, в някакво тъмно, непонятно вълнение. Каква е тая странна жена, какво търси край мен.

В тоя момент тя сведе глава и погледна право в мен, право в лицето ми. Много красиви очи, макар и доста дълбоко поставени в кухините на черепа. Страстни очи. Но не знам защо, стори ми се, че на самото им дъно се бе притаила едва забележима тревога. Тревога или уплаха, не ми бе съвсем ясно.

— Аз съм Лидия — каза тя.

Гласът ѝ прозвуча съвсем спокойно. Но понеже лежах все така безчувствен на мястото, тя добави, тоя път малко по-настойчиво:

— Аз съм жена ти...

Целият се разтърсих. Никога, никога един обикновен човек не може да си представи каква огромна власт и сила се съдържа в тая похабена дума. Наистина ли е тя? Нима може да бъде толкова... толкова възрастна преди всичко, пък и толкова различна. Представях си я дребничка, светла, с малко скъсен нос, с тънки веждички, с бретон. Сам не знам как бях съставил в себе си точно такъв образ. Но какъв друг? Какъв друг за моята тиха, равна и спокойна душа. Нима тоя бронзов идол е наистина жена ми, моята жена? Тогава аз какъв съм?

— Знам всичко за теб — продължи тя със същия сдържан, прекалено спокоен глас. — Казаха ми да не те тревожа... Няма да те тревожа, няма за какво да те тревожа...

Едва сега поех малко въздух.

— Прощавай, Лидия — отвърнах аз. — Трябваше да се досетя, разбира се. Но като отворих очи...

— Видях ти се малко възрастна? — прекъсна ме тя с едва доловима горчивина. — Аз наистина не съм млада, миличък. Между нас има само две години разлика.

— Друго исках да кажа... Просто смятах, че си много по-обикновена... Като всяка съпруга.

— Ти никога не би се оженил за една обикновена жена — поусмихна се тя, но усмивката ѝ беше малко посърнала. — Всички твои неща са били винаги най-хубави... Като момиче аз наистина бях много красива.

— Ти и сега си много красива — отвърнах аз.

Навярно наистина съм го мислил. Тогава не можех да лъжа. Все още не знаех, че има и лъжи на тоя свят.

— И твоят дом е много хубав — продължи тя. — Хубава улица, хубав етаж, хубав апартамент... И самата сграда е много хубава, защото е построена по твой проект... И у нас е много хубаво. Ти всичко обзаведе сам, по свой вкус... Защото имаш хубав вкус, разбира се, такава ти е професията. Всичко у дома е по твой вкус, освен самата аз може би. — Тя храбро се поусмихна.

Не знаех дали говори сериозно, или мъничко се шегува.

— И какво още? — попитах аз в нейния тон.

— Хубави картини, малко, но много хубави. Хубав мокет, много хубаво куче — тя изведнъж се стресна, лицето и лекичко побледня. — Мони, трябва да ти кажа истината, Пинки изчезна...

— Какъв Пинки?

— Твоето куче!... Изчезна в същия ден, в който се случи и това нещастие с теб. Не изчезна, а просто избяга... В същия час, може би в същата минута. Ние бяхме двамата в хола с Пинки. Изведнъж той стана неспокоен, започна да ръмжи, както си дремеше. Изведнъж скочи, започна да лае силно, отчаяно!... Аз просто се стреснах — какво му стана? Обиколи хола като побеснял, после се втурна към антрето. И аз след него, разбира се. Пинки все тъй лаеше ужасен и дращеше с нокти по външната врата. Кой знае какъв дявол ме накара да му отворя. Просто ми дожаля за него. Той се впусна като луд по стълбите... И изчезна, до днес го няма...

Тя млъкна отчаяна. Видът ѝ беше такъв, сякаш всеки миг можех да стана от леглото и да ѝ завъртя два плесника.

— Към колко часа беше това?

— Към шест и половина... Към седем и половина ми се обадиха от Банкя какво е станало с теб...

— Разкажи ми нещо повече, Лидия!

— За Пинки?

— Не, за тоя ден.

През тия минути нейното лице някак неусетно се бе просветлило, станало бе много по-свежо, много по-младо. Сега то отново помръкна. Доста дълго мисли, после внезапно каза:

— Мони, ти не се прибра предната нощ... В петък срещу събота...

— Без да ти се обадя?

Очаквах с напрежение нейния отговор. Тя сякаш се поколеба за миг, но отговорът ѝ прозвуча съвсем категорично.

— Без да ми се обадиш...

— Това за пръв път ли се случваше?

— Не за пръв път... Всъщност за втори... Но не ми се иска сега да говоря за това.

— Добре, карай нататък.

— Всъщност няма нищо особено. В събота сутринта си отишъл в дирекцията, макар че събота за вас е почивен ден.

— Какво значи почивен ден?...

— Ние имаме петдневна работна седмица, събота и неделя не се работи... В дирекцията си останал до четири часа, без да обядваш... След това си излязъл... Към шест часа си пристигнал на постройката в Банкя...

— Каква е тая постройка?...

— Лятна резиденция на едно посолство. На западногерманското май. Проектът е твой, ти много се интересувахе как ще го реализират... Но какво е станало там — не знам. Не исках да питам, много тежко беше за мен да се интересувам...

— Лидия, да не сме се скарали нещо предния ден? — попитах аз.

— Не, Мони, не — отвърна тя уморено. — Разбира се, във всяко семейство има дребни кавги и дразги... Но няколко месеца преди това с нас не се бе случвало нищо лошо... Или нищо неприятно.

Безсмислено беше да я разпитвам повече. От нея нищо нямаше да науча. И побързах да сменя темата, повече от страх да не попадна на нещо, което точно сега не бих желал да чуя.

— Какво исках да те питам? А, да — живи ли са моите родители?

— Само майка ти е жива... Тя си живее на село, заедно със сестра ти. И сестра ти работи там, тя е ветеринарна лекарка... Ти си ми казвал, че живеят добре, нямат нужда от нищо...

— Виждала ли си ги?

— Да, разбира се... Но не идват много често у нас. Майка ти е вече много стара, не ѝ се пътува... А сестра ти...

Тя се позапъна и спря.

— А сестра ми?

— Сестра ти май много не ме харесва. Никоя сестра няма да ме хареса. Сестра ти навярно би желала да имаш работлива, делова, практична жена... И най-важното — жена с професия... И сигурно е била права, на теб ти трябваше именно такава жена...

— Нима ти нямаш професия?

— Завърших балетно училище, след това школа... Но като се оженихме, ти не ми даде да продължа.

— Защо? — попитах аз искрено учуден.

— Не знам защо, миличък... Ти знаеш. Или по-точно ти знаеше. Може би си искал да имаш жена само за вкъщи... А може би не си вярвал, че имам талант, че имам призвание, което е по-важно... И навярно си бил прав, щом съм могла да се откажа така лесно... Или така лекомислено.

— Кое от двете?

— По-скоро второто... Човек, който няма истинско призвание в живота, може да стане жертва на всичко... А човек, който е имал призвание, а по някакъв начин го е погубил, непременно ще стане жертва...

Не, не беше лошо казано. Много ми се искаше да продължа този разговор. Току-що бях отворил очи за света, искаше ми се да знам всичко. Но главно исках да знам всичко за себе си. Все още не разбирах колко опасно може да бъде това знание. Но замълчах. Усещах някаква умора в гласа ѝ или може би някаква едва доловима съпротива. Тя не ходеше в нашия общ дом като в свой дом. Навярно там нещо ни бе разделило. Може би нищо не ни бе разделило, но поне така ми се струваше. Не исках да я насилвам, това бе чуждо на душата ми. Тя мълчеше. И аз мълчах. За нея навярно това мълчание бе естествено. Или поне в реда на нашите всекидневни отношения. Но аз се чувствах леко потиснат. Или отдалечен и различен. Тогава все още не разбирах точния смисъл на човешките думи.

Доста дълго мълчахме. Сега моето вътрешно желание бе да си отиде. Не е естествено един мъж да лежи немощен и обезсилен върху някакво чуждо болнично легло. И друг да виси над главата му. И тя наистина си отиде, скоро след това. Преди да стане от стола, Лидия се наведе и ме целуна по бузата. Лъхна ме дъх на силен и натрапчив парфюм, смесен с дъха на цигари и още някакъв много познат, но неразличим. Преди да затвори вратата, тя отново ме погледна, малко скрито, както ми се стори, или малко случайно. Но именно този кратък поглед ме разтърси за втори път през този ден. В него имаше надежда може би или отчаяние, или отчаяна надежда — не знам, не знам какво, пък и не исках да знам. Просто се обърнах на дясната страна и потопих погледа си в зеленото спокойствие на клоните. Все още бях много потиснат, усещах дълбоко в мен как вътрешният часовник отмерва тежко и строго секундите и минутите. После тия удари започнаха

постепенно да заглъхват, докато съвсем изчезнаха. Докато напълно и сякаш завинаги се потопих в тяхната неизмерима и щастлива вечност.

* * *

След това Лидия започна да идва в болницата всеки ден, обикновено към пет часа. Вече за нищо не я разпитвах, оставях я да говори сама. Отначало говореше съвсем малко, но постепенно се поотпусна. Усещах как се съвзема в себе си, как става все по-отворена, по-ведра. И все по-светла — такава, каквато я виждах в себе си, преди да я зърнат очите ми. Странно как бързо изчезна и онова неприятно първо чувство, че сме различни по възраст, че е много, много по-стара от мен. Сега тя беше жена като всяка друга, или по-точно такава, каквато трябва да бъде всяка съпруга. Може би съм бил прекалено чувствителен през онзи пръв ден. Пък сега си имах и друга, много по-тежка грижа. Аз се учех да ходя.

Да, така беше — аз се учех да ходя. Никога не можех да си представя, че това е толкова трудно. И не разбирах защо. Пък и доктор Топалов не разбираше или пък не искаше да ми каже. Но не можех да ходя, просто няхах крака, или по-точно колене няхах. Понякога успявах все пак да направя няколко микроскопични крачки, но изведнъж коленете ми сякаш изчезваха и аз се свличах на пода, изпълнен с отчаяние и уплаха. Почувствувах, че и доктор Топалов сериозно се разтревожи. Направиха ми цяла серия електрограми, навярно съвсем безсмислени. След това започнаха различни масажи и процедури — понякога прекарвах с часове във физиологичния кабинет. Съвсем нищожен напредък. Пък и всички проби бяха съвсем нормални — състоянието на всички вътрешни системи и органи, на всички рефлексии не показваше почти никакви отклонения. И въпреки това едва успявах с цената на огромни усилия да стигна до прозореца.

Не знам дали не се лъжа, но накрая като че ли сам преодолях болестта. Или по-точно, преодолявах я при всеки отделен случай с огромни усилия на волята. Щом коленете ми започнаха да се топят като восък, налягах всичките си душевни сили, просто им заповядах да оживеят. И усещах как постепенно се вкоравяват, за да устоят на тежестта. Доктор Топалов внимателно и мълчаливо следеше моите

усилия. Не знам дали вярваше, или не вярваше в тях. Но явно ме поощряваше да ги върша. Щом само дяволът и богът могат да ни помогнат, нека ги оставим на мира да помагат, както си знаят. Но накрая проходих.

Никога няма да забравя моята първа дълга разходка. Направих я съвсем сам, без ничия помощ, без патерици, дори без бастун. Преминах през целия болничен коридор — от единия му край до другия. И не изразходвах дори половината душевни сили, както в досегашните случаи. На края на коридора, близо до медицинския кантар за всеобщо услужване, имаше голямо стенно огледало. Огледах се в него едва ли не в позата победил гладиатор. И веднага трябваше да се смиря. От огледалото ме гледаше висок, мършав човек, късо остриган, с изнурено, бих казал, нещастно лице. Леко клепналите уши му придаваха още по-злополучен вид. А пижамата с къси крачоли и ръкави — още по-окаян. Но това наистина бях аз — точно такъв, какъвто съм и в действителност. И какъвто е в действителност всеки човек. Трябва най-напред хубаво да му оскубем перушината, за да разберем какъв е той всъщност.

Хранех се все по-добре. Макар че порциите бяха съвсем достатъчни за всеки нормален, здрав човек, Лидия ми носеше храна и отвън. И със затаено задоволство, с обожание дори наблюдаваше как гълтам като грамадно овчарско куче нейните котлетчета и палачинки. Особено палачинките, намазани с чудесен ягодов конфитюр. След всеки изминат ден моето самочувствие все повече набъбваше. И обратно — Лидия ставаше все по-смирена. Тоя закон на скачените съдове навярно ви е добре известен. Но аз в никой случай не се гордеех с моята власт. Тая власт не ми трябваше. Навярно смиреният човек е по-щастлив от тоя, който непрекъснато се вслушва в гласовете на своите желания. И подчиненият е по-свободен от тоя, който ръководи неговия живот. Тая мисъл ще ви се види навярно доста консервативна. И такава си е всъщност. Но в случая не е виновна мисълта, животът е виновен. Пък и нямам право да обобщавам, аз съдех за всичко главно по себе си.

— Разкажи ми нещо — казах аз веднъж. — Каквото и да е?

Но тя бе загубила до най-голяма степен това, което наричаме инициатива. Не беше оная жена, която се опитваше да ме преценява и съди.

— Какво например?

— Ами например — какъв архитект съм аз?... Добър?... Лош?...
Кадърен — некадърен?

Тя веднага усети, че се глезя вътрешно. Как тъй — некадърен? Некадърен човек може ли да се изкачи така бързо по обществената и служебна йерархия. Въпреки това лицето ѝ светна.

— О, всички казват, че ти си отличен архитект... Изобщо един от най-добрите.

Кой знае защо, това ми се стори малко. Един от най-добрите. Не исках да бъда един от най-добрите.

— Остави какво говорят. Кажете ми ти какво мислиш.

Навярно бе усетила моето вътрешно желание.

— Аз смятам, че си най-добрият... Така смята и Христофор.

— Кой е тоя Христофор?...

— Твоят пръв заместник в дирекцията.

— Ами какво искаш от моя пръв заместник!...

— Не, не — така е! — отвърна тя убедено. — Непременно е така, макар че не разбирам много от архитектура... И все пак не си направил кой знае колко сгради... Може би защото си прекалено придирчив...

Замислих се малко.

— Това ли е истинската причина?... Или има и някаква друга?

— Каква например?

— Ами например най-обикновения човешки мързел.

— Не, не, в никакъв случай! — възрази тя енергично.

Замисли се за известно време, после добави:

— Може би наистина има нещо друго... Но не знам как да ти го обясня.

— Ами по най-простия начин.

— По най-простия начин — повтори тя някак автоматично. — Ами ти не обичаш да правиш това, което искат от теб... Ти си правиш винаги това, което сам искаш.

Трудно ми беше да го повярвам. Дори човек с непълна памет като моята би трябвало да знае. Архитектът не работи за себе си. Архитектът работи по чужди поръчки. Така са работили всички велики архитекти през епохите. Разбира се, всеки според своята дарба или своя гений. Но поръчката си е поръчка, трябва да се изпълни.

— Можеш ли да ми дадеш някакъв пример?...

— Много примери — отвърна веднага тя. — Да речем, твоята първа конкурсна работа... Това беше някакъв хубав туристически хотел в Боровец. Ти получи първата награда, при това с комплименти. С големи комплименти дори в пресата — ново, оригинално, неправено досега... Пък построиха друг хотел, тоя, който бе получил трета награда.

Просто притаих дъх.

— Спомниш ли си го как изглеждаше?

— Как да не си спомням... Ти го имаш и досега вкъщи. Почти завършена кръгова форма — като Рилския манастир...

— А тогава какво ново?

— Не, не — твоето решение беше много оригинално. Но точно тука ти възразиха ония, домашните архитекти на „Балкантурист“. Рилският манастир имал такава форма, защото трябвало да се брани от нападения. А сега кой ще напада хотелите на „Балкантурист“... Пък и сградата не била функционална... Ти винаги много се ядосваше на тая дума. Според теб всяко истинско изкуство по своето същество е функционално... Именно защото е съвършено. Но според мен те просто си търсеха претекст да го отхвърлят... Навярно им се е видял доста скъп. Сега у нас има такъв принцип — колкото се може по-малки капиталовложения, колкото се може по-голям икономически ефект... Пък може би не са намерили и строителна организация, която да се заеме с такава пипкава работа...

Да, наистина знаеше много, навярно се е интересувала от моите работи. За пръв път я погледнах с някакъв по-особен, бих казал, човешки интерес. Но тя едва ли усети това.

— Ти изобщо много обичаш природата, дърветата, зеленината — продължи тя. — Обичаш да вграждаш своите проекти естествено в системата на природата...

Просто изтръпнах при тия думи. Самата тя едва ли съзнаваше какво ми е казала — именно в тоя ден, в тая болнична сграда. Може би тая малка случка беше и моят пръв порив — да потърся, да разбера себе си. Обзе ме някакво огромно, непреодолимо желание да я разпитвам още и още. Но намерих сили да се възпра. Не трябваше да я насилвам, не трябваше да я принуждавам. Смътно усещах, че тогава Лидия ще почне да говори не това, което мисли, а което очаквам да чуя от нея. Пък и скоро след това тя си отиде. Винаги си отиваше в шест и

половина, за да завари един от служебните автобуси. Болницата се намираще малко извън чертите на града. Преди да излезе, тя се обърна да ме погледне. В очите ѝ тоя път нямаше нито сенчица от тревога.

Да, да — по всичко изглежда, че нашите отношения вече навлизаха в своя нормален коловоз. И все пак разбирах или съзнавах, че това едва ли е точно така. Нещо висеше между нас — нещо непознато и нерешено. Може би само временно го бяхме посипали с пепел — това въгленче, което все тъй си тлееше под пепелта. Връщах се и се връщах назад — към моя пръв ден. Почти цяло денонощие бе изминало, преди тя да се появи в болницата... Какво означаваше това?... Липса на достатъчно интерес? Такава, каквата я виждах сега — много трудно ми беше да си представя. Нейното странно, неспокойно, афектирано поведение при нашата първа среща. Това усещане за отчуждение и вътрешна хладина. Тая уплаха в погледа ѝ, преди да напусне стаята. И най-сетне дори сегашното ѝ поведение, което ми се струваше вече съвсем нормално. Може би не беше съвсем нормално... Вече няколко пъти ѝ бях намекнал, че ми се иска да се прибера у дома. Но тя сякаш не чуваше тия думи, нито ми отвърщаше нещо — поне от приличие. От нашия дом ли се страхуваше? Или от тоя голям, непознат свят, който ни чакаше.

Но аз наистина много исках да се върна у дома, в тоя дом, чийто образ изобщо не съществуваше в мен. А може би чисто и просто исках да се отърва от тая великолепна болница и моя великолепен лекар. Имаше минути, дори часове, в които се чувствах не просто човек, а някакво беззащитно и безмозъчно опитно животно. Започнах някак несъзнателно да намразвам тия безупречни емайлирани апарати, тия проводници, тия мигащи светлини, тия неспокойни стрелки, тия плъзгащи се пишещи пера, които оставяха след себе си криви, объркани линии. Изобщо цялата тая наука, която искаше да проникне в мен, да проучи и анализира всичките ми нервни възли и центрове, сякаш в тях се криеше душата ми, моята тихичка и скромна душа, както си мислех тогава, която изобщо не ги интересуваше. Знаех много добре, че не съм прав, че не съм признателен, че всичко се върши за мое добро, но въпреки това душата ми тайно се противеше. Не разбирах какво е то, не можех да си го обясня. Пък не ми и трябваше да си го обяснявам. Сега си мисля, че е било някакво изконно чувство на човешката цялост, която не иска да бъде накърнявана и се стреми

винаги да намира себе си именно като цялост. Дори не ми се искаше да ви разказвам за тия неща, но чувствавам, че трябва. Всичко, което ми се случи, трябва да го разкажа каквото е, макар че това е почти невъзможно. Все пак има някои неща, които не бива да се разказват докрай. И то именно по същата причина. Няма никаква гаранция, че ако разложим всичко до последните му най-деликатни частици, ще можем да го съединим отново. А това няма ли да разруши човешката цялост?

Така или иначе, когато на другия ден влязох в кабинета, в тоя негов личен кабинет, в който приемаше своите външни пациенти, заявих едва ли не от прага:

— Докторе, не е ли вече време да си вървя?

— Седни, седни по-напред — отвърна той, без да ме погледне.

Аз седнах. И едва тогава видях очите му, очите, които тихичко ми се присмиваха.

— Знаех, че ще ми го кажеш... И то именно днес... Научих се да усещам тия работи... Всички, които са лежали в тия стаи, стигат дотук... Някои по-рано, други по-късно... Но усетих, че ще ми го кажеш именно днес...

Като го гледах такъв насмешлив, но и такъв добър, такъв грижлив и предан на своята работа, изведнъж запратих по дяволите всички свои чувства или всички тайни на обърканата човешка душа.

— Добре, докторе, не искам да споря с теб... Но кажи ми искрено — кой си ти — бог или сатана!

— Нито едното, нито другото — отвърна той спокойно... — Аз съм човекът, който иска да свърши докрай своята работа.

— И според теб какво още има да довършваме?

Той някак инстинктивно се пипна по десния джоб. Винаги го правеше, когато е затруднен. Навярно беше пушач, но, разбира се, не можеше да пуши тук, в болницата.

— Ти се възстанови напълно — отвърна той. — Всичко освен паметта. Но тук не виждам никакъв напредък. И никакво прозорче.

— Но какво още може да се направи? — попитах аз нетърпеливо.

— Може, разбира се... Например така наречените електрошокове. Напоследък те се прилагат с доста добри резултати.

Той не ми обясни какви са тия електрошокове, но аз отлично го разбрах. Очевидно и това знание бях скътал някъде в моята неосъзната

памет. В миг някаква надежда пламна в главата ми, но бързо угасна.

— Не, докторе, не съм съгласен.

— Защо? — попита той учуден.

— Просто нямам доверие на такъв вид експерименти.

Той се позамисли.

— Уверявам те, че тия шокове са съвършено безопасни...

— Не, не е логично, докторе... За да има резултат, трябва да има и някакво активно въздействие върху мозъка... Но нима може да се прецени предварително дали това въздействие ще има положителен или отрицателен резултат... А ако няма никакъв резултат, то изобщо не е въздействи...

— Наистина те поздравявам! — каза лекарят зарадван. — Ще запиша в моя дневник, че амнезията не дава отрицателни резултати върху логическото мислене... И все пак твоето логическо мислене не е съвсем безупречно. Електрическите шокове действително нямат никакво въздействие върху един нормален човешки мозък. Това е доказано и от опитите, и от човешката практика. Електрически удари, понякога изключително силни, се случват всеки ден... Но изменения в мозъчната дейност досега не са констатирани...

— Не са констатирани от науката... Но това не означава, че действително не съществуват... Нима науката всеки ден не открива въздействия, които преди това не са й били известни...

Той се разсмя.

— Добре, добре, и на това не бих могъл да възразя... Но има нещо друго, на което никой не може да възрази — електрошоковете понякога дават много добри резултати. Това е доказано от медицинската практика. Изглежда, че те възстановяват някои загубени връзки... Ако няма загубени връзки, тяхното въздействие е изобщо безсмислено. А при теб действително има някаква скъсана връзка.

— Да, разбирам... Но логиката си е логика. Все пак си остават три теоретични възможности. Или връзката ще се възстанови. Или връзката няма да се възстанови. Или връзката ще се доразкъса. Третата възможност сега-засега нито може да се приеме, нито да се отхвърли. Но тя съществува.

— А резултатите?

— Добре, резултатите... Аз ще ти разкажа една малка история. Преди десетина дни жена ми донесе тук един малък транзистор.

Работи два дни и изведнъж спря. Поразклатих го малко, чукнах го оттук-оттам и той отново заработи... Работи близо три дни, макар и не съвсем безупречно... След това отново млъкна. Сега колкото и да го клатя, никога повече няма да тръгне... Ето това е шокът...

Тоя път доктор Топалов като че ли малко се ядоса вътрешно.

— Добре, няма да те убеждавам повече... Но така или иначе, трябва да знаеш, че без шок няма да мине...

— Предпочитам да бъде естествен.

— Няма естествени шокове... Всеки шок е насилие върху органа. Но както и да е... В събота сутринта вие можете да си отидете... Аз ще ви подготвя документите.

Изглежда, че го бях засегнал — така внезапно премина на „ви“.

— Защо точно в събота? — погледнах го аз любопитно.

— Защото петък ми е последният работен ден през седмицата. Не ми се иска да ви изпращам... Не си изпълних дълга докрай. Не мога да споря с вас, нямам право... Пък и аргументи нямам. Така че в петък следобед ще се видим за последен път.

Много ясно почувствувах огорчението в тона му. Постъпих като дурак, разбира се. Но нямах и друг изход, по това време компромисите все още не ми бяха известни...

— Докторе, безкрайно съжалявам, че те огорчих... Но приеми и тоя наш разговор като един експеримент...

Но той не реагира на думите ми, беше потънал навярно в някаква своя мисъл.

— Кажете, защо, като влязохте, ми зададохте тоя странен въпрос — какъв съм аз?... Бог или сатана?

— А защо сега ме питате? А не тогава?

— Защото сега сам аз си го зададох. — Той малко притеснено се усмихна.

— Докторе, честна дума ви казвам — не знам защо... Той просто излетя от устата ми. Все си мисля, че сатаната е бил част от бога. И господ е направил фатална грешка, като го е изтръгнал от себе си. Сега вече сатаната няма друг изход, освен да си гледа своята работа... Иначе съществуването на бога съвсем ще се обезсмисли...

Станах и си отидох. В петък следобед наистина го посетих за последна консултация. Намерих го в добро разположение на духа, явно готов да спори или да се шегува. Но сега пък аз нямах настроение,

смътно чувствах, че съм направил някаква грешка — ако не спрямо науката, то поне спрямо него. Като разбра, че няма да стане никакъв разговор, той пхна в ръцете ми три листа, изписани с ясен и грижлив почерк, какъвто лекарите обикновено нямат. Очевидно доктор Топалов много се бе постарал заради мен.

— Прочетете това — каза той. — Искам да знам дали всичко ви е ясно.

Взех и ги прочетох... Всичко ми беше напълно ясно. Режим на храна. Режим на живот. Какво трябва да правя. Какво не трябва да правя. Какви чувства, какви преживявания могат да ми бъдат полезни. И какви — вредни. Какви практически занимания мога да си намеря — не само за да си запълня времето. Но и да си осмисля по някакъв начин живота. Не ставаше дума за моята професия и за моята работа в дирекцията, която ръководех. Очевидно той ги изключваше от моето съществуване.

— Да. Безкрайно съм ви признателен — казах аз искрено.

— Има нещо, което не записах... Всеки четвъртък сутрин трябва да идвате при мен за преглед и консултация. Не забравяйте, че все още аз отговарям за вас... А не вие за себе си.

— Обещавам, докторе...

Той се облегна назад. По лицето му се четеше явно облекчение.

— И все пак не съм сигурен, че господ е направил грешка — каза той внезапно. — Ако двамата взаимно не се конкурираха, нямаше да има никакво развитие в природата.

Той се усмихна, без да сваля от мен своя поглед, малко насмешлив, както винаги. Да, това наистина беше идея. Трябваше да помисля. Имах достатъчно време да мисля.

* * *

И тъй — дойде най-сетне денят на моето встъпване в живота. Но тогава изобщо не мислех за тоя живот. Не хранех към него ни надежди, ни страхове. Ни дори никакви особени интереси, освен един. Кой съм аз всъщност? Но и това не бива да се преувеличава. Много добре знаех какъв съм: тих, спокоен, уравновесен човек, в моите собствени очи, разбира се. Може би малко стеснителен. И без особено желание да

общувам с другите хора. Впрочем и самите хора не особено ме интересуваха. Хора като хора, доста подобни на мен, макар и малко различни. Наистина съзнавах донякъде, че не са точно такива в книгите, които бях чел. Но и на това съмнение намирах някакъв отговор. Ами писателите именно за това са писатели — да правят хората по-различни и главно по-интересни. И съвсем не допусках, че с мен може да се случи нещо, което после да се опише в книга.

И все пак — кой съм? По какво се различавам от другите? Стоях пред стенното огледало в коридора и се гледах така, сякаш наистина се виждах за пръв път. Сега все пак имаше нещо ново — за пръв път бях облечен в обикновени дрехи, и то в тия, с които ме бяха домъкнали полумъртъв тук, в болницата. Син блейзър с метални копчета, тъмносив панталон, отворена синя риза в моряшки цвят, с бяла яка. Но ризата и бельото ми бе донесла Лидия предния ден — ония навярно са били здравата окървавени. Нищо особено, скромно облекло, но ми стоеше много добре. Въпреки всичко изглеждах свършено променен, нямах нищо общо с оня човек, който бях зърнал в същото това огледало преди една седмица. И не разбрах какво толкова ме е променило. Едва ли бяха само дрехите — може би изразът на лицето ми — така спокойно уверен, сякаш принадлежеше на човек, който никога през живота си не е имал проблеми. Или ако е имал — решавал ги е бързо и категорично. Може би някаква скрита изтънченост в силните и малко груби черти на лицето ми. Каквото и да е, в никакъв случай не бях мъж за изхвърляне.

Но като се обърнах да си тръгна, едва не залитнах. Зад гърба ми бе застанало онова хубаво момиче с малката сладка усмивка и ме гледаше удивена. Много лошо ме бе издебнала — в момент на престъпна суетност. Но бързо се посъвзех и запитах:

— Ти какво правиш тук?

Сам се удивих на гласа си. Или по-точно изобщо не го познах. С такъв глас бих могъл да се обърна и към някое кученце, което малко неочаквано се е замотало в краката ми. В началото тя нищо не ми отвърна, гледаше ме все тъй зяпнала.

— Боже, колко си хубав! — възкликна най-сетне тя. — Просто не мога да повярвам на очите си.

— Ами нали точно ти ми го каза веднъж?

— Вярно е, казах го... И все пак.

— И все пак какво търсиш зад моя гръб?

— Ами теб търсех! — отвърна тя малко сопнато. — Трябва веднага да отидеш в канцеларията. И да си получиш там вещите.

— Какви вещи?

— Тия, които са ти били по джобовете... Портфейла например... Мъж ходи ли без портфейл?

Струваше ми се, че точно такъв не трябваше да бъда аз. Какви портфейли, какви глупости!... За какво ми са нужни?

— Добре, благодаря ти, момиченце...

Не знам как, но протегнах ръка и я погалих по бузата. Тя цялата се изчерви. Навярно не би се изчервила, ако бях в моите болнични дрехи. А може би нейната сила или нейната власт се дължеше именно на моето легнало положение, в което бе свикнала да ме вижда.

В канцеларията наистина ми връчиха всички вещи — една по една, така, както бяха подредени в описа: служебен паспорт за чужбина; портфейл (все пак!) със стотина лева български пари, около двеста долара, малко драхми; джобно тефтерче с изящна, тъпичка химикалка; кутия гръцки цигари „Папастратос“, електронна запалка; обикновен ръчен швейцарски часовник. Това бе всичко.

Най-много ме озадачиха цигарите. Нима съм пушач? Виждаше ми се странно, почти невероятно. Откакто бях дошъл в съзнание, нито веднъж не бях изпитал желание да запаля. Нито пък такава мисъл се бе мяркала в главата ми. И в същото време някаква друга мисъл ме гложеше с много по-натрапчива сила. Нещо липсваше между тия предмети, нещо обикновено и насъщно. Какво може да бъде то? Носна кърпичка може би... Не, не е това, носна кърпичка винаги може да се загуби... Какво друго, какво друго?...

И изведнъж се досетих.

— Нямам ли ключове?

— Няма, другарю Игнатов... И на мен това ми направи впечатление.

Вдигнах рамене и излязох. Как може да нямам ключове? Освен ако съм ги загубил. Да, не е изключено. Може би точно това е причината да не се прибера оная нощ вкъщи, както ми бе казала Лидия... Тая мисъл всъщност ми хареса, изведнъж оправяше много работи... Понякога загадъчни на пръв поглед обстоятелства намират най-простички обяснения.

Лидия трябваше да дойде в десет часа. Но пристигна към единайсет. Чаках я в хола със скритата мисъл, че ако поискам, бих могъл да си запала една цигара. Но не го направих, разбира се, само това ми липсваше. Асансьорът спря на етаж, вратата се отвори, Лидия тръгна срещу мен. Видя ми се много красива в своята вталена лятна рокля, много стройна, много гъвкава. Сякаш и тя внезапно се бе преродила като мен. Годините просто не ѝ личаха, нито дори по нейната хубава, гладка шия, която винаги ги издава. Тия дълбоки, тъмни очи, пълни сякаш с вътрешен огън. Ето за какво се е забавила с цял час, какво друго може да бъде...

— Хайде, млади господине! — каза тя весело. — Ставай и да вървим. Нашият дом ни чака...

Но не я целунах, както се полага между съпрузи... Съвсем не можах да си обясня тая вътрешна сдържаност, която ме спираше като с ръка... Може би въпрос на характер. Или на вече създадени отношения след двайсет и две години брачен живот. Наистина бяха толкова много, тя самата веднъж ми бе казала.

Нашата кола ни чакаше на паркинга пред болницата. И тук преживях първата малка, но неприятна изненада — колата бе необикновено мръсна, торпедото бе покрито с птичи курешки, жълти, увехнали листенца бяха застлали почти целия покрив.

— Боже, защо колата е толкова мръсна? — запитах аз.

— Какво да правя, мога ли да я измия сама? — Отвърна тя смутено.

— Защо да я миеш ти? В този град няма ли мивки?

— Ами не ми остана време! — възрази Лидия, този път малко припряно. — Вчера цял ден съм мила и чистила у дома... Ще видиш — къщата свети.

Господи, права беше наистина. Нима е работа на една столична дама да се мъкне по градските мивки.

— Целият ми ум беше в къщата — продължи тя. — Знаеш ли какъв си педант в това отношение?

Втора изненада, много по-голяма и много по-неприятна... Педант!... Знаех добре какво означава тая дума. Или пък не знаех толкова добре, колкото си мислех. Но в самия мен тя съществуваше като грозно, да не кажа противно понятие... Тогава защо ми го хвърли така грубо и прямо в лицето?... Навярно си го бях изпросил.

— Прощай, момиченце — измърморих аз. — Наистина не е твоя работа.

И отново погледнах колата. Форд таунус, макар и не последен модел. Каквото и да е, но не бих минал с такава мръсна кола през града. А това навярно означаваше, че съм си педант, както тя ме бе нарекла. Влязохме вътре, Лидия запали колата и започна да се оправя малко несръчно със скоростите и ръчната спирачка. И тогава отново се досетих.

— Лидия, защо нямам ключове? Къде ми са ключовете?

Тя трепна и ме погледна: и тогава отново зърнах в дъното на погледа ѝ оная скрита уплаха, която така силно ме бе поразила първия път...

— Не знам — отвърна тя.

— Май че съм ги загубил... А това обяснява защо не съм се прибрал оная нощ...

— Да, сигурно е така — отвърна тя.

Но нейният глас някак неприятно ме изненада. Очаквах, че ще трепне, ще се израдва, едва ли не, ще се хвърли на шията ми. Та между нас се бе разсеяло едно много тягостно недоразумение. Нищо подобно не стана, моите думи като че ли не ѝ направиха никакво особено впечатление. Това пък какво означаваше? Тъкмо тогава Лидия отпусна амбреажа, колата рязко потегли напред. И напредваше някак неспокойно и неуверено, сякаш сега се учеше да кара кола.

— Не си много сръчна — подхвърлих аз шеговито.

— Не съм — призна тя. — Рядко карам... Пък и да ти кажа право — намразила съм тая кола.

— Защо?

— Как — защо!... Тя те води насам и натам, тя те разделя от мен.

Тоя път предпочетох да си замълча. Скоро навлязохме в централните квартали на града, откъм южната част — шосето за Драгалевци. Всъщност практически сега за пръв път виждах тоя град, в който бях пристигнал деветнайсетгодишен. Сега ми се стори пуст, некрасив, дори мръсен. Аз ли съм очаквал прекалено много от него? Или наистина си беше такъв. Единствената му прелест беше доста изобилната зеленина по улиците. На всичко отгоре като свивахме по „Раковски“, надясно към „Толбухин“, Лидия едва не върхлетя върху една насрещна кола, която правеше ляв завой. Наистина другият беше

виновен, но за себе си бях напълно сигурен, че никога не бих изпаднал в такова опасно положение.

Най-сетне пристигнахме на нашата улица. Тоя път Лидия излезе права — именно такава улица се полагаше на един архитект. Стари, стилни здания, някои от тях доста хубави. Много дървета, засадени близо едно до друго, при това от двете страни на улицата, така че се движехме под истински зелен тунел. Изведнъж се почувствувах много насърчен. На такава улица може да се живее. В който и град да е, в която и да е страна, на тая улица действително може да се живее;

Но домът, пред който спряхме, не ми направи никакво особено впечатление. Едва много по-късно можах да оценя неговите скромни достоинства. Сега съм сигурен, че не съм го направил съвсем по свой вкус или изобщо за себе си. Навярно съм се съобразил с хората, които живеят тук, или поне с техните възможности. Но нашият апартамент наистина бе на белетажа. Минахме през просторно антре, украсено с половин дузина стари стенни часовници, влязохме в хола. Първото ми впечатление бе приятно — всичко бе скромно наистина, но много стилно. На пода нямаше килим, както очаквах, а обикновен мокет. Но цветът му бе необикновен — почти гълъбов. По такъв мокет едва ли би могъл да ходиш с мръсни обувки. Нито по такива светли фотьойли да се облегнеш с потен гръб. Но при първия поглед най-силно впечатление ми направи грамадният прозорец, който заемаше почти цялата южна стена. От единия край до другия той бе изпълнен със спокойната, малко бледа зеленина на чинара (или на клена, кой ли би могъл в тоя наш съвременен свят да ми направи ботаническа справка). Клоните на дървото почти опираха в стъклата. Бавно приближих до прозореца и погледнах навън. На един от най-близките клони бе свила гнездо гугутка и мътеше там, така скромна и свитичка, както не може да бъде нито една човешка майка. Тя гледаше право в мен с малкото си черно оченце, но навярно не ме виждаше през стъклото.

— Откога мъти тук тая гугутка? — попитах аз зарадван.

— Не знам. За пръв път я виждам — отвърна Лидия зад гърба ми.

Почувствувах малка неприязнена тръпка. За пръв път я виждала! Та какво ли друго гледа, освен собствената си физиономия в огледалото.

— Не ти прави чест! — казах аз.

— Защо?

— Просто не ти прави чест... Все пак това е майка...

Не се обърнах да я видя, но навярно съм я засегнал на много чувствително място. Ние нямахме деца. А аз все още не знаех защо нямаме деца на тая възраст.

Тук може би трябва отново да се отдалечим малко от събитията, за да ме разберете правилно. Защо трябваше да й направя тая забележка? Нима всеки трябва да подскача, като види една обикновена гугутка, която мъти в клоните. Там е цялата работа. Тогава не знаех, че хората са толкова различни. Толкова различни, колкото са и на брой по тая претъпкана с човеци планета. Тогава виждах в хората само общото, но не го разбирах като общо, а като еднакво. За различно смятах само несъщественото и случайното. Тая грешка се е оказала фатална за безброй социолози и философи. Но това сега не ни интересува. Важното е друго. Отначало аз съдех за хората по себе си и всяка разлика ме удивяваше. Ето тук действително има опасност да ме разберете погрешно. Тогава съвсем не смятах себе си за център на вселената. Нито пък за някакъв еталон. Даже обратното, съвсем обратното. Изобщо не мислех, че съм по-добър или по-лош от другите. Нито пък че съм някакво средно аритметично. И все пак помислете! Щом „едно“ по своята същина е равно на „пет“, т.е. на пет еднакви единици, то и „сто и пет“ е равно на „едно“. Тук разликата е само количествена. А всеки човек, колкото и да е различен, започва да брои от „едно“. А сега аз бях само „едно“ — и нищо друго. Тогава по какъв начин бих могъл да определя „сто и пет“ и „сто и дванайсет“, освен ако ги умножа по себе си? Това не е никакъв егоцентризъм, това е мярка, която употребявах по липса на друга мярка.

— Ела да ти покажа кабинета — обади се тя.

Гласът ѝ бе малко огорчен. Но не много. Отидохме в кабинета. В никой случай не беше кабинет на педант, както се бях поизплашил. А кабинет на делови човек, на професионалист най-малко. Вместо бюро — много широка маса, която можеше да ми служи и за чертожна. Едва доловим, скрит безпорядък на човек, който върши нещо в кабинета си. Лидия изглежда, че бе отгатнала мислите ми.

— Така е, както си го остави — каза тя. — Тука никога нищо не пипам. Ти много се сърдиш, ако не си намериш на мястото някоя вещ... Само проветрявам и забърсвам прахта.

Никога нищо не пипала!... Кой знае дали е така? Отново ме глождеше неприятното чувство, че нещо липсва тук, нещо, което преди това го е имало. Дори я запитах.

— Не, нищо — отвърна тя бързо. — Всичко си е така, както го остави.

След това видяхме нашата спалня. Но тук всичко беше в отличен порядък, светеше от чистота, както тя бе обещала. Потискаше ме само много силният дъх на козметичните средства. Изобщо как ли съм спал в тая пудриера. Двете легла бяха поставени край две от успоредните стени в спалнята.

— Кое е моето легло...

— Това до прозореца...

Така и очаквах. Не знам защо, но бях съвсем сигурен.

— А ти легни да си починеш — добави тя. — Сигурно си изморен... Почини, докато приготвя яденето.

— Добре — казах аз. — Но отвори по-напред прозореца.

Тя го отвори и аз погледнах зад гърба ѝ. На десетина крачки нисък зид от фугирани тухли. Зад зида отново растяха дървета. Едното от тях бе много голяма череша и много стара навярно, защото листата бяха избуяли на кичури само по краищата на гладките клони. Всички други бяха млади кичести дървета — не плодни. Хубаво място бяхме намерили за нашия дом — като в зелен оазис. После се обърнах и седнах в леглото, покрито с хубаво шотландско одеяло. Лидия все още нещо се мотаяше из спалнята, имах чувството, че не ме изпуска от погледа си. Тъй че не можех да се отпусна и да си легна. Нещо ме смущаваше, не разбирах какво. Не чувствавах това легло като мое, макар че така безпогрешно го познах преди малко. Чуждо легло в чужд дом. Стеснявах се дори от себе си.

— Хайде, легни — обади се Лидия. — Легни, отпусни се... Та ти сега си у дома, миличък...

Тая странна жена наистина като че ли ми четеше мислите. Полегнах все още стеснен. Тя ми изу обувките и ги изнесе навън. После отново се върна, зави ме с много леко памучно одеяло и седна до мен.

— Спи, спи — каза тя и ме погали по бузата.

Ръката ѝ беше много топла, но малко корава. Навярно сама си гледаше цялата домакинска работа. Навярно сама се справяше с

чиниите и паркета. После излезе.

Останах сам. И сега разбрах, че наистина съм по-изморен, макар че бях изминал пеша не повече от стотина метра. От отворения прозорец влизаше прохладен въздух, тежката миризма на кремове и на пудри бързо чезнеше, усещах, че ме унася. Но не заспах веднага, все още мислех за Лидия.

Коя е тая жена? — мислех аз. — Защо е така неуверена? Защо е така променлива? Защо е така отдалечена? Защо е така уплашена? Защо е така покорна? Какво се е случило между нас?

Навярно скоро съм заспал. И тогава се случи първото малко чудо на моето второ съществуване, което от толкова време очаквах. Сънувах моя пръв сън. Сънувах, че вървя по брега на морето. Пясъкът беше много сух, жълт като трева и толкова дребен, че дори не различавах песъчинките. Виждах само краката си, боси, мъртвешко бели. Пристъпвах с някаква механична лекота, почти безплътен, като че ли бях някаква сянка. И едва след това видях морето — така синьо и спокойно, каквато е само вечността. В безкрайната далечина като тънко острие на сабя блестеше хоризонтът. Малки, прозрачни вълнички, които се раждаха до самия бряг, плискаха краката ми, без да усещам никаква мокрота, без да чувам никакъв звук.

После отново тръгнах. Сега виждах много по-далече. Виждах мъртвата тръстика, която леко се полюшваше от вятъра. Виждах нежната прозирна мъглица, която тоя вятър вдигаше над ръба на дюните. Виждах плътни, кораво-зелени листа, които растяха направо от пясъка. Виждах калинките, облаци от калинки, които валяха като дъжд над тръстиката. А нейните листа все тъй лениво и равнодушно се полюшваха.

Най-сетне видях облаци, които се виеха под небето. Не приличаха на облаци, а на женски коси — пепеляворуси, светлоруси, златисторуси, — виеха се като живи, от време на време проблясваха като златисти светкавици. Спрях се очарован, струваше ми се, че нищо по-прекрасно не бях виждал в тоя тъжен свят без чудеса.

И тогава се събудих. Всъщност не знаех дали съм се събудил, няхах никакво усещане за преход от сън към действителност. На вратата стоеше Лидия. Не говореше нищо, само се усмихваше с истинска добра човешка усмивка. Мигновено пратих по дяволите

всичките мои съмнения и въпроси. Само се понадигнах малко на възглавницата и запитах:

— Спях ли сега?

— Спеше си много сладко — отвърна тя и отново се усмихна.

— Откъде знаеш?

— Ами нали влизах тук да взема нещо... Спа близо час...

Наистина сън. Ако е така — едва ли има нещо по-красиво от сънищата. Помислих малко, после казах:

— Сега знам какво липсва на живота... Липсва му красотата. Истинската красота може да се роди само в човека.

— Не съм много сигурна — отвърна тя колебливо.

— Защо мислиш така?

— Ами да вземем музиката. Тя се състои от звуци или по-точно от тонове... А те са съществували в природата, преди да се роди човекът.

— Да, но само човекът може да подреди тоновете по такъв начин, че да се получи изкуство.

— Това е вече друг въпрос — отвърна тя. — Красота и изкуство не е едно и също нещо, колкото и да си приличат. И най-красивата жена на този свят, мили мой, колкото и да е красива, не е изкуство... Спомняш ли си „Сузана в банята“?... От Рембранд?...

— Спомням си само името на картината.

— Е, добре... Тая Сузана никак не е красива. Според мен дори е грозна. И все пак е изкуство.

Много странна е човешката съдба. И съвсем не е така случайна, както изглежда на пръв поглед. На този въпрос или на този проблем се натъкнах след няколко месеца. И това превърна живота ми наопаки — като ръкавица. Но сега имам право да кажа само това: каквото и да се случи в живота на човека, преди всичко то трябва да зазвучи. А съзвучието не е нещо случайно, то е въпрос на закономерности. Но сега гласът на Лидия отново ме възвърна към живота.

— Хайде да вървим да обядваме — каза тя. — Приготвила съм ти изненада...

Забравих да кажа, че в хола има голяма трапезна маса с хубава дърворезба. Тя бе вместена в плитката ниша между стената на моя кабинет и входа на спалнята. Чудесна, солидна дървена маса, такава не може да се купи на пазара. По-късно разбрах, че съм я взел от някаква

изложба. Лидия се бе постарала да я нареди празнично. Имаше всичко — кристални чаши, сребърни прибори, много изящен порцеланов сервиз в някакъв чудесен тон, близък до кремавия. Лидия с удоволствие забеляза, че ги разглеждам с голям интерес.

— А това кой е купувал? — попитах аз учудено.

— Не е купувано... Подари ни го татко за нашата сватба... Всъщност това ми е цялата зестра! — Тя се засмя съвсем непринудено, нещо, което досега не бях забелязал в нея.

— Не е малко!... Баща ти е щедър човек! — отвърнах аз искрено.

— Нищо подобно!... Но беше така доволен, че се е отървал от мен.

Докато сервираше, тя ми разказа кратката история на своето семейство. Навремето баща ѝ бил доста известен оперен певец. Дори гастролирал в Италия. И там купил сервиза от някакъв закъсал маркиз. Почти на безценица.

— Не е чудно как го е купил, чудно е как го донесе — завърши тя своя разказ. — Нямах представа колко загубен човек.

Бях седнал на тясната страна на масата. По-късно Лидия ми каза, че винаги съм сядал на тоя стол, все едно колко са гостите и какви. За обед тя бе приготвила овнешко жиго, истински кулинарен шедьовър, както ми се стори тогава. Наядох се като прасе. Едва когато привършвах, намерих време да я запитам:

— Това ли е моето любимо ядене?

— Да, да — точно това!... Не го готвя много често, за да не ти дотегне... Обикновено, когато се скараме, та по-лесно да се сдобрим...

— А често ли се караме?

— О, не много често!... Там е работата, Мони, че ти никога не се караш... Просто млъкваш... И можеш да мълчиш не с дни, а с месеци... Дори с години, ако те остави човек... Нямах представа колко е страшно, особено за една жена... Можеш да я убиеш!

Неочаквана черта в моя характер. Да убиеш човек — и то жена, и то без думи. Може би преувеличаваше малко, но все имаше нещичко.

— Искаш ли да ти наля малко вино? — запита тя внезапно.

— Не, рано е още за мен.

— Една глътчица! — погледна ме тя умолително.

— Нито една! — отвърнах аз твърдо.

А бутилката стоеше примамливо на масата. Но аз изобщо избягвах да я гледам, нейният вид ми беше неприятен.

— Това е много хубаво вино — продължи тя. — Оригинално френско. Подари ти я някакъв чужденец. Пазя я тая бутилка почти цяла година... Всъщност ти я пазеше... Не си толкова щедър, че да черпиш гостите си с бургундско вино...

Нова изненада!

— Малко скъперник, искаш да кажеш?

Но тя не се улови на моята въдица. Или нямаше повод...

— Не, нито щедър, нито скъперник... Това изобщо не се отнася до теб. Хората не те интересуват, там е цялата работа... Тогава да пийна ли аз?

— Пий, моля ти се... Защо трябва да питаш?

Тя си наля и изпразни чашата едва ли не на един дъх — малко припряно и нервно при това. Така не пият хора, които разбират от хубаво вино, така пият само любители, помислих си аз. Но тогава не обърнах особено внимание, все още си блъсках главата с тия неочаквани открития. Едва когато изпи и втората чаша, аз отново запитах:

— Как може да не се интересувам от хората?... Вижда ми се невероятно.

— Сигурно не съм се изразила правилно — отвърна тя малко колебливо. — Та ти управляваш цяло учреждение. Винаги можеш да прецениш кой колко струва, за теб това не беше проблем!... Там е работата, че те интересуваха само техните творчески или делови качества. А не човекът изобщо... Изобщо ти се интересуваха главно от себе си.

— Но така постъпват само егоистите? — започнах да се дразня аз.

— Отде-накъде?... То няма нищо общо с егоизма. Ти не си дори честолюбив, пък да не говорим за самоуверен или самомнителен.

След всяка чаша Лидия ставаше все по-уверена и все по-жизнена. От погледа ѝ изчезна всяка следа от плахост. Сега тя просто ме респектиреше, макар и да не разбирах с какво.

След обяда тя се прибра в спалнята малко неохотно, както ми се стори. Може би все още ѝ се приказваше или все още ѝ се пиеше — едно кафенце с чашка коняк или ликьор, както се полага при подобни

тържествени случаи. Но самата тя не ги поднесе, навярно нямаше такъв обичай в нашия дом. А чашка ликьор бих пил с удоволствие. По всичко изглежда, след мойта метаморфоза бях променил някои от страстите си — вместо към цигари към сладки неща, колкото и да звучи глупаво. Разтрепервах се, като видех шоколадов бонбон. Но намирах в себе си сили да не търся повече от това, което ми предлагаша. Сега си мисля, че напразно съм се съпротивявал. Силно изразените нужди на организма винаги подсказват някаква важна необходимост.

Преди да се прибере, тя направи тая малка грешка — да ме целуне. И мигновено разбрах какъв е бил тоя дъх, който така ме бе озадачил при нашата първа среща. Разбира се, дъх на алкохол!... Може би бе пийнала за кураж, преди да дойде... А може би...

Но не исках да го мисля. Прибрах се в моя кабинет, седнах на удобния тапициран стол пред грамадната маса. Най-напред прегледах внимателно паспорта си. Това бе второто ми излизане в чужбина за годината. Бях посетил Гърция и по всичко изглежда Атина, тъй като паспортът носеше клеймото на атинското летище. Бях тръгнал оттам на 11 май и в същия ден бях пристигнал в София. Проверих в календара — денят бе петък. Петък. Това означаваше нещо. След това разгънах документа, който се дава на всеки пациент при изписване от болнично заведение — така наречената епикриза. Според нея бях постъпил в болницата на 12 май със силна фрактура на черепа в тилната част.

Тогава какво излизаше? В петък съм пристигнал от Атина в София. В колко часа? Това лесно може да се провери. Не съм се прибрал у дома. Къде съм бил?... Неизвестно. Но имах чувството, че тая тайна няма да остане скрита за мене. Все пак бил съм някъде с хора. Или поне с един човек, той ще ми каже. Защото едва ли е бил случаен човек. В събота съм отишъл на работа. И съм работил, без да обядвам, до четири часа. Кой знае защо, тоя факт най-много ме озадачаваше. Преди всичко защо сутринта не съм се върнал у дома? Или поне защо не съм се обадил по телефона, ако съм имал много спешна работа в дирекцията. И каква спешна работа в съботен ден. Тая памет, която бях запазил, ми подсказваше, че никаква важна и отговорна работа не би могла да се свърши без помощници и експерти. Или без съдействието на секретарка или машинописка. След това съм

отишъл на строежа. Защо?... Може би само от любопитство. В събота там също не са работили. На кого бих могъл да се оплача, ако нещо не е наред. И после — в такъв ден, — кой е видял нещастieto? Наистина ли е станало така, както го знаеха доктор Топалов и жена ми...

Низ от странни и необясними факти, които по никакъв начин не можеха да се свържат. Това, което би могло да ги свърже и обясни, ми се изплъзваше. Нито съществуваше нещо, което би могло да го подсказже.

Започнах внимателно да преглеждам всички други свои книжа и документи. Никаква следа. В джобното ми тефтерче само имена и телефони. Но те не ми подсказваха нищо. Най-много време ми отнеха снимките. Два големи бели плика, пълни със стотици снимки. Имах странното и хубаво чувство, че тъй както ги разглеждам, паметта ми изведнъж ще се възстанови с пълната си сила. Но нищо подобно не се случи. Наистина в отделни мигове сякаш се докосвах до нещо. Сякаш бях готов изведнъж да прогледна. И след това отново попадах в тоя мрак, който досега нито усещах, нито подозирах, че съществува около мен с такава сила и непрогледност. Както в случая със снимката пред Кьолнската катедрала, направена с полароид. Този, който бе направил снимката, се бе постарал в кадъра да влезе част от катедралата. Но бе успял да вмести само входната арка, както ми се стори доста несиметрична, като че ли построена от различни майстори, в различно време. Но аз веднага разбрах, че това е именно Кьолнската катедрала, а не някоя друга, в Реймс или Милано. Имах чувството, че двамата мъже, които бяха до мен и гледаха в апарата, всеки миг ще ми проговорят. И вдигнах поглед от снимката, потиснат и почти изплашен.

Изобщо имах доста снимки от чужбина. Сигурно ги бях правил по време на моите служебни командировки. Рим, Лондон, Париж — разпознах ги безпогрешно. Бретан, Сен Тропе — можех да се досетя. Но имаше и снимки, които доста ме озадачаваха. Ориенталски пазари, зашеметителни водопади, тропическа растителност. Никакъв полъх на усещане, че някога съм бил там. И изобщо не бих повярвал, че съм ходил там, ако не виждах по тях своята висока, винаги малко мрачна фигура, пък и лицето си, сякаш прокълнато от бога да не познава това, което наричаме човешка усмивка.

Може би затова най-силно впечатление ми направи тая единствена снимка, на която се видях усмихнат. Бяхме двамата с

Лидия, почти прегърнати и така радостни, сякаш целият свят бе наш. Господи, наистина ли е било? Къде е отлетяла тази радост, от която сега не усещах нито следа? И точно в този момент, без да почука, влезе Лидия.

— Какво ти е? — трепна тя.

— Нищо, мойто момиче... Просто гледах снимките.

Тя поразучи още няколко мига лицето ми. Искрици от този страх, който познавах. Но после бързо се успокои, може би от моите думи.

— Искаш ли да закусиш?

— Какво има?

— Много неща... Пъпеш, кренвирши, сухи сладки.

— Добре, сухи сладки — казах аз зарадван. — А чай?

— Имам чудесни чайове — каза тя. — Цяла колекция... Но ти пиеш чай само сутрин.

— Нищо, можеш да донесеш...

Тя тръгна да излиза, но аз я спрях.

— Ела да видиш една снимка...

Тя дойде зад мен, облегна лявата си ръка на рамото ми и се понаведе. Леката ѝ коса погали бузата ми.

— Кога е правена?

— Не мога да ти кажа точно... Но най-малко преди петнайсет години.

— Господи, колко сме били млади!... И колко хубави!...

Не казах — колко щастливи! — както си мислех. И тя отново излезе, без да съзнава какво точно се бе случило. Продължих след това с документите, които намерих в моята желязна касичка. Диплома, свидетелства за отличия и награди, всичките за архитектура, няколко разписки за суми, спестовна книжка, гаранционни свидетелства. Всичките тия хартийки бях и все пак не бях аз. В спестовната ми книжка имаше около две хиляди лева — прекалено скромнен семеен капитал. Но през последните пет-шест месеца не бях теглил никакви пари.

Най-после към седем часа се изморих и станах. И веднага отидох на прозореца в хола. Гугутката все така мътеше, без да бе помръднала през цялото време дори с един сантиметър. Малкото черно оченце все тъй гледаше в мен. Стори ми се, че най-сетне ме забеляза. Но не се

изплаши. Сигурно не се плашеше от нас, щом бе построила тъй близо до нашия прозорец гнездото си.

— Пинки не я ли лаеше...

— Кого да лае?...

— Ами гугутката...

— Пинки не е котка — отвърна тя. — Пинки бе истински джентълмен. Той никога не би си позволил да лае до една дама.

— Той е жив — отвърнах аз.

— Така ли мислиш? — погледна ме тя малко бързо. И като че ли малко гузно.

— Не мисля, а знам... Ти изобщо потърси ли го?

— Направих всичко, всичко, което ми е по силите — отвърна тя. — Ходила съм по целия квартал да го търся. Дадох обявление във вестника!... Досега нищо...

„Пинки, Пинки — мислех аз с горчивина. — Само ти би могъл да кажеш аз ли съм твойт господар... Или са ви подхвърлили някой друг вместо мен...“

Постоях близо половин час край прозореца. Вече се свечеряваше, небето, което виждах между клоните на дърветата, се бе покрило с остри ръждиви облачета, в които все още имаше светлина. Но скоро и те се обезцветиха, то ставаше все по-тъмно и по-хладно. Започнаха да гаснат и всички шумове, които идваха от улицата. Бях спокоен, но не бях радостен. Нещо унило се промъкваше в душата ми, нещо, което идваше от небето.

Скоро след това вечеряхме — тоя път в кухнята. За пръв път не бях така гладен, както през последните дни. Но затова пък ми се прииска да изпия чаша вино. Може би само така щях да погася оная унилоост и оная самота в душата, която заплашваше да се превърне в мъка. Но тоя път Лидия не поднесе вино. Пък и аз не поисках. Смътно усещах, че животът не бива да се преправя, че трябва да го оставяме в себе си такъв, какъвто е. Много по-късно разбрах, че всъщност нищо не можем да преправяме и да заличим. Само го изпъждаме в най-скритите кътчета на душата си, където то започва да се превръща в съсиреци. А това е страшно, хората все още не знаят колко е страшно.

След това отново се върнахме в хола.

— Искаш ли да пусна телевизора? — попита тя.

— Не, не — в никакъв случай! — отвърнах аз стреснат.

Сега вече знам, че все още съм се плашел от непознатия живот, от непознатите хора. Тайно в себе си. А тогава дори не съм подозирал какво ме очаква в тоя голям, страшен свят.

Погледнах часовника си — беше девет часът. По това време в болницата вече гасях моята нощна лампа и веднага заспивах. Дължеше се навярно на лекарствата, с които доктор Топалов приспиваше моите нерви. Можех да спя винаги, когато поискам и колкото искам.

— Ами да вървим да спим тогава! — обади се жена ми.

— Да спим — кимнах аз.

И се прибрахме в спалнята. Малко се стеснявах, докато си свалях дрехите една по една. Лидия вършеше това много по-свободно и естествено. Като всяка жена, която няма защо да се плаши за себе си. Никак не бързаше, събличаше се бавно и методично, без да ме погледне. Оставаше все по-гола, все по-осезаема. Сега вече стоеше с гръб към мен, само в черни силно пристегнати гащички. И в розови чехълчета с висок ток. Навярно знаеше какво прави. Или не знаеше, все едно. Но едва ли можеше да направи нещо по-подходящо. Гледах я с дълбоко учудване. Никак не можех да свържа нейното увехнало лице — при първата наша среща — с това младо, силно и необикновено стройно тяло. После нахлузи през главата си някаква къса нощница, която приличаше повече на блуза, с накъдрена бяла якичка, и само с един жест свали това, което бе останало под нея.

Аз стоях по средата на стаята като пън.

— Ето пижамата — посочи ми я тя спокойно, без капка вълнение.

Но всичко това бе лъжа, разбира се. Облякох само горницето на пижамата и старателно закопчах всички копчета. След това отново се обърнах. Тя седеше на леглото си и ме гледаше мълчаливо. Седеше малко разкрячена — не безсрамно, не — но все пак аз съвсем ясно долових смисъла на нейната поза. Лицето ѝ ми се стори малко пребледняло и изопнато. Страхувах се да гледам това лице, отидох до моето легло и се пъхнах под завивката от леко чаршафосано одеяло. Като се обърнах към нея, тя все още ме гледаше. Сега и устните сякаш бяха изчезнали, очите ѝ тлееха от затаения в тях вътрешен огън. Вече не си правеше труда да крие своето вълнение.

— Искаш ли да дойда при теб?

— Добре — казах аз.

Но не исках. Не исках, не знам защо, но така беше. Тя се премести на вид малко лениво и седна на крайчеца на леглото ми. Не говореше нищо, само започна бавно да разкопчава пижамата ми. Много бавно, за да скрие може би трепета на пръстите си.

— Не е ли малко рано? — запитах аз. — Не бива да правя никакви резки движения.

— Не е нужно да правиш никакви движения, миличък — каза тя. — Всичко ще правя аз вместо теб...

Не искам да описвам какво точно преживях. Съзнавах само, че е опасно и смъртоносно. Тя дори не знаеше, не подозираше, че всеки миг мога да избухна на хиляди късчета. А ако не самият аз, то поне моят сгорещен мозък, все още с незарасналите следи на удара. Тя пълзеше по мен като огромна, бяла гъсеница, лепкава и пареща от своя вътрешен огън. Чувствувах, че потъвам в някакъв ад или в някакъв гнусен рай, в който думите страдание и наслада нямат никакъв смисъл. Това, което изпитвах, беше над тях или по-точно — извън тях. Имаше мигове, в които си мислех, че над мен се е надвесил нощен прилеп, с остри като игли зъбчета, който с все сила се мъчеше да прегризе сънната ми артерия. Не вярвах, че ще оживея, и все пак оживях в някаква пустота, в която нямаше нищо друго освен сива, навеки угаснала пепел.

Или поне така ми се струваше.

След като всичко свърши, тя се прибра в леглото. Толкова бързо и сръчно, колкото бавно бе дошла. Отначало не смеех да мръдна. Но след това усетих, че сърцето ми бие спокойно и бавно, като на добре трениран спортист. По дяволите, какво има толкова да се страхувам? Та тая земя е обща за всички — и за живите, и за мъртвите. Пък и това са само думи, глупави и безсмислени думи, сътворени от хората, за да се плашат... Щом веднъж си влязъл в комбинацията на живота, вече няма как да се измъкнеш оттам, дори да искаш...

Усещах как моят жесток апарат за мислене, затворен някъде в черепа, започва да засилва своите обороти. Апаратът, който все още не знаех да контролирам... Не, само това — не!... Искам да спя. Но как да изгоня мислите?... Освен да извикам Лидия. Обърнах се към нея, но тя спеше. Учудих се как толкова бързо е могла да заспи. Освен ако това, което е преживяла, не е било никакво преживяване. От мястото си много добре виждах нейното сито лице, нейните набъбнали устни,

дори слюнчицата в техните ъгли. Не знам дали не си въобразявах нещо, но така беше. Дори дочувах как лекичко, едва доловимо похърква. Може би в тия мигове я обичах малко повече. И по-определено и по-спокойно си я презирах. Та и тя е жена като всяка друга жена. Изплетена главно от гениталии. Напразно си чоплех ума с глупави и чудати съмнения. Нищо особено не се е случило в тоя ден или в тая нощ, която може би никога няма да си припомня. Или ако се е случило нещо, то е било случайно.

Скоро след това съм заспал.

* * *

Изминаха няколко дни, без да напусна моя дом. И нямах никаква нужда. Какво да търся навън, като все още не познавах себе си. Пък като че ли позагубих и това желание. За какво да се търся, какво толкова съм си притрябвал. Не е толкова важно кой съм аз, по-важното е, че съществувам. Може би бях единственият човек на света, който бе опознал смисъла и на безсмисленото съществуване. Поне в ония мигове или оная вечност, когато за пръв път отворих очи.

Нищо не правех. Мъчех се да не мисля. Стоях край прозореца, гледах гугутката, която все така храбро мътеше своите яйчица. И тя се лъжеше, нещастната, че прави нещо за себе си. Но какво значение? Важното е, че лежи там, върши своята природна работа и не мисли. Жестоко се е излъгал онзи кокетен французин — как се казваше? Мисленето не е кой знае какво доказателство за съществуване. Толкова много живи същества не мислят, а съществуват. И обратно — мислят, без да съществуват, като всички тия микропроцесори и кибернетични устройства. Кой знае дали облаците не мислят. Толкова много енергия има в тях, толкова много кристалчета, минерални частици, дори микроскопични форми на живота, които се носят през вселената. И толкова много възможни връзки и схеми. За нас това, разбира се, е в областта на абсурдите. За нас единственият модел за мислене е човешкото мислене. Но каквото и да е, смисълът на съществуването стои по-високо от възможностите на мисленето.

Но ето че мисля. Там е работата — човекът не може да не мисли. Човекът е длъжен да мисли. Ако не мисли, той може да погуби своето

собствено съществуване. Не съм сигурен дали тая възможност е най-добрата. Всяко човешко мислене е несъвършено, дори най-съвършеното. Иначе и природата би мислила, вместо да си прахосва силите в безброй комбинации, за да стигне до някакъв свестен извод. Щом тя не мисли, изглежда, че смисълът на съществуването е в самите опити. Но и това съждение е доста съмнително. Отде да знаем дали природата не се стреми да се превърне от материя немислеща в материя мислеща. Все едно дали е жива, или нежива. Ако това за нея е цел — добре, за човека има надежда. Но ако е само опит, можем да изчезнем от лицето на земята така внезапно, както преди милиони години са изчезнали бронтозаврите.

Вечер гледах облаците, които се появяваха и гаснеха по небето. И които непрекъснатоменяха формите и цветовете си. Наистина какво удивително съвършенство в преливането на цветовете и гамите. Но дори тогава, вместо да се проникна от това съвършенство, отново започнах да мисля: каквото и да си мислят тия облаци, те не знаят, че менят цветовете си. Това можем да знаем само ние, хората, само живите същества. И то не всички. Тогава за какъв дявол мислят, щом не могат да опознаят дори себе си?

И така, за да се отърва от тия безсмислени мисли, си потърсих някаква работа. Не беше чак толкова трудно да я намеря. У дома си имах куп мои проекти, повечето от които се бяха превърнали в сгради, дори в паметници. Проучвах ги с часове. Все още няха ясна представа за тяхната обективна стойност. Или поне за тяхната оригиналност, т.е. за моя личен принос при тяхното сътворяване. Просто нямаше с какво да ги сравня. И все пак оставах с впечатление, че владее безукорно своята професия на архитект. Всичко беше много точно, много чисто, много изящно. Цялото и неговите съставни части се намираха в безупречна хармония, колкото сложни и разчупени да бяха формите. В това отношение особено много ми хареса оная моя първа конкурсна работа, за която ми бе споменала и Лидия. И за мое учудване отговаряше достатъчно на това, което Лидия ми описа. Хотелът имаше наистина кръгова форма, макар и малко ромбоидно начупена. Много остроумно бяха решени и двата етажа над наземната част. Всеки апартамент имаше свой балкон или по-точно свой чардак с почти ювелирна дървения. Кръговата форма позволяваше всеки апартамент да бъде съвсем изолиран от съседните. Особено много ми

хареса вътрешният двор. Много изящна, лека лоджия с дървени подпорни греди и нисък парапет. Просторен атриум, застлан с разноформатни нефугирани плочи. Вместо басейн бе вградено голямо клонесто дърво, което го засенчваше почти целия. Трепнах от учудване, като го видях — съвсем приличаше на моя летен дъб. Навярно съм познавал отлично мястото, на което трябваше да бъде построен хотелът. По всичко изглеждаше, че е било малка планинска котловина, в дъното на която естествено, като гнездо, бе положена тая чудесна постройка.

Боя се, че няма да оставя впечатление на много скромен човек, за какъвто се смятам. Понякога скромността е прекален лукс. Не може да си позволи този лукс човек, който търси да стигне до някаква истина. Продължих с доста по-голям вътрешен подем моята работа. Но това едва ли бе работа, по-скоро проучване на моята вътрешна същност — може би най-важната, тая, която би трябвало да подсказва всичко друго. Така че отново се връщах там, откъдето исках да избягам поне за няколко дни, докато успея да събера себе си. Или по-точно, моята оцеляла наличност. Виждах ясно, че с времето моята работа ставаше все по-точна и по-професионална. Но едва ли по-очарователна, ако мога да си послужа с тая дума. Ако архитектурата наистина е изкуство, това изкуство у мен бавно изстиваше. У него постепенно се губеше вътрешното съдържание на автора, неговата артистичност. Нещата прекалено се обективизираха, получаваха се почти математически стойности. За такива неща сега е прието да се казва, че не са преживени. Едва ли е много точно. Те са били преживени, разбира се, но после преживяването е било овладяно и насочено... Може би така трябва да бъде. Аз не го правех за себе си, а за другите хора, за техните вкусове и разбирания. Тогава още не бях стигнал до мисълта, че главната цел на всяко изкуство е да събере и докосне душите на хората. И че тая цел, стига да може да бъде постигната, е за предпочитане пред всички канони.

Но така или иначе, именно през ония дни за пръв път се докоснах до някои от проблемите на изкуството. Не мога да кажа, че тая среща е била радостна или приятна. У мен растеше и се втвърдяваше вътрешно някакво усещане на съпротивление и досада. Има ли смисъл човек да се занимава с изкуство, щом трябва да слуша вместо себе си чужди внушения и препоръки. Да удовлетворява чужди

разбирания и вкусове. Нима творецът не разбира по-добре от всеки друг смисъла на своето изкуство, средствата, с които може да го постигне? Наистина архитектите за разлика от художниците харчиха чужди средства. Но у нас тия средства не са лични, а обществени. Защо трябва други личности да тълкуват това, което е нужно на обществото, вместо тия, които са признати специалисти в своята област?

И Лидия никъде не ходеше, освен на покупки сутрин рано. Изглежда, че тоя домашен живот не ѝ тежеше. Тъкмо обратното. Лицето ѝ все повече се избистряше, погледът ѝ ставаше все по-жив и по-весел. Може би за нея това беше най-смисленото и най-приятното занимание — да се грижи за някого. Да се грижи за мен. Да си похапва заедно с мен. Да изпие чашка вино с мен. Но тя не извади нито една бутилка повече, макар че в бара имаше поне половин дузина. Кой знае, може би пияницата в къщата съм точно аз, а тя не смее даже да ми го каже.

Веднъж я запитах малко внезапно:

— Лидия, пиеш ли аз?

— Може ли да каже човек за теб пиеш ли, не пиеш ли? Случвало се е понякога да изпиеш цяла бутилка уиски, без да ти мигне окото. Все едно че пиеш вода. А след това с месеци не посягаеш към бутилката.

И понеже я погледнах малко недоверчиво, тя добави:

— Имаш железен организъм!... Изобщо не съм те запомнила да боледуваш. Сигурно ти е наследствено, дядо ти е живял повече от деветдесет години.

— А татко?

— Баща ти се е удавил! — отвърна тя малко смутено. — По време на войната във вашия край имаше страхотно наводнение. Той се хвърлил в реката да вади някакво теле и... се удавил!

— Негово теле?

— Ами, негово — чуждо... Всички казват, че бил странен човек — на вид много строг и взискателен... А всъщност рядко добър и кротък. В това отношение никак не приличаш на него.

— Така ли мислиш? — погледнах я аз учудено. — А според мен тъкмо обратното.

— Боже, ти не познаваш себе си! — отвърна тя сериозно. — Не приличаш на човек, а на хала... Може би като дядо си... Той е бил всичко на тоя свят, включително и владика. Изобщо — сериозна фамилия!

— Дедите ми са били дървари и въглищари — отвърнах аз.

— Това пък откъде знаеш? — попита тя удивена. — Наистина си ми го казвал.

— Просто се появи в мен... Като слънце зад облак.

На другия ден отидох при доктор Топалов. Какво можех да му кажа за себе си? Нищо от гледна точка на интересите на един лекар. Ах, да — сънят, разбира се. Аз му го разказах много подробно, както го бях запомнил завинаги. Той ме изслуша внимателно и накрая съвсем неочаквано заключи:

— Това не е истински сън...

— Как да не е истински сън? — погледнах го аз в недоумение. — Всичко това видях, докато спях...

— Да, там е цялата работа! — измърмори той неохотно. — Вашите образи са прекалено ясни и точни. А сънят е нещо като амалгама на реалното и нереалното — най-грубо казано. Тия песъчинки например, които летят по гребена на дюните — такова нещо за пръв път чувам.

Той наистина изглеждаше много озадачен.

— Имам чувството, че някаква нищожна отломка на вашата изгубена памет се е вмъкнала в тъмната камера.

— Тъмната камера?

— Така е думата... Но нали в съня има образи, има движение на образите. Те трябва някъде да се проектират... По какъвто и начин да ги е зафиксирала паметта. Самото движение не може да се фиксира, то трябва да се възпроизведе.

Той мълчеше и гледаше втренчено в мен — без да ме вижда. Стана ми малко неудобно.

— Нима науката няма мнение по тоя въпрос?

— Какво говорите? — възкликна той стреснат. — Ако науката стигне до това — ще направи велико откритие... Кое то от днешна гледна точка би ни се сторило немислимо.

Едва днес разбирам какво е искал да ми каже. Но тогава само запитах:

— В какъв смисъл?

— Знам ли в какъв?... Но ето един от най-тежките проблеми: всъщност до какво ниво прониква животът? До молекулярното?... Или до нивото на квантовата механика? Знаете ли какво е квантова механика?

— Да, имам представа — кимнах аз. — Но друго не мога да разбера. Защо смятате, че образът и движението трябва непременно да се фиксират в паметта? А не да се пренесат там такива, каквито са в действителност — живи.

Честна дума, това в момента си го измислих. И то не въз основа на някои мои научни знания. Та аз все още нямах представа доколко ги имам и докъде те стигат. Просто ми хрумна по законите на най-елементарната логика. Но доктор Топалов ме погледна така озадачен, дори слисан, че сам аз се постреснах.

— Това пък отде ви дойде наум? — запита той.

— Хрумна ми...

— Що за нелепа идея! — измърмори той недоволено. — Как така живи?

— Отде да знам как... Но нали сам казахте, че от днешна гледна точка откритието би изглеждало немислимо... А от това какво по-немислимо?

Колкото и да е странно, моят отговор сякаш го съкруши. Той стана и започна да крачи из кабинета, тежко и тромаво като овчар. Всъщност наистина приличаше на овчар и тоя напрегнат размисъл, който се четеше по лицето му, сега ми се стори малко комичен.

— Вие сте прав, разбира се! — отвърна той най-сетне. — Трябваше да го очаквам от вас. Вие още нямате личност. А на практика това означава, че нямате ни предубеждения, ни предразсъдъци.

— И все пак?

— Не ме питайте, не мога да ви отговоря... Никой не може да ви отговори. И толкова по-добре. Знаете ли от какво най-много страда днешната научна мисъл?... От липса на въображение.

Той отново се върна на стола си доста успокоен. Но веднага промени темата на разговора. Близо половин час ме разпитва за всичко, което ми се бе случило през последните дни, освен за моите брачни подвизи, слава Богу. Най-много се заинтересува от моя беден личен архив, включително и от моите архитектурни проекти и скици.

През цялото време слушаше внимателно, само от време на време кимаше мълчаливо — в знак на съгласие или просто да ми вдъхне кураж — не можех да разбера. Но за мое огорчение разказът за гугутката не му направи никакво впечатление. И даже обратното.

— Оставете тая гугутка! — отвърна той с лека досада. — Нека си мъти, това не е ваша работа. Аз не съм глупак, разбирам какво искате да ми кажете. И все пак ние не сме гугутки, ние сме хора. Трябва да вървим напред, а не назад...

— А знаем ли кое е напред и кое назад? — запитах аз.

— Много добре знаем! — отвърна той троснато. — Напред е това, което ни чака...

— Най-сигурното е, че ни чака гробът.

Нещо много живо проблесна в тесните му очички.

— Тая мисъл занимава ли ви?

— Ни най-малко.

— Сигурен ли сте?

— Напълно сигурен! — отвърнах аз категорично.

Тоя мой отговор явно не му хареса. Той помълча малко, после махна ръка.

— Както и да е... Но не мислете повече за гугутката. Мислете за хората. И главно мислете за своята работа. Вие сте напълно нормален, това трябва да ви бъде съвсем ясно. По-нормален от всеки друг човек, по-нормален и от мен, който се занимавам с патология. Но сте различен, разбира се, това е съвсем друг въпрос. В никой случай то не бива да ви отчайва...

— А ако не възвърна паметта си?

— Ще я възвърнете, бъдете спокоен... Но отсега ви предупреждавам, че то няма да бъде за вас радост... А тежко и горчиво изпитание. Много по-лесно е да изградите в себе си нова личност, въз основа на новия живот, който сега живеете... Какъвто и да е той.

— Ето в това се съмнявам — въздъхнах аз. — Там е работата, че не желая да ставам никаква личност.

— Така си мислите! — възкликна той енергично. — Но не е така! — И разклати пред носа ми своя малко крив овчарски показалец. — Щом сте човек, вие ще се стремите да станете личност. На всяка цена и при всички условия... Освен ако отново ви съкрушат!

Той млъкна някак внезапно, сякаш изненадан от себе си. Какво означаваха тия думи? Как така ще ме съкрушат? Кой ще ме съкруши? И защо?

— Знаете ли, през последните дни прочетох заради вас доста литература — продължи той. — Главно случаи на амнезия, които ние смятаме за най-характерни. Повечето от тях наистина се дължат на церебрални травми, както при вас. Но има и други случаи. Паметта изчезва просто тъй — без никаква видима причина. Без никакво нарушение на мозъчните функции. Човекът си взима шапката, качва се на някакъв влак, заминава в друг град, дори в друга държава. Понякога изчезва завинаги, без да помни нито ден от своето минало съществуване. И ние наричаме това амнезия. Всъщност никаква амнезия, а най-обикновена душевна мимикрия.

— Мимикрия? — трепнах аз.

— Да, точно така. Много по-съвършена от мимикрията на животните. Но защо човекът прибягва до нея? На пръв поглед като че ли всичко в живота му е обикновено и нормално. Само душата усеща, че загива, не вижда пред себе си ни път, ни цел, ни пролука. Тогава какво да прави, освен да избяга от себе си! Отива в някакъв друг свят, намира друг живот — или по-спокоен, или по-пълнен, или поне лишен от ония отговорности, които няма сили да понесе. Не, не се плашете от моите думи. По-скоро искам да ви вдъхна кураж. В крайна сметка всяко съществуване е истинско съществуване, независимо дали става дума за човек, за птица или за насекомо. Смисълът на съществуването се крие в самото съществуване.

— Но вие си противоречите — обадох се аз.

— Не, аз не си противореча, съществуването е противоречиво. След като опасността премине, богомолката, която се е превърнала в клечка, отново става и продължава своя път. Но човекът не е ни богомолка, ни гугутка. Той няма право да лъже себе си и да бяга от себе си. Това е вече друг въпрос. Нашият е сега какво да правим? Не ви съветвам да почнете веднага работа, сигурно ще се разочаровате! Творческа работа, искам да кажа, иначе копайте, садете ягоди или марули. Само силната личност създава силни творби. Само големите чувства раждат голямото изкуство. Но сега-засега това са само думи, важното е да тръгнете някак по човешкия път.

От болницата се върнах направо вкъщи. Нямах желание да отида никъде, да видя нищо. Тоя град не ме интересувахе. Хората не ме интересуваха. Не ми харесваха лицата им, виждаха ми се противни. Какво творчество, какво изкуство? Какви глупости ми дърдори тоя овчар? Какви чувства могат да вълнуват тия хора, които вървят по улицата като слепи? И които навярно нищо не могат да видят на тоя свят, освен своите дребни човешки грижи? Сега вече тъгувах за моята болница, за светлата стая, за грамадния летен дъб, изпълнил цялата рамка на прозореца. Кой дявол ме бе накарал да се измъкна оттам и да потъна в тоя безсмислен човешки мравуняк. Свих по една странична улица, загубих не само пътя, загубих посоката. Най-сетне спрях колата край един бордюр и се огледах безпомощно. Срещу мен с малко убита походка се тътреше някакво момиче, доста безцветно облечено. О, чудеса, да вярвам ли на очите си, това беше тя — моята медицинска сестра с кривата сладка усмивка! Като ме видя, и тя се стъписа, после гъста руменина заля слабичките ѝ бузки. Кой знае, всичко става на тоя свят, може би точно в тоя миг си е мислила за мен.

— Другарю Балевски, какво правите тук?

— Теб чакам — казах аз.

— Не се шегувайте, другарю Балевски — каза тя с укор.

— Не се шегувам!... Ти всъщност... как се казваше!

— Магда! — отвърна тя.

Наистина странно — никога не бях се запитал за името ѝ. Защо хората имат имена, не бива да имат имена.

— Виж какво, Магда, загубих се из тия улици като някакво коте. Би ли ме завела до дома?

— Разбира се! — възкликна тя и се изчерви още по-гъсто.

Седна до мен в колата, сложи на коленете си своите тънки чисти ръчички. Много ми се искаше в тоя миг да вдигна тая до мен, лявата, и да целуна нежните пръстчета. Толкова ми беше мъчно за нея, за това малко човече, което като светъл лъч бе минало през стаята ми. А сега изглеждаше така обезцветено, така безпомощно, така никакво. Нека си живеят там, в болницата, не бива да ги пускат по тия грозни улици, с тия никакви дрехи.

— Каква хубава кола имате — каза тя. — Всичко ви е хубаво. — И жена ви е много хубава... Казват, че е една от най-елегантните жени в София... Като мина край мен, дори не ме погледна:

— Това, което каза, е много лошо.

— Не, не — нищо лошо не исках да кажа. Не знам защо издрънках тая глупост.

— Магде, ако ти беше моя жена, какво би направила?

— Какво бих направила? — Тя ме погледна бързо, някаква мигновена безумна надеждица пламна в погледа ѝ. — Бих ви прала, бих ви гладила, бих ви готвила по два пъти, не, по три пъти на ден...

— ... би ме целувала...

— Бих ви целувала — потвърди тя храбро, — докато ми се завие свят. Докато на вас ви се завие свят.

— Магда, Магда, защо живеем на тоя свят? — казах аз с горчивина. — Когато най-хубавите ни надежди никога не се сбъдват.

— Никога! — потвърди тя. — Само се лъжем... с каквото намерим.

Тя ме заведе до дома. Качих колата на тротоара и слязох. Тоя път наистина целунах тънките пръстчета. Тя се обърна много бързо и тръгна като несвястна по сивия, грозен тротоар. Почаках малко, въпреки волята си, да видя дали ще се обърне, но, слава Богу, не се обърна. Качих се горе. Лидия седеше пред телевизора и като хипнотизирана гледаше филм. Младо момиче в бяла блузка стоеше пред тесен старовремски прозорец. Навън валеше изобилен дъжд, едри дъждовни капки се стичаха по замътеното стъкло. Онзи гений там навярно искаше да каже, че не се стичат капките, че плаче душата ѝ, наранена от някакъв нехранимайко като мен. Помълчах гузно, после казах:

— Лидия, задушавам се в тоя град... Искаш ли утре да отидем някъде?

— Къде? — запита тя и ме погледна бързо.

Изтръпнах. Сякаш същия поглед с искрица от безумна надежда.

— Ами където искаш!... Само да не е София.

Едва сега съвсем отмести погледа си от екранчето.

— Ами тогава в Боровец, ти обичаш да ходиш там... Или поне до „Щърково гнездо“...

Дори не попитах кое е това щърково гнездо, не ме интересуваше. Бях така изненадан от себе си. За пръв път, откакто бях отворил очи, откакто се познавах, видях крайчеца на моя пръст, на пръста на моята истинска човешка ръка.

Колкото повече се отдалечавахме от града, толкова въздухът ставаше по-чист и по-ясен. Къщите и дърветата ставаха все по-близки, все по-изумително зрими. Очите ми сякаш искаха да погълнат всичко, което виждах около себе си, да го задържат там завинаги. Сега бях напълно сигурен, че съм единственият човек на тая планета, който я вижда по такъв невероятен начин. И нямаше нищо чудно в това, кой друг освен мен бе я видял за пръв път на четиридесет и шест години. Не биваше да бързам, карах бавно, мъчех се нищо да не пропусна. Лидия мълчеше до мен, гледаше пред себе си, навярно не виждаше нищо. Но сега я разбирах много добре — нямаше какво да види! Такъв е човекът и навярно всеки живот е такъв — привиква бързо, насища се лесно, изчезва в себе си. И кой знае, може би точно затова природата се е принудила да измисли смъртта. Животът няма сили да бъде вечен, поне този живот, на планетата, на която живеем.

Най-сетне излязохме на високото плато. Само една-единствена пролука се откри към езерото, но и тя ми беше напълно достатъчна. Гледах с притаен дъх, със свито сърце, почти безчувствен. Сърцето ми напираше да се пръсне, но аз го държах здраво в шепите си. И навярно би се пръснало, би се разлетяло като някаква нова вселена, ако не правех това. А кой знае дали така не се е родила и вселената — от живо сърце, на брега на някой залив.

— Защо спря? — попита Лидия.

— Ами тъй! Малко да си почина!

Тръгнах отново все така бавно.

— Лидия, знаеш ли от какво е произлязла вселената? От едно съвсем обикновено човешко сърце, което се е пръснало от любов... Или от досада — все едно... Виж, виж — какво е това?

Някакви птици бяха накацали по асфалта. Много красиви птици, почти като гълъби, със синьо и жълтичко по крилата.

— Не знам... Папуняци може би...

— Какви папуняци?... Папуняците са съвсем жълти. С малка качулчица на главата.

Това пък откъде знаех?... Дори не можех да си представя. Може би нещо лекичко се понапукваше в паметта ми. Срещу нас се зададе

кола, птиците литнаха, всички наведнъж, като една.

— Лидия — започнах аз, — вече толкова дни съм вкъщи. А никой досега не е дошъл да ме види. Нима нямам близки на тоя свят, нима нямам приятели?...

Тя видимо се смути.

— Имаш един приятел — отвърна, без да погледне към мен. — Но сега не е в България.

— А кой е той?

— Аз ти казах веднъж... Христофор... Но ти не обърна внимание.

Някакъв странен полъх мина през душата ми.

— Христофор?

— Да, твойт заместник. Но и той едва ли би могъл да се нарече твой приятел. По-скоро твой роб. Или твоето второ „аз“, ако така повече ти харесва.

— Но това не е малко! — казах аз учуден.

— Никак не е малко. Особено пък за него. Цялото си обществено положение той дължи на теб. Ти го откри, ти го утвърди, ти го издигна. Ти го направи дори твой заместник, въпреки че среща много големи спънки. Ти направо заяви на твоя министър, че ако не се съгласи с твоето предложение, веднага ще напуснеш дирекцията... И щеше да го направиш, без да ти мигне окото.

— Какъв е по специалност?

— Ами архитект като теб, но по вътрешна архитектура. Изглежда, че е способен, макар и не най-способният, поне така хората казват. Печелил е доста конкурси, хората го ценят, особено когато искат да си обзаведат вилата или апартамента. Малко е мързелив наистина като всички скептици и резоньори. Но не е това причината за цялата тая съпротива. Колко некадърници вървят неудържимо нагоре, без никой да им обръща внимание. Там е работата, че Христофор произхожда от старо буржоазно семейство. Това едва ли е точната дума, но у нас така върви. Всъщност нещо от висшата държавна администрация — дипломати и прочие. Да защитаващ такъв човек, е все едно да хвърляш съмнение върху себе си. Но ти го направи, без да ти мигне окото. Според мен той ти е нужен...

— За какво?

— Не знам за какво! — отвърна тя неохотно. — Ти си суров човек, принципен, в интереса на работата си готов да местиш хората като шахматни фигури... Изглежда, че наистина ти е много необходим, за да държиш така на него. Тебе главно работата те интересува! Така че не се чуди, дето нямаш много приятели. Никой не обича принципни хора, дори тия, които стоят на върха на властта. Всички искат предани хора.

Слушах я с интерес — не само заради себе си, но и заради нея. Начинът, по който размишляваше, ми се стори доста мъжки. Размисъл на човек със свой характер и свои позиции, върху които не може лесно да се влияе.

— Смяташ, че той ми е предан?

— Не съм казала такова нещо! — отвърна тя доста сухо. — В крайна сметка всеки умен човек има нужда от едно огледало, в което да види себе си... Той е много интелигентен.

— А къде е сега?

— В Тунис... Или в Рим — не знам точно. Разбрах само, че в Тунис твоята дирекция има някакви неприятности.

— Знае ли какво се е случило с мен?

— Сигурно знае — отвърна тя. — Христофор държи постоянна връзка със София, съветва се...

Замълчах. По моята простичка и непредубедена логика, както това бе забелязал и доктор Топалов, в цялата тая история имаше нещо необяснимо или нередно. Мой роб или моя сянка — както се бе изразила Лидия, — а досега да не прояви никакъв интерес към съдбата ми, изглеждаше доста странно. Най-малкото трябваше да ми изпрати някакъв поздрав, някакво писмо, някакво пожелание по случай щастливото избавление. Дори да съкрати малко командировката и да дойде сам да ме види. А сега какво бих могъл да си помисля? Или Лидия се лъже в преценките, или пък сам той вече е загубил всякакъв интерес към моята личност, щом не съм и едва ли някога ще бъда на мястото си.

По това време вече бяхме излезли на високото, бедничко, орфанно самоковско поле. Но унесен в своите мисли, едва го забелязвах. Виждах смътно само белите, зъбести върхове на Рила — като куполи, окачени на небето. Имах чувството, че бих могъл да мина под тях — така синкавото подполие се сливаше с цвета на небето. Да

мина и да изчезна в някакъв друг свят, с друго озарение или в друг винт на времето.

Както и стана!

Сега край мен струеше синкава светлина, с малки, светли капчици в нея, като искрици на залязлото слънце. Асфалтът на шосето се беше стеснил, но летеше по-бързо под мен, някак избелял и с оръфани краища. Ниски криви дървета с широки листа. Жълта тръстика. Остър, силен дъх на море, което не се виждаше, но което присъствуваше в мен като собственото ми дихание. Зад дърветата и зад тръстиката се провиждаха острите връхчета на опънатите палатки — и те сини и жълти като небето и като тръстиката.

— Какво се замисли? — попитах аз.

Тя не ми отвърна. Погледнах я бегло с крайчеца на окото си, тъй като срещу мен по стесненото шосе се бе появил някакъв зетор. Млада жена, много красива, с жълторуси коси, разпилени небрежно по раменете. Дълбоко деколтирана плажна рокля, синя, синя. Тъмночервен лак на ноктите. Лицето ѝ изглеждаше някак тъжно и замислено.

— Мисля си за децата... Оставих ги като някакви циганчета в катун.

— Трябваше да помислиш, когато тръгнахме — казах аз. — А не сега. Сега е малко късничко... Ние скоро ще си пристигнем.

— Не ставай циничен! — каза тя. — Не е начин да те харесам.

— Не държа да ме харесват — отвърнах аз. — Особено жени, които се вайкат със закъснение... Човек трябва да мисли предварително какво прави. И да отговаря за делата си.

— Ти готов ли си да отговаряш за своите?

— Да, разбира се. Ако е нужно...

— Внимавай! — изкрещя тя.

Но това изкрещя Лидия. Въздухът бе светъл, полето голо и пусто, на небето висяха окачени белите куполи на върховете. Срещу мен по правото гладко шосе летеше камион. Стар раздрънкан камион със зелена каросерия, от която се вдигаха облаци бял прахоляк. Навярно е бил натоварен преди това с негасена вар или нещо подобно. Едва сега забелязах, че вървя в неговото платно. Не много бързо, но в неговото платно. Онзи сякаш не ме забелязваше. Завих спокойно

надясно и изправих колата. Камрионът като бесен профуча край мен, като ме посипа с белия си прахотляк.

— Какво ти стана? — запита Лидия. Едва сега забелязах колко е пребледняла.

— Нищо, пробвам си нервите — отвърнах аз.

— За миг помислих, че си загубил съзнание — каза тя. — Очите ти бяха като стъклени.

След половин час вече седяхме на една от хотелските тераси в Боровец. Дълбока елипсовидна тераса като палуба на океански кораб. Нисък бял парапет, току-що преобоядисан, тъй като боята бе покапала по мозайката. Кръгли ленти на жълти и сини ивици, по дяволите. Белите върхове на Рила вече не се виждаха. Вместо тях като хълбок на полегнало животно се снишаваше четинестият склон на планината. Стара борова гора, една от най-старите. Гъст, наситен мирис на борова смола пълнеше ноздрите ми. Не се чувствувах много уютно тук, нещо ми пречеше. Пречеше ми навярно плиткото тенекиено езеро на паркинга, разноцветните гърбове на колите — жълти, сини, оранжеви, само моята, слава Богу, с цвят на слонова кост.

— Ще пиеш ли нещо? — попитах аз.

— А ти?

— Аз не мога, аз карам кола.

— Какво ще ми препоръчаш?

— Бих ти препоръчал бял френски вермут с малко лед — отвърнах аз шеговито.

След малко келнерът пристигна. Червен жакет, черна папионка, но скулестото му самоковско лице не бе бръснато най-малко от три дни. Нямаше бял френски вермут, разбира се. Но имаше червен, италиански. Леко притоплен червен италиански вермут без лед и без лимон. След като Лидия изпи и третата чаша, аз запитах:

— Лидия, познаваш ли една млада жена, с прави руси коси. Доста хубава.

— Това е Зденка навярно — отвърна тя с отвращение.

— Коя е тая Зденка?

— Беше твоя любовница... Преди пет-шест години.

— Разкажи ми нещо за нея — помолих я аз.

— Не ставай нахален, не ти прилича! — отвърна тя малко грубо.

Но погледът ѝ бе съвсем безчувствен, почти мъртъв. Изглежда, че винаги ставаше такъв, когато пийнеше няколко чашки.

— Лидия, моля те да ме разбереш. Дори да съм нахален... Но сега аз се боря за всяка капчица памет. Разкажи ми нещо за нея.

— Ами това е — беше твоя любовница едно лято. Избяга с нея чак в Ахтопол, без да те е срам ни от мен, ни от нейните три деца... А най-голямото беше десетинагодишно.

— Тъй ли?... Та тя на колко е била?

— Около трийсетгодишна. Но какво искаш от една чехкиня, те не мислят, като раждат.

— Но тя говореше български...

— Да, родена е и израсла в България... и много млада се оженила за някакъв чех, артист ли беше, писател ли?... Ти беше побеснял по нея. Но както и да е, всичко ти се размина... Върна се при мъжа си.

И Лидия пресуши нервно чашата си, която и без това беше съвсем пресушена.

— Това не е всичко, Лидия — казах аз.

— Разбира се, че не е всичко! — отвърна тя раздражена. — След като се върна в Прага, тя се разведе... А трябва да ти кажа, че беше много свястно момиче — добричко и простодушно, макар че беше така нелепо красива. Е, не беше интелектуалка, разбира се, това ѝ изяде хляба... Съсипа и нейния живот като... — тя не се доизказа, погледна ме с мъртвите си очи и добави рязко: — Поръчай ми още един вермут, като си толкова нахален...

Тя изпи още две чаши, без да промълви нито дума. И аз мълчах, нямаше какво повече да си кажем. Тръгнахме още по светло. Тя се бе посъвзела малко, но продължаваше да мълчи. Чувствувах, че ме мрази в тия минути много по-яростно, отколкото ме бе обичала някога. И защо, по дяволите?... Каква е тая непонятна стихия в хората?... Защо трябва да стоварят върху един човек цялата си любов? А след това и цялата си омраза?... Всички хора на тоя свят си приличат, защо трябва да си внушаваме, че един от тях е съвсем особен и неповторим. И да стоварим върху него всички урагани на чувствата си. Когато вятърът духа, той не клати само едно дърво, клати цялата гора...

Цялата вечер Лидия не промълви нито една дума. Вечеряхме мълчаливо, после тя отиде в хола и натисна копчето на телевизора. До

слуха ми достигна някаква отвратителна естрадна песен. Знаех, че тия, които я изпълняват, имат още по-отвратителен вид. Какво друго можех да направя, освен да се прибера в кабинета си. Сега вече и аз знам колко е страшно двама души да мълчат под един покрив. Много по-страшно, отколкото да се засипват с гневни упреци. Това не е точно адът, но едно от най-пустите му и безнадеждни преддверия. Но тогава не се чувствах така засегнат, както бих бил в нормално състояние. Просто нямах съзнание за вината си. Как мога да отговарям за нещо, което не бях извършил?... Ако то не съществува в паметта ми, все едно че не съществува изобщо. Така мислех. Знам, че всеки ще ме разбере. И никой няма да ме оправдае, разбира се. Но как пък аз да оправдая Лидия? Много добре разбирах, че тя е под влияние на чувствата. И все пак не може в чувствата да няма никакъв разум. И в разума някаква логика. Така мислех тогава. А сега знам, че съм бил съвсем прав. Напразно някои хора се опитват да оправдаят свои безумни дела с пристъп на чувства, на гняв и ярост например. Всъщност това е съвсем истинската им природа.

На другата сутрин тя мълчаливо ми поднесе закуската, след това изчезна някъде. Не, не из staите, чух как остро и предизвикателно хлопна външната врата. Какво да правя сам, извадих от библиотеката си „Ана Каренина“. Сега разбирам, че едва ли бих могъл да направя по-лош избор за състоянието, в което съм се намирал. Четох около един час и я захвърлих отвратен. Нищо, безсмислие и пустота. Наистина ли са толкова неуправляеми хората? Ако е така — в какъв страшен свят ми е съдено да живея? Как да ги разбирам и как да се справям с тях?... Не виждах никакъв друг изход, освен да стана като другите. Изведнъж почувствах остра нужда да поговоря с доктор Топалов.

За щастие, намерих го в кабинета му. Той явно се зарадва, като ме видя, дори стана прав да се ръкува.

— Изглеждате добре — каза той. — Много по-добре от миналия път, разбира се.

Разбирало се! Интересно как го бе разбрал — по блясъка на моя поглед? Или по гузния начин, по който му подадох ръката си? И понеже мълчах, той запита:

— И все пак се е случило нещо?

— Да, има нещичко — кимнах аз.

И му разказах подробно всичко. Включително и нашия разговор с Лидия. През цялото време той не ме прекъсна нито веднъж, само накрая запита:

— Сега ви моля да си спомните много добре. Докато виждахте всичко това като жива действителност, имаше ли у вас някакво чувство?... Към жената например. Та тя ви е била... простете, любовница. Човек не може да бъде равнодушен в такива случаи.

— Съвършено равнодушен! — казах аз решително. — Или точно — безчувствен!

Той се облегна на стола си явно шокиран. И тихичко измърмори:

— Интересно!... Много интересно!

— Кое е интересното? — запитах аз сдържано.

— Но тука е ключът на един много важен научен проблем. Има ли емоционална памет?... Всеки нормален човек ще ви отвърне — има, разбира се, как тъй да няма. Всеки помни първата си любов. Или ужаса, който е изпитал при бомбардировките. Но науката отговаря на този въпрос по-скоро отрицателно. Тя смята, че чувството е нещо съвсем непосредствено — възбужда се и изчезва. А това, което смятаме за емоционален спомен, е всъщност едно самозаблуждение. Нашата памет или нашето въображение възстановяват фактите или обстоятелството, при което е била предизвикана емоцията. И чувството се поражда отново. Разбира се, много по-слабо и по-бедно, отколкото е било в действителност.

— Тая теория е невярна — отвърнах аз решително.

— Защо смятате така? — погледна ме той любопитно.

— Нищо не смятам. Така го чувствавам.

— Но чувството не е размисъл!

— Откъде знаете?

— Така твърди науката.

— Моля ви се, вие за кретен ли ме смятате? — отвърнах аз ядосан. — Какво доказателство е науката?... Днеска смята едно, утре друго.

Доктор Топалов се усмихна едва забележимо.

— Е, добре, как си обяснявате тая ваша безчувственост. В тоя конкретен случай? На това ваше... видение?

— Ами с моето сегашно състояние. Просто се е скъсала емоционалната връзка... Както при телевизора, да речем. Понякога

има образ, а няма звук... И обратното!

— Вие все повече ми харесвате! — каза той искрено.

Но понеже не му обърнах внимание, той продължи:

— Наистина ми харесвате!... У вас почват да се възраждат чувствата, за които говорим!... След всеки изминат ден. Интересно е, че най-силно се проявяват, когато някой ви противоречи. Изглежда, че сте били много самоуверен и амбициозен човек.

Той не разбра какво силно впечатление ми направиха неговите последни думи. Пък и аз не се издадох.

— Но да продължим нататък — казах аз. — Науката твърди, че чувството винаги е непосредствено. Добре, откъде произхожда то?

— Във всеки случай не от кората на главния мозък, където е съсредоточена висшата съзнателна дейност... А някъде от дълбочините на подкориято. От тия пластове, които са се променили най-малко през последните десетки, дори стотици милиони години. Да речем, от времето на рептилиите.

Трябва да си призная, че това неприятно ме изненада.

— А кой е виждал мозък на динозавър?

— Има данни...

— Добре, няма да спорим... Отказва ли се всяка връзка между кората на главния мозък и най-дълбокото подкорие?

— Не, в никакъв случай. И всъщност това е драмата на човешкото съзнание. В него все още нахлуват чувствата на динозаврите.

— Не разбирам — казах аз. — Какви чувства? Нали няма памет за чувства?

Той явно не беше подготвен за такова простичко възражение. Помисли малко, после добави:

— Става дума за нагоните... Особено за инстинктите.

Тогава не знаех, че съм го хванал по бели гащи. Човек не може да оборва неща, чийто смисъл не разбира. А доколко науката ги разбира — ми беше известно.

— Добре, да оставим настрана тоя въпрос — така наречените атавистични чувства — казах аз. — Няма да ги нарека човешки, защото не съм сигурен, че са само човешки. Според мен по-често чувствата извикват спомените, отколкото обратното. И както обикновено става, науката обърква причината със следствието.

— А вие откъде знаете?

— Откъде знам?... Нима мога да забравя ония чувства, които се появиха в мен, когато за пръв път отворих очи...

Тоя разговор не доведе доникъде. Не можеше да доведе. Сега разбирам, че проблемът не е толкова прост, колкото ми се стори през оня ден в кабинета на доктор Топалов. И аз изобщо нямаше да спомена тоя разговор, ако не се бяха случили по-късно толкова важни събития. И едва ли можех да си ги обясня, ако няхах сам за себе си някакъв отговор на тоя проблем.

Когато се прибрах вкъщи, Лидия шеташе нещо в кухнята. Тя трепна и ме погледна плахо. Да, плахо, не уплашено, както напоследък така често се случваше.

— Мони, ще ми простиш ли? — запита тя тихичко. — Аз просто не бях на себе си. Винаги става така, когато пия алкохол. Няма да пия повече, обещавам ти! — завърши тя горещо.

Приблжих се до нея и я погалих по косата — съвсем протичко и естествено. Наистина я обичах в тоя миг, мога да се закълна пред съвестта си.

— Забрави тия глупости, мила... Все едно че нищо не се е случило. Ти знаеш, че не съм искал да те обидя.

— Знам, знам — отвърна тя някак трескаво. — Всичко знам.

— Не знаеш — въздъхнах аз. — Никой не може да го знае, освен мен. Аз съм длъжен да се боря за себе си. Така че пригответи ми куфара, моля ти се... Трябва да замина на село за няколко дни.

— На село? — трепна тя. — Защо на село?

— Там се е родила за първи път моята памет... Имам чувството, че точно там бих могъл да си я възвърна...

— Не сега. Моля ти се. Може би малко по-късно.

— Защо?... Не разбирам наистина?

— Страх ме е...

Тя внезапно заплака с грамадни тежки сълзи. Само за мигове лицето ѝ се измокри така, сякаш я бях лиснал с канче вода.

— Но защо! Обясни ми все пак...

— Не знам!... Не мога!... Но ти си толкова страшен, като вземеш някакво внезапно решение. Нищо не може да те разубеди, тръгваш като танк! И можеш да прегaziш всичко по пътя си... Послушай ме

поне веднъж в живота си. Моля те, много те моля! — И тя заплака с още по-голяма сила, дори скри лицето си от мен.

Душата ми изведнъж се изпълни с досада. Не бях прав, разбира се, но така беше. Какво ми костваше да изпълня молбата ѝ. Малко по-рано или по-късно — какво значение?

— Е, добре — казах аз. — Добре, ще отложим за няколко дни... Но трябва да го направя.

Станах и отидох до прозореца. Гугутката все така си мътеше — спокойна и неотменима като вечността. Неотменима ли?... Точно в тоя момент се случи нещо, което дори насън не очаквах. Изведнъж долетя втора гугутка. И без да губи време, измести от гнездото тая, която мътеше. Господи, та те са се сменявали двете — мъжката и женската. Но как да го разбера, като толкова си приличаха. После се обърнах и казах:

— Лидия, мога ли да отида поне до Банкя?... Да започна от края на пътя вместо от началото.

— Боже, колко си непоправим! — въздъхна тя и изведнъж кресна: — Върви, върви, където искаш! Върви, щом си решил!...

На другия ден наистина заминах за Банкя. Бях просто изтласкан навън от моята разкаяла се съпруга. Но сега поне знам как прелетните птици намират родните си места. Просто летят, това е всичко. И аз като тях пътувах по непознатото шосе, без да мисля. И без да правя ни най-малък опит да си припомням нещо за пътя. Но знаех, че ще пристигна там без никаква грешка. Както и стана. Само в центъра на Банкя малко се поколебах. После поех по най-лявото отклонение. След стотина метра паважът изведнъж свърши, но това ни най-малко не ме отчая. Скоро навлязох в млада борова гора, спокойна и глуха. Никакъв човек. Никакви птици. Никакво движение на въздуха, сякаш минавах през мъртва или омагьосана зона. Но за щастие тя скоро свърши. Едва оттук започваше истинската гора — широка, жива, слънчева. И изведнъж съзрях постройката, на двайсет-трийсет метра от пътя.

До тоя момент не бях виждал проекта, тъй като се съхраняваше в архивите на дирекцията. Но дори такава, каквато беше, гола и недоправена, тя внушаваше изящество и лекота. Веднага разбрах, че е моят строеж, не някой друг. Отново моля да ми простите тия думи и да не ги смятате за нескромност. В ония дни аз не знаех истинския смисъл на думата „мое“. За мен тогава те не означаваха собственост, а

произход. Все още наблюдавах своите неща отвън — като чужд. Спрях колата и слязох. По двора се мотаеше дребен възрастен човек в дочен панталон и грамадни гумени ботуши, сякаш магазинерът, който му ги бе подхвърлил, не си бе направил труда дори да го погледне. Неговият вид нищо не ми подсказваше. Навярно беше малко глух, защото ме забеляза чак когато стигнах на няколко крачки от него. Изведнъж се втренчи в мен така смаян, че изпусна лейката, която държеше в ръката си. Имаше вид на човек, който внезапно е срещнал привидение.

— Господин архитект — едва пророниха устата.

— Да, аз съм... А ти кой си?

— Аз съм пазачът... Бай Димо... Не ме ли помниш?

Докато се чудех какво да му отвърна, той продължи оживено:

— Ами аз бях тук, когато дойде последния път... И падна ей от оня балкон.

И той ми го показва — на първия етаж след партера. Всъщност не беше още балкон, а само двете му носещи железни греди. Но рамката на входната врата вече беше сложена.

— Бай Димо, как да ти обясня... Като падне човек надолу с главата, всичко може да стане — усмихнах се аз. — Сега не съм много добре с паметта. Затова не те познах...

— Да, знам, чух нещичко... Ама да ти кажа право, много добре изглеждаш. По-добре, отколкото в оня ден, да опустее дано...

— Добре, бай Димо, нека почнем отначало... И всичко ми разкажи, колкото и дребно да е наглед.

Той едва ли ме разбра добре, но се почеса и започна търпеливо:

— Ами дойде тъкмо по това време. Друг път все с твоята кола си идваше, вкарваше я тук в двора. Тоя път пристигна с такси. Продума ми нещо и влезе в постройката. Аз си поливах ей тия дръвченца, защото маркучът не стига дотук... Това са брезички, господин архитект, ти ми рече да ги поливам редовно, докато се прихванат... Тъй е. Брезичките са крехки като зайчета, което добре се прихваща, после добре върви...

Да, малко криво ме беше разбрал тоя мой стар приятел.

— А после?

— После — нищо... Като се сетих за тебе — видях те ей на тоя балкон, дето ти го показвах. Много дълго стоя там, може би четвърт час, може и повече. И все към гората гледаше, без да шавнеш. Аз дори се

поучудих — какво толкова за гледане има в тая гора. Нищо!... Дори гъби няма в нея, само тук-таме някоя гнила пърхутка. Е, рекох си, може да си мисли нещо човекът. След някое време пак се сетих за тебе, погледнах — няма те... Мина още половин час и тогава се разтревожих... Тръгнах към вратата и веднага те видях — лежиш под балкона, проснат по гръб, не мърдаш. Нямах представа как се изплаших, господин архитект. Аз и на война съм бил, и шрапнел са ми вадили от червата без упойка, но както тоз път се изплаших, никога не е било. Изтичах до теб, пипнах те — жив си. Сигурен бях, че си жив. Толкова много съм патил в тоя живот, всичко знам. И хукнах да търся помощ. За твой късмет, пък и за мой, веднага налетях на джипката на сондьорите... Много бърже дойде помощта, дори не си повярвах на очите, когато влезе в двора...

Това бе всичко, което ми разказа старецът. А то бе нищо, кажи-речи. Тръгнах бавно към постройката, изкачих се на етажа. И отново застанах на същото място, от което така фатално бях потеглил към вечността. Нищо нередно — ни гнила дъска, ни разкривена тухла. Разбира се, никаква гаранция, че тук нещо не е било направено или доправено, докато съм лежал в болницата. Погледнах към гората, която се разстилаше пред очите ми. Млада, силна гора, израсла на здрава почва. И нищо повече. Едва сега сведох поглед надолу. И тук нищо — измърсен и орфан терен, който сякаш никога нямаше да се съвземе от раните си. Височината не ми направи никакво впечатление. Какво може да стане, ако скочи човек? Нищо друго, освен да си изпочупи краката. След малко слязох долу и отново отидох при пазача.

— Бай Димо, колко бяха работниците тоя ден?

— Четири момчета — отвърна той.

— Видя ли ги с очите си как си отидоха... И четиримата.

— Видях ги, господин архитект... Тръгнаха си заедно. Много весели бяха, щяха да пийнат в бюфета на гарата, докато чакат влака.

— А да си видял някакво куче да се върти наоколо?

Той ме погледна ококорен.

— Ами, разбира се!... Тъкмо тая вечер, когато падна от балкона. Голямо куче, много красиво!... Не бях виждал такова хубаво куче, господин архитект.

— Такова едно — на големи черни петна?

— Точно тъй!... Ама да беше го видял как тичаше като хала отдолу по пътя. И спря точно тук, пред входа, сякаш си бе записало адреса... После влезе вътре, вдигна лай до небето. Обиколи цялата къща и спря точно тук, където ти бе паднал... Започна да скимти тъй, като че ли плачеше... Веднага се сетих, че е твоето куче. Там го оставих, като станах сутринта, вече го нямаше... Зер не се върна у дома?

— Не, изчезна...

— Как няма да изчезне, толкова хубаво куче... Ами това е българинът, господин архитект, като види нещо хубаво, прибира си го човекът, да не стане случайно зян.

Не можах да разбера шегува ли се, или говори сериозно. Наистина нямах чувство за хумор в ония дни. Както и природата няма чувство за хумор, без да се притеснява от това. Иначе не би измайсторила толкова дълга шията на жирафа, толкова клепнали ушите на магарето, толкова дебел нос на слона, ако е нос изобщо. Но за съдбата на Пинки пазачът беше прав, разбира се. Може би и в тоя момент скимти вързан в двора на някоя вила. Един истински далматинец не може да изчезне като някакво дребно дворно куче.

— Виж какво, бай Димо, потърси го из дворовете наоколо — въздъхнах аз. — И изобщо, където може да има вързано куче... Ако го намериш — не ти мърда един стотак...

— Ууу, боже, стотак за куче! — възмути се пазачът. — Но ще го търся, господин архитект. Ако е живо — ще го намеря... Не ми трябва твоя стотак, аз за тебе съм готов да стъпя и в огъня...

Като се върнах у дома, Лидия ме чакаше прежълтяла от страх. И като момиченце ми се хвърли на шията.

— Нямаш представа колко ме беше страх! — едва не изплака тя. — Не знам защо бях така сигурна, че непременно ще ти се случи нещо!... Ти вярваш ли на предчувствия?...

— Все още в нищо не вярвам — отвърнах аз. — Освен в Пинки, разбира се.

— Ти и преди все туй говореше — каза тя огорчена. — За тебе Пинки беше и бог, и всичко...

В чест на нашето сдобряване беше приготвила телешко задушено. Не знам дали от чистия въздух, или от преживените вълнения, но хапнах доста добре. И за пръв път, откакто бях излязъл от

болницата, изпих чаша вино. Повече от любопитство, отколкото от истинско човешко вълнение. Никакво особено въздействие, освен дето леко се зашеметих... Не, не е точно така... И дадох отново възможност на жена ми да се превърне в грамадна, влажна гъсеница.

ВТОРА ЧАСТ

В края на седмицата заминах за Брестник — моето родно село. Наистина тогава не знаех къде отивам. Но отивах с хубаво настроение. Лидия ме бе изпратила с добра усмивка, моторът на колата работеше безупречно, времето беше чудесно. Всъщност малко ми бе дотегнало това небе, всеки ден така безукорно чисто, без никакво облаче освен привечер, когато над Люлин увисваха малки лилави кандила, колкото да оцветят залеза. Мечтаех вече за истински облаци, за дъжд, за водни мехурчета, каквито не бях виждал в моя нов живот. Мечтаех за река, за кошери, за невестулки, за диви гълъби. Носех с все сила тия думи в душата си — не, не като образ! — като топло човешко чувство.

Бях така разчел пътя си, че към шест часа да бъда в Брестник, както предварително бях телеграфирал на Марта. Но пътят ме увличаше и като излязох от Ловеч, разбрах, че ще пристигна в Брестник поне час по-рано. Трябваше да спра някъде, да почина, но все не намирах мястото, за което мечтаех. Пътят беше съвършено нов, асфалтов, дори не бяха посадили край него дърветата, които ми трябваша. Но зеленината от двете страни на пътя беше прекрасна, така свежозелена и така чиста, сякаш тук небето я поливаше всяка сутрин. Хълмистото поле се издигаше на меки каскади към планината, все още много далечна и смътна в своите очертания. И пълна безлюдност — ни човек, ни животно, ни птица дори — и птиците се бяха изпокрили на сянка из рехавите горички. Само тук-там някоя картофена нива — това бе всичко.

Най-сетне спрях колата край едно съвсем ново бетонно мостче, което хвърляше къса сянка край себе си. Слязох долу, приседнах край малкото вирче. Мънички сребристи рибки, по-малки от писци, се пръснаха панически, като забелязаха как това грубо, гърбовато животно се приближи към тях. После отново доверчиво се прибраха, за всеки случай с муцунките си към мен. Протегнах се с наслада на притоплената трева. И скоро след това съм заспал. Сънувах много смешен сън тоя път, от тия, които доктор Топалов не зачиташе за

сънища. Сънувах, че съм в скута на някаква жена, чието лице не виждах. Тя се мъчеше да нахлузи на голите ми крака панталонки с дълги крачоли. Аз се бранех отчаяно, ритях, не позволявах да се извърши с мен това светотатство. Събудих се развеселен, отново се намъкнах в сгорещената кола. Полето бе все така пусто, защо бяха прекарвали тук това празно шосе, никак не ми бе ясно.

Брестник се намира в устието на тясна планинска клисура, която точно тук се забива дълбоко в твърдата гръд на Балкана. След горещата слънчева равнина изведнъж навлязох в плътна прохладна сянка. Все още не виждах реката, но ми се струваше, че усещам нейния пресен дъх. Макар че пристигнах доста по-рано, Марта вече чакаше на площадчето. Веднага я познах. Висока кокалеста жена, на тия години, които сме свикнали да наричаме средна възраст. Две-три години по-млада от мен, поне това ѝ личеше. Хубава стойка, интелигентно лице, така грубичко, както и моето. Тя малко смутено ми се усмихваше. Кой знае защо, нейният вид силно ме развълнува, по-силно от всеки друг път досега. Дори ми се прииска да я прегърна, бих го направил навярно, но не забелязах у нея никакво подобно желание. Едва когато я приближих съвсем, забелязах, че погледът ѝ е неизмеримо ласкав.

— Е, добре дошъл! — каза тя. — Нещастно, глупаво момче такова!...

Говореше ми така, сякаш аз бях по-малкият брат. Но в думите ѝ не се усещаше никакво съжаление, по-скоро шеговитата ирония. Лицето ѝ се разнежи още повече, но до прегръдка все пак не се стигна.

— Имаш ли някакъв багаж?

— Едно куфарче...

— Добре, вземи го и да вървим.

— А колата?

— Колата ще остане тук... Като моята — ей оная там, зелената!
— И тя ми посочи един доста очукан москвич.

Прибрах куфарчето и грижливо заключих колата. Но тя, изглежда, усети моето безпокойство.

— Не бой се, досега тук никой нищо не е откраднал... В селото са останали само старци и баби. И двайсетина деца, слава Богу. От тия, дето майките им в града предпочитат да висят по фризьорските салони.

Сестра ми, горката, имаше вид, като че ли никога не си бе показвала носа във фризьорски салон. Тя измъкна безцеремонно куфарчето от ръката ми и тръгнахме през площадчето. Срещу нас се издигаше почти отвесно висок планински скат. Той се надвесваше едва ли не като покрив над клисурата, така че в тоя все още ранен час площадчето бе потънало в прозрачна като кристал синкава сянка. И какво площадче наистина, може би няма такова площадче никъде другаде по света. Но да не бързаме, ще минем още много пъти по него.

Веднага след площадчето започваше нашата улица. И такава улица не бях виждал — тясна и толкова стръмна, че приличаше по-скоро на каменист улей, по който се стичаха пролетните порои. Едва сега разбрах защо трябва да оставим колите си на площадчето. После улицата доста се разшири, така че вече почнах да виждам по-добре къщите. Неволно се зазяпах в тях, толкова ми харесаха.

— Много ни са хубави къщите — обади се тя. — Половината Арбанаси е строено от наши майстори... Виждаш ли колко са различни? В цялото село не можеш да намериш дори две съвсем еднакви къщи.

Но не бяха чак толкова различни, колкото тя си мислеше. Имаха някакъв свой общ стил и свой облик. Малки тесни прозорчета на втория кат. Силно надвиснали стрехи. Мощни зидове, грамадни дървени порти. Но защо всички гледаха към дворовете, а не към улицата? Защо криеха лицата си?

Скоро стръмнината свърши, пътят ставаше все по-равен, докато излязохме на малко, вкопано в каменистата почва площадче. На него имаше само четири-пет къщи, малко по-нови от тия, които бях видял досега. Сестра ми спря. Знаех защо е спряла. И сякаш за пръв път усетих сърцето си, така силно започна да бие.

— Помниш ли коя е нашата? — запита Марта.

— Не помня — отвърнах аз.

— Ето оная!... Зад черницата!

Спрях с притаен дъх. Нещо се чупеше в мен, в моята нещастна глава, струваше ми се, че всеки миг паметта ми ще се възвърне — с трясък при това, както с трясък са се разтваряли под напора на бурята тия дървени порти. И може би наистина щеше да стане, ако Марта отново не бе проговорила.

— И не се учудвай, че не я помниш!... Знаеш ли откога не си идвал на село?... Повече от петнайсет години.

— Петнайсет години? — възкликнах аз поразен. — Искаш да кажеш, че не съм виждал петнайсет години майка си?

— Не, не е така. Ние сме идвали при тебе. Последния път се видяхме преди три години. И живяхме при теб пет-шест дни... Ти я води по разни специалисти. Тя има болно сърце, това трябва да знаеш... Все пак лекарствата ѝ помогнаха, сега е по-добре, много по-добре... Да ти кажа право, не смея да я оставям сама, опасно е...

— С това трябваше да почнеш — прекъснах я аз.

— Не е така лесно да почне човек — измърмори тя недоволено. — Ето, казвам ти!... И друго ти казвам — тя не знае какво се е случило с теб. Че си лежал в болница и тъй нататък. Сама тя нищо няма да разбере. Но ти внимавай!... Гледай нещо да не се изпуснеш — каквото и да е.

— Да, разбирам — измърморих аз.

— Разбираш ти, много разбираш! — смъмра ме тя. — Звяр такъв!... Опитай се поне веднъж да бъдеш син като син! Погали я, целуни ѝ ръка. Тя е такава нещастна божя душичка, толкова добра, толкова чиста... Какво ти стана, защо прежълтя такъв?...

— Нищо не ми е станало! — отвърнах аз сопнато. — Още съм слаб, тая стръмнина ми извади душата.

Марта ме погледна недоверчиво, но повярва, изглежда. Навярно не допускаше в себе си, че нещо може да ме развълнува истински след всичко, което се бе случило с мен...

— А сега почакай малко тук!... Ще отида да я подготвя...

— Как? Не знае ли, че идвам днес?

— Знае, разбира се!... Но не знае, че точно днес, не посмях да ѝ кажа. Току-виж, че не дойдеш, тя как ще го преживее?...

Марта тръгна и видях как скоро хлътна в двора, без повече да погледне към мен. Аз останах да чакам отвън като някакъв чужденец. Стоях и чаках. Тук, на възвишението, бе много по-светло, скалистите зъбери на ската горяха като бакърени. Мина възрастна, нисичка, много масивна жена, с потъмняло дървено ведро в едната ръка. Взря се безцеремонна в мен, после запита:

— Ти ли си, Симчо?

— Аз съм...

— Ех, момче, момче! — каза тя горчиво и ме отмина.

Не можех да стърча повече тук, посъбрах сили и се запътих към дома. Хубава двукатна къща, почти цялата дървена, долният кат доста занемарен. Широчко, затревено дворче, без нито едно дръвче. Малка пътечка. Близо до пътечката бе легнала много дребничка сива крава и гледаше към мен съсредоточено и умно. Като приближих, тя вдигна към мен влажната си муцуна, едната ноздра бяла, другата шаренка, и едва чуто измуча. Може би това беше нейното „здрасти“. Здрасти — отвърнах аз. Тя все тъй протягаше шия, вдигаше глава към лицето ми и сумтеше през влажните ноздри. Защо „сумтеше“, всъщност като че ли това бяха нейни думи, които започнах да различавам: „Миличък мой! — чувах. — Добричък мой, момченце мое!“. Защо момченце, какво момченце съм аз? Но тя все тъй протягаше шия, сякаш искаше да ме близне. И все тъй ми говореше гальовно и може би малко обидено от моята човешка сдържаност. И тъкмо щях да протегна ръце и да прегърна нейната мека, отпусната шия, и някой се обади зад мен:

— Симо!...

Сестра ми стоеше на дървените стъпала и ме гледаше малко учудено.

— Ела, мама чака!...

Не, нямаше никаква крава пред мен, нямаше нищо. А трябваше да има нещо, мъчех се да си спомня какво. Марта изглеждаше много нетърпелива, приближих няколко крачки.

— Марте, тук нямаше ли обор?... И до обора плевник?

Лицето ѝ се озари от вътрешна радост.

— Значи, все пак помниш нещичко! — каза тя. — Ами имаше, разбира се... Съборихме ги, после бай Вълло ги нарязва с трион на дребни парчета. И ги изгорихме до шушка. За какво ни са обори и плевници, като нямаме стока. Хайде ела, мама те чака...

Но мама бе излязла да ни посрещне. Стоеше на най-горното стъпало — дребничка, тъничка като клечка. Нищо не бе останало от нея, освен лицето ѝ — като изрязано от избледнял църковен восък — толкова чист, но и толкова мъртъв. Просто ми се доплака. Тя все тъй стоеше горе на стълбата, а аз сякаш се възнасях към нея, без да усещам тежестта си. Докато най-сетне пристигнах. Прегърнахме се малко сдържано и неловко, слабите ръце едва докосваха раменете ми. Не бе свикнала да прегръща децата си, сякаш тая милост на небето не ѝ бе

разрешена. Но аз все пак направих това, което Марта ми бе поръчала, то се знае, доста неловко. За пръв път лицето ѝ просия. Тя дори се усмихна.

— Мамо, как си?

— Добре, добре, сине!... Гледам — и ти си добре. Като се видяхме последния път, беше почернял като гарван.

Едва сега видях очите ѝ, почти сиви под прегорелите клепки. Нищо нямаше в тях, освен обич и милост, нищо освен доброта. Влязохме в голямата одая, седнахме на миндера. Гледахме се и си мълчахме. Какво можехме да си кажем? Смътно усещах, че един празен разговор е по-лош и от най-тягостното мълчание.

— Мамо — казах аз, — ние нали имахме крава?

— Имали сме много крави, сине... Ти коя помниш?

— Сивка — отвърнах аз.

— То се знае, че Сивка. Вие много се обичахте с тая Сивка. И как няма да те обича, ти ѝ даваше и последния си залък. Помниш ли, Марта?

— Помня, помня — отвърна сдържано сестра ми.

— Тогава хлябът се заключваше, сине!... Всичко се заключваше, та и хлябът. Като наближи туй време, ще ти отрежа един крайшник, с малко сирене... А ти право при Сивка... Как няма да те обича?...

— Стига, мамо! — прекъсна я Марта е лека досада. — Не е точно така... Ти защо го обичаш тоя дангалак?... Нима той те е хранил?

— Е, то е друго, той ми е чедо — каза мама снизходително. — А момчето си е момче, то дом няма, докато сам не завъди деца. Как е Лидка?

— Добре — отвърнах аз.

— Тя си знае колко е добре — отвърна съвсем внезапно, съвсем неочаквано за мен мама. — Ти си корав човек, като баща си, сине, с теб трудничко се живее...

Марта сякаш усети, че разговорът може да вземе неприятно направление, и побърза да каже:

— Иди, мамо, иди да сготвиш пилето!... Пък довечера ще се поразговорим.

Мама скоро излезе, останахме само двамата със сестра ми.

— Не чакай прекалено от нея! — каза Марта. — Тя е съвсем, съвсем обикновен човек. Това е нейната сила, но и нейната слабост... Трябва да я щадяш. И не човъркай прекалено там, където раната е зараснала. Тя не бива много да се вълнува... Пък и ти няма да научиш от нея нищо особено. Колкото и да е свързана с теб, тя никога не те е разбирала. И досега ти си за нея това, което е билетът за кокошката.

Да, права беше да ми го каже. След всеки изминат ден съзнавах това все по-ясно. Но тогава само запитах:

— Не прекаляваш ли малко?

— Никак! — отвърна тя рязко. — А сега ще ти разкажа докрай историята на Сивка.

Марта сякаш посъбра сили, въздъхна и продължи;

— Сивка живя най-дълго между нас... Но като отрасна, ти доста я позабрави... Я се сетиш за нея, я не се сетиш... На мен ми беше ужасно мъчно за горкичката Сивка. Тогава аз поех твоята роля — с не по-малко усърдие, но с много по-малък успех... Тя никога не ме обикна, както обичаше тебе!... А може би и поостаря малко. Но това е друг въпрос. И както става на село, откакто свят светува, най-сетне един ден дойде бай Кочо и я помъкна за юлара. Всички се изпокриха, само аз останах навън... Ако можеш да си представиш как Сивка отчаяно облещи очи. И започна да мучи така страшно, сякаш я бяха повалили на дървника. Дърпаше се назад, молеше се, на нас се молеше да я отървем от тоя кръвник, да я оставим в тоя хубав двор, в нейния двор, не в нашия. Ако знаеш как мразех тогава и мама, и тате, пък и теб дори, ти се беше запилял да държиш някакъв приемен изпит в Търновската гимназия. И все гледах как онзи звяр я мъкне безмилостно, а тя разтърсва глава, дърпа се назад и мучи, мучи, мучи — да ти се скъса сърцето.

Марта се изправи нервно, мина през стаята, след това застана пред мен и каза рязко:

— А тя откъде знаеше? Питам те, откъде знаеше, че бай Кочо е касапин и я отмъква от нас завинаги. Двайсет години се занимавам с животни и досега не мога да си отговоря на тоя въпрос, и никога няма да си отговоря. Пък и не се питам вече, загубях като всички, как няма да загубея, като това го изисква и моят живот, и моята професия.

Слушах я ужасен, нямах сили да помръдна от мястото си. Но след тоя внезапен изблик тя сякаш се поуспокои и продължи едва ли не

равнодушно, престорено равнодушие, разбира се, защото, изглежда, се бе позасрамила от своето вълнение:

— Ето това е въпросът, който ние, хората, не желаем да си зададем. Какво имат те повече от нас, те, животните? Откъде знаеше Сивка какво ще се случи с нея! Ама ще кажеш — майка ѝ, баба ѝ, прабаба ѝ!... Това не е никакъв отговор... Гените са гени, но никоя крава не се е върнала назад, за да предаде на своите поколения как са я отмъкнали и клали.

Мълчах втрещен, но Марта не ме погледна дори така бе увлечена от своите спомени.

— След два дни я видях как висеше цяла-целеничка на ченгела. Бяла като сняг, чиста, изкорубена... И без глава, нещастната мила Сивка, главата ѝ сигурно бяха харизали на циганите... Посинях цялата, върнах се вкъщи като болна. Не посмях да гъкна, да кажа какво съм видяла. Ние сме прекалено чувствителни двамата с теб, а може би сме и малко луди...

Това бяха последните силни думи, които чух от нея. След това разговорът бавно затихна. Вече я слушах с половин ухо, вниманието ми бе привлечено от прозореца, който гледаше към пруста. Ставаше все по-син и по-син, но докрай не потъмня от мрака, както винаги става. Мислех, че това е някаква зрителна измама, но когато най-сетне излязохме навън, едва не трепнах. Нощта наистина бе синя като мастило, все още не знаех, че такива сини нощи има понякога само в нашата долина. Слязохме бавно по меките дървени стъпала, едва тогава спрях и казах:

— Тук нямаше ли някаква дървена ограда?

— Да, момченце, имаше... Но я съборихме, докато ти още беше тук. Освен това ей там растеше много стара върба. На нея спяха кокошките, а пък къде снасяха и мътеха, само мама си знаеше...

Вечеряхме в старата селска кухничка, която тук все още наричат мутвак. Тесничко помещение с пръстен под, гредоред и дъсчени стени, изкорубени от времето. Тук някога е имало оджак, всичко бе почерняло от пушеците на три поколения. Вместо оджак сега в ъгъла се гушеше доста новичка електрическа печка с три колела. Мама вече бе принесла масата, сега ни чакаше съживена и радостна. В тоя комин дори тя изглеждаше някак много по-свежа и подмладена. Трудно ми беше да си

представя как така бързо бе приготвила яденето. Навярно, изпълнена с плахи надежди, бе почнала да готви тайничко, преди ние да дойдем.

Пилешката яхния беше изключително вкусна. Или може би всеки син мисли така за майчините си гозби. Мама напълни и препълни нашите чинии, но на себе си сложи съвсем малко. Пък и него не изяде. Докато нещо бърборехме с Марта, тя неусетно бе заспала край масата.

— Не е толкова стара — въздъхна Марта. — На осемдесет и две години е. Имам чувството, че си отива самичка, доброволно от тоя свят...

Марта събуди мама и сама я отведе горе, в тяхната стая. Когато се върна, от моята пилешка яхния не бе останало нищо.

— Браво! — каза тя. — Да ти сипя ли още?

Аз отказах благовъзпитано. Тя дояде набързо своята яхнийка, после опря силните си лакти на масата.

— Имам малко вино, но не е за гости... Утре ще се гощаваме, взела съм мерки...

Смътно усещах, че всъщност искаше да ми каже нещо друго. Както и стана.

— Искам да те предупредя... или по-точно длъжна съм — започна тя малко отдалече. Ти имаш тук една стара любов, няма как да не се срещнете... Та трябва да знаеш.

Ако лампата се беше пръснала като фугас над главата ми, надали щеше да ми направи по-силно впечатление.

— Стара любов? Тука, на село? — Едва ли можеше да ме изненада с нещо по-неприятно.

— Какво толкова се чудиш! — измърмори тя недоволно. — Любовта ходи и по селата, ти как мислиш?... Или само по софийските кафе-сладкарници?

— Не, моля ти се — нищо... Продължавай.

— Първа любов, ученическа, това може да се забрави — продължи тя неохотно. — Тия работи са обикновени. Но вашата връзка трая доста дългичко. Започнала е още в Търновската гимназия, където заедно учихте с Вера. И продължи, след като завършихте гимназията... Ти отиде в София да следваш, тя остана в село... Продължихте с писма главно, с редки срещи през ваканциите, докато ти взе дипломата... Хората ви смятаха за годеници и всъщност тъй си беше... И точно

тогава най-неочаквано се ожени. За Лидка, разбира се... Без писмо, без извинения... тряс! — и готово!

Трябва здраво да съм почервенял. Обикновена, банална история и именно затова още по-отвратителна.

— И затова ли не съм идвал тука двайсетина години?

— Ами така изглежда...

Чувствувах се безкрайно смутен. И унижен до крайна степен.

— Всичко можех да си представя за себе си — мърморих аз едва-едва. — Но че съм някакъв дребен измамник — никога!

— Хайде, не прекалявай! — сопна се тя. — Не е така!... Щом аз казвам — значи, не е така! — добави тя ядосана. — Но какво друго можеш да помислиш, като не познаваш себе си. По същина ти си силна и страстна натура... Като пламне нещо в душата ти, никой не може да го угаси... И най-добре е да не се опитва. Ти всъщност и нас не се обади. Никой не дойде на сватбата ти.

— Много добре ме утешаваш! — казах аз мрачно. — Тая... Вера, омъжена ли е сега?

Таях някаква последна надежда, но и тя мигновено рухна.

— Не е!... Ако беше омъжена, сега нямаше да говорим. Било, каквото било. Но си остана мома и до ден-днешен... И какво друго да чака човек — ти където минеш, само пепел и развалини...

— И какво прави тук сама?

— Не е сама. И тя си гледа старците като мене... Сега е началник на пощата, там е цялата работа. Може би щях да премълча, но няма как. Още утре ще отидеш на телефона — „как си, мაცинка?“, целувки и тъй нататък. Искам поне това да й спестя.

— Глупости! — казах аз. — Тя знае ли, че съм тука?

— Знае... Аз й казах. Предупредих я за всичко, дори за твоето положение. Тя прие това уж спокойно. Закле ме нищичко да не ти казвам... Аз обещах, разбира се. Но както обещах, така знаех, че ще ти кажа... Нямах друг изход... Ти... Ти си длъжен да знаеш всичко, което се отнася до теб... Предполагам, че за това си дошъл тук.

— Точно за това! — отвърнах аз горчиво.

Поговорихме още половин час. Разказа ми доста подробности — всички, разбира се, неприятни за мен. Но в никой случай не можеха да бъдат по-неприятни от тия, които досега ми бе казала. Накрая видях, че се умори, сам й предложих:

— А сега да вървим да спим... И утре е ден, има за какво да помислим...

Марта ме заведе в гостната стая. Още щом отвори вратата, лъхна ме силно на нафталин и на някакви плодове, дюли навярно. Гостната стая приличаше повече на някакъв малък семеен музей. Руски военен мундир. Военна фуражка без козирка. Два старовремски пищова. Лека кавалерийска сабя, добре смазана, готова сякаш за бой. Един разкошен патрахил, владишки навярно. Но най-голямата находка бе една малка библиотечка от старопечатни книги, истинско съкровище, както по-късно разбрах. Но всичко това разгледах на сутринта, сега побързах да се пъхна в прохладните, като че ли малко влажни чаршафи. Чувствувах се много уморен и объркан: „Не, не съм това, което си мислех! — минаваше през замаяната ми глава. — Друг съм, съвсем друг, съвсем различен!“. Тая мисъл не осъзнавах за пръв път, разбира се. Но сега усещах в душата си някакъв странен трепет, някаква уплаха може би. Сега за пръв път разбрах, че над мен бе надвиснала някаква непозната сила, някаква страшна природна тайна, която дори обикновените хора не познават.

* * *

А ето и историята на моя род и на моето семейство. Всичко това научих от Марта по време на целия ми престой в Брестник — къс по къс, свитък по свитък. Тя разказваше неохотно, семейните истории не я интересуваха, не залагаше на тях нищо. За нея всеки човек съществуваше сам за себе си и отговаряше сам за себе си. Това не беше за нея някаква научна или морална концепция, разбира се, по-скоро простичък възглед за живота. Човек няма право да се оправдава с нищо, освен със самия себе си. И да разчита на нищо, освен на това, което сам е сътворил в себе си с грехове или с тежки усилия.

Не исках да споря с нея, но знаех, че не е права. Съзнавах го с цялата си същност на нещастна човешка отломка. Търсех по-скоро по чувство, отколкото с разум или логика да се съединя с някаква цялост, с някаква непрекъснатост, с някаква система от същности и реакции, които не съществуват от години, а от векове и хилядолетия може би. Не знаех още как се твори тая верига — от случайности или по

желязна необходимост. Каквото и да е, но не ми беше все едно стреляли ли са тия пищови и по кого; под тоя златен патрахил тупало ли е сърце на вярващ или неверник, и най-много от всичко — от какво е загинал моят нещастен баща — от вина, от доброта, от глупост или защото е намерил по тоя начин някакво избавление.

Моите далечни прадеди наистина са били кюмюрджии — правели дървени въглища в Балкана за ловешките и троянските чаршии. Прекарвали в горските пущинаци по шест и по осем месеца на годината. Връщали се в Брестник само за зимата, вдигали страшни сватби, още по-страшни крамоли и гюрултии. Техните остри брадви, техните грамадни старовремски пищови хвърляли в страх и трепет цялото село. Дори Малцината турци ги заобикаляли, където ги срещнат. Взимали си жени обикновено от други села, с местните хора много-много не се събирали и не дружали. Били доста богати, както казват, но и къщите им били кюмюрджийски, неугледни... Нито една от тях, освен нашата, не е останала ни в селото, ни в паметта му.

Нашият истински род започва с прадядо ни. Единствен той изневерил на фамилия занаят, станал учител. Това било всъщност първото килийно училище не само в нашето село, но и по всички колибарски селища около нас. Той го основал, той го закрепил, отдал му, както се казва, цялата си душа. Иначе бил мрачен човек, самотник, но се оженил за най-личната мома в селото и най-богатата. Умрял от лоша болест, както разказват, струва ми се, че умрял от туберкулоза, колкото и да е странно и невероятно за едни такива корави и яростни балканджии, каквито са били дедите ни. Това станало по времето, когато Левски шетал по тия земи, както говори семейното предание. Но нашият голям род почнал вече да се разпада, повечето се пръснали из цялата страна, дори до Анадола и Истанбул.

Един от неговите синове, най-големият, отишъл да учи в Русия. По всичко личи, че е бил горещ човек, с фанатичен характер. Но за обща изненада, вместо да се върне в България, където вече го чакали, той изчезнал за пет-шест години в един от новгородските манастири. И точно тогава избухнала Освободителната война. Дядо ни захвърлил калимаявката и тръгнал с армията като преводач. След края на войната бил набързо ръкоположен от своите руски покровители за Средецки владика. Като просветен човек и родолюбец взел много дейно участие в Първото учредително събрание, което приело така наречената

Търновска конституция. Въпреки своя църковен сан се отличил с краен либерализъм и с остри нападки срещу нотабилите, на чиято партия по-късно станал активен последовател. Неговата църковна дейност не траяла дълго — до детронацията на Батенберг. След контрапреврата на Стамболов, като активен русофил, се принудил да побегне отново в Русия. Върнал се след няколко години, но това вече бил краят на неговата църковна и политическа кариера. На власт били дошли нови, непознати хора, предани на княз Фердинанд. Все пак не го оставили на улицата, бил назначен за дребен акцизен чиновник. Най-сетне, обиден и унижен, той се примирил с живота и го завършил съвсем безлично.

Дядо Вельо имал шест синове, които изобщо не са живели в Брестник. Там се завърнал само моят баща, който наследил дядовата къща. И той станал учител. Неговият живот и неговата съдба ми се виждат и досега най-неясни. Той е просто човек без биография, ако не се смята неговата странна и неочаквана смърт. Несъмнено е бил прекрасен учител. Както казваше сестра ми, всеки, който е минал през неговата класна стая, непременно е ставал голям човек, поне пристав — добави тя шеговито. Бил е известен със своя изключително скромнен живот. Хората са го смятали за толстоист, но Марта категорично отричаше. Никога през живота си не го е видяла ни да се моли, ни да се кръсти.

— Беше много мрачен и мълчалив човек — каза ми тя веднъж. — Дори когато ни галеше по главичките, не проронваше нито дума. Според мен той е бил нещастен човек. Не знам защо, не мога да ти го обясня. Като че ли прекалено много душа и прекалено много сила имаше в него, които през целия си живот се мъчеше да смири. А ги смиряваше само когато се отдаваше с любов на децата.

Сега не искам да коментирам неговия характер. Но струва ми се, че той, който прочете докрай моите записки, много добре ще се ориентира. Каквото и да си мислим, каквито и теории да съчиняваме за личността, преди всичко и над всичко той си остава брънка в една верига.

— Татко много те обичаше — каза ми тя друг път. — Ти не беше кой знае колко добър ученик, но рисуваше много добре. Именно за това те обичаше. Рисуваше много, бих казала, рисуваше неудържимо. Понякога рисуваше по десет и по двайсет картини на ден. Главно къщи. Но хора никога. Веднъж — вече бяхме големи — те запитах

защо не нарисуваш Сивка. Не мога — отвърна ти. — Искам, а не мога. Тя е нещо съвсем друго, което не може да се нарисува.

А ето как е загинал баща ни. По време на Втората световна война в нашия край станало голямо наводнение. Старите хора и досега го помнят — севлиевското наводнение, на Росица, знаеш къде е Росица. Реката придошла така страшно, както никога не се е запомнило — ни преди това, ни след това. Влачела къщи, огради, дървета, та дори и добитък, където с успяла да го изненада. Росица е доста далече оттук, на двайсетина километра. Той отишъл там по някаква работа, при някакъв циганин, доколкото си спомням. Малко хора са видели, само това ни казаха — хвърли се да вади едно теле. Намерили го чак на другия ден, занесли го мъртъв в общината, извикали мама да го разпознае. После хората казваха — мама изтичала там като луда. Видяла го, но нищо не казала. Дори не заплакала. Само обърнала гръб и си отишла. Оттогава досега не ми е проронила нито дума за смъртта на баща ни... Сякаш не можеше да му прости тая нелепа смърт...

И двамата мълчахме потиснати. Но аз мислех за себе си повече, отколкото за баща си.

— Като че ли се е хвърлил нарочно във водата да се удави — каза най-сетне Марта.

— Нарочно? — трепнах аз.

— Ами какво друго да си помисли човек. Кой се хвърля във водата да вади теле?

— Може би заради Сивка — обадох се аз. — Ако му е тежала на съвестта. Ние се поддаваме на импулси...

— Не знам, не вярвам! — каза сдържано Марта. — Но така или иначе, сякаш имаше някаква тайна в живота на нашия баща... Която той отнесе в гроба си.

Това беше последното, което чух за него. След тия думи загубих всякакво желание да се ровя повече в живота и съдбата му. Веднъж завинаги...

* * *

Когато се събудих сутринта, малката бяла стая бе изпълнена със светлина. Станах и отидох до прозореца. Ранното утринно слънце

грееше в клоните на черницата, тъмните ѝ листа изглеждаха влажни и малко лепкави. Споменът светеше в мен незрим, споменът за някакво чувство може би. Беше грамадна, стара черница с гладки клони, отдавна загубили кората си. Все още не знаех, но смътно усещах, че по тия гладки клони съм прекарал част от детинството. Съвсем като малка майmunка, която се е върнала щастлива при своите най-далечни прародители. Какво е имало тогава в душата ми? Едва ли бих могъл някога да узная. Но навярно оная вътрешна лекота, онова чувство за безтелесност, което е едно от най-щастливите човешки усещания.

Облякох се и излязох. Къщата изглеждаше така тиха и запустяла, сякаш в нея от години не живееха хора. От широкия сайвант много добре се виждаше зеленият скат на планината, надвиснал над селото. Беше толкова стръмен, че по неговите слънчеви полянки, обрасли с храсти и къпинаж, можеха да се катерят само козите. Бавно слязох по стълбите и се отправих към кухничката. Както разбрах, майка ми бе станала още в тъмно, сега седеше на късото червено миндерче и чакаше там, обвита в пашкула на своето мъртво време. Като ме видя, тя се опита да стане, но аз я натиснах по рамото.

— Какво правиш тук, мамо?

— Ами какво правя, чакам те — отвърна тя зарадвана.

Погледнах часовника си — приближаваше девет часът. А приличаше на ранна утрин.

— Защо не ме събуди?

— За какво да те будя? Нали затова си дошъл тук — да си починеш... Хайде, седни да позакусиш. Вие там закусвате ли, не закусвате ли? Все бързате... Тук няма къде да бързаш...

Тя стана и с някаква учудваща лекота започна да шета. Кой знае, може би спомените я връщаха към миналите години, когато съм си идвал на село през ваканциите и тя все тъй е шетала, докато най-сетне ми угоди. Какво друго знаеше да прави в тоя живот? Отново седнах край старата маса. Сега тя бе покрита само с една изпокълцана от ножовете мушамена покривка. Мама сложи пред мен порцеланова купа толкова стара, че леките ѝ пукнатини бяха добили канелен цвят. После наля млякото, най-малко половин литър, и прибави към всичко друго и две прясно сварени яйца.

— Марта рече да внимавам с яйцата... Да са рохки. Не знам дали съм успяла...

Не беше успяла, разбира се, тук нейното време имаше други измерения. И все пак бяха ужасно вкусни с толкова силни жълтъци, че приличаха на бакърени. Докато гълтах, тя седеше на миндерчето и едва забележимо се усмихваше.

— Защо се смееш, мамо? — попитах аз с пълни уста.

— Спомних си нещо...

— Какво нещо?

— Яж, яж, после ще ти разкажа.

Но аз не посмях да рискувам. Колко е паметта на една стара жена. Тя отново се усмихна, по-широко тоя път, и търпеливо започна:

— Когато беше много малък, две-тригодишен, тук нямаше маса. Имаше паралия. Помниш ли какво е паралия?

— Не помня, мамо...

— Ниска кръгла маса, на три крака... Ей толкова нисичка. И столчетата бяха много ниски, като седнеш на тях, коленете ти стърчат над масата. Не бяха никак удобни, но така бяхме свикнали — от деди и от прадеди. Татко ти едва се реши да купи тая маса, все му се струваше, че ще обиди дядо си... И ти винаги закусваше сам. Не позволяваше никой друг да седне на софрата. Държеше една пръчка в ръка, шибаше с нея по паралията, докато ти донеса млякото. Дробях ти попара в една чугунена чиния, гледжосана. Нарочно чугунена, да не я чупиш. Кусаше с голяма, мъжка лъжица... След като изядеш всичко — ритнеш чинията.

— Как тъй? — не повярвах аз на ушите си.

— Ами тъй — с крачето. — Тя се усмихваше все тъй непринудено. — И тя хвъркваше като пиле.

— А ти не ме ли потупваше?

— Ами, смеех ли. Татко ти, бог да го прости, не даваше да себият деца. Остави го, казваше, не го закачай, нека му излезе лошата пяна. И прав излезе човекът. Като поотрасна малко, ти изведнъж стана много кротко момче... Да не повярва човек на очите си. По това време децата много се биеха. Но ти не ходеше с тях, пък и с разни игри много не съм те видяла да се захващаш... Нито веднъж не си се връщал вкъщи със спукана глава като другите. А да ти кажа право, аз хич не повярвах на татко ти, че тъй ще стане. И моят дядо беше учител... Той тъй казваше — кривото дърво се изправя, докато е младо, после става късно...

Неволно се усмихнах. Там е работата, че и двата педагогически принципа ми се виждаха достатъчно верни, колкото и да бяха противоречиви. И майка ми веднага ме извади от моето затруднение:

— Не се смей, то от човека зависи... Веднъж добрата дума помага, друг път тояга.

— А пазиш ли някоя от моите рисунки?...

— Пазя, сине, ще ти ги дам... Ти главно къщи рисуваше. Къщите и дърветата около тях. Баща ти отначало нищо не ти казваше. Харесваше ли ги, не ги ли харесваше, и досега не знам... Но веднъж те запита: „Абе ти, сине, защо никога не рисуваш хора?“... А ти знаеш ли какво му рече?... „Какво да им рисувам на хората, тате?“ Тейко ти нищо не ти отвърна, ни добро, ни лошо!... Но после на мен ми рече — няма да стане художник, сигурно архитект ще стане... Той не обича живота, той обича главно симетриите. Точно тъй ми рече — симетриите...

— Мамо, извинявай, ти кой клас си завършила?...

— Пети, сине... Пети постарому... Ходих две години в Ловешката гимназия.

— А защо не завърши?

Тя видимо посърна.

— Друг път ще ти кажа. Не обичам аз да връщам стари истории, няма смисъл!

Цялата сутрин прекарах в моята стая. Имаше много стари снимки, прегледах ги до една. Всъщност повечето бяха на дядо ми, татко почти нямаше снимки, а и майка ми нито една. Но напразно се вирах в чертите на лицето, те нищо не ми подсказваха. На една от снимките татко изведнъж ми заприлича и на Толстой, и на Горки едновременно. Същата дълга рубашка, препасана с евтин колан, същото възгрубичко селско лице, с малко по-едри черти, каквито са у Толстой, да речем. Не бях толкова сляп да не видя че погледът му бе много добър, бих казал, благ, с някаква едва забележима отсянка на горчивина. Най-сетне видях и една снимка на мама. Колкото глупаво да звучи, сега ми се струваше много по-хубаво, отколкото през младите й години. Това светло лице, нежно и съвсем пречистено, на своята възраст ли го дължеше? Изведнъж в ума ми като трън се заби тая дума, която бях чул от Марта... Самотна!... Наистина ли е била самотна?... Нима това е било възможно в ония години, в това гаснещо село, с

толкова простички и естествени човешки отношения. Но може и тъй да е било. Какво можеш да чакаш от един селски учител с руска рубашка? И от една съвсем обикновена жена в полуградска-полуселска носия.

Малко след дванайсет часа сам слязох долу. Майка ми нещо шеташе около печката, но като ме зърна, усмихна ми се признателно. Не знам защо, струваше ми се, че завинаги ще си остана на нейна страна. Макар, изглежда, по всичко да приличах на татко си, особено по външен вид.

— Мамо, добър ученик ли бях? — запитах аз.

— Де да знам, сине. Татко ти на всички пишеше четворки. Нито да се възгордеят, нито да се отчайват. Тъй че се наложи да държиш приеман изпит в гимназията... Казват, че там си бил пръв между всичките. Падало ти се ти да вземеш златния часовник... Но спрели тая работа заради идеите...

Да, естествено, за какво друго? Вече бях чул нещичко от Лидия, пък и от сестра ми за моето минало.

— А тате?

— Какво — тате?

— Какви са били неговите идеи...

Лицето ѝ отново лекичко потъмня.

— Знам ли какво да ти кажа?... За тия работи той не говореше с никого... То се знае, ние тук имахме комунисти, но той не дружеше с тях. Много особен човек беше... И много таен... Не вярваше в бога, пък вярваше в небесната светлина. Ти виждал ли си небесната светлина, сине? — запита тя с някаква спотаена надежда.

— Не съм, мамо... Но има небесна светлина. Или по-скоро трябва да има...

— Е, такъв беше!... Не знаеше в какво вярва, в какво не вярва. Много четеше. И то всякакви книги... Знаеше и руски, и немски, май сам ги беше изучил... И немски книги четеше. Но като започна голямата война, събра всичко в един сандък и го отнесе някъде... Къде?... И досега не знам. Тъй си и пропаднаха. Не ми е за книгите, за какво ми са книги на мен, но може би на тебе щяха да ти потрябват...

За обед мама ми поднесе юфка, истинска юфка, която тя сама с ръцете си бе приготвила. Много ми хареса, не ядях, а просто лапах.

Мама ме гледаше с някакво спотаено умиление, сякаш гълташе самата тя.

— Мамо, видях една чудесна сабя в моята стая... Чия е тя?

— Ами на кого, на дядо ти... Подарил му я лично великият княз Александър Александрович... По време на Руско-турската война той работил при него като преводчик... Великият княз много обичал да пие чай с дядо ти, понякога си приказвали с часове.

Мама говореше с някакво благоговение за дядо ни, макар че никога не го бе видяла с очите си. Това, че бил владика, макар и за няколко години, ѝ правеше неизмеримо впечатление. Смяташе едва ли не, че и самата тя е от много голям и знатен род. Но защо не бе го виждала? И аз се реших да попитам, макар да знаех, че тоя въпрос ще я засегне. И наистина така стана. Лицето изведнъж помръкна, тя каза:

— Тогава дядо ти живееше в София... А София беше далече по това време, не е като сега.

Знаех, че не е така. Не можеше да бъде това причината. По онова време да не дойдеш на сватбата на сина си не е било обикновена работа. Но тя не му се сърдеше и това показваше, че едва ли дядо ми е бил виновен... Наистина баща ни е бил странен човек и тайните му, макар и малки, не са били съвсем обикновени.

След малко се прибрах в моята стая. Тоя път се опитах да поразгледам старопечатните книги. Имаше и няколко руски между тях — всичките с религиозно съдържание. Едва ли баща ни е изпитвал към тях някакъв особен интерес, както и аз самият. Но ги беше съхранил в отлично състояние. Най-силно ме заинтересуваха дядовите ръкописни бележки по крайните свободни страници. Всички бяха написани с лилаво мастило, това, което май са наричали химическо. И приличаха на мъдрости или завети, които бе оставил за поколенията. Не бяха никакви особени мъдрости, но ще цитирам няколко от тях, защото все пак хвърлят малко неочаквана светлина върху личността му:

„Човек не живее ни за мъката, ни за радостта, човек живее за правдата.“

„И казах тогава на Стамболова... Ако убиеш майка си, твоите братя ще те удушат.“

„И му казах още... Не гони така стръвно славата, ще намериш позора...“

„Човекът гони славата, кучето — опашката си... Пък и на двамата им се завива свят, като се въртят тъй безпомощно. И хората се смеят на човека повече, отколкото на кучето.“

„Българинът още не е узрял за власт, българинът е узрял за тояга.“

„Ако не можеш да стигнеш правдата с кръста, тогава със сабята ще я стигнеш! Ако я загубиш със сабята, ще я спечелиш с кръста.“

„Червеят изгризва ябълката, а човека човешкото сластолюбие. Дори няма да разбереш кога ще се скапеш.“

„Веднъж А. А. ми рече: Чия правда според теб е по-голяма — божията или човешката? Сократовската, му отвърнах аз. Защото Сократ пръв е рекъл: Узнай себе си. А как да узная себе си, ме попита великият княз. Виж делата си, рекох му аз. А ако нямам очи да ги видя? — попита той. Прочети мислите си — рекох му аз. А ако не разумявам мислите си?... Тогава си погледни кучето, рекох му аз. Ако ти си добър, и кучето ти ще е добро. Ако ти си зъл, и кучето ти ще е зло. Ами аз нямам куче, ми рече великият княз и се засмя. А аз му рекох: Тогава погледни слугите свои, всички слуги носят образа на господаря си. Ако те са развратни и користни, то не им е паднало от небето.“

Тия негови откровения аз преписвам сега от бележника си. Струва ми се, че недостатъчно съм преписал. Много думи бе казал той за „разврата човешки“. Според него излизаше, че всички беди на тоя свят произлизат именно от разврата човешки, от човешкото сластолюбие. То ще погуби не само човека, не и тленния свят човешки. Но това като че ли беше единственото му християнско пристрастие, всички други негови мисли имаха предимно светски характер.

Уморен, легнах да поспя малко. И след около един час се събудих с готово решение. Насън ли го бях взел?... Сега нищо не бих могъл да кажа. Но бях изпълнен с готовност. И с някаква вътрешна мъдрост и благочестие, привнесено навярно в мен от приказките на моя дядо. Станах, избърснах се грижливо, смених ризата си. Опитах се да си сменя и панталона, но нищо не излезе. Те така небрежно бяха сгънати в куфара, че се бяха изпомачкали като в торба. Както и да е, приготвих се, доколкото можах, и излязох. Слънцето се беше скрило над високия скат, само жълтурчетата бяха останали да светят по стръмните планински поляни. Смъкнах се по каменистия улей и скоро излязох на

площадчето. Слава Богу, моята кола си беше на мястото. До нея грижливо бяха паркирани три блестящи от никел и стъкла автобуса, западногермански навярно. На площадчето вече щъкаха туристите, всички с много тежки задници, небрежни и лениви. Някои щракаха с апаратите си, други се бяха надвесили над парапетчето на моста и зяпаха безсмислено бързите струи на реката.

Пощата беше нисичко едноетажно здание, строено преди половин век, по форма съвсем приличаше на ученическа кутия за моливи. Беше боядисано в лека синя боя, като размита синка за пране, каквато се употребяваше някога.

Прекрачих прага и влязох. Чисто изметен под, нисичък бял таван с розово венче по средата. От лявата страна пощенските гишета, от дясната две телефонни кабинки, те пък в отровнозелен цвят. Само две русопепеляви момичета. И двете едновременно повдигнаха глави — като кукли. Явно, че не бяха разпознали човека, защото едновременно ги наведоха. Две зелени врати с два емайлирани надписа — „експедиция“ и „началник“. Отправих се към тая, на която пишеше началник, разбира се. Почуках и влязох, без да дочакам отговор.

Това, което видях, ме стресна. Може би защото нито за миг не бях се замислил как тя ще изглежда. Обикновена дървена маса вместо бюро, покрита със зелен гланциран картон. Зад масата обикновена Женска фигура, слава Богу, само тя не беше облечена в зелена рокля. Съвсем обикновено женско лице, най-обикновеното, което можех да си представя. Малко несиметричен овал на лицето, малко тънък нос, едва забележими вежди. Права, гладка коса, подстригана точно там, дето не трябва. И тя русопепелява като на ония две момичета, които бях видял преди малко зад гишетата. И как всичко, до което се докосваше тя, ставаше или зеленикаво, или пепеляво.

Ето тая жена, ако може да се вярва на Марта, бе погубила живота си заради мене. Едва ли е имала друг изход. Тя ме позна мигновено, в погледа ѝ се появи уплаха. Много по-късно разбрах, че не се бе уплашила от мен, уплашила се бе от себе си. Или по-точно как аз ще я възприема. Един миг устата ѝ остана полуотворена, после гъста руменина заля лицето ѝ. Това като че ли малко я разхубави.

— Здравей, Вера — казах аз неочаквано спокойно за моето състояние.

Тя се посъвзе, но все пак гласът ѝ прозвуча доста дрезгаво.

— Заповядай — отвърна тя.

Какво ли, по дяволите, означаваше тая дума? Навярно покана да седна. И аз седнах край масата на доста съсипан стол с кръгло облегалo. Едва сега забелязах, че няма нито една гънчица или бръчка по своето застаряло моминско лице. Само една малка брадавичка зад лявото ъгълче над устната, без косъмче, слава Богу. Хей да му се не види, живот нелеп и глупав, нима наистина съм се натискал да целувам тая брадавичка. И все пак не бива да бъде несправедлив. В никой случай не беше грозна. Но не очаквах да бъде толкова обикновена. В мен, макар и незрим, е живял някакъв съвсем друг образ — бледо лице, големи, печални очи, израз на скръбна замисленост. А тя беше просто зяпнала от изненада.

— Прощавай, Вера, че така внезапно нахлух? — обадох се аз. — Без предизвестие... Но ти навярно си разбрала в какво състояние се намира моето мозъчно вещество.

— Да, знам — отвърна тя едва чуто с побелелите си устни. — Наистина съжалявам.

— Марта ми каза, че ти си единственият жив човек в това село, който ме познава добре... А ти разбираш, че това е много важно за мен, по-точно за моята памет.

Но тя едва ли ме разбра.

— Само това ли ти каза?

— Е, не само това — отвърнах аз колебливо. — Почти всичко... Но без подробности, разбира се, в тоя случай подробностите не са толкова важни.

— Това не е честно — отвърна тя.

Тоя път гласът ѝ прозвуча малко грубо или малко неприязнено, не бих могъл да обясня точно.

— За Марта ли говориш?

— Не. И за двамата...

— Не, Вера, ти бъркаш. Сега аз не съм тоя човек, който ти познаваш. Аз съм съвсем друг. И толкова виновен пред теб, колкото всяко улично куче.

Тя не отвърна веднага, но забелязах, как лицето ѝ постепенно омекна.

— И ти не знаеш какво си — отвърна тя внезапно. — И тогава не знаеше...

— Изглежда, че е така — отвърнах аз.

Отново нещо неприязнено се мярна в погледа ѝ.

— Е, добре!... И какво чакаш от мен?

— Нали ти казах — измърморих аз. — За мен всеки човек е надежда. И може да стане повод да възвърна поне частица от паметта си.

— Симо, нещастно момче! — отвърна тя с горчивина. — За какво ти е притрябвала тая памет? Какво ще спечелиш от това?... Та сега си поне чист — и пред съвестта си. Защо трябва да си вгорчаваш живота?...

— Ами тогава да си вървя — отвърнах аз с облекчение.

— Не, не! — възкликна тя стъписана. — Защо бързаш?

— Защото не виждам никакъв смисъл...

— А защо търсиш смисъл само в себе си?... Около тебе живеят хора! Нима те изобщо не те интересуват?

— Там е цялата работа! Как да разбереш хората, като не познаваш себе си!

— А защо трябва непременно да ги разбереш! Важното е да им помогнеш! Едно време ти ръководеше цяла гимназия.

И докато размишлявах за това съвсем ново направление в разговора, тя добави:

— Ами да отидем някъде, тук не е място за разговор. В „Механата“, да речем, тя е само на няколко крачки.

Не ми се ходеше в никаква механа, между никакви хора. Но щом сам бях предизвикал тоя разговор, трябваше да вървя докрай.

— Добре — казах аз.

— Тогава почакай ме малко вън — пред пощата.

Излязох пред пощата. Сега трите автобуса бяха обърнали точно срещу мен своите тъпи луксозни муцуни. И тримата шофьори чакаха зад кормилото, единият от тях отегчено се прозяваше. Вътре имаше още няколко души, насядали там като кукли. За какъв дявол бяха тръгнали по света, като той изобщо не ги интересуваше.

Вера доста се позабави. И докато се чудех какво може да прави там сама, изведнъж се появи — както ми се стори неочаквано променена. Този път беше облечена в късичко плетено болеро — доста провинциално, разбира се. Не, не беше това причината. И едва в следния миг забелязах, че се бе гримирала — малко пудра, малко

червило, а веждите сякаш бяха поизтеглени с обикновен молив, не с въглен. Толкова малко неща бе прибавила към себе си, а сега изглеждаше съвсем друга.

— Механата е единственото ни заведение — каза тя. — Служи ни и за кафене, и за кръчма... Не е лошо, построи ни го „Балкантурист“.

Заведението наистина не беше лошо. Дори неочаквано хубаво за това умиращо село. На две нива — по-ниското служеше за кафене, две стъпала водеха за барчето и ресторанта. Тук беше доста тъмно, нито една лампа не светеше, навярно все още не бе дошло работното им време. Седнахме на отстранена маса. Оттук много добре се виждаше барчето, с машината за кафе, обкована с никелирани лайстни. Оставаше ми само да видя нашите селски старци, с малки ожулени калпачета, наредени по високите столчета. Но, слава Богу, не се виждаше никакъв жив човек, дори от персонала.

— Винаги ли е така пусто? — попитах аз.

— Почти винаги... Освен когато има туристически групи... Или пък дойдат и се запият нашите местни художници...

Едва повярвах на ушите си.

— Вашите местни художници?

Вера за пръв път ми разказа това, което не знаех. Окръжният център правел всичко възможно да посъживи селото, да го превърне в малък курорт. Между другото реставрирали трийсетина от най-старите и най-хубави местни къщи, които отдавна били обявени за архитектурни паметници. За щастие, нашата къща, като по-нова, била спасена от това благоволение. Къщите раздали на културни дейци, главно художници и писатели. И това наистина създало в селото някакво оживление.

— И все пак от Брестник няма да стане курорт — каза тя. — Наистина имаме прекрасен въздух... Но нямаме слънце. Искяха да построят тука преванториум, климатическо училище. Но след това се отказаха...

Но аз едва я слушах, това не ме интересуваше. И когато най-сетне безпомощно млъкна, аз веднага използвах малката пауза:

— Разкажи, Вера...

— Какво да разкажа?

— Каквото искаш... Разкажи нещо за нас...

Но като видях как изведнъж посърна лицето ѝ, побързах да добавя:

— Преди малко ти ме обяви за ръководител... Малко ми е трудно да си представя.

И наистина, оказа се, че не съм бил никакъв ръководител. Но че съм имал много сериозно влияние в търновската гимназия, това беше извън всяко съмнение. А тя се е смятала, по традиция, за една от елитните в страната ни.

— Та ти беше първият човек в нашата гимназия — разказваше тя. — Пръв във всяко отношение. Момчетата вървяха след теб като слепи... И не само нашите момчета — всички освен предубедените фашисти разбира се. Веднъж изнесе доклад от името на нашето историческо дружество... Още не беше почнала войната срещу Съветския съюз, имаше известна свобода. На пръв поглед като че ли нищо особено — „Начало на Третото българско царство...“. Всичко бе посветено на Учредителното събрание в Търново. Политически борби и прочие. Направи огромно впечатление, честна дума ти казвам. Заговори целият град. Нашият директор навярно се досещаше, че си комунист... А може би и не се досещаше. Но какво можеше да направи?... Да посегне на най-популярния и на най-просветения ученик?... Пред когото дори някои учители се стесняваха.

На пръв поглед тя говореше доста спокойно, дори сдържано, но аз много добре усещах нейното вътрешно възбуждение. Не можеше да бъде и друго. В себе си тя навярно безмерно се гордееше, че тоя почти свръхчовек е бил нейният любим.

— Знаеш ли, Вера, просто ми е трудно да го повярвам — казах аз.

— Защо? — попита тя строго.

— Ами защо... Сега в мен няма никакъв пламък, няма нищо.

Тя се усмихна едва забележимо.

— Знаеш ли, и аз много съм се чудила! Откъде се излъчваше в тебе това обаяние?... На вид беше много мълчаливо момче, затворено в себе си, бих казала, недружелюбно... Но някак израсло над годините си. Всички говореха с теб като с по-възрастен. Понякога си устройвахме малки екскурзии... Песни, веселби, глупави момчешки игри. Понякога дори танци. Ти винаги стоиш настрана, мълчиш — като че ли живееш в някакъв друг свят.

— Тоя образ не ми е симпатичен! — казах аз.

— Не, не — на тебе ти приличаше! — възкликна тя, сгорещена от спомените. — Не можехме дори да си представим, че можеш да бъдеш друг!... Освен когато взимаше думата в някой от ученическите кръжоци. Тогава сякаш се преобразяваше, ставаше съвсем друго човек — искрящ, пламенен! Имаше някакъв скрит магнетизъм в тебе, някаква екзалтация...

Заклевам се, не я смятах способна да каже тия думи. Не, съвсем не беше така обикновена, както си мислех. Поне частица от моята екзалтация завинаги бе останала в нея.

В тоя миг лампите светнаха. Някак изневиделица се бяха появили две сенки, които изведнъж станаха видими на светлината. Младо момиче в демодиран минижуп и сервитьорска престилчица се прозя мързеливо в шепите си. Но като видя Вера, изведнъж се разсъни и бързо приближи към масата.

— Какво ще обичате?

— За мен една кока-кола, Минке...

— За тебе знам — усмихна се внезапно момичето. — Аз другаря питам.

— Малка водка. И чаша тоник...

Но момичето сякаш забрави поръчката, така се вторачи в мен, че просто се ококори.

— Бате Симо, ти ли си?

— Ами кой друг...

— Боже, бате Симо! — Тя ме гледаше с велика радост и велико недоумение. — Аз съм Минка... Но какво приказвам, отде ще ме помниш. Била съм дете тогава... Но ти си мой кръстник! Можеш ли да си представиш?

Не си го представях наистина. Особено като се имаше предвид, че съм бил кръстник в църковния смисъл на думата. И тя започна да ми разказва за това свето кръщение така подробно, сякаш всичко бе видяла и запомнила самата тя.

— Върви, Минке, върви! — прекъсна я Вера. — Аз ще му разкажа останалото...

Минка се засмя и гузно изтича към бюфета. Видях как бюфетчията отмерва с мъничка тенекиена мярка водката. Беше доста млад човек, пълничък, оплешивял, в черен ластикотинов костюм и

папионка. Селски барман — да не повярваш! Работеше много прецизно, дори не си направи труд да ме погледне, макар че Минка непременно ме бе препоръчала.

— Вера, пиех ли аз? В ония години, искам да кажа.

— Боже, ти да пиеш! — възкликна тя стреснато — Ами ти беше фанатичен въздържател!... Изключи две момчета от кръжоците само защото ги бе видял с чаши в ръка. Но тогава то беше конспиративно изискване, човек, който пие, не може да пази тайна...

И точно тогава се случи нещо, което никак не очаквах. В заведението влезе Марта с пазарска чанта в ръка. Без да ни забележи, тя се запъти със своята едра и твърда мъжка стъпка към бюфета. Видях как барманът почтително се изопна, папионката му едва ли не щръкна. И започна да реди внимателно в чантата малки бутилки — минерална вода навярно и швепсове. Вера беше с гръб към нея, но сякаш я усети с някое от своите женски сетива, неизвестни на науката. Чух я само как тихичко си измърмори:

— Господи!

И точно в тоя момент Марта се обърна и веднага ни забеляза. Но нито се обърка, нито се поколеба, приближи спокойно до нас и се отпусна на един от свободните столове.

— Е, здраве! — обади се тя съвсем свободно и непринудено.

— Ще пиеш ли нещо? — запитах аз.

— Това — посочи тя с глава чашата ми. — Или не — ще пийна една глътка от твоето. Нямаме много време, мама ни чака.

— Наплашила си тия хора — казах шеговито. — Бармана особено. Сега май искаш да сплашиш и мен!

— Какво има да те плаша теб — отвърна тя небрежно. — А барманът ми се подмазва, защото зависи от мен... Аз им доставям месото...

Тя глътна от чашката ми хубава мъжка глътка.

— Кошмарен ден днеска!... Петчасово заседание. Това не го прави и Съветът за сигурност, колкото и да е напечено положението.

Марта стрелна строго с поглед моята гостенка. Представа нямах, че е толкова властна.

— Хайде плащай! — обърна се тя към мен. — И да вървим!

— Аз ще изпратя Вера.

— Никого няма да изпращаш! — каза тя безцеремонно. — Тука не е София.

Платих сметката и излязохме навън. Беше се свечерило съвсем, от небето се сипеше такъв облак от светулки, че неволно спрях и се загледах. Имах чувството, че като бог-исполин съм попаднал в центъра на галактиката, която току-що бях създал.

— Това естествено ли е? — попитах аз учуден.

— Е, не съвсем — отвърна Марта. — Но се случва понякога...

Скоро се разделихме с Вера — всеки по своя път. Не, не успях да науча това, което най-много ме интересуваше. Но едва ли щях да се върна обратно, без да се разберем. Крачех мълчаливо по нашата стръмна улица. Марта малко огъната под тежестта на своята чанта. Колкото повече се изкачвахме, небето ставаше все по-светло, пътят по-равен. Най-после тя остави чантата да си почине малко. И ме погледна със строгите си очи.

— Не биваше да правиш това!

— Защо?

— Как така защо? Трябваше сам да го разбереш!... За толкова години тя бе привикнала със своето положение. И съвсем не беше така нещастна, както може би ти си въобразяваш.

— Нищо не си въобразявам! — отвърнах аз обидено. — И все пак имам право да зная какво съм оставил зад гърба си... В крайна сметка това е въпрос на съвест.

— Съвест! — измърмори тя. — Остави тая дума, не е подходяща за случая. Знаеш ли какво ще ти кажа? — Тя дори примигна, може би от притеснение. — Може да не повярваш, но така е... Тя дори е доволна от това положение.

— Доволна?

— Или горда, все едно. Там е работата, че сега тя има минало. Разбери — минало!... За нея то не е срамно минало, то е гордо минало. Колкото и да е горчиво!... Все едно че е била жена, съпруга на прочут мъж... И останала вдовица! С това всяка жена може да се помири, но не може да се помири с минало като пустиня... Има си хас да разрушиш в нея и тая последна опора в живота ѝ.

Мълчах объркан. Това, което ми каза, поне на пръв поглед изглеждаше съвсем убедително.

— Снощи трябваше да ми го кажеш! — отвърнах аз.

— Снощи нямаше да ме разбереш!... Но ето — сега знаеш!... Най-страшното е, ако събудиш у нея някаква празна надежда... Или някаква глупава илюзия. И все пак добре, че си женен! Тая твоя глупава женитба за нея е нещо като съдба. Все едно дали е жестока или справедлива, но човек се примирява с всяко нещо, което е било неизбежно. А ще се ужаси ако разбере, че е било глупаво или случайно.

Тя грабна чантата и така забърза, че едва я настигнах. Имаше какво да я питам. И не смеех. В тоя момент просто не смеех. Скоро влязохме у дома, тя така тръсна чантата върху масата, че шишетата иззвънтяха. После започна да ги вади мълчаливо едно по едно, докато накрая измъкна някакъв голям пакет, обвит в груба амбалажна хартия. Но колкото и да беше груба, много добре видях, че тук-там по нея бе избила прясна кръв.

— Какво е това?

— Нищо! — сопна се тя. — И какво се въртиш около жените, върви да си починеш!... Като дойде време, ще те извикам.

Така и направих, отидох в стаята си. Запалих лампата, но тя светеше така слабо, че не можеше да се чете. Пък и не ми се четеше. Не ми се мислеше. Чувствувах се така объркан, както никога досега. Не бих могъл да реша нищичко тая вечер, трябва да се посъвзема, да се успокоя, да въведа в себе си поне малко порядък. И тогава да се захвана за кълбото, колкото и безнадеждна да ми се виждаше тая работа.

Бавно отидох до прозореца. Едва като се загледах добре, видях две-три светулчици, които се мотаеха в здрачината. Търсеха се, виждаха се може би, но си оставаха все така мигащи и далечни. Тогава защо не захвърлят тия глупави зелени фенерчета? Защо лъжат себе си?... Или искат непременно да заприличат на хората?

Върнах се обратно и полегнах на коравото легло. Много малко хора бяха спали на това легло, гостите в тоя дом са били редки. Някой далечен братовчед, някой гурбетчия, някой уморен училищен инспектор... Нито леглото е свикнало с тях, нито те с леглото. Скърцало е отегчено, хората са го проклинали. И са бързали да се приберат по своите удобни легла...

А аз?

Та кой съм аз? Нямам ни минало, ни бъдеще. Нямам нищо, дори себе си нямам... А ако се събудя посред нощ?... И тая безпощадна машина, затворена в черепната кухня, внезапно започне да се върти? Дали бих могъл да я спра?... Едва ли... Най-хубаво е, действително най-хубаво е да глътна няколко чаши повече. Може би това наистина носи забвение, както хората казват.

Скоро след това Марта дойде да ме извика. Слязохме долу. Още щом отворих вратата на кухнята, от прага ме срещна прясната ухання миризма на месо, на агнешки дреболии навярно. Невероятна миризма, която събуди в мен всичко заспало. Мама вече седеше край масата и ме чакаше. Седнах и аз. Марта принесе тържествено плитък съд от полупрозрачно йенско стъкло, грижливо захлупен. Като вдигна капака, уханието стана непоносимо за моята слаба, прекалено тънка чувствителност. Очите на Марта се смееха, тя навярно добре разбираше какъв смут бе предизвикала в душата ми.

— Е! Какво ще кажеш? — попита тя шеговито.

— Това изненада ли е?

— За мен не е!... В края на краищата аз съм ветеринарна лекарка.

— И все пак не разбирам, защо ме изпъди преди малко?

— Защо ли? — засмя се тя. — Хайде, не се прави на разсеян... Ако ги беше видял кървави, щеше да подскочиш до тавана. Предпочитах сама да си ги подготвя. Сега и дядо господ да дойде край масата — и той ще протегне ръка. Ако наистина ни е създал по подобие свое...

— Мамо, Марта често ли те гощава така?

— Ами — често — поклати тя глава. — Повечето време аз постя, сине. На оня свят трябва да отидеме чисти...

През това време Марта донесе бутилката. Нейният прекалено шарен етикет не ми подсказваше нищо. Поне нищо хубаво.

— Не гледай етикета! — подхвърли Марта. — Етикета сме сложили само за заблуждение... А това си е наше вино... Пазим го само за най-високи гости... И за своя душа, разбира се!

И наистина виното ми направи по-силно впечатление от нейните агнешки дреболии. Първата чаша изпих едва ли не на един дъх. И много скоро пред очите като че ли цъфна огромен ален мак. Моята

бледичка кръв, тъничка като сока, който пълзи под кората на дърветата, изведнъж пламна. Дори мама ме погледна малко учудено.

— Много зачерви гребена, сине?... Да не ти е първица? — добави тя шеговито.

— Не съм пияница, мамо...

— Знам, знам... Но татко ти капчица не слагаше в устата си. Знаеш ли какво казваше? Човекът и без това се ражда лош и покварен... Няма смисъл да става по-лош.

За мое учудване мама изпи своята водна чаша почти до дъно. И тя бързо зачерви гребена, както бе благоволила да се изкаже. Беше ми малко тъжно и малко смешно да гледам как порумения до края на изтънелите си уши. И малко след това отново заспа край масата. Тоя път трябваше и двамата да я отнесем горе — в голямата одая, в която някога е спало цялото ни семейство. Когато се върнахме, чувствавах се малко развеселен от това приключение, но и малко гузен.

— Марта, вярно ли е, че съм бил въздържател? — попитах.

— Вярно е — кимна тя. — И при това фанатичен.

— И кога съм пропил?

— Знам ли кога!... Навярно малко преди да се ожениш... Иначе едва ли би го направил... Балевци с това са известни в селото — думата им надве не става.

— Значи, аз пръв съм ги опозорил?

— Така излиза... Но трябва друго да разбереш, мойто момче. Аз не те укорявам... Никога не съм те укорявала.

— Това пък защо?

— Защо!... Ами тя не беше жена за тебе, там е цялата работа! Искам правилно да ме разбереш. Ние бяхме приятелки. И досега сме приятелки, макар че аз избягвам да ѝ се мяркам много пред очите. И ето какво! Като научих, че си се оженил, лекичко си отдъхнах... Мъжът не може да живее със сянката си, той иска срещу себе си плът и кръв... Исква вълнения, страсти, ярости... Дори мога да си представя как сте се оженили двамата с Лидия. Най-напред сте се напили като прасета, скарали сте се на живот и смърт!... И едва след това сте се оженили.

Дълбоко в себе си усещах, че е съвсем права. Навярно точно така бе станало — в момент на разкаяние или самозабрава.

— А Лидия пиеше ли по това време?

— Тогава — не знам!... Но сега е алкохоличка. Истинска алкохоличка, в медицинския смисъл на думата. Напива се лесно, от няколко чаши... И не знае какво прави.

— Но ти знаеш навярно?...

— Не знам! Но и да знам, не бих ти казала! Разбери най-сетне, че нямам нищичко против нея... Лидия беше жена, която можеше да те задържи. Имаше с какво. Тя е остра, пламенна, макар и слаба... Духом е слаба. Силните духом никога не стават алкохолици. Могат да станат зверове, дори свини, но алкохолици — никога.

Замълчах, леко уплашен.

— Може би аз съм я докарал дотам...

— Не знам. Може и така да е. Макар че според мен жена, която обича истински, никога не би станала алкохоличка... Любовта е сила. Влюбеният може да удуши и лудия, ако трябва да запази любовта си.

Искаше ми се много да я запitam — а ти откъде знаеш, моя нещастна сестро? Минала ли си през тоя огън? И ако си минала, как си успяла да се избавиш? Но Марта, изглежда, грешно изтълкува моето мълчание.

— Друга е твоята вина! — намръщи се тя. — Ти можеше да ѝ помогнеш! Ако сам ѝ дадеш пример с твоето поведение... Няма друго спасение! Не знам дали знаеш, или не знаеш, но вие ще останете без деца.

— По чия вина? — трепнах аз.

— По твоя, разбира се. Както обикновено се случва, един-два аборта, и край.

— Това пък откъде знаеш?

— От Лидия! — отвърна Марта неохотно. — Имаше право да ми го каже... Като всяка нормална жена тя се е чувствувала виновна пред нас. Особено пред мама...

Помълчах малко, после казах:

— Това не е проблем за мене...

— Така си мислиш сега... Но не знам какво си мислил вчера. И какво ще помислиш утре.

— Не е проблем за мене! — повторих аз упорито.

— Боже, колко си сляп! — въздъхна тя. — Знаеш ли какво е живот? Не знаеш, разбира се, никой не знае. Но човекът не е сътворен от чистата земна кал, иначе би било лесно...

Не помня края на тоя безкраен разговор. Говорехме разпалено и двамата. Не само говорехме, но и нервно вдигахме чашите. Помня добре третата бутилка. Спомням си бледо, че говорехме за някакви геологически епохи... За непрекъснатото обогатяване и усложняване на проклетия човешки ген. Кой има право да прекъсне сам, от глупост или от лекомислие, тая безконечна верига? — едва не крещеше Марта. Особено ако природата е вложила в нея някаква своя надежда... Или някоя необикновена способност. Не ме интересуват твоите вериги — ръмжах аз. Целият ни свят се е оплел от вериги. И докъде е стигнал?... Доникъде... До срамно самоунищожение.

Не помня как съм се прибрал в моята стая. Наистина не помня. Марта каза на другия ден, че тя ме е прибрала. Без много усилия. Прибрала ме е, съблякла ме е, пхнала ме е в леглото... Не помня наистина...

* * *

Но помня друго. Помня отвратителния сън, който сънувах призори. Моя пръв истински човешки сън. Едва когато отворих очи, осъзнах колко невероятно е това човешко преживяване. Колко необикновено и все пак колко истинско. Все още треперех от чувствата, които бях изпитал, чувства, които не знаех, че съществуват. Сякаш бях надникнал внезапно в някакъв друг свят, съвсем различен от тоя, който познавах и който хората могат да понасят само защото са свикнали с него, както са свикнали и със самите себе си.

А ето какво сънувах. Намирах се в някакво езеро или някакво блато, топло и гъсто като кафе. Над мъртвата водна повърхност висеше като изпокъсана кадифена завеса парцалива мъгла. Озъртах се като подивял, търсех нещо. И най-сетне го зърнах недалече от себе си — гладък женски гръб, който с все сила плуваше към брега. Впуснах се яростно към него. Плувах или газех по калното дъно, това не бих могъл да кажа. Но вбесен се мъчех да я настигна тая невидима жена, тоя гол женски гръб, който се виеше пред мен с почти змийски лъкатушни движения. Искях да я настигна, да вкопча в нея железните си пръсти. И все не успявах, придвижвах се тромаво и мъчително, а тя плуваше свободно и с лекота. Тогава направих последно отчаяно

усилие и сякаш се отскубнах от самия себе си. Само в миг я настигнах, сграбчих я в ръцете си — гореща и хлъзгава. Тя се обърна внезапно и тогава видях лицето ѝ. Беше познато и близко лице, толкова колкото и лицето на Марта или на Лидия. И все пак не знаех кое е то. Тя ме удари с ръка пред лицето, усетих как кръв рукна от носа ми. Обичах ли я, мразех ли я? Не знам. Но чувството беше непознато и непоносимо. Сграбчих я за шията, която изведнъж изтъня в ръката ми. Стиснах с все сила, изкрещях и се събудих.

Едва дойдох на себе си. През отворения прозорец нахлуваше прозрачният леден въздух. Навярно се съзоряваше. Станах, затворих прозореца и отново се пъгнах разтреперан в леглото.

Ето това беше сънят — блудкав и безсмислен като всички човешки сънища. Блудкав, безсмислен и страшен. Но не самият сън, не действията, колкото и да бяха те неестествени и нечовешки, ме караха да треперя. По-скоро чувствата, които бях изпитал — гъсти, яростни, непоносимо силни. Нима наистина ги носех в себе си? И нима наистина бях способен на тях? Трудно ми беше да повярвам.

Мислех си, че никога повече не бих могъл да заспя. Или поне тоя ден, тая заран. И все пак изглежда, че съм заспал скоро след това. Спах без сънища и се събудих едва към девет. Главата ми беше доста избистрена, но все още се чувствавах някак потиснат. Марта ме чакаше в кухничката, погледна ме малко насмешливо и малко гузно. Мълчаливо ми донесе моята млечна попара и седна срещу мен. И аз не бързах да си отворя устата, не ми се приказваше. Докато топлината на попарата приятно загря стомаха ми.

— Защо не си на работа? — попитах най-сетне.

— Ами тебе чакам... Много ми се иска да видиш моите крави. Пък и малко да се поразтъпчеш, да си проветриш главата...

— Това не са истински крави — отвърнах аз. — Това са някакви съвременни мъченици. Истинските крави ходят по полето и пасат трева...

— Ще видиш, че са много хубави.

— Хубави са в твоите очи... Ти ги оценяваш по млеконадоя или как се казваше. Все едно, важно е да имат вимета като кофи... Сивка нямаше голямо виме, тя имаше големи очи. Аз предпочитам второто...

— А попарата?

— Мога и без попара.

Видях, че моят отказ много я огорчи. Но не мислех да отстъпвам.

— Виж какво, братле, да ти кажа искрено — има и една друга причина. Нашият председател много иска да се види с теб.

— И за какъв дявол?

— Да ти възложи един малък проект... Знаеш ли, те имат един заслон горе в планината. Искат да си го направят ловна хижа. Да се събират там по мъжки, да си гуляят... За тях ти си голяма птица, той много разчита на теб... Но какво пак се замисли?

— Искам да си припомня едно лице.

— Какво лице?

— Едно женско лице. Познато ми е до смърт, а не знам на кого е.

— Стига с тия жени — отвърна Марта с едва прикрита досада. — Ама какъв си такъв мъж наистина?... Истинските мъже минават край жените и заминават... А ти колкото жени, толкова истории. И до една заплетени...

Това вече никак не ме учуди. Беше права, изглежда.

— И как си го обясняваш?

— Знам ли как? Ами ти си ми брат в края на краищата. Мъча се да не мисля за тия работи... Пък и да мисля, не мога да бъда обективна. Но изглежда, че си прекалено сериозен с тях. Или прекалено отговорен, което е едно и също...

— Не, не е това — отвърнах аз убедено — Причината е съвсем друга.

— Пък и друга да е — толкова ли е важно? Ела по-добре с мен, да се видиш с истински мъже. Едри, яки, упорити иии...

— ... малко тъпи — довърших вместо нея.

— Не са тъпи! — отвърна тя обидено. — Е, не са прекалено чувствителни, това е вярно... Но като газиш толкова гъста кал и като те брули всеки ден нашият балкански вятър, в края на краищата не можеш да бъдеш прекалено чувствителен.

— Добре, ще им направя проекта — казах аз. — Но, моля те, избави ме от тяхната компания. Какво е мястото?... На хижата, искам да кажа...

— Ще ти обясня... Или пък ще отидем двамата да го видиш. И все пак не ми се иска да те оставя тук... Ела с мен, разходи се поне до реката.

В крайна сметка не можах да се откопча. Много добре разбирах защо не иска да ме остави сам.

— Какво да правя на тая река?

— Може нищо да не правиш... Достатъчно е да я позяпаш малко. Ела, няма да съжаляваш.

Тръгнахме от площадчето с двете коли. Трябваше да ме заведе до белите вирове, както тя ги нарече. Нямах въдица наистина, но затова пък спокойно съм можел да ловя раци. Като момче съм бил истински специалист по тоя улов. Една от малкото мои нормални човешки страсти, както самата тя се изрази.

Вирите се оказаха доста далечко, поне пет-шест километра от селото. Когато съм бил дете, това навярно е представлявало за мен цяла екскурзия. Тук местността беше съвсем равнина. От двете страни на шосето се простираха масивни пшенични блокове, някак ръждивочервени, цвят, който ме изненада. Досега не знам кой бе измислил тоя жесток сорт, който плашеше птиците, над блоковете не прелитаха дори гарги. Скоро стигнахме до разклона. Марта пое с москвича по черния коларски път — аз след нея. Караше така внимателно, сякаш крепеше в скута си кошница с пресни яйца. Знаех, че жалеше моята кола, не своята. Спряхме малко, преди да стигнем реката. Навярно тук бяха изсекли някаква елшова горичка, слаб подраст бе подал нежните си филизи. Марта не посмя да ги прегази. Слязохме двамата и приближихме до брега.

Мястото наистина беше много хубаво. Но до ден-днешен хубаво за мен не значи красиво. Хубаво е това което е съзвучно с моя вътрешен мир. А иначе река като всяка река. Отсамният бряг бе равен, жълтеникав от льоса. В плитката вода камъните изглеждаха така бели, гладки и чисти, сякаш бяха подредени от човешка ръка. Но насрещният бряг бе доста висок, над самата вода се бяха надвесили върби и елшак. Белите им корени се бяха оголили в подмития бряг, приличаха на яко вкопчани в почвата човешки пръсти. Много добре личеше докъде са стигнали най-високите води, там се бе образувала жълтеникава ивица от пяна.

— Ето там са подмолите! — каза Марта. — Точно под коренаците в глината.

Не знам как ви действа на вас тая дума — подмоли. Но на мен тогава ми внушаваше някакво чувство за тайнственост и неизвестност,

за небивал и непознат живот.

— Под водата, искаш да кажеш?

— Точно така! Трябва малко кураж, разбира се, да бръкнеш в тях. Но на теб кураж никога не ти е липсвал... Последния път донесе от там цяла кофа с раци. И все едри — като чехличките на мама.

Марта скоро си отиде — и без това бе закъсняла. Седнах на лъоса, мек като възглавничка, и нерешително се загледах в реката. Наближаваше десет часът, в плитчините водата кипеше от живот. И въздухът се беше затоплил, рояци насекоми затанцуваха над вировете. Но точно там водата изглеждаше много тъмна, което означаваше, че е много дълбока. Господи, знам ли да плувам? Не оставаше нищо друго, освен да пробвам.

Съблякох се и стъпих предпазливо във водата. Първото усещане беше толкова остро и неприятно, че едва не избягах от брега. Не ми се случваше за пръв път — като че ли бях загубил всякаква търпимост към резки и силни усещания. Особено неприятни. Какво означаваше това? Повишена чувствителност? Едва ли... По-скоро някакво състояние, чиято цялост или стабилност не ми се искаше да разруша. Тука ми се иска да завъртя ключа за малко. Поставен в моето положение, човек какво би могъл да направи? Възможни са три решения: да се върне назад, да остане във водата, докато привикне, или пък да преодолее неприятното чувство и да се хвърли в нея. Моля да ми простите, не ви занимавам с дреболии. А с изключително важен за човека проблем, в който науката е направила безброй грешки. Какво направих аз? Просто се хвърлих във водата, макар че нямах в себе си никаква цел или никаква сериозна мотивация, както предпочитат да се изразяват учените. Нито ми се къпеше, нито ми се ловяха раци. Тогава защо? Не знаех наистина, може би просто някакъв порив. Студената вода, която слизаше направо от планината, в първия миг просто ме сряза. Но това бе само миг или мигове. Порази ме колко бързо това първо усещане се смени с дълбоко удовлетворение, с тържествуваща радост. Без да съзнавам какво точно правя, с необикновена лекота се понесох по вира. Или по-просто казано — плувах, плувах свободно, спокойно, чисто. Какъв стил? — би любопитствувал някой. Ами най-обикновен детски стил, брус, както сме свикнали да го наричаме. Обиколих два пъти вира, докато се сгорещих съвсем и лекичко се задъхах. Излязох на брега, постоях тъй пет-шест минути, докато

слънцето започна лекичко да пари по кожата ми. После отново се хвърлих. Защо? Ааа, сега вече знаех защо — за да изпитам отново същото чувство, същата тържествуваща радост.

Къпах се тъй близо половин час. А може би много повече. Усещах как всичко в мен се възражда. Въпреки умората силите ми нарастваха и сякаш съвсем нова, прясна и ярка кръв струеше из моите жили. Все повече забравях, че съм човек, все повече се сливах с това, което ме заобикаляше. Докато стигнах до онова щастливо състояние от моя пръв ден, от моето второ събуждане за живота, което изпитвах, докато гледах клоните на летния дъб.

И едва тогава се сетих за раците. Сега за мен вече нямаше проблеми. Щом съм го правил като дете с такава страст или с такова увлечение, както ми бе разказала Марта, очевидно имаше някакъв смисъл. Най-малко бях длъжен да проверя какъв е той. Да, да, трябваше да проверя всичко, което съм правил. Макар че някои от моите проверки не бяха успешни.

Доплувах до другия бряг и започнах да опипвам с ръка под водата. Плитки подмоли, по-дълбоки подмоли, но тоя, който ми трябваше, беше мек и гладък като търбух на животно. Пъхах ръката си в него и все още не стигах до някакво дъно. Първото усещане за мен бе неопишуемо — така неочаквано и непознато. Нещо живо, силно и пъргаво мръдна между пръстите ми. Опитах се да го сграбча, но то изчезна в дълбините. Пъгнах разтреперан цялата си ръка в извивките на подмола, докато стигнах дъното. Там вече то нямаше къде да бяга. В боричкането най-сетне успях да разбера, че е риба. Голяма риба, ако се съди по плътното докосване до дланта. Измъкнах я доста трудно, тъй като сега юмрукът ми бе свит и здраво се жулеше в корените. Но аз с наслада я теглех, докато я измъкнах навън. Всъщност обикновена риба. Е, не съвсем обикновена, имаше си някакви малки, сладки мустачета. Хубава, голяма бяла мряна, както много по-късно разбрах. Навярно я бях стиснал прекалено силно за гушката, защото бе отворила широко уста със спуснати надолу ъгълчета на устните — като на гръцките трагични маски. Господи, тя плачеше или даваше вид, че плаче. „Моля ти се, без сцени! — казах аз. — Много те моля!“ Пуснах я във водата и тя си отиде с достойнство, без дори да ме погледне. Една златна рибка, разбира се, не би се отървала така лесно. Такава нужда имах сега от нея.

Втория път улучих рак. Но тая работа се оказа малко по-трудна. Ракът винаги стои с глава, обърната към отвора на подмола. Вкарвах ръката си бавно и предпазливо, докато усетя на върха на пръстите си леко убождане. Малко по-остро или малко по-тъпо, в зависимост от това дали съм се натъкнал на щипците или на бодливата му муцуна. Тогава вдигах ръка плътно до горната стена на подмола, сграбчвах го точно зад гигантските щипци и го измъквах. И всичко това вършех спокойно и ловко, сякаш цял живот се бях занимавал с ловитба на раци.

За два часа улових трийсетина рака, някои от тях наистина много едри — като чехъла на мама, както бе казала Марта. Отначало ги хвърлях на брега, колкото се може по-далече от водата. Те шляпах там с опашките си, сякаш си биеха плесници. Някои все пак успяваха да допълзят до брега, много ясно чувах как се цамбурват във водата. А не бях взел никакъв съд или кошче, в което да ги слагам. Принудих се да измисля приспособление. Вързах ръкавите и яката на ризата си, така че се получи нещо като торба. Напъхах там всичко, което успях да намеря по брега. Отново я завързах и побързах да се върна в реката.

Но тоя път бях наказан за моята лакомия. Вместо познатото боцкане усетих как нещо ме ухапа — остро и силно. Дръпнах рязко ръката си назад. Мигове след това от подмола изплува воден плъх и докато го усетя, изпъзля на брега. Напразно толкова се стараеше, нито му се сърдех, нито имах желание да го наказвам. И край!... Излязох на брега и легнах на тясната сгорещена ивица от пясъка. И изведнъж усетих, че нещо се е променило в природата. Нещо се е прибавило, някаква сянка може би, макар че слънцето си грееше все тъй ярко и силно. Станах и се огледах. На небето се бе появил облак. Не вярвах, че може да има такъв облак, пък и досега, цяла година след тая случка, не съм виждал. Беше грамаден, ослепително бял облак, по-висок дори от планините, зад които се бе показал. Само основата му бе тъмна, всичко друго представлява бяла, неподвижна грамада, почти втвърдена в своята неподвижност. Признавам си, че дори мъничко ме достраша. Седнах отново на мястото си, опитах се да не гледам. Рациите все тъй тракаха с броните си в импровизираната торба, сякаш някой клатеше до мен чувал с орехи. „Мълчете, глупци! — обадох се аз. — Мълчете, не виждате ли, че идва второ пришествие!“ Но те като че ли се интересуваха повече от първото пришествие. Все тъй тракаха с брони

и щипци, дори ми се струваше, че пицят нещо с тънки отчаяни гласчета. „Е, добре — въздъхнах аз. — Ще оправим и тая работа.“ Станах, разкопчах ризата и изсипах всичко в реката. Беше много приятно да гледам как тая бронирана армия отстъпва панически заднишком.

Скоро облакът съвсем скри слънцето. Сега се бе разпрострял на ширина, имаше зловещ, буреносен вид. Нямахме какво да правя повече тук. Облякох се набързо и влязох в колата. Трябваше да изляза на здрава почва, докато дъждът не е рухнал и направил непроходим коларския път. Както и стана. Щом излязох на асфалта, се изсипа такъв пороен дъжд, че неволно спрях колата. За половин час шосето се превърна едва ли не в река. После всичко отмина така бързо, както бе дошло.

У дома се върнах към два часа, но мама все още ме чакаше край масата. Като ме видя, тя се изправи зарадвана.

— Боже, рекох си, какво стана с това момче, удави ли се?

Може би сега наистина бях момче, така се засрамах. Пък и през цялото време дори не си помислих за нея, както обикновено правят момчетата... Мама веднага ми принесе яденето, което така старателно бе притопляла през последните два часа. Не знам дали познавате тая селска гозба, но на мен ми се стори висше постижение на домашната кулинария. Горски кебап. Приготвя се само от хрущялестата част на агнешките ребра и гръдната кост. Едно агне — едно ядене. Не знам защо са го нарекли така, като носеше всички аромати на полето. Пресипа ми два пъти, докато най-сетне съзнателно спрях. Иначе можеше да изпразня цялата тенджера. Сега отново ми се прииска да изпия чаша вино, но се засрамах — от мама, изглежда. Прибрах се отново в стаята, с наслада се пяхнах под чистото чаршафосано одеяло. От всички досегашни дни в моя живот тоя ми се стори най-пълният, най-радостният. Бъди благословена, моя сестричке, че насила ме замъкна там.

И все пак успях да я измамя. Точно в четири се събудих като навит часовник. Облякох се и забързах надолу по каменистата улица. Едва пред пощата спрях за малко. Всъщност не лъжех ли себе си? Наистина — това ли беше моята цел — да ѝ задам няколко закъснели и ненужни въпроса? Или търсех нещо, което поне мъничко да оправдае моята тежка вина? И сега не знам.

Тоя път тя ме посрещна усмихната — малко посърнала усмивка наистина и все пак радостна. Но моят решителен и сериозен вид не я насърчи никак, усмивчицата скоро избледня и се загуби.

— Вера, знам колко съм виновен пред теб! — започнах аз. — И все пак искам да ми кажеш ясно и просто: аз обещавам ли съм ти да се оженя за теб?

Усетих как лекичко побледня. И все пак отговори неочаквано спокойно и сериозно:

— Да, разбира се... Ние бяхме годеници... Но какво значение има това?

— Годеници пред кого?... Пред хората?... Или само пред себе си?

— Защо пред хората?... Не, аз никому не съм казвала... Пък навярно и ти.

Да, това все пак беше нещичко. Но като я гледах пред себе си — непристъпна и все пак нещастна, — просто не знаех как да задам своя последен въпрос. И все пак посъбрах сили и казах:

— А живели ли сме заедно?

— Какво значи заедно? — трепна тя.

— Ами разбирай го, както искаш... Но най-добре в буквалния смисъл.

— Мога да ти отговоря само едно — ние никога не сме оставали съвсем сами. Може би условия сме нямали... В Търново ти живееше заедно с Кънчо, един твой съученик от Борован, аз при леля... А пък на село...

Тя млъкна за миг. Млъкна, посъбра сили и добави с някаква спотаена вътрешна екзалтация:

— Аз си останах такава, каквато съм била винаги!

Гледах я стреснат. В миг разбрах всичко — не само нея, но и себе си.

— А може би точно там ни е грешката?

— Не! — възкликна тя с неочаквано променен глас, бих казал, малко пискливо. — Не знам за тебе, но за себе си съм съвсем сигурна... Дори Марта ми го каза веднъж — в това е твоята сила, в нищо друго!... И досега!

Нещастната моя Марта. През годините тя е носела вместо мен моя товар. И е намерила най-добрия начин да я утеши, доколкото

може. Изоставена жена и измамена жена не е едно и също нещо. Не виждах никакъв смисъл да я убеждавам в обратното.

— Вера, би ли ми дала снимките?

— Кои снимки? — погледна ме тя бързо...

— Нашите снимки!... Не може да не сме правили.

Имаше такъв вид, сякаш изобщо не ме бе чула. Лицето ѝ бе неподвижно, погледът — съвършено безизразен. После стана внезапно, отключи масивната желязна каса, която се намираше зад гърба ѝ, извади отнякъде дебел луксозен плик и го остави на масата.

— Ето — каза тя едва ли не само с устните си.

— Защо ги държиш там? — попитах аз безсмислено.

— А къде?... Аз нямам нищо друго освен тях!

Сложих плика във вътрешния си джоб.

— Нищо друго — повтори тя. — Така че утре трябва да ми ги върнеш.

След малко си отидох. Прибрах се у дома, без дори да се огледам, макар че някаква възрастна жена малко смутено ме поздрави. Отпуснах се на леглото. Нямах никакво желание да погледна снимките, дори да ги извадя от джоба си. Сега наистина всичко ми бе ясно — поне за нас двамата. Тя нямаше никаква вина. Никаква вина, за нищо, дори за това, което бях нарекъл преди малко наша грешка. Просто бе живяла в моята сянка, бе изпълнявала всяко мое желание. Как би ми отказала това, ако аз наистина го бях пожелал. Всички тия полуприказки за условия и квартири не означаваха нищо. За едно силно желание една купа сено на село е напълно достатъчна.

А аз? Как аз можех да обясня моето собствено поведение? Може би някаква предпазливост, някакъв осъзнат или неосъзнат страх да не поемам такава опасна отговорност. Тогава тая мисъл ми се стори съвсем абсурдна. Още на другата сутрин се уверих, че наистина е била абсурдна. А може би за всичко бе виновна тая черта на моя характер, за която така честичко ми подхвърляха. Моят идеен и морален фанатизъм, да речем, което в крайна сметка е почти едно и също нещо. Но тогава не проумявах смисъла на тая дума. И едва ли някога ще я проумея напълно. Но как да я съчетая с всичко друго, което бях чул за себе си. Например моят горещ, буен, поривист характер?

Да, това обяснение като че ли бе най-вероятното. Аз съм отишъл при Лидия такъв, какъвто Вера ме е оставила — непорочен, което

значи и неподготвен. И тая страст ме е съборила с все сила. Съборила ме е, премазала ме е без остатък. И както обикновено се случва, когато една вяра рухне без остатък, никога не се появява друга вяра. Появява се пълно безверие. Ето защо не съм намерил в себе си сили нито да се обадя предварително на Вера, нито след това да ѝ се извиня, макар и с някоя нелепа или плитко скроена лъжа. Вече ми е било напълно безразлично.

Тоя ден Марта се върна малко по-рано и нахлу в стаята ми усмихната и развеселена.

— Какво стана? — залита тя едва ли не от прага. — Мама каза, че не си донесъл никакъв рак.

— А в какво да го донеса?... Ти забрави да ми дадеш кофата.

Но тя взе думите ми за чиста монета.

— Боже, колко съм глупава!... Е, нищо — поне разкажи.

Започнах да ѝ разказвам с удоволствие — докато ми се махнаха от главата всички тежки и неприятни мисли. Колкото повече разказвах, толкова повече се увличах в моя разказ, може би защото отново и отново го преживявах. Но като разбра, че съм изсипал обратно раците във водата, тя се намръщи.

— Това не биваше да правиш!

— Защо?

— Защото втори път няма да отидеш за раци... Човекът е така устроен, че никога не върши безсмислени и безполезни неща. А ти си човек и трябва да вървиш по човешките пътища. Поне докато намериш себе си.

Марта се обърна и погледна разсеяно към масичката. Точно там бях оставил плика, който ми бе дала Вера. После дойде при мен и ме погали по щръкналата коса на темето.

— Ти отново си ходил при Вера — каза тя.

— Защо? Забранено ли е? — попитах аз сдържано.

— Това вече не е проблем за теб...

— Знам, че не е проблем... Но е факт... Трябва ли да споря с теб, че всеки факт е лице на някаква истина. Аз искам да разбера какво се крие зад този факт и ще разбера.

Но Марта вече не ме слушаше, беше загубила всякакъв интерес към нашия разговор.

— Да вървим при мама — каза тя. — Не трябва я оставяме сама, горката...

* * *

Сутринта се събудих така безпричинно и внезапно, сякаш някъде край мен бе звъннал будилник. Имаше все пак такъв будилник, много добре знаех кой е и къде е. Станах като повдигнат от чужда ръка, отидох до масичката с нейните слаби, прогнили крака, взех плика. И все още не се решавах да го отворя. Светлината в стаята ми се струваше слаба, имах нужда от истинска светлина. Станах и запалих лампата.

В плика имаше девет снимки, повечето от тях бяха в малък формат. Всички до една ученически. Но както ми бе подсказала Вера, на нито една от тях не бяхме сами. Едва разпознах Вера. Искаше ми се да се прекръстя от облекчение — много хубаво момиченце, много свежо. Тънка фигурка, кръгло лице, винаги усмихнато, две тежки плитки на раменете. Белези на вкус и кокетство можеха да се открият дори в простицката ѝ ученическа униформа. Къде бе изчезнало всичко това? Ами там, където бе изчезнало и моето — в годините.

Но в оная утрин по-напред се взрях в себе си. Образът от снимката отговаряше донякъде на това, което Вера бе изградила пред мен. Колкото и да е странно, наистина изглеждах по-възрастен от другите. По-висок, по-едър, не така слаб, както очаквах. Дори цветът на лицето ми като че ли бе много по-светъл. На всички снимки освен на една изглеждах много сериозен и дори малко намръщен и наистина неочаквано властен. Поза ли бе това, неизбежната и задължителна за всеки водач на масите? Непременно е имало и нещо подобно. Но не бях така сляп да не разбера, че наистина съм превишавал другите и като личност, и като характер. Както и Вера между впрочем се различаваше от другите две-три момичета, които се мяркаха по снимките. Ние в никой случай не бяхме се събрали случайно. Едва четвъртата снимка бе тая, която ми разкри всичко. Тук трябва отново да завъртя ключа. Вярвате ли, че мъртва снимка може да съдържа живо чувство? Именно да го съдържа, а не да го загатне или подсказе... Колкото и да изглежда парадоксално, но така е. Ние сме се обичали.

Ние сме били щастливи. Принадлежали сме си дълбоко, без остатък. Как така без остатък? С очите си виждах, че това е било самата истина, макар че нищо нямаше в сърцето ми. Остатъкът не се е намирал ни в купата сено, ни в леглото.

А ето какво представляваше снимката. Петима ученици — три момчета и две момичета. Стръмничка горска поляна с толкова избуяла трева, че бяхме потънали в нея до коленете. До мен бе застанало съвсем непознато момиче — нисичко, мургаво като циганче, много напето. Вера беше последна от дясната страна на снимката, но застанала така, че да ме вижда. Аз гледах в нея, тя гледаше в мен — това бе всичко.

Отново се върнах в леглото. И съм заспал, без да мисля. Събудих се, когато слънцето вече бе огряло стаята ми. Срам ме беше да погледна часовника, побързах да сляза долу. Мама ме чакаше там, разбира се, кротичка, с избелели очи, в които не мъждукаше укор, а простишка човешка радост.

— Прощавай, мамо, пак се успах...

— Нищо, нищо, сине, много се радвам... Трябва да си починеш тук, там, в София, не си доспивате...

Ама пък не си доспивах — какво друго можех да правя? И все пак запитах:

— А ти откъде знаеш?

— Ами нали живях при теб цяла седмица... Веднъж се прибра в три часа...

Боже, безподобен, отвратителен син! Този същият ли съм бил аз, този от снимката? Поне с Лидия ли съм закъснял? Не посмях да попитам. Веднъж да ми дойде на гости и аз да я оставя сама. Пред телевизора, пред който едва ли е могла да заспи поради своите неспокойни мисли. Мама ми наля мляко в пукнатата паничка и отново седна срещу мен.

— Мамо, намери ли моите рисунки?

— Готови са — отвърна тя. — Да ти ги донеса ли?

— Не, сега излизам... Остави ги горе, на моята масичка...

Едва по средата на пътя се досетих, че бях забравил да се обръсна. Никога досега не ми се беше случвало. Тоя навик ми бе останал, както и много други, независимо че бях загубил паметта си. Нищо, ще мина и без бръснене тоя път. Но така или иначе влязох в

малката канцелария на Вера с понижено самочувствие. Тоя път тя ме прие доста приветливо.

— Браво, удържа си думата! — каза Вера.

— Нека веднъж и аз си удържа думата...

Навярно ме бе чакала. На стола, на който седах, бе сложена съвсем нова плетена възглавничка. Едва сега разбрах, че нямам нищо в главата си — никаква мисъл, никаква дума дори. Извадих плика и го поставих на работната ѝ масичка. Тая снимка, която така силно ме бе впечатлила, бе първата.

— Вера, кое е това момче?

Момчето бе крайното вляво. То единствено не гледаше с тоя празен поглед, с който обикновено хората застават пред обектива. То гледаше право във Вера.

— Кънчо — отвърна тя. — Може би твоят единствен приятел в гимназията... Макар че ти нямаше приятели.

— Толкова ли съм бил саможив?

— Не, те просто не ти трябваха... Ти беше пълен догоре.

— С любов?

— Не, глупости... С идеи...

— Струва ми се, че тоя Кънчо е бил влюбен в теб.

— Не съм забелязала — отвърна тя спокойно. — Но друго съм забелязала. Той ти завиждаше... Завиждаше ти за твоя блясък, за това обаяние, което имаше в гимназията. А беше много способно момче...

— Разбирам! — кимнах аз. — На всичко отгоре съм му откраднал и момичето...

— Казах ти, че не искам да говоря за тия неща.

Аз замълчах. Един гълъб бе кацнал на зеления перваз на прозореца и надничаше любопитно към нас.

— Добре, Вера! — обадох се аз най-сетне. — Позволи ми да ти кажа няколко последни думи. Аз разгледах внимателно всички снимки. И само в едно съм сигурен. Ние сме били щастливи тогава. Получили сме всичко, което ни трябва... Аз наистина не помня моето минало... Но не вярвам, че ми се е случило и втори път!

Говорех бавно, без вълнение, не я изпусках от погледа си. При последните думи някакво щастливо пламъче блесна в очите ѝ, но веднага угасна.

— Случвало ти се е — едва чуто пророни тя. — И винаги ще ти се случва.

— Защо мислиш така?

— Защото те познавам. И то така, както и Марта не те познава... Там е работата, че ти никога няма да остарееш... В себе си, в душата си, искам да кажа...

— Сега съм друг, Вера... Съвсем не онзи, който познаваш.

Тя помълча малко, после въздъхна и каза:

— Не вярвам в това... Човек може да загуби паметта си... Но не може да загуби душата си.

А дали наистина не е така? — помислих аз мигновено. Не, не може да бъде. Или хората се лъжат, когато говорят за мен. Или пък аз съм съвсем различен. Но не могат всички хора да се лъжат изведнъж и винаги по един и същ начин.

— Добре, да не говорим повече по този въпрос. Кажи ми поне, какво стана с този Кънчо?

— Загина в една престрелка... И то двайсетина дни преди Девети септември.

— Да, жалко наистина — измърморих аз. — Вера, ти защо не дойде да следваш заедно с мен в София?

Тя така силно се изчерви, че аз замълчах смутен.

— Защо? Нима моята работа не е хубава?

— Не е там въпросът... Хубава е, разбира се... много по-хубава от работата на Марта. Аз по принцип попитах...

След малко си отидох. Знаех, че няма да я видя повече, докато съм тук. А може би и завинаги. Но не й го казах. Трябваше поне веднъж да послушам Марта. Каквото и да се случи в моя живот, не биваше да създавам повече празни надежди и горчиви илюзии. У дома, на малката дървена масичка, ме чакаха моите момчешки рисунки. Не посегнах веднага към тях. Не са ли много за един ден, дори за една утрин, две изпитания? И все пак ги взех и разгледах внимателно, една по една. Не останах очарован, разбира се. Рисунките не бяха лоши, доста сръчни за моята възраст. И все пак като че ли с нищо не се докосваха до изкуството... Живот нямаше в тях и нямаше чувство. Именно това ме учуди. За какво с такава страст съм ги рисувал, ако трябваше да вярвам на Марта и на майка ми. Какво съм търсил в тия стари къщи и какво съм намирал? Дали наистина не само формите и

хармонията, както бе казал баща ми. Каквото и да е, добре съм се преценил, като съм избрал друга професия. Художник едва ли бих могъл да стана.

През цялото време, докато преглеждах една по една тия пожълтели от времето рисунки, някаква мисъл живееше в мен, мисъл без думи. Възможно ли е това — мисъл без думи? Искам да ви уверя, че наистина е възможно. Ние сме свикнали да наричаме това „желание“, без да разбираме добре смисъла на тая дума. Сега вече знам, че чувството може да мисли така, както и разумът. Но рано е още да тръгнем по тая пътека. Тогава мислех — още преди да се родят думите, — мислех или чувствавах, все едно: А защо да не взема отново молива? Защо не се опитам да нарисувам нещичко. Дори не знам дали съм стигнал до думите, които сега изричам пред вас. Слязох долу — майка ми нещо шеташе около печката.

— Мамо, ще се намерят ли няколко празни листа из къщата?... И един молив, ако може...

Тя се позамисли.

— Сигурно има... Останали са май тетрадчици от тебе, от Марта...

— Добре, мамо, виж, ако има... Аз ще се върна след половин час...

Но се върнах след цял час. Обходих цялото село до най-тихичките, най-забравените улички. Гледката ставаше все по-тъжна: съборени зидове, срутени покриви, изронени мазилки, под които се подаваше калната плът на къщите. Най-сетне се спрях на една от тях — най-гнилата, най-изоставената. И доволен се върнах вкъщи. За моя радост майка ми бе намерила не само две празни тетрадки, но и един цял, непокътнат ученически блок.

— Браво! — възкликнах аз. — Щом се върна в София, ще ти купя чудесен вълнен шал.

— Имам си шал, сине.

— Ще ти купя нов, истински.

Но не отидох никъде. Тъкмо тръгнах, и ми хрумна нова, тоя път истинска мисъл. А защо да не нарисувам хижата? Оная ловна хижа, за която Марта ме молеше. Защо да не изпълня поне едно нейно желание, преди да се върна в моя проклет град. Спрях разколебан всред дворчето, там, дето някога бях галил меката влажна муцунка на Сивка.

Да, хубаво е наистина, но дали бих могъл? Дали няма да се изложи и пред Марта, и пред нейния председател? Та аз никога през живота си не бях виждал ловджийска хижа, поне не помнех, че съм виждал. И представа нямах как би изглеждала тя.

И все пак знаех как би изглеждала тя. Това разбрах, щом застанах пред празния лист. Така се развълнувах, че едва не ми пресъхна гърлото от възнение. Вече имах някаква идея за хижата, но нямах никакъв образ. Нищо, не се отчайвай, сине... Сложи поне една черта — все едно каква, хоризонтална или вертикална. И може би изведнъж всичко ще възкръсне пред теб, такова, каквото си е било винаги — потъналото в сън и сенки, в блясък и цветове човешко минало.

Чувствувах, че ме обзема някаква треска. Сложих една черта — хоризонтална! И изведнъж пред мен се появи образът — не на самата хижа, не! — а на тоя потънал в мека зеленина планински склон, на който трябваше да се построи. Започнах бързо да рисувам. Само първите минути ми бяха малко трудни. След това ръката ми вече работеше с такава лекота, сякаш никога ни за минута не бе изпускала молива. Скоро скицата беше съвсем готова. Началото беше сложено, сега вече наистина можех да си представя как ще изглежда самата хижа. Трябваше просто да я вложа в нейната естествена среда.

Първият проект бе готов за половин час, не повече. Не ми хареса особено. Струваше ми се, че има в него нещо чуждо, непремислено от самия мен, непреживяно. Подчиних се на някакви чужди образи или чужди внушения, които изникваха в мен, без да ги търся и без да ги чувствам. И все пак трябваше да им се подчинявам, защото все още нямах своите. Откъде идваха те? Ами откъде, навярно някъде от дъното на моята угаснала памет. Редях ги така, както се редят готови тухли, без да имам съвсем ясна представа за целостта. До обед направих четири проекта, после слязох долу да обядвам.

— Май че не ти хареса, сине! — каза мама загрижено. — Рекох да ти направя една постна леща за разнообразие... Като дете ти много я обичаше...

Как няма да я обичам?... Беше истинска мамина леща със стръкче чубрица в нея и скилидки от зрял чеснов лук. Я да махна тия глупости от главата си, ще изпусна тая хубава леща. По-хубава от всеки друг път, просто чудесна, защото бях нарисувал нещо. Можех да рисувам, знаех да рисувам. Засега това напълно ми стигаше.

Следобед нарисувах още три скици. Тоя път промених вътрешното разпределение и изнесох двете спални помещения на полуетажа под покрива. Последната скица ми се стори най-добра, най-функционална, както Лидия бе казала. И веднага захвърлих молива. Чувствувах някакво необикновено въодушевление в себе си, може би точно това, което хората наричат творческа радост. По-силна и по-дълбока от всяко друго човешко чувство, което бях изпитал досега. Колко много се различаваше от тая тиха радост или от това кротко щастие, което изпълваше душата ми през моя пръв ден, в първите мигове, когато цялата ми душа се бе пропила в зеленото сияние на дървото.

Отново се поразходих малко и като се върнах, Марта се беше вече прибрала. Като ме видя, тя едва не се хвърли на шията ми.

— Боже, смаяна съм!... Нямах представа колко са хубави!

Знаех за какво става дума. Нарочно бях наредил проектите върху застланото легло — като влезе в стаята ми, веднага да ги види. Макар че ги направих за себе си, Марта ги бе приела като личен подарък. Качихме се отново в моята стая, тя запали лампата. Проектите все тъй стояха по местата си, не бе посмяла да ги докосне дори с пръст.

— Кой ти харесва най-много?...

— Тоя — посочи го тя.

Да, точно същият, който и аз бях харесал. Почти целият етаж представляваше приеман хол. Камина, грамадна дървена маса, която заемаше поне една трета от цялото помещение. Под стълбата, която водеше към спалните, имаше сервизен кът с газова печка и всичко необходимо да се изпържи риба или да се приготви друга лека храна. Пред цветното перденце единствено малко легло, което можеше да служи и за миндерче.

— Това за мене ли е? — попита Марта находчиво.

— Точно за теб — зарадвах се аз. — Горе ония сарахоши ще те изядат жива.

— Няма такава опасност — отвърна Марта презрително. — Пък и аз не мисля да ходя там. Това си е мъжка работа, тук жени по-добре да не стъпват.

— Точно така! — кимнах аз. — Тая маса и тия яки пейки за какво, мислиш, съм ги предвидил? Само за гуляи... И да няма с какво да си чупят главите...

— Ще ги занеса всичките на Марчо, на нашия председател... Нека погледа на какво е способен моят брат... Това ще ти се плати много добре, разбира се — той ме предупреди.

— Да не си посмяла! — казах аз строго.

Марта вдигна от леглото проекта, който си бе харесала. Разглежда го дълго, на лицето ѝ заседна добра и шеговита усмивка.

— Марта, мисля да си замина утре — казах аз.

Видях как се стресна, дори ме погледна уплашено.

— Утре? Защо утре? — попита тя.

— Ами какво да правя повече тук? Каквото имаше да свърша, свърших го... Намерих две-три парчета от себе си. Трябва да продължа по-нататък.

— Не бива — каза тя. — Трябва да останеш поне още няколко дни.

— Защо?

— Как защо? Ами заради мама преди всичко. Не виждаш ли как живна през последните няколко дни...

По-добре да ми беше ударила плесник — така се засрамах от себе си.

— Та аз не си отивам завинаги?

— Знам, знам... Следния път след десет години...

— А може би след десет месеца... И то завинаги...

Едва ли можеше да измисля нещо по-глупаво. Всъщност не го измислих сега, то непрекъснато ми се мяркаше в главата през последните дни. По-скоро като някакво чувство, отколкото като намерение. Марта рязко стана от мястото си.

— Да си изхвърлиш тая глупава мисъл от главата! — каза тя ядосано. — Какво ще правиш тук? Ще пасеш говедата?

— А какво ще правя в София? — отвърнах аз колкото се може по-спокойно. — Представи си, че не си възвърна паметта... Тогава какво ще стане с мен? Ще ме пенсионира, разбира се... И после? Да скръстя ръце и да се вайкам? Да срещам всеки ден съчувствени погледи?

— Ти ще си възвърнеш паметта! — каза тя решително. — Но дори да те пенсионира... Ти сам се увери днес, че си един превъзходен архитект... Там винаги ще ти намерят някаква работа!... Та те не са чудовища най-сетне... Мило братленце, не мисли за тия

неща... Просто върви по пътя си... Ще дойде време, ще разбереш всички истини.

Един миг останах като замаян. И не от нейните думи, от нейния глас.

— А ти разбрала ли си ги за себе си?

— Не всички!... И за какво?... И тия са съвсем достатъчни да се хвърли човек... в реката.

Да, в реката! Или от първия етаж, все едно. Марта веднага разбра, че е прекалила. И побърза да измести разговора.

— Симчо, днес е петък... Събота и неделя не са дни за пътуване. Най-добре тръгни в понеделник...

Така и направих — останах още два дни в Брестник. Никъде не излязох, бях приключил тук своите житейски сметки. Ясно съзнавах, че съм останал длъжник на всички, с които някога съм бил заедно. Но какво да правя, нямах сили, ни възможност да променя нищо. По цял ден зяпах дърветата, далечните гребени на планината. Не казвам, че съм скучал — прекарах два спокойни и хубави дни. Между другото прочетох „Пол и характер“ на Вайнингер — главно от простичко човешко любопитство. Бях намерил книгата в оредялата библиотечка на баща ми. Кой бе купил това нещо? Защо?... За какъв дявол можеше да се интересува от проблемите на пола един простичък селски даскал?... След като затворих и последната страница, не можах да си отговоря на тоя въпрос. Както не съм си отговорил до ден-днешен.

* * *

За София потеглих едва към един часа. Нямаше къде да бързам. Наобядвахме се с Марта спокойно и сито, както си обядват обикновените хора с чиста съвест. И мама изглеждаше тиха и примирена, както винаги. Хапна само няколко залъка, през цялото време не свали погледа си от нас. Но в тоя поглед нямаше нито капчица мъка за предстоящата ни раздяла. Не се учудвах, разбирах я много добре. Ние двамата си приличахме повече, отколкото те двете с Марта. Ако не по своите мисли, то поне по своето състояние. Възрастните хора приемат живота такъв, какъвто е, без да се опитват да размишляват за него. Приемат го като неизбежност. Това е малко —

приемат го като естественост и справедливост. Избягват да си спомнят, не искат да се надяват. Радостите им са спокойни, грижите и тъгите по-леки от паяжината на тополите, която се носи над селските покриви. Ние ги жалим повече, отколкото трябва, защото не ги разбираме. Те не се плашат от смъртта като нас. Те не я виждат, както я виждаме ние. За тях смъртта е неизбежно отлитане, нищо повече. Не ме разбирайте криво. Сигурен съм, че моята майка не се надяваше на никакъв задгробен живот. Може би дори се плашеше от него. Или по-вероятно плашеше се да не срещне там баща ни — и тя виновна пред него, и той виновен пред нея за тая смърт, която бе смаяла всички.

Изпратиха ме само до пътната врата — това бях изпросил от Марта. Не биваше да оставя майка ни сама в тия първи мигове на раздялата. Кой знае, може би да греша в моите мисли и трънчето да се забие по-дълбоко, отколкото съм очаквал. Така или иначе тя се раздели от мен без болка — това много ясно видях в избледнелите ѝ очи. И аз се отделих от нея без болка. И двамата живеехме в свят без надежди. Надеждите за нас бяха безсмислица.

И ето ме отново на път с последната усмивка на мама в душата ми. Чувствувах в себе си някаква лекота — колкото и тежко е да се каже! — лекота на избавлението. Нямах вече грижи и нямах отговорности — тия, от които обикновените хора никога не могат да се избавят. Сега не мислех дори къде отивам. Важното е, че съм на път.

А пътят бе съвсем нов — не тоя, по който бях пристигнал в Брестник. Беше ми го препоръчала Марта. Път, който все още не бе нанесен на пътната карта. И навярно заради това бе съвършено пуст. Толкова по-добре, човек поне може спокойно да мисли. Наистина малко страшно е да пусна този жесток апарат, като не знам след това как да го спра. Но нищо, трябва да се рискува. И без да се колебая, храбро натиснах копчето... Какво ли ще се появи там?... Да се появи каквото си иска!

Появи се съзнанието. Моето съзнание. Голям бял екран, трепкащ от светлини. Никакъв образ. Не може да има съвсем празно съзнание, това не е естествено. Ами какво да правя, като не виждах нищо повече. Освен да пусна прожекционния апарат, както бе казал доктор Топалов. Но тук незабавно в мен изникна вечният човешки въпрос: добре, но кое тук ще бъде първопричината — апаратът или екранът? Не знам защо, но хората смятат, че винаги трябва да има едно първо начало. Не

може да има две първи начала, едното от тях е непременно причина, другото следствие. Ако сбъркаш причината със следствието, можеш да стигнеш до идиотски изводи, както веднъж сам аз бях смъмрал доктор Топалов.

Добре, да потърсим тогава друго условие на задачата. Нека приемем, че това са две дадености. Решението може би ще ни подсказе нещо. Ако телето тръгне с опашката напред, значи, сме направили недопустима грешка.

И тъй — отново натиснах копчето, на екрана се появи — нещо. Какво нещо — на екрана се появи теле! Ние добре знаем, че това не може да бъде истинско теле. А образ на теле. Откъде идва този образ? Много просто — от диапозитива в прожекционния апарат. А какво представлява диапозитивът? Нищо друго освен памет за действителността, запечатана като материален образ. Станаха два образа, свършено еднакви, освен по размера си. Но така или иначе стигаме до извода, който хората и бездруго знаят: основа на съзнанието е паметта.

Разбира се, това прекалено лесен отговор живя в мен само няколко минути. Веднага ми хрумна следният въпрос: ами ако си сложа пръста пред прожекционния апарат — какво ще стане? На екрана ще се появи пръст. Какво приказвам, на екрана ще се появи тясна продълговата сянка или още по-точно — контур на пръст. Всички в залата ще се изсмеят: защо ни показват този пръст?

Ето първия извод: условието на задачата не е правилно. Не става дума за две дадености, а за една даденост. И тя се нарича просто памет, а не екран и не прожекционен апарат. Къде точно се намира тая памет, все още не е известно. Във всеки случай не извън съзнанието. Докато не решим този проблем, не можем да твърдим с пълна сигурност, че паметта е основата на съзнанието.

Разбира се, ясно съзнавах, че моите затруднения се дължат до голяма степен на твърде грубия пример, с който си служех. По начало аз бях приел, че апаратът и екранът се намират в човешкото съзнание, а не някъде другаде. Не беше ясно за какъв екран става дума. Иначе съзнанието постоянно (макар и не непрекъснато) възприема пряка информация от така наречената външна действителност. Пак чрез образи. Веднага изниква въпросът: има ли някаква качествена (органична) разлика между тия образи и образите на

действителността. Друг е въпросът, че образите на действителността веднага (но какво значи веднага?) се превръщат в памет, с която съзнанието може свободно да манипулира. Как да си обясня моето състояние, когато за пръв път отворих очи? Тогава няха никаква памет, но въпреки всичко приемах действителността *съзнателно*. Образите на външната действителност останаха в паметта ми и в момента манипулирам с тях. И все пак не можех да правя никаква връзка между тия образи и старите, които бях забравил. Когато по-късно видях за пръв път Марта, аз наистина я познах. Но това бе по-скоро досещане. Малко по-късно не можех да позная дори моята родна къща.

Разбира се, всички тия затруднения щяха да изчезнат, ако приемехме за истина това, което бях казал на доктор Топалов: паметта не е знак или образ на външната действителност, но самата действителност. Но засега ще оставим настрана това хрумване, колкото и да са неизмеримо богати неговите възможности. Преди всичко нямам никакви доказателства. Как да имам, като всичко в науката е против мен. Пък и в човешката практика. Като изпратя телеграфически запис от София във Варна, това не означава, разбира се, че моите пари вървят по жиците. По жиците вървят само знаците, срещу които се получават пари. Но и получените пари са знаци, а не дадености. Мога да пратя банкнота от двайсет лева, онзи във Варна да получи четири банкноти по пет лева.

Ето и втория извод. В съзнанието съществуват не само образи, съществуват и знаци. Паметта трябва да се разглежда едновременно и като знак, и като образ. Тази двойственост е малко неприятна, тъй като знаците едва ли винаги се покриват напълно с образите на действителността. И в същото време със знаците се оперира много по-лесно, те са по-практични и изглежда, че по-сигурно се съхраняват. Ако не бяха знаците, сега аз нямаше да имам *никаква* памет. Боравенето със знаците и образите ние наричаме мислене. Склада от образи и знаци — знание. Освен това в тоя невероятен склад се съхраняват и продуктите на нашето собствено мислене, които също наричаме знание.

Колкото спорни да бяха моите мисли, тогава аз смътно чувствавах, че съм на прав път. Именно чувствавах. Неведнъж вече употребявам тая дума едва ли не като синоним на „мислех“ и „знаех“.

Навярно и с вас е така. Отсега ще ви кажа, че тоя проблем ми създаде най-големите главоболия от всички, които сам и умишлено си причиних.

В крайна сметка какво излизаше? Бях загубил само образите, много рядко думите и словата. Но знанието, макар и накърнено, бе останало в мен. Мислех и разсъждавах с необикновена лекота. Безупречната логика на моето мислене озадачаваше дори доктор Топалов. Рано е още да правя прекалени изводи, но очевидно образното и логичното мислене си пречат по някакъв начин. И в същото време взаимно се подпомагат. Това е един от парадоксите на живото съществуване, който го прави необикновено богато и сложно. И на пръв поглед сякаш го изключва от законите на мъртвата природа, така наречената физика. Дали това е така, или не е така, хората ще научат най-трудното. Но отивам прекалено далече в моите размисли, трябва отново да се върнем на темата.

В интерес на истината трябва да поясня и нещо друго. Бях съхранил в себе си и някои други видове памет, за които и сега не мога да си дам съвсем ясна сметка. Например така наречената двигателна памет. Когато за пръв път седнах в колата си, дори идея нямах какво представляват скоростите и как се борави с тях. Въпреки това с голяма вътрешна лекота включих на първа скорост, отпуснах внимателно амбреажа и потеглих. Само в първите минути чувствавах известна неувереност, след това карането на кола за мен потече така леко и нормално като ходенето например. Запазил бях и звуковата си памет. Понякога дълбоко в мен звучаха мелодии, които навярно бях чул преди много десетилетия. Не само звучаха, но можех да ги възпроизведа с уста и тананикане така точно, сякаш бяха записани на магнетофонна лента. А да не говоря за обонятелната си памет, нейните феномени ми се струваха понякога съвсем необясними.

И тъй — готов ли съм за трети извод? Струва ми се — не още. В какво се състоеше проблемът? Малко ми е трудно да го изразя с думи. И все пак защо загубването на моята образна памет за миналото ми съществуване бе предизвикало такива дълбоки изменения в собствената ми личност? А в това вече не се съмнявах. Сега-засега за мен бяха възможни само два логически извода. Моята загубена личност, включително и моето поведение са само привидна обвивка на моята непроменена човешка същност. И, второ — човешката личност е

изобщо немислима без идеята за своята цялост, неразривност, непрекъснатост, тук всяка дума подсказва нещо, без да може да го реши напълно. Колкото и да е странно, и през ум не ми мина едно трето възможно решение, което впоследствие се оказа може би най-важното.

Тия мисли като че ли ме успокоиха донякъде. Бях пътувал вече четири часа, сега шосето бе много по-оживено. Трябваше да внимавам малко повече за самото движение. Пък и моят могъщ мозъчен апарат, скрит в черепната кутия, се поизмори малко. И точно тогава ми хрумна нещо, което не ми бе минавало през ума. А въображението! Какво е въображението? И каква роля играе то в оформянето на личността или в целокупното човешко съзнание? След четвърт час малко затормозена умствена дейност стигнах до следния приблизителен извод. Въображението е начин на образно мислене с помощта на действителни или съчинени образи. Но каква е неговата роля? Ако съдех по себе си — не особено действена. Но нямах право да съдя от себе си. В моето съзнание съществуваха само нови образи, техният запас беше крайно беден. Веднага си спомних колко трудно направих моята първа скица, по-точно моя пръв проект. Така ли е било винаги? Не, не е възможно. Основно качество на архитекта е неговото пространствено мислене, изразено във въображаеми структури. Едва ли бих бил толкова известен архитект, ако нямах богато пластично въображение...

Точно по това време бях излязъл от дефилето на Правешката река в потъналото в зеленина, но доста бедничко ботевградско поле. Чувствах се ужасно жаден. Откакто бях тръгнал от Брестник, не бях пил нито капка вода, не носех със себе си. За щастие, скоро вдясно от пътя ми се мярна някакво ханче. За щастие или за беля по-скоро. Спрях колата на малкия паркинг, влязох вътре. Широчко помещение с много висок таван, нашарено с евтини битови стенописи. Пусто и неуютно. Чаках доста дълго, докато се появи най-сетне някакъв келнер с недоспало лице.

— Една минерална вода — поръчах аз. — Или кока-кола, все едно... Стига да е студена...

И зачаках търпеливо. Представа нямах, че ще се случи нещо толкова изумително. Най-сетне келнерът пристигна с бутилка кока-кола, постави я на масата и започна да я отваря с някаква похабена

отварачка. Изведнъж нещо избухна, фонтан топла, кафеникава течност заля не само ризата, но и цялото ми лице. Тогава именно стана това, което не можех да си представя. Станах изумен и така зашлевих келнера, че онзи едва не си падна на задника. В следния миг като някакъв плъх се затича към сервизните помещения и изчезна в тяхната сянка.

Сега знаех какво ще се случи — след малко ще дотича тук с още двама-трима свои колеги. Но нямах никакъв страх в себе си. Чувствувах такава ярост, че бях готов да се справя не с трима, с пет келнери. Но нищо подобно не стана. Почаках близо цяла минута, докато малко се посъвзема. Мозъчният апарат зачатка в мен бързо и трескаво. Излязох, без да бързам, качих се в колата и потеглих. Едва тогава се обърнах да погледна това, което бях оставил зад гърба си. Никой. Чувствувах се ужасно унижен и засрамен. Какво се бе случило с мен? Заклевам се — като се изправих на крака, в мен нямаше никаква мисъл, никакъв помисъл дори. Тогава как го направих?... И защо?... Може ли човек да извърши някакво действие дори без да си помисли за него? Може, разбира се, така наречените безусловни рефлексии... Но това не беше никакъв рефлекс, ако работата дойде до съд, тая дума не би обяснила никому нищо... Ами тогава?

Опитах се да си припомня отново нещата, така както се бяха случили. Апатичното лице на келнера, начина, по който тътреше краката си, спокойния жест, с който бе оставил бутилката на масата. Той ме бе измамил, разбира се, той ми бе донесъл топла, даже нагорещена напитка. И на всичко отгоре я бе лиснал в лицето ми. Той се бе погаврил с мен — това бе ясно. Може би не нарочно, чисто и просто по силата на своите професионални навици, в най-лошия смисъл на тия думи. И все пак това не е никаква причина да му отлепя тоя шамар. Иначе хората ще се изпобият по заведенията. Като че ли бях постъпил извън разума и извън съзнанието си. Под напора на някаква сила или на някакво чувство, което сега надали мога да си обясня. Тая ярост в мен просто бе *затъмнила* моя разум или моето съзнание, все едно. Но тук нещо запротестира дълбоко в мен. Защо непременно затъмнила?... Не трябва да прибързвам с недомислени изводи. А защо не проявила?

Знам, че всички, които четат тия редове, ще ми съчувствуват вътрешно. И малцина ще ме оправдаят. Но друго не знаех тогава:

съдбата съвсем случайно ми бе пхнала в ръката тоя универсален ключ, който би могъл да отвори всички врати. Там е работата, че не бях способен нито да го видя, нито да го поема в ръката си. И все пак успях донякъде да преценя какво всъщност се бе случило. Досега у мен на няколко пъти се бяха появили отломки от моето минало. Като образи, без своя вътрешен звук, т.е. без чувство. Тоя път в мен остро като нож се бе врязало именно чувство от моето минало. Но наистина ли се бе врязало или породило от извънредните обстоятелства — това сега-засега не можех да реша.

Спрях край една чешма, измих се от лепкавата течност, после облякох самото си, за да скрия поне малко петната по ризата. На Арабаконак пътят беше така запушен, че пристигнах едва привечер. Тоя път паркирах колата в празния двор зад къщата, където обикновено паркираше Лидия.

Вкъщи ме чакаше изненада.

Както винаги, позвъних на външната врата. Не знам защо го правех, навярно от възпитание. Лидия знаеше, че се връщам тая вечер, Марта ѝ бе телефонирала от своята служба. След мигове по венецианската мозайка на антрето припряно зачаткаха точета, вратата се отвори, тя застана на прага. Лицето ѝ бе много възбудено, очите ѝ сияеха. Веднага разбрах, че е пияна.

— Имаме гости! — заяви тя внезапно.

— Какви гости? — запитах аз, неприятно изненадан.

— Твоите колеги.

— Можеха да дойдат утре тия колеги! — измърморих аз недоволено. — Сега съм много изморен, пътувал съм.

— Моля ти се, бъди любезен с тях! — зашептя Лидия изплашена. — Много те моля!

— Ами това е естествено! — отвърнах аз. — Но трябва да си сменя ризата преди това...

Когато след малко влязох в хола, всички станаха на крака. Бяха шестима мъже и едно момиче, на което в първия миг не обърнах внимание. И шестимата бяха много добре, бих казал, елегантно облечени. Те ме гледаха усмихнати, но усмивките им, както трябваше да се очаква, бяха малко неловки.

— Е? — обадох се аз шеговито. — Много ли съм се променил?

— Трябва да ви кажа, другарю Игнатов, че изглеждате просто чудесно! — отвърна най-възрастният от тях.

И той не изглеждаше зле — едър, масивен мъж, като канара, паднала по средата на шосето. Не беше така лесно да се заобиколи — дори с кола.

— Никаква промяна според вас?

Той ме погледна малко смутено и неуверено.

— Имам чувството, че очите ви са станали малко по-светли.

Очите ми и без това имаха доста съмнителен цвят, светлокафяви към зеленикаво, ако тия два цвята изобщо могат да се съчетаят по някакъв начин.

— Навярно малко по-отворени — поправих го аз.

— Ето това е точната дума! — каза той зарадван. — Наистина по-отворени.

— Сега разбирам колко съм бил намръщен всред вас — отново се пошегувах аз.

Всички се засмяха непринудено, положението изведнъж се нормализира.

— Другарю Игнатов, май че трябва да ви представя вашите най-преки помощници! — обади се сивата канара, тоя път със съвсем естествен глас. — Аз се казвам Владо Камберов, ваш заместник-главен директор по административната част.

Поддох му ръка, той се ръкува с мен много сърдечно. И започна да ми представя един по един тия мои помощници. Спирах пред всеки от тях, поглеждах го много внимателно. Не — напразно, лицата им нищо не ми подсказваха. Бяха съвсем непознати хора. Любезни наистина, бих казал дори сърдечни и добронамерени, но съвсем непознати. Боже, не съм добре, очаквах, че ще ми навейт поне някакъв далечен спомен, някакво предчувствие за връзки и за познанство. А кой знае, може би изобщо не съм им обръщал внимание в дирекцията, не съм се заглеждал в тях, както можеше и да се очаква.

Но Камберов не ми представи момичето. Между впрочем то се бе отпуснало на мекото удобно канапе, поглеждаше към мен спокойно и непринудено. Едва сега и аз се вгледах в нея по-внимателно. И изтръпнах вътрешно. Господи боже, та това беше момичето, което бях видял, когато за пръв път отворих очи. И което така тайнствено бе изчезнало от живота ми.

— А вие коя сте? — попитах аз сдържано.

— Аз съм Мина.

— Коя Мина?

— Господи, бате Мони, аз, твоята малка балдъзка... Сестра на Лидия — поясни тя наистина съвсем уместно.

Напрегнах трескаво паметта си. Да, май че Лидия ми бе споменала за някаква своя сестра — несъщинска, доведена, от втория брак на баща ѝ.

— Е, браво, Минке! — обадох се аз. — Не намираш ли, че малко късно се вестяваш пред своя батко.

Тя не ми отвърна. Аз се отпуснах на празното място до нея, малко объркан, естествено. Кой знае, може би съм се припознал, може би не е тя. Една балдъзка, както тя самата се бе препоръчала, не би изчезнала по такъв странен начин. И най-малкото — би се обадила на сестра си, че съм дошъл в съзнание. Видях, че и другите насядаха около масата. Лидия добре се бе погрижила да не скучаят — бутилка уиски, коняк „Метакса“ и дори бял френски вермут. И някакви сухи сладкиши, вносни навярно.

— Е, кажете — как вървят нашите работи?

— Нашите работи вървят много добре — отвърна Камберов. — Сега-засега имаме само една грижа — как да си приберем парите.

— Какво значи това?

— Ами в тежко време живеем, другарю генерален директор! — Той сякаш наблегна на последната дума. — Войни, преврати, революции... Влагаш много, а понякога можеш да не получиш нищо... Ние сме на самоиздръжка. Но тия работи не ви интересуват много, аз рядко ви занимавам с тях...

— А според вас кое ме интересуваше?

— Ами кое — главно творческите проблеми... И авторитетът на предприятието, разбира се. В крайна сметка това означава и авторитетът на България...

Стори ми се, че не го разбрах.

— Нима има хора, които не се интересуват от авторитета на България?

— И това се случва... Ние не сме сами, другарю генерален директор. Нас ни снабдяват други предприятия. И всеки се старее да

икономиса някое левче... Така или иначе на тоя свят единствен господар е печалбата.

— Това разбирам много добре... Но нима печалбата не зависи от престижа на предприятието? И от качеството на неговата работа?

Тук в разговора се намеси Лидия.

— Моля ти се, Мони... Ти от вратата право за краката. Хайде да не говорим тая вечер за работа... разкажи ни нещо... Как прекара на село?

Тогава аз им разказах как съм ловил раците. Но когато споменах, че съм ги изсипал в реката, всички едва не подскочиха по местата си.

— Боже, как могат да се хвърлят раци! — обади се някой смаяно. — Та това са раци, световен деликатес!... Изнасяме ги със самолети чак в Швеция...

— Със самолети? — погледнах го аз недоверчиво. — Знаете ли какво е да се улови рак... Та то е цяло приключение...

— Те не ги ловят с ръце... А с рачила по някои от нашите езера, особено из крайморските...

— И тъй да е!... Защо трябва да се изнасят със самолети?... Кой разумен човек изнася от дома си най-хубавото, което има!... Изнася се това, което е излишно.

Всички дружно се засмяха.

— Не берете грижа, другарю Игнатов! — обади се един от младежите. — Тия, които ядат раци, пак си ядат...

Той дори се заинтересува в коя река съм ги ловил. И на кое място. Тоя път благоразумно си замълчах. Какъв интерес имах да ми изтребят раците? Или да ги ядат разни шведи... Докато водех разговора, през цялото време усещах върху себе си погледа на Мина. Това дори ми раздвояваше вниманието, започнах да ставам разсеян. След малко Лидия отиде да донесе лед от хладилника.

— Дълга ти една благодарност — обърнах се аз към момичето.

— За кое? — трепна тя.

— Ами за твоята любезност... Дето си ме посещавала в болницата.

Мина ме погледна с недоумение.

— Не, не съм идвала... Прощавай, бате Мони, нямах сили да те гледам такъв бинтован и безчувствен.

— Тъй ли? — отвърнах аз сдържано. — Достатъчно ми е и това съчувствие.

Значи — излъгал съм се, помислих аз. И все пак нещо ме глождеше, тая удивителна прилика може би. Наистина бях я видял само за няколко секунди, и то от неудобен ракурс... И все пак...

— Следваш ли нещо?

— Как така — следвам ли? Ами аз отдавна съм завършила... Инженер съм, работя интегрални схеми за микропроцесори.

— Боже, на колко си години?

— На трийсет...

Изглеждаше доста по-млада. По-точно кожата на лицето ѝ изглеждаше удивително млада и свежа — наистина като на момиче. По нея не личеше никакъв грим, съвсем никакъв...

— Женена ли си?

— Не съм. Пък и не мисля! — отвърна тя малко сухо.

По това време Лидия се върна от кухнята и започна да слага лед в чашите. И на Мина, разбира се, но дори не погледна в нея. През цялата вечер изобщо не ѝ обърна внимание.

— Да ти наля ли малко? — обърна се към мен.

Гласът ѝ звучеше едва ли не умолително. Сега вече знаех защо така ми пъха чашите в ръката. Никой човек не обича да бъде сам с пороците си.

— Не искам тая вечер.

— Защо?

— После ще ти обясня.

Лидия изглежда, че се досети.

— Добре, няма да им наливам повече — отвърна тя. — Те сами ще се досетят.

Не знам какво се досетиха, но почнаха да си наливат сами. Колкото повече се повишаваше градусът на тяхното настроение, толкова повече спадаше моят. Мъчех се да поддържам някакъв разговор, но това ме затрудняваше и отегчаваше. Не можеше да бъде друго — у мен се бяха прекъснали всички връзки с тях. Мина скоро си отиде, Лидия излезе с нея да я изпрати. Когато се върна, аз вече бях обърнал една чаша от притеснение. Тя седна до мен и някак демонстративно ме погали по ръката.

— Хубаво! — каза тя. — В такива случаи човек не може да не пийне с гостите.

— Ти затова ли ги покани?

— Не ставай зъл... Заради тебе. Искях да разбереш, че хората те ценят и обичат. Не бива да страниш от хората, Мони, трябва да живееш с тях.

— Да, знам — отвърнах аз. — Стори ми се, че не се обичате много вие, двете сестрички...

— Има нещо такова — отвърна тя неочаквано. — Но не заради Мина, разбира се, тя е свястно момиче. Но нейната майка беше истинска мащеха. Като в приказките. Загубила съм си най-хубавите, ученическите години заради нейното копеле... Бях й гледачка и бавачка, и слугиня дори... Да знаеш какви момичешки години съм изкарала! — завърши тя с горчивина, която дори алкохолът не можеше да тушира.

Да, ясно! Прави бяха и двете. Така или иначе би трябвало да бъде малко по-деликатен с Лидия. Нейните горчиви години са продължили и доста по-късно... Много интересно какво именно ни бе разделило. Може би нищо повече от моя непримирим характер. И от моите невъздържани страсти. Това, което бе станало днес в ханчето, говореше за неудържими вътрешни експлозии. Едва сега като че ли започнах лекичко да проглеждам. Наистина, има ли смисъл да се възвръщам към себе си? Кой знае какви дяволи ще намеря там!

За щастие, гостите не злоупотребиха с нашето гостоприемство. Надделя доброто възпитание, към десет часа вкупом си отидоха. Изпратихме ги до външната врата, разменихме си благопожелания и поклони. Наистина добре се държаха момчетата — сърдечно, естествено. Външен човек не би казал, че нещо лошо се е случило с мен — лошо или непоправимо. Върнахме се в хола за малко, мислех си, че Лидия ще поразтреби поне чашите и пепелниците. Тя просто си допи чашата, после погледна към мен изпитателно. Не се излъгах в погледа й.

— Вижда ли се с Вера?

— Да, виждах се...

— Така си и мислех... Нищо, по-хубаво... Тая зловеща жена ми отрови живота! — В гласа й прозвуча нещо възгрубо, бих казал, предизвикателно. — Поне да видиш какво представлява!

— Какво искаш да кажеш? — погледнах я аз учудено.

— Не, нищо!... Не ти е правила никакви неприятности... И толкова по-зле! — Знаеш ли, у тебе съвест и безотговорност вървят ръка под ръка. А тая съвест те е въртяла години наред като болен зъб... Все ми се струва, че ти нарочно ми устрои този номер със Зденка — да си отмъстиш заради Вера.

— Лидия, ти ми обеща да не пиеш повече! — казах аз сухо.

Тя нищо не ми отвърна, обърна се и тръгна към спалнята с отчаяна, убита походка. Когато след малко влязох там, тя вече се разсъбличаше. Жестовите ѝ бяха и пиански, и дръзки едновременно, дрешките просто хвърчаха из стаята. Като ме видя, Лидия се позаклати лекичко, сякаш я бях блъснал по рамото. За едно мигновение ми се стори, че в дъното на погледа ѝ се е утаила ненавист.

— Марта сигурно ти е надрънкала за мен куп глупости! — подхвърли тя злъчно.

— Нищо подобно! — отвърнах спокойно аз. — Какво знае Марта за теб.

— Нищо не знае, разбира се... Но какво пречи да си измисли?

— Не е такъв човек!

— Марта не ме обича! Това е всичко! — Гласът ѝ едва забележимо потрепера.

— Може би... Но достатъчно обича мен, за да ме трови с всякакви измишльотини.

Лидия все тъй ме гледаше, имах чувството, че този поглед иска да се вмъкне като свредел под черепа ми. И все пак последните ми думи като че ли мъничко я успокоиха. Започнах да се събличам и аз. Като се обърнах, тя бе седнала в леглото си в оная поза, която така красноречиво подсказваше истинските ѝ намерения. Направих се, че не я виждам, и се вмъкнах в леглото. Тя все тъй ме гледаше, този път малко по-алчно.

— Искаш ли да дойда при теб?

— Не искам! — почти изкрещях аз. — Остави ме, моля ти се, поне веднъж да те поканя аз.

Лидия нищо не ми отвърна. Нощната лампа на нейното шкафче сухо щракна, стаята потъна в кален мрак. Лежахме тъй пет-шест минути, докато най-сетне чувството, чието име не знаех, удави съвсем сърцето ми.

— Лидия, спиш ли?

— Не спя! — отвърна тя малко дрезгаво.

— Сега пък аз искам да те поканя... Както е редно...

Не очаквах, че така бързо ще се домъкне в леглото ми. Слаб, слаб човек — слаб и безпомощен като дете. И веднага пхна под пижамата ми своята тежка възгрубичка длан. Само в един миг животът ми се стори така прост, така обикновен и естествен, какъвто навярно си е в действителност. В него няма нищо сложно, нищо тайнствено, нищо загадъчно. Кой знае, ние хората ли го правим такъв?...

* * *

Най-важната част на деня е събуждането, то като че ли вещае целия ден. Тая сутрин се събудих кисел. Много рядко ми се случваше, почти никак. Обикновено се събуждах в добро настроение. Имах чувството, че само с една малка, лека стъпка прекрачвам от мрака в изобилната светлина. И ето ме в това, за което съм се родил — живота. Само тая мисъл или това усещане ми бяха съвсем достатъчни, за да се изпълня с тиха радост, с дълбока благодарност към света, който ме е приел в себе си. Тогава все още не знаех, че именно това е най-естественото състояние на живота, основата и смисълът на всяко съществуване. И като да не знаех? Важното е да се вместиш в основните закони на съществуването, а не да си чупиш главата да ги измисляш. Ставах бързо и леко, обличах се, отивах в банята и се измивах с шуртяща студена вода. Всяко мое движение, всяко действие ми доставяше радост.

А тая сутрин се събудих кисел. Защо кисел? Мъчех се да си дам сметка. Малко трудно е да си дадеш сметка, когато едновременно бучат два апарата, два мотора. Единият в моя череп, разбира се, тая сутрин в не особено добро състояние. Другият зад тънката врата — Лидия работеше там с прахосмукачката. Поучудих се, че е станала толкова рано — не беше нейният стил. Или пък аз се бях събудил по-късно. Не исках да погледна часовника, изпитвах някаква дълбока неприязън към тая малка, кръгла, почти безшумна машинка. Именно тя късаше на малки, произволни парчета човешкото време. Тя го

противопоставяше на другото естествено време, чийто смисъл е непрекъснатост и безконечност.

Най-сетне мисълта ми се задели за нещо. По дяволите, нима всичко, което хората са измислили за себе си, не противоречи на естественото съществуване? Така изглежда. Ето тоя часовник. Тая стая, тоя тоалет, тоя хол, тая кухня, в която след малко ще закуся чай и препечен хляб с масълце. На пръв поглед е приятно. И наистина е приятно. Те осигуряват живота на човека, правят го по-лек и по-удобен. Но така ли е в действителност? Може би е така, а може би не е. Вещите, с които осигуряваш себе си, не падат от небето. Нали трябва да ги доставиш. А това вече ражда грижата. Ражда труда, ражда принудата, ражда подчинението — подчинението на господарите и на вещите. Все още положението не е толкова лошо. Въпросът е на баланс — увеличава ли се, или се намалява удовлетворението от живота. Там е цялата работа. В крайна сметка хората започват да забравят, че именно животът е основа на тяхното съществуване, прехвърлят всичко на вещите и на това, което ги произвежда. Още Христос е забелязал, че птиците живеят по-щастливо и по-смислено от хората. Моите гугутки например... Събуждат се призори, цвъкват под себе си нещо беличко, поглеждат порозовялото небе, литват. Дори не си правят труда да свиват гнездо, освен когато мътят... Моята гугутка...

Едва не подскочих в леглото от изненада. И без да се обличам, застанах пред прага на хола. Лидия, намъкната в някакъв износен пенъоар, все тъй тътреше по мокета своята прахосмукачка.

— Лидия, какво стана с гугутките?

Тя ме гледаше с недоумение.

— С нашите гугутки!... Измътиха ли?

— Не знам — отвърна тя смутено.

Не знае! Какво прави по цял ден тая жена, от какво се интересува? Прекосих бързо хола, застанах на прозореца. И сърцето ми болезнено се сви — гнездото бе празно. Нямаше в него ни яйца, ни големи, ни малки гугутчета.

— Имаше ли буря тия дни? — попитах аз.

Тя ме гледаше все тъй с недоумение.

— Каква буря?

— Ами каква, обикновена — с дъжд, със силен вятър?

— Не!... Времето си беше все хубаво!...

Отново погледнах в гнездото — нищо! Боже, какво може да е станало с тия животинки, освен да са изпаднали от гнездото. Но как ще паднат, ако се ронеха тъй като пожълтели листа, на света изобщо нямаше да има гугутки. И докато стоях отчаян пред прозореца и зяпах по клоните, изведнъж забелязах моите гугутки кацнали на един от най-високите клони на дървото! Бяха се сгушили една до друга и сякаш дремеха в топлинката на лятното утро. Израдвах се така, сякаш бях намерил моите две малки, изгубени братчета. Или не — чакай! Може би не са моите? Тия ми се струваха малко по-дребни и някак почистички, по-новички!... Да не би да са новите, излюпените? Но тая мисъл ми се видя абсурдна. Нима може за една седмица малките яйчица да се превърнат в големи гугутки, толкова големи, колкото баща си и майка си?

Да, може! В това се уверих след две-три минути, докато все още зяпах безнадеждно по клоните. Изневиделица прелетя нова гугутка и кацна до двечките. Изведнъж настана истинска суматоха, переплох, както казват руснаците. Те се разписукаха, размахаха крилца, едва не се покатериха по гърба на майка си (на баща си, отде да знам!). Тогава голямата гугутка си избра едно от тях, пъкна своята човка в неговата и започна да му пълни гушната с всичко, което бе събрала сутринта в тоя град на нищожества и скъперници. Връщаше му собствената си храна — изобилно, от все сърце! — без да мисли за себе си. Наблюдавах, зяпнал от изненада, това малко чудо на природата. А защо малко — може би най-голямото, най-важното! Самото сътворение на света, на природата, само за някаква си библейска седмица. Трябва да ви кажа, че и досега не ми е ясно как бе станало само за няколко дни.

Не мога все пак да стоя цял ден пред прозореца и да зяпам гугутките. Не е работа за човек като мен, — както се бе изразил доктор Топалов. Трябва да търся нещо, някакви шокове, които да разцепят до дъно душата ми. Закусих, после се прибрах в кабинета. Приседнах с празна глава пред дебелия плот на моята работна маса. И душата ми бе съвършено пуста без никаква следа от живот. Какво ставаше днес с мен? Защо се бях събудил така кисел? Защо не намирах нищо в себе си? Веднъж бях споменал, струва ми се, че досега изобщо не знаех какво е скука. Какво е празнота, какво е безделие! Самото съществуване ми бе съвсем достатъчно, за да осмисля себе си. А сега

какво да правя, да взема книга? Да дочета Ана Каренина? Не, дори самата мисъл ми беше противна.

И тъй както си стоях с празна глава над грамадната празна маса, у мен изведнъж се появи истината. Самата истина — оголена, абсолютна. Та аз наистина бях друг човек. Бях се променил по някакъв начин... В какво се състоеше промяната? В това, че бях опознал себе си? Поне такъв, какъвто съм съществувал в очите на хората? Не, надали е това!... То се докосваше до мен наистина, но все още не можех да го *почувствувам*. Друго бях почувствувал с голяма сила — моята работа. Оная вътрешна треска, онова ликуване, което бе обладало душата ми, докато правех една по една многобройните скици. Докато ги отскубвах от угасналата си памет, от обеднялото въображение. Или направо от душата си, бих ли могъл да кажа? Ако тя наистина съществува, едва ли има нужда от памет.

Е, добре, да работя, но какво? Нямах свои нужди, за да работя за себе си. Едва ли някой външен човек би ми възложил каквато и да е поръчка. Тая поръчка в моето село бе съвсем случайна — хората не знаеха, че съм загубил паметта си. Да, трябва да помисля, да стигна до нещо...

Пуснах апарата, моето вътрешно моторче заработи съвсем безшумно.

Към единайсет часа зазвъня телефонът в хола. По това време Лидия бе излязла, за да направи някакви свои покупки. Толкова рядко звъняха у нас, по-рядко, отколкото в моргата. Трябваше да стана и да разбера кой звъни. Вдигнах слушалката — приятен мъжки глас, почти ласкав.

— Старче, ти ли си?

— Аз съм, Форчик...

— Как ме позна?

— Никак!... Това просто излетя от устата ми... Кой си ти, всъщност?

— Аз съм Христофор. Това име нищо ли не ти говори?

— Говори ми, разбира се... Пръв заместник-генерален директор на „Интерстроежи“... И мой личен приятел...

— Точно така. Старче, да мина ли край теб? С кола съм, ще пристигна за пет минути.

— Заповядай, разбира се...

Той наистина пристигна след пет минути. Позвъня навън, аз му отворих вратата. Млад човек, пълничко, красиво лице, както ми се стори — малко самодоволно! Безукорно облечен, с дискретна, ненатрапчива елегантност. Видът му бе малко лекомислен, малко нехаен, дори малко насмешливо-снизходителен. Никак не приличаше на мой роб или мой ласкател, както Лидия ми го бе препоръчала. На архитект пък съвсем не приличаше. Изобщо не приличаше на никакъв съвременен човек, всички съвременни хора ми се виждаха малко свити или безлични. Тоя имаше самочувствие и нещо друго, някакво свое достойнство, това личеше от всеки негов жест, от всяко движение. Едва когато поговорихме половин час, разбрах, че не му са чужди ни доброто възпитание, ни оная естествена почитителност, с която човек трябва да се държи със своя шеф. Но наистина бе дърдорко, думите му се лееха с такава непринудена лекота, че скоро започнах да му завиждам.

Бяхме седнали в хола, около малката масичка. Веднага го поканих.

— Искаш ли да пийнеш нещичко?...

— Лидия тук ли е?

— Не е, но скоро ще се завърне.

— Добре, тя ще ни почерпи!... Не ми е удобно ти да ми шеташ.

Не му възразих. Той седеше на канапето, а да се седи в мекото канапе не е толкова лесно. Седеше съвършено естествено и все пак малко почитително, сякаш бе на международна конференция с някой висок шеф.

— Ти какви езици говориш? — запитах го внезапно аз.

— Говоря свободно английски, френски, италиански...

Нарочно започнах с тоя нелеп въпрос. Но той изглежда, разбра смисъла му.

— Немски?

— Разбирам, но избягвам да го говоря... Тоя език е малко тежък за моите уста.

Устата му наистина бяха изящни, почти женски.

— А къде си ги учил?

— Като дете. Произхождам от старо, заможно семейство! Моят дядо е бил министър, а баща ми декан на юридическия факултет през миналия режим... А те говореха по два-три езика.

— Браво! — възкликнах аз с престорена артистична наивност. — А как се докопа до тоя висок пост?...

— Благодарение на теб — отвърна той спокойно.

— Толкова ли съм силен?

— Силен не е точната дума... Но хората изобщо избягват да спорят с теб... Предпочитат да ти изпълнят желанието, макар да не им харесва.

— Заядлив, искаш да кажеш?

— Защо заядлив, това не ти подхожда... Не може да бъде заядлив човек, който уважава себе си. Но ти просто ги сломяваш със своята желязна логика. И го правиш по един малко особен начин... Изобщо не слушаш какво ти говорят, каквито и да са те, даже министри... Просто размотаваш своето кълбо, докато най-сетне съвсем баялдисат.

Харесваше ми начинът, по който се изразяваше.

— От колко време си мой заместник?

— От десетина години... Всъщност аз не съм твой пръв заместник... Ти нямаш нужда от заместници. По-скоро аз съм твой пръв съветник. Но кажи ми, старче, ти наистина ли нищо не помниш?

— Нищо — отвърнах аз. — Съвсем нищичко...

Той се позамисли малко.

— Наистина не е хубаво!... Но не е и толкова лошо... Бих дал цяло царство, за да забравя всички глупости, които съм дрънкал през живота си... В пияно състояние, разбира се. Иначе какво друго може да прави човек в тоя живот, освен да дрънка глупости... Господ тъй го е проклет, като го е изгонил от рая...

— И по кои въпроси съм се съветвал с теб?

— Кажи-речи, по всички... Но главно разчиташе на моя вкус. Не бих ти го казал, старче, но сега нямам друг изход. Трябва да знаеш истината... Или по-точно, трябва да знаеш всички истини...

— Означава ли това, че аз нямам вкус?

— Не, в никой случай, разбира се... Ти имаш вкус. И навярно подобър от моя... Но ти имаш свой вкус. Ти си творец, ти си длъжен да вярваш на вкуса си, иначе не би направил нищо свое... Иначе би се разтворил като мен в чуждите вкусове. И би се обезличил!... Дотук ясно ли е?

Тогави не ми беше никак ясно... Какво е това вкус?... И по какво се различава от таланта или от знанието?

— Нищо, карай нататък!...

Той ме гледаше озадачен.

— Май че не ти е ясно!... Старче, в нашия свят има такава професия. Наричат се дегустатори... Те са опитвачи на вкуса — за каквото и да е. Не си ли спомняш?

— Да, думата ми е известна.

— Сега ще ти дам един пример... Има дегустатори по вината. Но добър дегустатор не означава добър пияч. Дегустаторите не пият, не пушат, ядат само прости яденета... Те са длъжни да пазят своя вкус, да не го похабяват... Да имаш вкус, означава може би да нямаш свой личен вкус... Иначе би харесвал само това, което ти допада на тебе... А хората на тоя свят са различни, както са различни съсловията, класите, обществата...

Започнах май да разбирам нещичко. Вкусът навярно е някакъв вид чувствителност, която разграничава индивидите. Тогава защо да няма надарени хора, които да различават всички видове вкус и вкусови качества.

— А твоят вкус в какво се състои? — запитах аз шеговито. — Ти ми опитваш вината и цигарите?

— Опитвам вместо теб всички манджи, които ти носят — Всички проекти, искам да кажа... Защо да хабиш своя вкус, като можеш да похабиш моя! — той се засмя.

— Тая дарба от небето ли пада?

— Нищо не пада от небето!... Нито пък може да се образува само за едно поколение... Наследил съм го от своите деди и прадеди, макар че не са живели в палати... И все пак достатъчно са скитали по света. Така че и пролетариатът не може да мине без дегустатори, иначе няма кой да им купува стоките. Сега вече ясно ли е?

— Да, напълно ясно — кимнах аз. — И едва сега разбрах, че съм бил добър ръководител... Щом съм улучил такъв добър дегустатор...

— В това не се съмнявай! — отвърна Христофор шеговито. — Като бях сега в Рим, купих само два предмета за лично употребление — обувки и вратовръзка. Обувките купих, кажи-речи, веднага, защото бяха за мен, а аз добре познавам вкуса си... А съм прехвърлил най-малко двеста връзки, докато се спра на една. Не беше кой знае колко скъпа — около трийсет долара. Но като я видиш, ще кажеш, че струва

поне сто... Защото съм я купил за теб, старче, а ти имаш ужасно претенциозен вкус... Някоя твоя вещ не е случайна...

— Е!... Изплю най-сетне камъчето!... На това ли дължиш своите успехи?

— Ами на какво друго?

— А аз с какво ти се отплащам?

— Като ме криеш зад гърба си... Старче, трябва да ти кажа, че и вкусът не е нещо дадено веднъж завинаги... Трябва да се поддържа и усъвършенствува... Донесъл съм най-малко двајсетина албума, затова се забавих толкова много в Рим... Купих всичко, което ни трябва, за сметка на дирекцията, разбира се... Вкусът е скъпо нещо, не може да се поддържа само с лични средства...

— А ако ни духнат под опашките?... На нас двамата, искам да кажа. Хората едва ли ще държат в дирекцията един инвалид като мене. Макар че съм пострадал на поста си...

Шеговитото изражение на лицето му мигновено изчезна.

— Хайде, да не говорим днес за това... Но ти ще се справиш, старче. Като бях в Рим, доста разпитвах... Науката сега разполага с много силни средства.

— Електрошокове?

— Откъде знаеш?

— Длъжен съм да знам... Аз нямам памет, но умът ми е съвсем на място...

— Да, да — виждам... Но да не говорим днес за това.

— А за какво?

— Ами за каквото искаш. Аз съм на твое разположение.

— Добре, Форчик, щом си толкова любезен... Сега ще ти задам един много деликатен въпрос. Ако искаш — не отговаряй... Но аз разчитам на теб...

Видях как лицето му лекичко се опъна. Сериозно лице, интелигентно, дори, бих казал, малко загрижено. Това първоначално впечатление за самодоволство бе изчезнало без остатък.

— Добре, слушам те.

— Кажи ми тогава, какви бяха нашите отношения с Лидия? Преди да стане това нещастие с мен, искам да кажа...

Лицето му съвсем помръкна.

— Старче, това не е съвсем порядъчно... Да ме питаш мен за жена си.

— Знам, че не е порядъчно, но нямам друг изход. Трябва да възстановя някак живота си. Нима това е естествено — живот, разрязан на две?

— Да, да, разбирам... Но какво мога да кажа за вас? Какво мога да кажа за брак, който трае вече две десетилетия?

— И все пак?

— Бих казал — нормален. Канализиран.

— И все пак нещо е станало между нас.

— Защо мислиш така?

— Нищо не мисля... Но имам такова чувство... Тя винаги ми се вижда малко нещо уплашена. В някакво тревожно очакване. Като че ли и двамата сме обвити в пашкула на някаква тайна.

Той млъчеше. Дори наведе глава, така че не виждах лицето му. Когато най-сетне се поизправи, зърнах решителност в погледа му.

— Виж какво, длъжен съм да ти кажа!... Дори с риска да бъда некоректен към някого. Но ако не ти кажа, тия мисли ще загният в теб като зъб, на който са останали само корените. Ще се получи абсцес, ще те отрови... Все пак аз съм най-близкият ти човек в този град. Освен жена ти, разбира се. Не, старче, не се шегувам, не се шегувам... Една жена, една съпруга, искам да кажа, каквато и да е тя, е част от душата ти... А Лидия в никой случай не е човек от боклука. Не е от тия жени, които просто изяждат мъжете си... Както питонът може да глътне домашния папагал и да те гледа с такива невинни очи, сякаш не е станало нищо... Може би всичко това идва от нейната прекалена чувствителност. Но е човек, слава Богу, човек е, човек е...

Малко се постреснах от неговия тон. Какво ставаше с Христофор? Защо повтаряше думите като развален грамофон? Той млъкна. И аз млъчах, знаех, че трябва да дочакам да заговори сам. Иначе всичко може да рухне.

— И ето какво стана! — продължи той с едва доловима въздишка. — Преди една година вие двамата се зарекохте да не пиете повече. Нито капка. Наглед нищо особено! Но не е така!... Тя не умее да пие. Напива се бързо, върши безобразия... Изобщо няма нищо по-грозно на този свят от пияна жена. По-грозно и по-страшно... Като че ли в душата ѝ се раждат някакви бесове, които дори тя самата не

подозира, че са съществували в нея... Лидия наистина не биваше да пие повече... Ни капка...

— А аз?

— Не, ти си друго!... Ти никога не можеш да станеш алкохолик, каквото и да се случи... Ти имаш силна душа, теб нищо не може да те сломи...

— Тогава защо се отказах? За нея или заради себе си?...

— За нея, разбира се!... Ти не държиш за своята репутация. И имаш това самочувствие, каквото трябва да имаш — на свободен човек... Или поне на независим човек. Не държиш дори на службата си, беше готов да я хвърлиш всеки момент зад гърба си... Не знам, понякога съм си мислил, че заради мен все още стоиш на тая идиотска служба, която ти изсмуква и времето, и силите... Когато човек има златни ръце, никой не може да посегне на тях!... Никой, никой!... И ти имаш вътрешната свобода да не държиш на чуждото мнение... Дори да направиш някой скандал, ако си пийнал повече... Какво от това?

Смътно усещах, че Христофор се опитва да отвлече вниманието ми в друга посока.

— И какво стана с нашето обещание? — прекъснах го аз.

— Ами спазвахте го най-строго близо цяла година... Докато заминах за Тунис... Сега, като се върнах, разбрах в дирекцията, че Лидия е започнала отново да пие... Ти знаеше ли за вашето взаимно обещание?... Или не знаеше?...

— Не знаех, разбира се...

— Ето това обяснява всичко... Без остатък... Тя се плаши да не научиш... Навярно не иска да се върне назад зад тая жестока желязна решетка. Но тя се плаши не само от теб, плаши се и за теб. Тя не иска да те загуби... Жените наистина нямат много здрав разум. В замяна на това имат много по-здрави инстинкти. Може би в себе си тя се е примирила със своето саморазрушение... Но никога няма да се примири с твоята загуба, никога, никога...

Най-сетне той млъкна. Чувствувах в душата си някакво огромно облекчение. Но и някакъв необясним страх. И страхът все повече растеше и покриваше с мрак ума ми...

— Не предполагах, че е толкова сериозно — едва измърморих аз.

— Да, много е сериозно. Не искам да те плаша излишно. Нито излишно да те успокоявам... Ти имаш власт и сила отново да й

наложиш своето решение. И все пак не трябва да бързаш... Това в никакъв случай...

— Защо?

— Как защо?... Ами много просто... Така тя ще разбере, че аз съм ти казал истината... Защото само аз, освен вас двамата, знам какво се е случило... А това не бива!... Тя ще го разбере като посегателство върху нейната чест, като насилие. Някоя жена не може да се примири с насилието, колкото и да е безизходна или отчаяна. В това отношение жените са като котките, като кучетата, като слоновете... Злопапетни като слоновете... И тръгват съвсем наопаки, падат в първата яма. Както разбрах, тя сега пие малко... Държи се мило, така поне твърдят нашите колеги... Ако стане нужда, ти просто трябва да й подадеш ръка. Да я измъкнеш, ако почне отново да се дави... Тогава Лидия ще те почувствува като спасител, а не като насилник над волята и над честта й...

— Говориш с голяма вещина! — обадох се аз. — Това от опит ли знаеш?

— Да, от опит, разбира се. Аз съм похабен човек старче... Похабен от много вкус и култура. Аз съм префинен, преситен, дори малко отвратен от всичко, което се нарича жена на тоя свят... И все пак ги разбирам и им съчувствувам, там е бедата ми... Съчувствието е винаги много лош или много опасен съветник...

Той говореше все по-ниско, така че едва го дочувах. Но затова пък съвсем ясно чух как секретният ключ се превърта във външната врата.

— Лидия иде — обадох се аз много спокойно.

Той трепна в първия миг. После се изправи, лицето му изведнъж се преобрази. И стана точно такава, каквото го бях зърнал на входната врата — шеговито и ласкаво. Можех да се закълна, че в дъното на очите му имаше дори малко смях. Боже, толкова ли е двуличен? Или така добре владее себе си?... Но нямах много време да разсъждавам. Вратата се отвори и в хола влезе Лидия. Беше леко усмихната, в ръката си държеше чанта. И последва ново човешко преображение. Просто за мигове. Тя зърна Христофор, в очите й се появи оная уплаха, точно същата, която ме бе поразила при нашата първа среща в болницата. Не, не умееше да се владее. Постоя така на прага, без да мърда от мястото си и без да сваля поглед от нас. Така ясно личеше, че иска да разбере за

какво разговаряме. И какво сме скроили зад гърба ѝ. Но нашите естествени лица, нашите усмивки, изглежда, напълно я успокоиха.

— Боже, какво виждат очите ми! — обади се Лидия с доста престорен глас. — И двамата пред празна маса!

— Мони ме покани — обади се шеговито Христофор. — Но аз не бях сигурен какво ще ми донесе...

— Какво предпочиташ?...

— Ами както винаги — водка с доматиен сок... Имаш ли доматиен сок?

— Пазя го само за тебе!... А ти, Мони?...

— И аз същото...

Лидия излезе. Много добре чух как хлопна кухненската врата зад гърба ѝ. И тогава си позволих последното за този ден издевателство:

— Форчик, имаше ли в моя кабинет някакво легло?

— Имаше канапене — отвърна той, — Защо, сега няма ли го?

— Няма го!...

— Ами трябва да се радваш!... Това означава, че тя с все сила се стреми да се върне при теб... И с всички средства.

След малко Лидия пристигна с две чаши. Само с две чаши, пълни догоре с червен доматиен сок, така пресен и свеж, че някаква тръпчица мина през глътката ми. Христофор внимателно отпи от своята.

— Какво слагаш по-напред? — запита той. — Сока или водката?

— Сока — отвърна Лидия.

— А трябва обратното! Така по-добре се контролира мярката — едно към две.

— Слабо ли ти се вижда? Да ти долея малко водка?

— Не, няма нужда! — отвърна Христофор. — Човек никога не трябва да рита против късмета си... Ще го приучи да върви срещу него...

Тая неочаквана за мен смес се оказа доста вкусна. Изпихме я, без да бързаме. През цялото време Лидия остана с нас, разговаряше много любезно, но в нейното държане се чувствуваше някакво вътрешно напрежение. Най-сетне Христофор си отиде. Лидия ме погледна няколко пъти, озадачено и изпитателно, но аз благоразумно мълчах. Докато накрая тя самата запита:

— Какво впечатление ти направи Христофор?

— Много добро — отвърнах аз сдържано. — Интелигентно момче и честен приятел...

— Не бъди толкова сигурен! — обади се тя малко заядливо.

— Какво искаш да кажеш?

— Няма честни хора на тоя свят. Всеки си гледа интересите.

— Тъй да е! Изглежда, че нашите интереси съвпадат!

— А ако не съвпадат? — едва не избухна тя. — Представи си, че не съвпадат.

— Не мога да си представя.

— Защото нямаш въображение!... Ако, не дай боже, те уволнят, ще видим дали ще ти бъде чак толкова добър приятел.

Тя беше права, наистина няхах въображение. Пък и не исках да имам точно такова.

— И стига си джавкала срещу него! — казах аз. — Имам чувството, че защитава повече твоите интереси, отколкото моите.

Тя сякаш зяпна срещу мен. Но бързо се осъзна, обърна гръб и излезе. Не биваше да казвам тия излишни думи. Лидия веднага разбра, че сме обсъждали по някакъв начин нейното поведение. И Христофор се е принудил да я защити срещу нещо мое. Нямаше да направя тая елементарна грешка, ако имах въображение. Но наистина няхах. Трябваше да минат много дни, докато природата ми възвърне това неизмеримо богатство. Едва тогава разбрах, че именно то ми е липсвало, за да се превърна в пълноценен човек, не паметта.

* * *

Няма да скрия, че срещата с Христофор ми направи необикновено впечатление — много по-силно от всяко друго до тоя ден. Много по-силно, отколкото срещата ми с Марта или с Лидия. По-силно от моите внезапни видения, единствените малки прозорчета към пропадналото в мрака минало. Можех да го сравня само с тоя мистериозен сън, който бях сънувал в Брестник. Или с това невероятно избухване в крайпътното ханче. Не бях в състояние да си дам сметка на какво се дължи това. От самия разговор не бях научил нищо съдбоносно или решително. До тия изводи бих могъл и сам да стигна. И все пак смътно усещах, че съдбоносното е може би в самия човек.

Лидия съвсем вярно бе усетила или разбрала, че Христофор е наистина нещо като моето второ „аз“. Колкото и да бяхме различни, ние все пак някъде се допирахме, както се допират морето и небето на хоризонта. Морето знае всичко за небето над себе си, колкото и то да си въобразява, че е непостижимо. То го отразява в себе си през всеки миг и всяка вечност. Бях сигурен, че и Христофор знае всички мои пътища и пътеки. Той не само ги е отразил като морето, той ги е премислил и разбрал... Смътно усещах, че неговият ум и силата на неговото мислене с нищо не отстъпват на моите. И може би нещо повече.

Дълбоко бях убеден в себе си, че Христофор ще ми се обади — днес, утре, не по-късно от третия ден. Но ето че мина цяла седмица и от него никаква вест. Започнах да изпитвам някакво тихо униние, някакво отчаяние от света — не толкова, колкото от моята нелепа съдба.

За да се поразсея, започнах да правя дълги разходки. Не, не изсамия град, неговата воня на бензин просто ме омаломощаваше. Не вярвам да съм имал толкова силно обоняние през моето минало съществуване. Усещах миризми дори там, където те едва ли съществуваха. Най-много ме озадачиха миризмите в моята собствена кола. Струваше ми се, че намирисва на някакъв луксозен вертеп.

Всъщност пътят ми не беше много дълъг. Излизах на „Полянов“, точно край дома на архитектите, после свивах по „Руски“. Вонята на „Орлов мост“ ставаше толкова непоносима, че едва дочаквах смяната на сигналните светлини. И веднага хлътвах в парка. Чувствувах се ако не спасен, то поне избавен. Колкото повече навлизах в неговата сърцевина, толкова стъпката ми ставаше по-лека, дишането по-свободно. Знаех, че дължа това на дърветата, спирах се да ги погледам. Имаше толкова много непознати дървета в тоя парк, че се чувствувах като пришелец от някакъв друг свят. Едно от тях цъфтеше точно в тия дни — върха на лятото. Не храст, истинско дърво — гладко стебло, големи листа, цветове като бели макове. Като не знаех как се нарича, измислих му сам име — „закъсняла любов“. Може би бях малко несправедлив към любовта, никоя любов не е късна, тая, която не бърза, е винаги най-силна, дори да не даде плодове. Нищо, ще минат няколко месеца, ще разбере какво е родило.

Обикновено тръгвах към осем, връщах се към единайсет — с успокоена душа. Нямаше къде да бързам. Дори да има човек цели в

живота си, не бива да бърза към тях, иначе ще ги обезсмисли. Пътят до целите е винаги по-богат от тях самите. Истинският щастлив човек никога не ги достига — или той се разтваря в тях, или те в него. Детето, което мечтае за играчка, винаги е по-богато от детето, което има играчка. Иначе човек би се превърнал от Язон в Тантал.

Обикновено се връщах по тоя път, по който тръгвах. Никога не зяпах ни хората, ни витрините. Така че малко се изненадах, когато някой извика край мен:

— Бате Мони!...

По дяволите това момиче с нейния провинциален речник. Не исках да бъда ни „бате“, ни „зетко“, ни дори „тате“. Предостатъчен бях сам на себе си. Огледах се — Мина стоеше изправена на терасата на кафе „Освободител“ и гледаше към мен усмихната.

— Заповядай, каня те — обади се тя отново.

Изкачих се бавно на терасата. Видях как моят намръщен вид мъничко я постресна, усмивката ѝ веднага се скъси с няколко милиметра.

— Слушай, малка маймуно, няма да ме наричаш „бате“! — обадих се аз. — Това ме дразни!

Тя прие спокойно атаката, сякаш я беше очаквала.

— Никога досега не съм те наричала „бате“.

— Ами тогава?

— Не бях сигурна дали ще ме разпознаеш...

— Та аз да не съм малоумен? Нямам памет за миналото. Но настоящето помня като слон.

Усетих как трепна. И за да довърша докрай атаката, добавих малко троснато:

— Мислиш, че си успяла да ме излъжеш?... Точно ти беше над главата ми, когато дойдох в... съзнание!

Успешна атака. Лицето ѝ стана сериозно, тя каза:

— Да влезем вътре...

— Защо вътре?

— Не си напълно спасен... Само малоумните задават ненужни въпроси.

Влязохме вътре. Заведението беше свършено празно, но въпреки това тя избра една много отстранена маса. Седнахме един срещу друг, лицето ѝ бе така загрижено, че мигновено съжалих за своя

прекалено свободен тон. И все пак нещо ме чоплеше, искаше ми се да кова желязото още докато не е съвсем изстинало.

— Вярно ли е това, което ти казах?

— Вярно е — кимна тя.

— Тогава ще ти кажа и нещо друго... Ние не се срещаме за пръв път в това кафене.

Тоя път тя не издържа и едва забележимо се изчерви.

— Не. Идвали сме няколко пъти.

— А ти как ме наричаше тогава?

— Наричах те „Пи“...

Бях безкрайно изненадан. И все пак успях да измърморя доста безгрижно.

— Пи — много мило... А какво значи това Пи?

— Нищо не значи... Ти много обичаш птиците.

— Е, добре, но това не е причина, да ме излъжеш вкъщи така безсрамно... Кажи, защо го направи?... И толкова изкусно при това. Аз почти ти повярвах.

Да, да — точно така! Припомних си ясно тия мигове. Тя не беше ни изненадана, ни смутена. Тя се беше приготвила да ме излъже.

— Аз не исках да чуе сестра ми! — отвърна Мина. — Не исках да знае, че съм ходила в болницата.

— Ето това е истината! — кимнах аз. — Продължавай нататък.

— Това е всичко. Аз никога не съм те лъгала... Това ми тежеше.

— Само това?

— Е, не само това... Аз знам, че ти скоро ще си възвърнеш своята памет. Не исках тая дребна, глупава и ненужна лъжа да тежи на нашите отношения...

— А какви са нашите отношения?

— Никакви! — отвърна тя ядосана. — Като си възвърнеш паметта, ще разбереш...

— Тогава какво имаше да криеш от Лидия?

— Мони, бъди малко по-възпитан! — каза тя умолително. — Така не се говори с жени... Особено пък с една... балдъза.

— И все пак — казах аз меко. — Много те моля!

— Тя можеше да чуе, разбира се... И не исках да я засрамя.

— Не ми е съвсем ясно.

— Сега ще ти стане ясно! Тя не беше идвала при теб цяла седмица. Цяла седмица! — повтори Мина с някакъв внезапен вътрешен бяс. — Не исках ти да лежиш там като някакъв изоставен парцал. Преди всичко срам ме беше от хората. От персонала, от лекарите. Какво ще помислят те за вас, за Лидия особено. Тогава аз свих нейната бележка и дойдох няколко пъти. На старшата сестра казах, че Лидия се е разболяла от притеснение... Така че донякъде замазах цялата работа.

Това, което разказваше, отначало ми се стори просто невероятно. И все пак разбрах, с цялата си душа разбрах, че говори истината.

— А ти как си обясняваш тая история? — запитах аз, сериозно огорчен и объркан.

— Не мога да си я обясня... Но не бива да ѝ се сърдиш. Тя беше в някакво особено състояние. В някаква много тежка депресия, бих казала.

— Искаш да кажеш — много тежко пиянство?

— Не, не. — не опростявай нещата!... Пиянството си е пиянство. Но нали трябва да има някаква причина, за да рухне така внезапно.

— Не е внезапно! — отвърнах аз. — Просто не е имало кой да я контролира... И тя е затънала.

Мина ме гледаше озадачена. Дали пък това не е простата истина? И сякаш сама си отговори:

— Не е така.

— А как?

— Не ме разпитвай повече. Моля ти се... Нямам никакво право да обсъждам с теб нейното поведение... Все пак сме сестри.

В тоя момент пристигна келнерката. Поръчах две кафета и бутилка студена минерална вода. Бях ожаднял внезапно от тоя разговор, който сам си изпросих.

— Знаеш ли какво?... Ти си ме чакала тук. Знаела си, че мога да мина.

— Не! — каза тя решително. — Не съм те чакала!... Аз често си идвам тук, когато имам свободно време... Но знае ли човек себе си? — завърши тя внезапно.

Да, така е. Навярно и с другите хора е така, не само с мен. Иначе как може човек да си обясни техните безумни постъпки. Пък и аз своите — докато съм бил в пълно съзнание. Може би точно това пълно

съзнание ни лъже, че изобщо го имаме. И приемаме за чиста истина неговата лека фасада... Един непредубеден човек...

— Мина, ти познаваш ли ме добре?

— Аз те познавам малко — отвърна тя замислено. — А отначало никак. Като бях малка, често идвах у вас на обед. Маестрото и майка ми обикновено се хранеха на ресторант — в Руския клуб, който тогава беше на мода. Обядвах у вас, а гърлото ми все стиснато. Беше много мълчалив, много затворен човек, едва ме поглеждаше. Но ето че веднъж се разболях от дифтерит. Когато мама се прибра вкъщи, вече съм започнала да се задушавам. Тя ти се обадила на теб — добре, че си бил вкъщи. Тогава нямаше кола, взел си ме на ръце и си тичал с мен чак до Първа градска болница.

— Глупости! — казах аз. — Това всеки би го направил.

— Не всеки! И не е в това въпросът!... Искях да кажа, че твоята външност ужасно лъже хората. Както ме излъга и мен. А всъщност ти си много чувствителен, много добър човек... Ти си нежен човек... това никой не знае, дори Лидия.

Само това не очаквах да чуя за себе си — след всичко друго, което бях чул досега. Това момиче непременно се лъжеше. Навярно то беше чувствително и добро. И приписваше своите качества на тия, които обичаше.

— Ти пък отде знаеш? Кой ти е казал?

— Кой ми е казал? Ами аз отвътре го знам, от себе си. И не само от себе си. Знаеш ли какво стана веднъж? Чаках Лидия срещу вас — на отсрещния тротоар. А там, пред вас, под дървото, бяха кацнали пет-шест гугутки и нещо кълвяха. Какво нещо — кълвяха голямо парче хляб, което все не успяваха да разкъсат и разделят помежду си. Гледах ги, много ми се искаше да им помогна, но не знаех как. Ако накъсам хляба, те може да се изплашат и да не се върнат повече. Точно тогава ти се зададе по улицата. Беше много умислен, носеше се, без да бързаш, на дългите си крака. Ти винаги все нещо си мислиш, Пи, непрекъснато мислиш, а на мен все ми се струваше, че от главата ти почва да излиза пушек, толкова много мисли имаше там... Защо се смееш?

— Нищо, продължавай нататък.

— Ами както си вървеше, изведнъж съзря гугутките. Не бяха много далече — на пет-шест метра, а може би и по-малко. Ти спря като

закован, погледа ги малко, после лицето ти изведнъж се промени. Стана съвсем друго лице, твоето истинско, човешко лице, което никой не може да види. И какво, мислиш, направи? Върна се няколко крачки, заобиколи ги издалече и така както ги гледаше — просто се блъсна в мен. Засрами се в първия миг, после се засмя. Сложи пръст на устата си и ме щипна по бузката... Никога не беше го правил, не е в твоя стил... Така за пръв път станавме съучастници.

Разказваше много мило, много естествено. И все пак не можех да разбера какво интересно намира в тая обикновена история.

— Боже, ами това всеки човек би го направил — отвърнах аз.

— Всеки човек? — погледна ме тя смаяно. — Боже, не познаваш хората. Някой да спре пред гугутки?... Та те пред хора не спират. Вървят напред като слепи... Като обезумели. Всеки към своята плячка, която му се мярка някъде пред очите. Вървят, мачкат, пробиват си път със зъби и нокти.

— Не бива да приказваш така! — казах аз строго. — Ти си младо момиче. Дори да е вярно, не бива да приказваш така.

— Вярно е — каза тя.

— Не е вярно!... Поне за всички. Нали се върнах от село. Видях там майка си и сестра си. Те мравка не могат да сгязят, та камо ли гугутки...

— На село е друго... Но дори майка ти и сестра ти не биха заобиколили гугутките, не е човешко. Нормалният човек не вижда нищо, освен себе си. А тогава ти беше нормален човек...

— Какво искаш да кажеш? — прекъснах я малко нетърпеливо. — Според теб освен нас двамата няма други добри хора на тоя свят? Така ли?

— Защо двамата?... И аз не бих спряла. Просто не бих се сетила.

— Виждаш ли?... Значи, по-скоро това е въпрос на навик.

Минка започна видимо да се опечалява. Не биваше да я огорчавам повече, нека си мисли, както си знае. Това поне не е вредно.

— Ти наистина не разбираш! — въздъхна тя. — Нали трябва някаква вътрешна сила, за да се преодолее навикът! Само ти имаш тая сила!

В това време келнерката донесе кафетата. Не беше хубаво кафе, само Лидия може да направи свястно кафе на тоя свят. Трепнах вътрешно, като си спомних името ѝ. Не, едва ли бях разгадал докрай

нейните тайни... Това, което ми каза Мина!... И нима само това? И нима само тя? Ето, и аз имах своите тайни, колкото и да бяха дребни, колкото и да бяха човешки. Можех ли да обясня на Лидия какво правя тук на тая маса? Не можех, разбира се. Както и тя не можеше... Мълчание и в мълчанието вина, колкото и да е нелепа. Какви са тия стени, които се издигат между хората? Истински или фалшиви?... Това не знаех, не бях в състояние да разбера... Но едно беше съвсем ясно — те непрекъснато се увеличаваха. Дори между нас, дори у мен, който толкова скоро се бях появил на света. Почти нищо не бях й разказал за това, което ми се бе случило в Брестник... Не знаех какво, не знаех как. Или не виждах смисъл.

Скоро след това си отидохме. Вкъщи ме посрещна Лидия, развеселена и усмихната.

— Донесоха ти заплатата! — каза тя. — Подписах се вместо теб...

И тя ми посочи купчинката пари на масата.

— Задръж ги — измърморих аз. — Ще ти потрябват.

— Няма ли да вземеш за себе си?

— Нито лев — казах аз.

— Защо? — погледна ме тя учудено.

— Не знам защо... Всъщност знам. Не искам да приличам по всичко на хората. Искам да се различавам по нещо от тях... А те казват, че парите са най-важното... Ще видим дали са най-важното.

Прибрах се в кабинета. Много ми се искаше да полегна малко, да събера мислите си. По дяволите, защо бе изнесла кушетката?... Не се радвах, както Христофор ми бе препоръчал. И в края на краищата самата тя бе паднала в своята клопка. Може би това е съдбата на съвременния човек — да пада сам в клопките, които сътворява за другите... Неизбежна съдба.

ТРЕТА ЧАСТ

Лятото напредваше, бялото небе натежа като нагорещена буца сол над града. Асфалтът омекна, задухът стана непоносим. Двете малки гугутки се гушеха на своето клонче, не помръдваха оттам ни денем, ни нощем. Старата гугутка прелиташе от време на време, пълнеше им припряно гушките и изчезваше. В най-голямата жегата се появиха двама общински служители в дочени дрехи и старателно почнаха да режат клоните на дърветата — тия, които висяха над улицата. Криех се в кухнята, докато те стържеха със своите идиотски триони, сякаш режеха ръцете ми. Но и там не се живееше. Кофите за боклук в задния двор воняха нетърпимо. Дори най-отчаяните котки ги заобикаляха отвратени, поглеждаха от време на време към моя балкон. И ненапразно. Понякога им подхвърлях парче варено месо, кюфте, крилце от пиле, каквото те явно предпочитаха. Докато най-сетне портиерката ми се скара, че мърся двора. Не го мърсях, разбира се, но тя мразеше котки.

Веднъж Лидия ми каза:

— Ще се изпържим в тая жегата. Искаш ли да отидем някъде?

— Къде например?

— Най-хубаво на море... Вие имате много хубав почивен дом.

— Още не съм готов да се разхождам по гащета! — измърморих аз недоволен.

Не, не беше това причината. Макар че не исках да го призная в себе си, но чаках да ми се обади Христофор. През тия дни не един и не два въпроса се бяха появили в главата ми и на тях можеше да отговори само той. Или поне така ми се струваше. Но Христофор все тъй мълчеше, сякаш бе потънал вдън земя. И Мина не се мяркаше никаква. Трябваше да ви призная, че старателно пъдех в себе си спомена за момичето. Не бях толкова дребнав да не разбирам, че между хората могат да се появят чисти и хубави чувства. И все пак това ли ми е работа — да се навирам точно при своята балдъза, макар че не ми беше съвсем балдъза. Освен всичко друго бе некоректно и по

отношение на Лидия. Какво би помислила тя, ако ни види случайно? Пази си хубавите чувства, старче, крий ги в себе си. От това те няма да хванат ръжда.

И една друга мисъл започна да ме потиска през последните дни. Моят най-хубав, най-безпощаден апарат, скрит в черепа ми, като че ли започна да замлъква и гасне. И как няма да гасне, като нищо не го подтиква към работа. Навярно и с вас е така, помислете, и ще видите в каква нищожна степен сега разсъдъкът управлява човешките действия. Ние се движим почти механично в свят, в който всичко е старателно обмислено и подредено. Качваме се в автобуса или трамвая, слизаем точно на определената спирка. Като кукли влизаме в учреждението, в което работим. Нямаме никаква възможност за избор и размишление. Трябва да стигнем на определен етаж, да влезем в определена стая, да седнем зад определено бюро. Най-често ще вършим там определена механична работа. Но дори да не е определена, ние пак ще избягваме да мислим, ще вървим по един утвърден ред от страх да не сбъркаме.

Всичко това ние наричаме цивилизация. Никога не размишляваме какво означава тая дума — свобода или робство, живот или смърт. Просто сме убедени, че това е единственият начин да се живее човешки. Пък и да не сме убедени, като че ли нямаме друг избор. Тоя механизъм, който сме създали през вековете е толкова могъщ и силен, че пред него човешките индивиди приличат на мравки пред локомотив. Не сме в състояние нито да го спрем, нито да коригираме посоката му. Единствената ни възможност е да го обслужваме. И той ще става все по-грамаден, все по-тежък, все по-брутален, докато най-сетне съвсем ни премаже под себе си.

А би ли могло да се избегне това развитие, в което човекът се превръща от господар в жертва на делата си? Досега не е било възможно. Когато човек е измислил първото копие и е убил с него първото животно, той се е помислил едва ли не бог. Той е ликувал. Той не е знаел, че някой ден то ще се върне при него — все едно дали като куршум или лазарен лъч. Човек никога не се отказва от нищо, което му дава предимство в борбата му с природата или с другите хора. Не желае да си представи, че предимството му може да се превърне в гибел. Разумът се е оказал прекалено силен и в същото време прекалено слаб, за да ръководи процесите, на които той сам е сложил началото.

Моля да ми простите тия горчиви мисли. Много добре знам, че най-страшната смърт е смъртта на надеждите. Все едно дали за един човек, или за цяло едно общество, за цялото човечество. Но друго не знам — кое убива надеждите — истината или лъжата? Не знам, не съм в състояние да преценя.

След закуската обикновено се прибирах в кабинета си. Това е бърлогата на съвременния ранен звяр. Не ми се работеше, защото всяка работа ми се струваше безсмислена или ненужна. Не ми се мислеше, защото всяка мисъл водеше до своя абсурд. Не ми се четеше, защото книгите ми се струваха само груба имитация на живота. Дори чувствата и страстите за мен бяха някакво неестествено, болестно, бих казал, състояние на човешката душевност.

Тежка утрин. Небето бе все още синьо, но скоро щеше да побелее. Някъде далече се обаждаше гугутка, моята гугутка може би. Не знам дали сте забелязали, че гугутките никога не гукат по улиците на града. Тая се обаждаше някъде по-далече, от Докторската градина може би. Мигновено бих се превърнал в птица — птиците нямат нужда от човешка памет. Когато прелитат над континентите, не е нужно да помнят. Когато търсят храната си, не е нужно да знаят. Когато хранят децата си, не е нужно да мислят. Те вършат всичко съвършено спонтанно. По всичко изглежда, че разумът не открива, а скрива от нас най-важните неща от живота.

Телефонът в хола извънтя, отидох там и вдигнах слушалката.

— Старче, Христофор ти се обажда!... Имам предложение. Искаш ли да отидем за два дни на моята вила?... Събота и неделя.

— Къде е тая вила?

— Горе, на язовира... При „Мечката“. То се знае, ще дойдеш с Лидия. Ще подишате малко чист въздух, ще се съвземете.

Улових се като удавник за сламка.

— Добре — казах аз. — С удоволствие... Какво да вземем?

— Няма нужда от нищо. Ще наловим малко риба. И не толкова малко, едва ще я изядем... Аз умея да готвя риба.

— Е, хубаво — благодаря... Къде се изгуби толкова време?

Христофор тихичко се засмя.

— Старче, аз не съм като теб... Паметта не е свобода, както си мислиш... Паметта е вериги.

Уговорихме се да ни вземе в петък, към шест часа вечерта с колата си. С облекчение затворих телефона. И изведнъж се съживих, мрачните ми мисли се разлетяха като пух от глухарчета. Изглежда, че тоя странен човек умееше да се явява тъкмо навреме, малко преди бурмата да се скъса в ръцете ми. След половин час се върна и Лидия със своята тежка пазарска чанта и букет карамфили в ръка.

— Днес ще ти опържа кюфтенца! — заяви тя едва ли не от прага. — Ти винаги си ми казвал, че ги правя като майка ти... Това е голям комплимент за всяка жена.

Тогава ѝ разказах за предложението на Христофор. Говорех малко възбуден, така че едва накрая забелязах колко е изстинало лицето ѝ.

— Иди сам! — заяви тя решително. — Аз няма да стъпя на тая проклета вила.

— Защо?

— Нямам хубави спомени... Но ти иди, иди... Трябва да вземеш малко чист въздух.

Опитах се да я убедя, но не излезе нищо. И насън не бях очаквал такава упорита и безсмислена съпротива. Досега винаги се бе радвала на всяка мисъл или идея да отидем някъде заедно.

— Преди всичко няма къде да спим! — заяви тя ядосана. — Ти ще видиш — голям хол с две легла. Едното двойно наистина. Но смяташ ли, че бих се съблякла пред това животно?

Глупав женски претекст.

— Ами той ще излезе навън, докато се събличаш...

— Не ме разбираш какво искам да кажа!... Изобщо не искам да дишам един въздух с него.

Тия думи сериозно ме озадачиха. Досега тя бе говорила за Христофор макар и сдържано, но с известна благосклонност. Какво се бе случило, за да си промени така рязко отношението? Да е усетила какво сме разговаряли зад гърба ѝ? Невъзможно!... Бях направил всичко, за да не се издам. Пък и Лидия не ми бе дала повод. След оня гуляй, който бях заварил у дома, тя не се бе докоснала до чашата. Освен ако си пиеше тайно от мен!... Не, не — това са глупости!... И все пак какво ли не би могло да хрумне на една жена?

— Добре, ще си помисля — отвърнах нерешително. — Не е толкова важно дали ще отидем, или няма да отидем... Ти само не се

ядосвай! — добавих аз, като видях колко е разстроена.

Лидия ме погледна някак особено — умолително, бих казал. Нейният поглед като че ли прободe сърцето ми. Смири се, човече! — помислих с горчивина. — Стига си носил мъки и сълзи!... Всичко на този свят се плаща — рано или късно! А изглежда, че най-скъпо се плащат сълзите човешки.

* * *

Но въпреки всичко отидох. След своето първоначално избухване Лидия някак неочаквано се смири. Стана още по-добра, още по-ласкава, още по-търпелива. А когато в петък Христофор пристигна точно при ударите на големия ни стенен часовник, тя едва ли не насила ме изтика навън.

— Върви, върви! — говореше Лидия едва ли не уплашено. — Не бива да се застояваш на едно място. Не бива да мислиш толкова много!... Започваш да ме плашиш вече!... И без това се чудя какви развлечения да ти измисля.

Не ми трябваха никакви развлечения. Тая дума ми бе съвсем чужда... А изглежда, че е чужда на целия живот, на всички живи същества, освен на човека. С какво се забавлява лъвът? С какво се забавляват газелата, хипопотамът?... С нищо освен с най-естествените нужди на живота. Само човек пълни с развлечения празната си душа... На мен ми трябваха хора — това бе всичко. Едва през последните дни започнах да го съзнавам.

Христофор търпеливо ме чакаше в колата си. Хубава, съвършено нова кола, последен модел „Фолксваген“, както по-късно разбрах. Без нито една пращинка по стъклата или по покрива, сякаш току-що бе излязла от сервиз. Но сам той ми се видя малко умърлушен и без настроение. Не му направи никакво впечатление, че Лидия не е дошла, дори не запитал за нея. Очевидно Христофор е разбирал, че няма да дойде, поканата му е била само акт на вежливост. Все пак намери сили да се усмихне. И потегли с колата малко разсеяно, както ми се стори.

Скоро излязохме от града, а той все мълчеше. Кой знае, навярно имаше някакви неприятности в дирекцията, това можеше да се очаква. Когато шефът увисне във въздуха, най-напред изхвърлят през

прозореца фаворитите. Тяхната съдба е винаги най-горчива. Колкото и да е странно, мисълта за самия шеф никак не ме занимаваше, сякаш ставаше дума за някакъв друг човек, а не за самия мен.

— Ами, старче, да започнем със служебните работи! — обади се Христофор внезапно. — Снощи говорих с Камбуров. Кратка среща — десетина минути. Той ми прочете решенията на министерството. Първо — разрешава ти се шест месеца платен отпуск по болест. На практика това означава, че през това време няма да получаващ пълната си заплата.

— Това редно ли е? — попитах аз без особен интерес.

— Според мен не е редно! — отвърна мрачно Христофор. — Макар че отговаря на кодекса. И, второ за твой заместник през това време със заповед на министъра е определен Камбуров...

— На какво основание?

— Не са посочени основания. Така или иначе — поставят ме на втори план. Трябва да те успокоя, старче, това отговаря на моето желание. Сам аз никога не бих се съгласил да застана на такъв тежък пост... Просто нямам нужната подготовка. Те смятат, че най-главните отговорности в дирекцията са икономическите и финансовите... Може и тъй да е — поне за тях. Но не е там работата. По този начин те като че ли предопределят и твоята бъдеща съдба... Все едно че не очакват да се върнеш на работа. Иначе как ще ти редят и подреждат заместниците...

Сякаш говореше за някакъв друг човек.

— Наистина нямам такова желание — измърморих аз. — Тоя въпрос е почти решен.

— И тъй да е. Но той трябва да бъде решен от теб, а не от тях. Ти минаваш за един от най-добрите ръководители в цялата система. Как тъй ще решават съдбата ти, без да те питат! Ти да не си някакъв парцал? Преди всичко нашата дирекция е твое дело, не тяхно... Ти си изградил със зверски труд и амбиция целия й авторитет...

— Не се ядосвай — казах аз.

— Там е работата, че се ядосвам. Макар че ми се случва много рядко. Казах ти за заплата. Вярно, по кодекса е. Но не според приетата практика. В такива случаи обикновено оставят човека да си оздравее спокойно. Или спокойно да си умре. Както стана с инженер Горанов!... Миналата година се разболя от рак, но не му посегнаха на

заплатата. Оставиха го да си умре, без да огорчат последните месеци от живота му...

Чувствувах го как кипи от вътрешно възмущение. Едва сега усетих, че тия негови чувства като че ли започнаха да преливат и в мен.

— И кой според теб стои на дъното на тая работа?... Камбуров ли?

— Не, в никакъв случай! — заяви Христофор решително. — Всички в нашата дирекция те обичат и уважават. Не знам по какви звена и на какво равнище се решават тези проблеми! Но при всички положения това е човек, който не познава същността на проблемите...

Дълго мълчахме. Чувствувах, че Христофор води малко нервно колата, но не му казах нищо. Друга мисъл ме занимаваше — и аз ли съм бил някога като него? Какво значи това наистина — чувствата да ти прелеят през носа?

— Слушай, Форчик, не може да няма нещо в дъното на тая работа.

— Ами сигурно има! — съгласи се той мрачно. — Но не е по силата на моя ум да разгадая. И на моята логика — да вникне в тия комбинации. Имам все пак някакво предположение. Както ти казах, според тях ти прекалено много държиш за авторитета на нашата фирма. Защото по своята същност това е фирма, а не дирекция. И все пак е държавна фирма, нашите приходи отиват в джоба на държавата. Както всички други фирми, ние работим с проекти и оферти. Те са винаги от най-високо качество. И затова по-скъпи от офертите на разни фирми и фирмички, някои от които са направо мошенически предприятия. Да удържим на конкуренцията, трябва да намалим цените. С това намаляваме не само печалбите на държавата, но и нашите лични доходи... Много често министерството, което ни ръководи, губи своите премиални. Тия работи обаче теб не те интересуват. Ти знаеш, че рано или късно авторитетът на нашата фирма ще се наложи... И тогава многократно ще си възвърнем всички загуби.

— Виж какво, Форчик! — казах аз примирително. — И държавата си знае своите работи... Може би тия пари й трябват именно днес.

— Какво значи днес? — възкликна Христофор ядосано. — Не можем да работим днес за днес. Винаги трябва да мислим за утре... Иначе рано или късно ще останем на опашката.

Наближавахме малкото Пасарелско езеро. Спомнях си отлично пътя, който бяхме минали заедно с Лидия — ето сега малък десен завой и то ще блесне пред очите ни. И тъкмо на завоя един мотоциклетист едва не се размаза върху колата ни. За да го избегне, Христофор почти се намъкна в канавката, но как да е — спасихме кожата. Всъщност той си беше виновен, много широко започна завоя.

— Внимавай, момче! — казах аз строго. — За три месеца две счупени глави не са ли много!

Вилата на Христофор приличаше повече на детска играчка. Беше цялата дървена, измазана отвън с блажна боя — бледосиньо и розово, много артистично съчетани, разбира се. Неголям двор, обрасъл в буйна естествена трева, потънала в маргаритки. Тясна бяла пътечка до самата вила. И все пак би изглеждала малко бутафорна, ако не беше горичката наоколо. Дърветата, които виждах, бяха тънкостволи брези, зад тях надничаха с по-тъмните си върхове млади борове. Стоях очарован пред прага, мъчех се да си припомня нещо... Нищо, разбира се. И все пак откъде това чувство у мен, че всичко ми е до смърт познато.

— Форчик, често ли сме идвали тук? — запитах аз.

— Вие не много често... Но все пак пет-шест пъти годишно... И това не е малко, старче... Знаеш ли какъв въздух е тука — ще видиш как ще спиш тая нощ.

Тръгнахме по пътеката, като носехме само лекия си багаж. Всъщност носеше го само Христофор, разбира се.

— А идвал ли съм някой път сам?... Без теб, искам да кажа.

Той се обърна и ме погледна усмихнат.

— Идвал си!

— С кого?

— Това никога не би ми казал. Пък и аз никога не бих те питал. Ти си ми шеф на всичко отгоре.

И продължаваше да се усмихва, но тая усмивка сега ми се стори съвсем противна.

— Не се хили! — смъмрах го аз. — Няма да те разпитвам повече.

Влязохме вътре. Големичко общо помещение, разделено от портал на две. Предната по-просторна част представляваше нещо като

хол, зад портала — спалното помещение. Стилна дървена мебелировка. В спалнята двойно легло, в хола само една кушетка. Никаква завеса на портала. Лидия излезе права — Христофор се бе погрижил добре за себе си, но не и за своите гости. След малко разгледах и сервизните помещения. Имаше всичко, което би било нужно и на бога, и на дявола, включително и биде. Пристигна-липристигна, и той се зае да подготви телешките котлети, които без това бяха доста подготвени. Уж щяхме да ядем риба, това май че се оказа някакъв блъф.

— Не е блъф! — поклати енергично глава Христофор. — На риболов ще отидем утре рано... Няма начин да не ядеш риба...

Трябва да призная, че Лидия едва ли би могла да приготви такива великолепни котлети. За да не бъдем съвсем на сухо, Христофор отвори само една бутилка розе.

— Няма да се разпускаме тая вечер! — предупреди ме той. — Иначе почнем ли с тебе като хората, утре ще изпуснем риболова.

— И без това не ми се пие — измърморих аз.

— Тука всички пият! — Той се засмя. — Имали сме доста премеждия!

И излезе прав в края на краищата. Като свършихме бутилката, едва не го помолих да донесе и втора, но успях да се въздържа. Не ми се искаше да падам на колене пред тоя истински бонвиван и сладострастник навярно.

— Както виждам, Форчик, ти всичко знаеш! — започнах аз. — Кажи ми, за какъв дявол съм се наврял на тая длъжност?

Той се замисли малко.

— Във всеки случай не от празна и глупава суета... Ти си мощен човек, старче, за тебе суетата е нищо. Суетни са празните хора или тия, които не вярват в себе си... Човек като тебе...

— Моля, без комплименти!... Карай направо!

— Това не са комплименти, мъча се да ти обясня истината. Старче, човешката душа е пълна с бесове... Между тях най-страшен е бесът на разрухата. Най-страшен и най-необясним. Говори се за стихия на разрушението. Никой не говори за стихия на съзиданието. Ето в твоята душа има такава стихия!... Ти просто не можеш да стоиш без работа...

— Едва ли е тъй! — измърморих аз. — Ето — сега чудесно си живея без работа!

— Нима не разбираш, че това е съвсем временно. Но каквото и да е — държавната служба не е за теб. Ти не си администратор, ти си творец... И на всичко отгоре жилищни квартали не те интересуват. Там е работата, старче, че сега-засега това са нашите нужди — главно евтини панелни блокове и квартали. Разбираш ли какво искам да кажа?

— Разбирам, че го усукваш!... А работата е много проста. Аз съм се огорчил, разочаровал съм се, че моите проекти остават без приложение... Или пък изобщо се отхвърлят. И тогава съм приел работата, която дава възможност за по-голям размах.

— Ами като знаеш, защо питаш! — измърмори той недоволено.

Легнахме да спим много рано — към десет часа. Аз на двойното легло, той на кушетката. Отворихме широко двата прозореца. И нощта веднага се настани на нашите места — спокойна, светлочела. По нищо не приличаше на тъмните мастилени нощи в моето родно село. И тишината беше някак рехава и шуплива, в нея кипеше невидим и нечут живот. От време на време в предпазната мрежа на прозорците се удряха едри нощни пеперуди и бръмбари.

Не усетих как съм заспал. Сънувах странен сън тая нощ, истински сън — скроен, композиран, облечен някъде в дълбините на подкориято, както би се изразил доктор Топалов. Бърз, бавен, както сега ги определят — не бих могъл да кажа, но поразително истински. Сънувах, че летя в някакъв бездънен и безнадежден мрак, от векове може би. Не знаех ни какво съм, ни къде съм. Навярно още не бе дошло времето на дните и нощите — тоя абсолютен мрак, който сме свикнали да наричаме нищо. Какво е станало с мен? Може би светът внезапно бе свършил и в нищото последна бе останала да съществува нещастната ми душа. „Господи, помогни ми — молах се аз. — Спаси ме, господи!“ И едва тогава разбрах, че освен мен няма нищо друго, сам аз бях и бог, и всичко.

Тогава какво да правя? — помислих отчаяно. — Какво друго бих могъл да сторя, освен да остана завинаги в мрака! Не, не — като че ли има някакъв изход. Бих могъл да променя посоката например. Мъчех се да променя посоката, но как бих могъл да я променя, като нямаше никакви посоки — ни въображаеми, ни истински. Не можех да правя

друго, освен да летя в това Нищо, в цялата му безкрайност. Обзе ме ужас и отчаяние.

А не бих ли могъл да си създам малко светлина? — мина внезапно през ума ми. — Поне една-единствена искрица светлина. Може би душата ми е последната опора на последната възможност нищото отново да стане светлина и светлината живот. Но колкото и да се опитвах, никаква светлина не се раждаше от мен. Тогава какво? Тогава Нищо...

И в това безмерно, неописуемо отчаяние изведнъж дочух някакъв шум. Отначало той бе едва доловим — като лекия пукот на нагорещени до бяло камъни. След това се усили и превърна в тихо бучене, без никакъв ек, без никакъв отглас... Господи, та това е мотор!...

Сега съзнавах и разбирах, че се намирам в самолет. Около мен все тоя непрогледен и бездънен мрак, който свистеше над стъкления капак на кабината. Пред мен светеха само четири зелени, кръгли, фосфоресциращи очи — циферблатът на бордовите уреди. И с ужас осъзнах, че не разбирам нищо от стрелките и цифрите. А трябваше вече да кацна. В пълен мрак, на летище, което не виждах. Трескаво натиснах два-три бутона с надежда, че ще запаля поне прожектора. Нищо — мрак, мрак и гибел.

Едва сега съзрях щурвала. Натиснах го трескаво, самолетът изведнъж се наклони и гмурна надолу. По-леко, по-внимателно!... Самолетът слизаше и слизаше като в бездънна пропаст. Докато най-сетне докосна пистата. И се плъзна по нея, като едва доловимо се друсаше и подскачаше. Но все още не се чувствувах спасен. Не знаех как мога да спра тая могъща, сляпа машина. Пистата не е безкрайна, ще свърши някъде. И ще свърши с гибел — друг изход не е възможен. Няма друг изход.

Но ето че самолетът внезапно забави хода си. Потътра се тежко и най-сетне спря като живо същество пред някаква пропаст. Прожекторите на самолета внезапно светнаха. И в яркия им блясък изведнъж съзрях пред себе си вилата на Христофор. Само на десетина крачки пред нас — сляпа, безжизнена. Отворих зарадван вратата и влязох в хола. Гол до пояс, Христофор седеше в разкошно кресло, лицето му, осветено от прожектора, бе мъртвешки бяло. Мъртъв?...

Съвършено безчувствен, аз направих още няколко крачки. Тогава той отвори очи и ме погледна.

„Моля ти се, старче, направи ми една услуга! — говореше Христофор. — Слез в мазето и ми донеси бутилка шампанско... Много те моля!“

Не знаех къде е мазето, но тръгнах. Самолетът навън изръмжа неразбрано, светлините му внезапно угаснаха. Все тъй ръмжейки, потегли заднишком и изчезна. Намерих пипнешком стълбата и влязох по влажните стъпала. Дъсчена врата, почти изгнила. Натиснах я с лакът, тя се отвори, без да скръцне.

И изведнъж се озовах в някакво необикновено помещение, осветено от мъртвешка зеленикава светлина. Не приличаше толкова на изба, колкото на някакъв мрачен карцер. Всичко бе излято от бетон, като че ли все още суров, неутвърден в подземната влага. В дъното на помещението пет дъсчени врати без дръжки. Над вратите, направо върху бетона, с грамадни червени ръкописни букви бе изписана само една дума:

Бесове

Боята бе съвсем прясна, тук-таме бе протекла като кръв от рана. Гледах смаян, не вярвах на очите си. Христофор ли си бе направил някаква нелепа шега? Тръгнах като автомат към вратите, отворих първата от тях. И се дръпнах поразен назад. В тясната килийка имаше човек, имаше мъртвец по-точно. Видът му бе ужасен. Най-хубаво бе да се обърна и да побягна нагоре по стълбите. Но нямах нито воля, нито сили да го направя. Отворих втората врата, после третата. Пред последната паднах на колене и се опитах да изпълзя назад. Едва сега разбрах колко хлъзгав е подът, като че ли бе покрит с рядка луга. С мъка се изправих на краката си. И ужасен забелязах, че вратата, през която бях влязъл, е изчезнала. Нищо освен гладка бетонна стена без изход.

Господи, сънувах ли, или наистина живеях в някакъв чудовищен свят. Огледах се трескаво, повдигнах глава към тавана. Лъх от надежда заедно с диханието на пресния нощен въздух. Малко под тавана съзрях кръгло отворстие — прозорец или отдушник — и именно оттам идваше свежият въздух. Беше доста тясно и все пак достатъчно, за да мога да се измъкна през него. Но как да го достигна, като беше най-

малкото метър над главата ми. Помещението бе съвсем празно, нямаше ни стол, ни стълба, нищо, с което бих си помогнал.

И изведнъж се досетих. Мога да наредя един върху друг тия ужасни трупове зад вратите. След това ще стъпя върху тях и може би ще стигна да се заловя за нещо — най-малкото за рамката на прозорчето.

Изпълнен с вътрешна погнуса, отворих първата врата. Да, разбира се, това не е никакъв труп, а най-обикновена фигура, излята като за музей или паноптикум. Евтина фигура на евтини ужаси. Гол мъж с хилави плещи, седнал върху гравирани гипсов трон, доста очукан. На плещите евтина манта от червен плат, от тоя, с който покриват заседателните маси. Златен пояс, кания без меч. На скута си държеше с две ръце собствената си глава, украсена с корона. Глава на владетел, на цар, на император може би, колкото и бутафорна да бе тая корона, колкото и фалшиви и угаснали диамантите.

Преместих главата и вдигнах с ръце фигурата. Оказа се толкова лека, сякаш бе направена от стиропор. Пренесох я в хлъзгавото преддверие, но като я поставих на пода, тя си остана, разбира се, в своето седнало положение. Какво да правя, трябваше да се примиря с тая отвратителна поза.

Отворих втората врата. За мен тая фигура беше най-ужасната. Мъртва, гола жена с нож в лявата ръка. С тоя нож бе срязала стомаха си от горе до долу, така че се виждаше цялата ѝ кървава и страшна утроба. Струваше ми се, че нещо познато имаше в изражението на лицето ѝ. Поколебах се, после я вдигнах на ръце. Понесох я, изпълнен с нечовешко отвращение. И тъкмо когато се опитах да я положа върху другата фигура, тя протегна мъртвите си ръце и ги обви около шията ми.

Изкрещях и се събудих. Много ранно утро, едва-едва порозовяло. Прохладен нощен въздух, който течеше като река. Усещах в себе си необикновена лекота и облекчение. Господи, колко жив е светът. Толкова жив, сякаш никога и в никакъв случай не би могъл да угасне. Леглото на Христофор бе съвсем празно. Къде се бе дяннал тоя човек?... Докато се готвех да стана, той влезе в хола, усмихнат, влажен, с мокра коса. Навярно се бе мил или къпал, сега се триеше с голям розов пешкир. Като ме зърна, той се усмихна още по-широко още по-ведро.

— Браво, старче, тъкмо се чудех как да те будя!... Спеше си така хубаво... Но трябва да ставаш, време е...

И за да ме окуражи, добави снизходително:

— Тъкмо варя кафето... Такова хубаво кафе скоро не си пил.

Кафето наистина беше отлично. Струваше ми се, че не е възможно да съществува друг такъв дълбок и силен аромат в природата. И докато го пиехме, аз запитах:

— Форчик, вилата има ли мазе?

— Защо мазе?... Тя е много лека, няма дори темели!

Когато пристигнахме на езерото, слънцето току-що бе изгряло зад хълмовете. Там вече ни чакаше инженер Ненов със своята бяла като чайка моторна лодка. Трябваше да познавам този човек, но и той не даде вид, че ме познава, искаше да ме улесни, изглежда. Беше облечен едва ли не като китоловец, липсваше му само коженият шлем. И риболовът ми се стори доста смешен. Окачиха на края на дебелите корди две прости блесни, които приличаха повече на обувалки, хвърлиха ги зад борда. След това на възможно най-ниските обороти потеглиха към далечните брегове. На всичко отгоре през цялото време мълчаха, сякаш рибата в дълбините можеше да дочуе техните разговори. Използувах тишината, за да се върна при моя сън. Не, не приличаше на кошмар, поне това бе моето чувство. По-скоро на невероятно приключение, смисълът на което все още си оставаше за мен загадка. Наистина вечерта Христофор бе споменал нещо за *бесовете*. Но нима една дума можеше да породии толкова невероятни асоциации. Или пък това бе някакъв много по-дълбок и по-сложен размисъл?

Към осем часа закусихме — повече от скука, отколкото от някакъв истински глад. И сякаш за да се пошегуват със своето занимание, двамата риболовци извадиха португалска консерва, пражка шунка, гръцки маслини. Пийнахме още малко кафе. Лодката все тъй се тътреше по какви ли не посоки, кордите се влачеха безсмислено зад килватера, достатъчно опънати и достатъчно безразлични. Най-сетне към единайсет часа, когато и двамата се бяха поотчаяли, закачихме първата риба. Беше великолепен екземпляр, най-малко пет-шест килограма. Инженерът търпеливо я домъкна до борда на лодката, Христофор я дочака с дълбокото кепче. Накараха ме да се сниша до дъното на лодката, гледах оттам с притаен дъх. Рибата не изглеждаше

много изплашена, тъй като все още не виждаше и не усещаше бреговете. Плуваше така мощно, така съвършено, че неволно намразих двамата нехранимайковци. Най-сетне Христофор успя да я гребне много ловко с кепчето, всичко свърши... Страх ме беше да я гледам повече, нейните последни конвулсии не бяха за моите нерви.

До обед хванахме още две риби, по-малки, разбира се. След това се върнахме на брега. Инженерът взе голямата риба, ние — двете по-малки. В никой случай не се излъгахме — поне по тежест нашите бяха малко повече. Докато Христофор ги настаняваше в багажника, подхвърлих му шеговито:

— Доста щедър е твоят приятел... В края на краищата лодката си е негова.

— Не чак толкова! — измърмори Христофор. — Нося му блесни от цял свят — шведски, канадски... Пък и цялата майстория е да извадиш рибата, иначе тя сама се лови.

Обядвахме риба с масло — хубави, сити порции, които никак не ни затрудниха. Отново изпихме бутилка розе.

— Ти легни да починеш, старче — посъветва ме Христофор. — Пък аз ще приготвя вечерята... Истинският гуляй ще бъде довечера.

Нямах нужда от повече покани, силното лятно слънце ме бе омаломощило докрай. И все пак успях да му подхвърля, преди да затвора очи:

— Познаваш ли Минка?... Сестрата на Лидия.

— Познавам я — малко неохотно отвърна Христофор. — Много свястно момиче, но прекалено чувствително.

— Идвала ли е тук?

— Само веднъж... Така се натряскахме тоя ден, че едва ли е останала с много хубави впечатления...

Спал съм до шест часа като умрял — както обичат да казват хората. Събудих се много бодър, бих казал, в някакво просветление. Усещане за необикновена лекота, желание за движение. Но това не беше най-важното. Просветлението сякаш беше в главата ми, имах чувство, че паметта ми може да се възвърне всеки миг. И тъй като Христофор все още шеташе в кухничката, отидох да се разходя сам.

Когато се върнах обратно, цялата къща миришеше на риба и подправки, главно чесън. Риба с чесън — нито знаех, нито можех да го изчопля от паметта си. Но се оказа нещо превъзходно в крайна сметка.

С рибата пихме бяло вино, мискетово, както се полагаше за случая. Но като изпихме цялата бутилка, започнах да чувствавам, че ме натиска бърливост. И тогава му разказах моя сън — много подробно, сякаш описвах нещо, което става пред очите ми. Христофор ме изслуша с неочакван и необикновен интерес, сякаш му разказвах някаква увлекателна приказка. Дори престана да отпива от чашата си. Когато най-сетне свърших, той продължи да ме гледа втренчено.

— Слушай, старче, в тоя сън има нещо...

— Във всеки сън има нещо. Така поне твърдят психолозите...

— Остави психолозите, не ме интересуват психолози!... Това е доста повече от акъла им.

Изпразни на един дъх цялата чаша и продължи възбудено:

— И аз ще ти разкажа един сън... Сънувах го много отдавна, преди петнайсет години. Тогава още не се познавахме с теб... Интересно ли ще ти бъде?

Нямаше да ми бъде интересно, но махнах с ръка.

— Карай, щом си започнал!

— По това време току-що се бях оженил... За пръв път и, да се надяваме, за последен. Не по любов и не по сметка, по-скоро по симпатия. Жена ми беше рядко красива — по моя вкус, разбира се. Малко пълничка, цялата розова, приличаше на поничка, пълна с мармалад. И ужасно ленива!... Както я оставях сутрин в леглото, така я намирах — само с малко ягодово сладко по устните. Това не ме интересуваше или поне така си мислех. Важното е, че я намирах в леглото, а не по кьошетата... Живеехме си мирно и тихо, нито веднъж не бяхме се спреквали. Макар че не знаеше дори да готви, пък не ми и трябваше. И без това не позволявам да ми готвят... Старче, сега искам да те питам — тоя образ дразни ли те, или не те дразни?

— Малко ме дразни — признах си аз.

— Да, малко, там е цялата работа... Ще ти кажа още, че спяхме в една стая, но на две различни легла. По моя вина — аз не бих могъл да спя в едно легло дори с Афродита. И ето — една нощ я сънувах. Няма смисъл да ти разказвам целия сън, но сънувах, че я душа. Душех я с някаква невероятна свирепост, както се души змия! Питон, искам да кажа! Шията ѝ ставаше все по-тънка и по-тънка, изтъня като корабно въже, но все не успях да ѝ откъсна главата... Нали отвратително?

— Нищо, карай...

— Събудих се потресен... Изтичах до банята, едва не си повърнах червата. После се измих и отново отидох в спалнята. Юлия се беше събудила и ме чакаше като втрещена. Старче, ако искаш, вярвай, ако искаш — не вярвай, но голата й шия бе цялата червена, сякаш наистина я бях душил.

Погледнах го изплашен — нещо наистина параноично имаше във вида му. Гледаше ме така, сякаш виждаше питона пред себе си — тоя, върху който се бе упражнявал.

— Ти се шегуваш! — отвърнах аз колкото се може по-спокойно.

— Заклевам ти се, старче!... Вярно е, има фанатици, които в религиозна екзалтация могат да си пуснат кръв между ребрата. Но какво общо имаше тя с моя сън?... Нима е била в мен — нейния дубликат, искам да кажа?

— Ти и това си сънувал! — казах аз уверено.

Той наистина се озадачи, макар и за няколко мига.

— Знам ли?... Но както и да е. Аз за друго ти разказвам цялата тая история. Минаха две години, съвсем забравих тоя отвратителен сън. Или просто съм го изпъдил из спомена си... И ето че една вечер едва не я удуших!... По същия начин! Тоя път не насън, не, старче, в действителност... И най-важното — не знаех за какво я душа — просто ми бе омръзнала до смърт.

Той млъкна. Какво можех да му отвърна? Отидох до прозореца, погледнах навън. Нощта бе така тъмна и непрогледна, че не виждах нищо. А снощи ми се бе видяла съвсем светла!... Нима не съм по паднал в някакво друго време! — помислих аз неясно. И отново погледнах в стаята!

— Вино! — измърмори той. — Това не е никакво питие... Ще си приготвя блъди Мери... Ти искаш ли?

— Прави каквото знаеш! — отвърнах аз, все още под впечатлението на идиотския му разказ.

Той отиде в кухнята. Когато се върна, изглеждаше много успокоен, дори се поусмихна. В ръката си държеше две високи, кървави чаши, това беше блъди Мери, неговата любима смес от доматиен сок и водка. Сложи едната чаша пред мен и се отпусна на плетения стол.

— И сега какво излиза, старче?... От моя сън и от твоя сън?... Излиза, че дълбоко някъде в подсъзнанието... Защо в подсъзнанието?

Това са глупости!... Някъде дълбоко у нас — не искам да кажа в душата, не знам какво е душа — има скрит някакъв друг разум, много по-тънък, много по-чувствителен!... Разумът на нашите чувства — да кажем примерно... Той е усетил или разбрал истината преди мен или преди моето съзнание... Тя не беше само ленива, както преди малко ти казах. Тя беше нахална, покварена, жестока!... И най-лошото — беше неизмеримо безсрамна!... Но как тоя втори разум да ни предупреди — и мен, и теб, — като няма никаква пряка връзка с нас... С нищо освен със съня!... Да не ти е студено, старче? Да ти дам нещо да се наметнеш!...

— Не, не...

Все пак Христофор стана и ми донесе лека сива жилетка. Докато я обличах, имах чувството, че ме наблюдава с някаква притаена обич...

— Тая жена, старче — тая с разпрания корем!... Ти си видял добре лицето ѝ!... Не ти ли напомняше нещо?

— Нищо — отвърнах аз неуверено.

— Не е възможно! Навярно си го забравил. Сънят не измисля лица, сънят само ги комбинира... Той е сляп за външния свят, всичко си взима от вътрешните складове на човека...

Това ми се видя интересно. Колкото и да бяха странни и неочаквани образите, които бях сънувал, в тях все пак имаше нещо познато, почти на границата на преживяното.

— Да не е била Лидия? — попита той внезапно.

— Защо Лидия? — трепнах аз.

— Нека помислим малко, старче!... Какво са бесовете?... Бесовете са човешките страсти, доведени до пароксизъм... А какво са страстите? Ами това са обикновените човешки чувства, които ние непрекъснато раздухваме в себе си... Главно от алчност, от желание да увеличим насладата, която те ни носят. Или пък от недоимък — да си наваксаме нещо, което болезнено ни е липсвало... Но аз винаги съм се питал: добре, чувства имат и животните, дори по-силни, отколкото у човека... А защо те нямат страсти, а за бесове да не говорим. Защо няма страстни животни, порочни животни, жестоки животни? Те винаги се задоволяват с това, което имат — дори вълците, дори хиените... А ако някой тигър изведнъж побеснее, за това са виновни само хората, които го озлобяват. Тигърът никога не си отмъщава на животните, той си отмъщава на хората. Защо е така, старче?...

— Ти по-напред ми кажи защо намесваш в тая история Лидия.

— Чакай, не бързай да се обиждаш! — възкликна той нетърпеливо. — Ще стигнем и до това! А сега сам ще си отговоря на моя въпрос. Хората се различават от животните само поради това, че имат разум...

— Това не е вярно! — отвърнах аз рязко. — И животните имат някакъв разум. Както имам разум и аз. И животните имат памет, както имам памет и аз. Но животните нямат самосъзнание, както и аз нямам самосъзнание!

Христофор се взираше в мен втренчено, с някакъв обезсмислен поглед. Явно беше, че алкохолът вече се е налял и в мозъка му. И все пак не беше го угасил, просто му бе налял гориво.

— Това пък откъде го измисли? — попита той озадачен. — Такова нещо никога не си ми казвал.

— Защото никога не съм изпадал в положение като сегашното.

— Ти прехвърляш само вратите, старче, а не същината на нашия разговор... С думи няма да оправим работата, думите са скривалището за невежите. Трябва да познаваш не думите, а нещата.

Тука беше прав, разбира се. Но аз благоразумно мълчах. Неговото бърборене бе започнало леко да ми досажда. Христофор сякаш отгатна мисълта ми.

— Пийни, пийни — каза той. — Иначе ще се разминем по средата на моста...

Въздъхнах и изпих наведнъж половин чаша.

— Браво! — възкликна той. — Това вече е работа. И нека да не спорим за думите — съзнание, самосъзнание! Аз съм бил в Серенгети, старче, и то скоро, миналата година. Знаеш ли какво ми направи най-силно впечатление? Животните нямат чувство за страх едно към друго. Лъвовете, хиените и антилопите и досега живеят в най-близко съседство, изобщо не си обръщат внимание. Те се страхуват само от хората. С изключение на маймуните. Маймуните се страхуват от всичко. И са толкова кресливи, че могат да ги понасят само хората. Маймуните, от които са произлезли хората, старче... Според мен няма по-уродливо животно от маймуната. Прилича на някаква карикатура или пародия на животно. И наистина що за сбъркано същество е бил и нашият най-далечен прародител? Никакви защитни средства — ни крака, ни зъби, ни нокти. И все пак едро животно, лесна и вкусна

плячка. Кой го е свалил от клоните на дърветата? Нуждата навярно. Тогава как да оцелее? Страхът, старче, е породил разума у човека.

— Тогава кой е родил труда? — прекъснах го аз раздразнен. — Кой е сътворил обществото?

— Старче, пак същата смес от страх и разум. За съжаление, трудът се е появил много късно. Според мен много по-късно от обществото, което се е породило от чувството за сигурност. Както милиони години преди това са се появили стадата от слаби и беззащитни животни...

Най-сетне той млъкна, запотен и задъхан от своята вътрешна ярост.

— А според теб какво е създало Лидия? — запитах аз.

— Ами ако вървим по тая логика — именно страхът.

— Страхът от какво? — трепнах аз. — От какво има тя да се плаши?... От мен?... От хората?

— Де да знам от какво! — едва не кресна той. — От всичко!... Вместо да се спасим от страха, ние го превърнахме в нещо много по-страшно — превърнахме го в кошмар... Не всяка човешка душа може да устои, старче... И тогава се появява саморазрухата...

— Не вярвам в тая дума! — казах аз намръщено. Основният стремеж на всеки жив организъм е да съхрани себе си... А не да се разрушава... Това е елементарен природен закон...

Мислех, че тоя път ще го затрудня, но той дори не премигна.

— Когато пие, Лидия не знае, че разрушава себе си. Тя мисли, че се спасява... От страховете, от безпокойства, от грижи... В основата на всяка саморазруха е самоизмамата. Там е цялата работа...

Тоя разговор изведнъж ми омръзна. Чувствувах се слаб, не знаех как да се защита. Само дълбоко в себе си разбирах, че това не е истината. Или поне не може да бъде пълната истина...

— Не, не е това! — поклатих глава. — И не може да бъде. Тогава къде да сложа себе си? И у мене няма никакъв страх!... Нито капка!... И аз не помня и не съзнавам себе си. Нима съм животно?

Изглежда, че съм произнесъл доста грубо последните думи, защото той изведнъж омекна.

— Твоята работа е друга, старче... Изглежда, че у теб връзката някъде е прекъсната... И все пак не се съмнявай, всички тия неща съществуват някъде дълбоко в душата ти — там, където сега не може

да стигне твоето днешно съзнание... Ами да вземем твоя сън например. Това не е просто сън, прилича ми по-скоро на някаква художествена метафора... А може би всеки сън е метафора... В твоя случай — именно на разрушението и саморазрухата... Какъв е тоя цар? Калигула може би? Или пък Тамерлан... Хитлер — най-съвременното издание на човешката саморазруха. Ето — ти не си мислил за тия неща. Но там е работата, че душата винаги знае повече, отколкото разумът подозира...

— Виж, това е хубава мисъл — измърморих аз обнадяден. — А какво е душа според тебе?

— Казах ти, че не знам...

— А аз знам нещичко... Слушай сега внимателно. Когато за пръв път се свестих в болницата, изпитвах някаква безмерна тиха радост, някакво безпределно удовлетворение... От какво? От самото съществуване, разбира се. Ето там е основата на живота. И това искам да разбереш — не може една отрицателна емоция да бъде основа на живота съществуване... Иначе животът спонтанно би се разпаднал, би се саморазрушил, би престанал да съществува...

— Та нали и аз това казвам...

— Не, не казваш това. Ти бъркаш причината със следствието. Страхът наистина съществува, и в мен навярно, макар че не го съзнавам. Но той е само реакция, която трябва да ме предпази... А не същност, която се стреми да се отърве от себе си...

Тоя път Христофор наистина се замисли. Ситни капчици пот се появиха на челото му — с такова вътрешно напрежение се опитваше да превъзмогне внезапното препятствие. Не е толкова просто нещо да забиеш секирата си в корена на едно мировъзрение. А той навярно го бе изработил в течение на много години и с много усилия. И то бе станало негово дълбоко верую, може би оправдание на собствения му живот.

— Виж какво, старче! — започна той малко неуверено. — Съвременната философия не гледа така просто на тия неща. Пък и съвременната наука. Знаеш ли какво значи обратна връзка?... Следствието не е само прост резултат на причината. От своя страна то може да въздейства на причината. И понякога напълно да я измести, особено ако двете са функционално свързани...

Наистина е така, много добре го знаех. И въпреки това ужасно се разгневих. Като Зевс може би...

— Виж какво, глупако, не искам да водя с теб празни разговори... Покажи си носа през прозореца, нахалник такъв... Навсякъде кипи буен, неудържим живот... Нищо не може да го спре и обуздае... Ако пшеничното зърно в земята се наричаше страх, то дори не би си подало носа навън, за да не пострада... То би расло надолу вместо нагоре...

— Не говоря за пшенични зърна, а за хора! — отвърна мрачно Христофор. — Всичко, което казах за тях, наистина съществува. И не само съществува, но се разраства... Хората не стават по-добри, стават по-лоши... И по-цинични на всичко отгоре... Свобода! — крещят те. Каква свобода?... Свободата да си останеш такава свиня, каквато си се родил. Да станеш още по-голяма свиня. Да разрушиш себе си, да разрушиш живота, да погребеш цялото човечество под развалините на собствената си свинска цивилизация... Сега ти си сляп, старче, но някой ден непременно ще разбереш. Светът неудържимо върви към гибел...

Дотук — помислих си аз. — Дотук, нещастнико. Какво ще спечелиш, ако ме победиш?... Ще погубиш последните си надежди... И тогава наистина ще почнеш да се разпадаш...

— Слушай, Форчик, ще изляза за малко...

— Къде?

— До тоалета...

— Върви, върви! — кимна той мрачно. — Пътекката точно там води. Ще го видиш — такъв един, пембян. Това е сексуалният цвят, направил съм го специално за онанисти.

Преди да изляза, обърнах се да го погледна. Изглеждаше малко изпотен и лъскав, което отиваше на неговото красиво лице. Пък и гъстата му коса бе мъничко овлажняла — тоя кървавочервен, доматен алкохол даваше високи температури. На всичко отгоре бе облечен в плътна вълнена блуза с цип, съвсем неподходяща за топлата лятна вечер. Увлечен в нашия разговор, в нашата кавга, искам да кажа, той изобщо не забелязваше какво става с него.

Нарочно отбелязвам тия дребни подробности.

После излязох навън. Отначало нощта ми се стори така тъмна, сякаш някой внезапно ми бе нахлузил черен капишон на главата.

Постоях малко на верандата, докато посвикна с мрака. Не, не беше толкова тъмно, небето все още светлееше. Слязох по стъпалата, тръгнах бавно по бялата пътека. Нощта бе доста хладна, пък и влажна, може би поради близостта на езерото. Бях само по риза, така че лекичко потреперах. Не стигнах до края, не ми трябваше. Докато поливах нещо в мрака, розите може би, с все сила усещах дъха на тревите, на храстите, на дърветата. Усещах дори мириса на сока под корите на дърветата, влажния дъх на корените, които пълзяха и се виеха в черната пръст.

Не знам колко време съм стоял така — обзет от мрачни предчувствия. Всъщност сега вече знам. Докато преминах от човешкото време в истинското време, в това, което хората не познават. Това, което хората пускат от тетивата си и им се струва, че стрелата лети, макар че е съвсем неподвижна. И трябва да летиш заедно с нея, за да стигне целта си. Но изглежда, че аз съм се върнал назад. На небето светеше слаба, почти прозрачна луна, достатъчна, за да посребри върховете на борове. Виждах съвсем ясно пътеката, вдясно от нея розите, вляво дълги лежи, в които като пръснати мокети светеха бели кръгли цветчета, парички навярно. Изкачих се, без да бързам, по стъпалата на верандата, влязох в хола. Христофор бе заспал на стола си, с леко отворена уста — все така лъскав и потен, с овлажнели коси, както го бях оставил. Но сега беше в спортна карирана риза, червена като доматиения сок в чашите. На моя плетен стол с наклонено облегалo бе заспала Лидия. Никак не се учудих, само спрях край нея, колкото да разбере дали наистина е заспала. Главата ѝ беше отметната малко назад, лицето ѝ ми се стори пияно и сито от дълбокия сън. Гледах уплашен това лице, което в тоя момент ми се струваше така чуждо, сякаш го виждах за пръв път. И все пак се понаведох и прикрих с роклята оголените ѝ колене. Страхувах се да не я събудя, разбира се, но другият страх беше много по-силен.

Едва тогава бавно се обърнах към спалнята. Много добре знаех какво ще видя. На двойното легло спяха Соня и Минка. Соня, приятелката на Христофор, най-красивата жена, която досега бях виждал. Странна гарванова красота, черна и лъскава — такава бе поне косата ѝ. И тя бе заспала съвсем отвита въпреки лекото си облекло. Дори бе поразкопчала блузката си, така че се провиждаха правите ѝ гърди. До нея от вътрешната страна на леглото спеше Мина. Не

виждах лицето ѝ, защото бе покрито с леко синичко одеяло. И все пак знаех, че е точно тя, никоя друга. Спеше свита на кравай, с гръб към Соня, сякаш зъзнеше в тая гореща лятна нощ. И двете бяха заели само дясната половина на леглото, лявата бе празна. Навярно бяха я оставили за някой друг, за кой друг — за Лидия, разбира се.

Най-напред събух обувките. Бих казал — събух безшумно обувките си. Но и без това се движех като призрак в това онемяло, мъртвешко помещение. Угасих лампата, но не чух щракането на ключа. Просто нямах сили да го чуя, иначе тоя звук би пронизал слуха ми като револверен изстрел. И би събудил всички в спящата, пияна къща. Съвсем бавно и внимателно се отпуснах върху коравото легло. Зъзнех.

Знаех, че Мина не спи. Знаех, че ме чака. Нищо не бе станало между нас до тоя миг. Не бяхме си казали нито дума. И все пак бях видял всичко в очите ѝ. Очите ѝ, които ставаха все по-тъмни от мислите, от вътрешната мъка и безизходица. Нямаше надежда, нямаше избавление за малката птица, която досега така безгрижно бе кълвала изронените зърна по гюлето. Соколят вече се спускаше като куршум надолу. Виждаше го и знаеше, че всеки опит за спасение е безсмислен.

Сам аз бях подготвил този безумен ден, с желязно търпение и воля бях дочакал края му. Всички спяха освен Мина. С огромно вътрешно усилие се мъчех да остана спокоен, да организирам ума си, да изтърпя, докато стигна до тая цел. До тая цел, която дори не подозирах, че се е родила в мен, че ме е погълнала без остатък. Знаех, че ако не го постигна, ще се разпадна целият, ще се превърна в мъртва пепел, И в мене никога повече няма да пламне жив огън.

Протегнах ръка и отвих рамото ѝ. И в същия миг зърнах в мрака очите ѝ, които сякаш прегаряха.

— Ела! — казах аз тихо.

Това бе първият звук, който чух.

— Не! — каза тя. — Моля те...

Тогава аз я прегърнах през кръста и я привлякох към себе си. Имам чувството, че над нас се разкъса някакво червено небе и изля цялата си жарава. Тя мигновено се вкопчи в мен, прегърна шията ми с голите си ръце и притихна. Изминаха мигове, в които двамата сякаш бяхме загубили сваят. Докато тя отново зашептя в ухото ми:

— Моля ти се... Не сега, не пред тях... Това ще ни погуби и двамата.

— Да ни погуби! — отвърнах аз. — По-добре е да ни погуби... Нямаме друг изход.

* * *

Събудих се призори... Източният прозорец, тоя от дясната ми страна, бе отворен докрай, утринният здрач нахлуваше като вятър с хладината си. Нахлуваше, брулеше лицето ми, промиваше като прясна вода замътения ми ум.

Лампата над мен все още светеше, макар и с бледа, едва забележима светлина. Христофор спеше на кушетката, завит със синьото памучно одеяло. Станах бавно. Нямаше нужда да се обличам, защото бях спал с дрехите. Хвърлих последен поглед на леглото, с едва видима вгълбина на моето собствено тяло. После излязох навън.

Утрото едва червенееше над тънките върхове на брежите. Тръгнах напосоки, но скоро намерих пътека, която ме изведе на билото. Ходех бавно, мъчех се нищо да не мисля, докато ми се проветри главата, докато дойда на себе си. Мъчех се, но не успявах. Спомените ме връхлитаха един след друг, но без никаква връзка помежду си и с времето. Все едно че събирах по стръмната пътека изпокъсани и разхвърляни снимки, още влажни от росата. Нямах никакво желание да ги събирам, душата ми бе просто смазана от това, което снощи бях преживял.

Най-после стигнах до билото. Тук росата бе много силна, все едно че газех във вода. Краката ми се измокриха, започнах да зъзна. Излязох на една открита полянка, посиняла от минзухари. Огромно, червено слънце се бе показало зад далечните брегове. Но светлината му все още не стигаше до езерото, самото то се разстиляше пред мен като мъртвина — оловносива, намръщена. Не биваше да вися повече тук, можеше да настина.

Отново се спуснах по стръмнината. Слънцето веднага се скри зад върховете на дърветата, но светлината над тях стана много по-ясна. Когато се върнах в малкия дом, Христофор вече бе станал и вареше

кафе в кухничката. Кървавата Мери съвсем го бе съсипала, но все пак той намери сили да ми се усмихне, макар и доста посърнало.

— Къде изчезна, старче?

— Поразходих се.

— Добре, че имаш сили... Ти изобщо като че ли си излят от желязо, нищо не може да те разклати в пиянството.

— Не, успокой се, достатъчно съм разклатен.

— И добре, че си ме завил с одеялото — добави той. — Сега щях да се събудя гипсиран.

След това пихме кафе. Топлата, ухання течност ме съживи така много, както никога не бях очаквал. И Христофор започна постепенно да възвръща своя нормален цвят.

— Помниш ли какво говорихме снощи? — запита той внезапно.

— До последната дума...

— Това ти е най-лошото качество... Единствената утеха на пиянството е забравата.

— И все пак то не е бяс...

— Май че не е! — кимна Христофор. — Пиянството е вратата, през която бесовете излизат...

Докато тръгнахме, разменихме само още няколко думи. Христофор ми намери някакви дебелки, червени чорапи, така че успях да подсуша поне краката си. След това тръгнахме. Дори колата се бе простудила в тая влажна нощ, доста подхъркваше и кашляше, докато успокои хода си. Мълчахме до София. Едва когато влязохме в града, той ме запита:

— У вас ли да те заведе?

— Не, остави ме на Орлов мост.

Той ме остави там — много близо до сладкарницата, махна унило с ръка и си замина. Булевардът беше доста пуст в тоя ранен час, пуст от пешеходци, разбира се. Иначе колите все тъй фучаха по двете посоки, гонеха своите призрци. Чувствувах се все тъй отпаднал вътрешно, само правите редици на кестените ми вдъхваха малко кураж. Спрях на първия уличен телефон и набрах номера. Веднага ми се обади женски глас.

— Мина, ти ли си?

— Не, майка й — отвърна недоволно гласът. — Чакайте малко...

Веднага си припомних лицето ѝ — кръгло, меко и пълничко, с идиотски сини очи.

— Мина, аз съм!...

Съвсем мъничка пауза. Мъчех се да отгада изрази ѝ, но не успях. Сега за мен тя бе безкрайно по-непонятна, отколкото преди няколко дни.

— Откъде се обаждаш? — запита Мина.

— От един уличен телефон... Искам да те видя, Мина, много е важно. Още сега, ако може...

— Къде?

— Аз съм тук близо! До сладкарницата.

— Добре — каза тя. — Ще дойда след половин час.

— Не е ли много?

— Не е много, лошо момче!... Бъди търпелив!

Тоя прекалено свойски глас доста ме озадачи. Така лекомислено и спокойно не би трябвало да си говорят двама съзаклятници. Никаква уплаха, никаква изненада, никакво колебание. По дяволите, какво съм видял снощи? Някаква истина? Или някаква глупава халюцинация, плод на греховно въображение? Сега второто ми се виждаше много по-вероятно. Защо по-вероятно?... Та аз само бях видял всичко това, но не бях го преживял истински. В спомена ми нямаше никакво чувство... Господи, докога наистина?...

Бавно се отмъкнах до сладкарницата. Седнах точно на тая маса, край която бяхме седнали и последния път. Келнерката изобщо не ме погледна. Искаше ми се да изпия още едно силно кафе, дано събудя това, което в мен спеше. Ако действително съществуваше. Иначе какъв разговор бих водил?

Най-после тя дойде. Просто се изправи на рамката на вратата и спокойно тръгна към мен. И тя изглеждаше много спокойна, само лицето ѝ бе съвсем бледо. Сега ми се видя необикновено красива и стройна, господи, прости ми греховете, но кой не би се влюбил в такова момиче! Особено пък ако съм носил през всичките тия години в сърцето си простичката човешка обич. От очите ѝ сякаш се лееше тая синкава небесна светлина, която така силно ме бе поразила при нашата първа среща в болницата. Тя седна до мен, аз въздъхнах едва забележимо.

— Мина, поръчай ми едно кафе, моля ти се.

Сам се смаях от тия неочаквани думи. И най-много от моя тон, така естествен, така домашен. Кой знае, може би наистина бях влязъл в моя истински образ, в оня, загубения. Мина не се учуди ни най-малко, стана спокойно и отиде при келнерката, която все още старателно си пилеше ноктите, прехапала върха на порочното си езиче. Когато Мина се върна, по лицето ѝ имаше много повече цвят. И очите ѝ бяха съвсем други, като очите на съвсем близък, на свой човек, като очите на Марта например. И в никой случай като виновните, като гузните очи на Лидия. Моята несигурност във всичко, което бях видял снощи, в миг се превърна едва ли не в паника. Дали пък няма да изпадна в някакво идиотско положение? Но веднага се овладях. Ако иска да скочи човек в някаква бездна, трябва да го направи веднага. Или никога. Мина неволно ме улесни.

— Ти си бил на вилата — каза тя. — С Христофор.

— Откъде знаеш?

— Бях у вас вчера.

— Много мило — казах аз. — Лидия пияна ли беше?

Мина трепна едва забележимо.

— Не беше пияна! — отвърна тя твърдо. — Но ми се стори много разтревожена.

— Тя се плаши от Христофор.

— Така е — потвърди Мина. — Може би има за какво да се плаши!

— А ти?

— Защо аз?

— Ти не се ли плашиш от него?... Може би Христофор е видял какво стана веднъж между нас... Там на вилата, искам да кажа.

Нарочно говорех строго, дори малко сурово, за да не ѝ дам време да дойде на себе си. И да почне да ме лъже безобразно, както го бе сторила веднъж у дома. Но вместо да се изплаши, тя изведнъж се успокои. И нещо повече, като че ли някаква радостна искрица бе пламнала в погледа ѝ. Сега вече всичко ми е ясно, но тогава я гледах с недоумение.

— Ето виждаш ли? — каза тя. — Знаех, че оттам ще почнеш.

— Не те разбирам...

— Всичко започва оттам, откъдето е свършило.

Едва я чух, така ме порази в тоя миг лицето ѝ. Същото лице, което бях сънувал на село. Топлото езеро, покрито с блудкави изпарения. Ръката, която едва не бе пронизала моята буза. Всичко се свързваше с поразителна сила. Аз не бях я покорил, аз чисто и просто я бях завоювал. Какво може да противопостави едно привързано момиче на един силен и нахален дурак?

— Искаш да кажеш, че по същото време се е случило с мен и това нещастие?

— Не, не! — възкликна тя. — То стана през август. През август миналата година. Но може би, когато си паднал, ти си мислил за тая нощ. И снощи скъсаната нишка отново се е завързала. Не знам, може би с някаква фикс идея у мен, но аз самата някой ден щях да ти го разкажа. С последната надежда, че ще те избавя от това ужасно безпаметство.

Точно в тоя момент келнерката донесе двете виенски кафета. Имах чувството, че Мина ще се съвземе и ще замлъкне пред прага на всички истини. И все пак не исках да издам своята вътрешна паника, почаках търпеливо келнерката да си отиде.

— Кажи ми сега, ти всичко ли помниш? — запита тя първа. — Съвсем, съвсем всичко?

— Не всичко! — отвърнах аз. — Спомените ми са много накъсани. И все още не мога да ги свържа, поне във времето. Моля ти се, не го смятай за някакъв каприз. Или за някакво издевателство... Разкажи ми всичко, просто искам да го сверя.

— Защо издевателство? — пламна тя. — Никакво издевателство!

— Не, не — не се лови за думите. Каквото и да е, знам, че ще ти бъде трудно...

Наистина не ѝ бе лесно. Тя се облегна назад и сякаш изчезна в празното помещение. И започна тоя разказ отначало доста объркано и смутено. Дългият, топъл летен ден, пълен като ведро. Разходка по езерото, хубава вечеря. Много шеги и вицове. Тогава за пръв път ме е видяла да се смея от все сърце. Изляло се много вино, всички лакомо, невъздържано пили, освен тя самата. Защото все пак разбрала какво ще се случи. Усетила го дълбоко в душата си — като неизбежна съдба, като гибел. Но в никакъв случай като светотатство — не, не!...

По-нататък нейният разказ съвсем съвпаднаше с моето преживяване. До последната най-малка подробност. Слушах я много

напрегнато, но без никаква вътрешна радост. Без никакво удовлетворение. В крайна сметка не разбих най-важното, което ме е подтикнало да извърша всичко това. Не разбих чувствата, които са бушували в душата ми. Какви са били те, какво всъщност са представлявали. Така дочаках да пророни със затихващ глас и последните думи.

Мълчахме. Дори не погледнахме кафетата, които бавно изстиваха пред нас. Усещах някаква празнота, която не знаех с какво да запълня. Сега вече знаех всичко. И все пак не знаех нищо. Спомените се раждаха неудържимо, но чувствата липсваха. Сякаш образите и чувствата бяха навити на две различни ролки. Втората ролка бе загубена — завинаги може би. Втората, по-важната. Какво значение имат фактите на живота без чувствата, които са ги предизвикали? Или без чувства, които те самите предизвикват у нас? Нищо, измамен мираж, сенки от някакъв изгубен или безсмислен свят. При цялата си яркост те ми се струваха съвсем безжизнени, като мъртва, беззвучна проекция. За миг сякаш загубих Мина от погледа си, когато отново я видях, тя ми се стори малко уплашена.

— Това ли е, което ти си видял? — запита тя.

— Това е — отвърнах аз. — Но да разбереш нещо, трябва да го почувствуващ, иначе все едно че не се е случило. А аз все още не съм го почувствувал.

— Това е много тъжно! — каза тя така тихо, че едва я чух.

— Наистина е много тъжно!... Би ли ми го разказала ти? Би ли могла да ми обясниш какво е имало между нас.

— Нищо — отвърна тя. — Нищо, което може да се разкаже с думи. Чувствата, Пи, не могат да се разкажат с думи. Или ги имаш в себе си, или ги нямаш...

— И все пак!

— И все пак... Какво все пак? — Тя лекичко се изчерви. — Аз знаех, че ти ме обичаш... И знаех, че аз те обичам. Но тя си беше много обикновена, много простичка човешка обич. Това на теб ти беше съвсем достатъчно. Или съвсем недостатъчно, ако съдя по нашата последна нощ... На теб никога не ти е липсвала женска любов, на теб ти е липсвала човешка обич. Още в твоето семейство ти си живял без обич навярно. Имам чувството, че и твоите родители не са се обичали.

— Да. Това бих могъл да разбера. Макар не изведнъж. Но не разбирам как се породи у мен тая бруталност... От пианството може би, което замъглява всяко истинско човешко чувство.

— Никаква бруталност! — възкликна тя. — Никаква, никаква! Това да си избиеш от главата! То ме обижда!...

— Да, знам!... — отвърнах аз. — Но на мен ми е тъжно...

— И на мен ми е много тъжно. Но какво да правим?... Човек може да контролира поведението си. Но не може да контролира душата си. Духат ветрове и летят облаци, както си искат... Можеш ли да ги спреш?... И защо?... Трябва да ти кажа, че бях щастлива тая нощ, какво повече?

— А после?

— После — нищо. То вече никога няма да се повтори. Една любов може да бъде всякаква, Мони. Дори грешна, дори престъпна... Не може да бъде само позорна.

— Може — отвърнах аз.

Тя ме погледна уплашено.

— Не бива да говориш така. И да измъчваш повече ни мен, ни себе си. За теб това не е никак трудно, не е, разбира се.

С това нашият разговор свърши. Едва сега изпихме изстиналото кафе, разсеяно, без да говорим. Макар да се владееше много добре, виждах колко Мина е огорчена. Или пък отчаяна — знам ли? Все още не познавах добре смисъла на тия думи. После тя погали мълчаливо ръката ми и си отиде — без да каже ни довиждане, ни сбогом. Край ли беше това? Или само начало? Нищо не знаех, трябваше да продължа преди всичко това мъчително пътуване в себе си.

* * *

Когато слязох от самолета, бе малко след полунощ. Над пистите, безкрайни в нощта, духаше огромен вятър, толкова дълбок, толкова силен, толкова уверен в себе си, сякаш идваше през вечността. Не ни чакаше никакъв автобус, така че всички се запътихме към светлата рамка на изхода, изрязана акуратно на фона на едва зримото здание. Сега вятърът ми се стори още по силен. Тия, които имаха шапки, държаха шапките си; тия, които имаха поли, държаха полите си; една

жена мъкнеше двете си деца така стремително, сякаш ги отскубваше от чистилището на път за рая. Полите на моя шлифер, малко във военна кройка, се размахваха като крила. Струваше ми се в тоя момент, че градът не ни иска, че се мъчи да ни отвее нанякъде, колкото се може по-далече от себе си. Ние от своя страна нахално упорствувахме, цепехме вятъра с упоритите си глави. Пък и нямаше къде да отидем — там ни чакаха домовете ни, хотелите ни, спокойните ни легла.

Така влязохме в чакалнята. Свалихме шапките си, разкопчихме шлиферите си. Жената с облекчение пусна ръцете на двете сънливи хлапета, които се пулеха в слабо осветеното помещение. Аз запалих цигара — една вкусна и киселичка „папастратос“, която бях купил на летището в Атина. Не ми се пушеше. От два месеца никак не ми се пушеше, някъде дълбоко в стомаха ми от ден на ден се свиваше и ставаше все по-плътна някаква масивна буца, за която никак не ми се искаше да мисля дали е рак, проста човешка мъка или досада от мъждукащото, несвястно съществуване. Минах доста бързо през граничния контрол. Имах едно предимство пред всички тия възбудени и объркани хора — не носех багаж, който да чакам от самолета. За пръв път ми се случваше — обикновено мъкнех някакъв масивен куфар, при всички случаи с официален костюм за преговорите. Сега Атина ми се стори близо, хората познати, нямаше за какво да се престарavam. Дори пътният ми сак бе полупразен. Разбира се, трябваше да взема нещо за Лидия, бях си го записал в джобното тефтерче. Какво?... Не помня... И понеже...

Бързо излязох навън с надежда, че ще намеря свободно такси, което чака пътници. Обикновено пристигам на летището с кола, оставям я на платения паркинг, после, като се върна, поне нямам грижи с транспорта. Защо тоя път не бях постъпил така? Вече не обичах да върша нищо, което ме затруднява. Всяка човешка грижа ми бе отвратителна. Най-силно превиват човешките рамене именно грижите, колкото да са дребни наглед. Тия дребни грижи, които имат грижата да ни отърват от по-големите грижи. По дяволите, защо не оставим живота да си тече естествено. Каква гаранция има, че самолетът непременно ще пристигне до София, та предварително да се грижа и за транспорта си.

Пред летището все още нямаше никакви хора. Но и таксита нямаше. Нямаше дори надежда за таксита. Доскоро имах очи да видя

всяка човешка надежда, дори най-малката. Сега дори и големите надежди започнаха да ми се виждат като призраци. И ето че се излъгах. След малко такситата наистина започнаха да пристигат. Но както винаги става, успяваха да ги вземат най-нахалните. Някои от тях тичаха срещу фаровете им, трагично размахваха ръце, мяхаха се в колите едва ли не в движение. Други ругаеха зад гърбовете им. Накрая останахме само трима на летището, аз и двама холандци, които озадачено зяпаха тая ориенталска суматоха. Едва не тръгнах пеша, та каквото се случи по пътя, но ми дожаля за холандците, дълги и самотни като антените по летището. Най-сетне се домъкна едно последно такси, което ни взе и тримата. Оставих холандците пред хотел „София“, а аз се прибрах с таксито у дома.

С някакво мрачно предчувствие се изкачих на етажа. Тоя път то не ме излъга. Колкото и да бърках по джобовете си, не намерих там моите ключове. Няма как, трябва да позвъня. Звънях дълго, докато звънецът съвсем пресипна. Лидия спеше много леко, не можеше да не чуе. Но тоя път не ме чу. Понякога си слагаше на лицето някакви маски, връзваше ги като тюрбан. Може би, така пакетирана, изобщо не можеше да чува. Отново претърсих не само джобовете си, но и пътния сак. Нищо!... Глождеше ме неприятното чувство, че съм забравил ключовете върху телевизора в атинския хотел. Едва тогава ми хрумна, че имам резервни ключове в колата. Е, да, но нали и колата ми е заключена. Все пак имаше някаква надежда да намеря нещо отворено. Или в краен случай да счупя малкото странично стъкло. Както между впрочем ми се беше случвало веднъж.

Проклех се и тръгнах нататък. Колите паркирахме временно в един празен съседен двор. Шест коли, не повече. Дори плащахме някакъв малък наем. Ако имам късмет... Обикновено имах късмет в малките дреболии на живота.

Колкото и да е странно, през ум не ми мина мисълта, че Лидия не се е прибрала. Откакто престана да пие, тя рядко излизаше, а вечер почти никога, освен ако отидеше на някой концерт. Наистина тя не знаеше, че ще се върна тая вечер. По предварителната програма трябваше да си дойда в понеделник. И то около обед. Преговорите обаче продължиха само един ден. Или по-точно само една утрин — четвъртък сутринта. Събота и неделя бяха определени за обиколка по крайбрежието — исках да видя там няколко нови хотела, които бе

построила една италианска фирма. В петък обаче ме обзе някаква идиотска скука. Или идиотска надежда — кой знае! Цяла сутрин безсмислено се шлях по претъпканите с хора атински улици. Нищо не ме интересуваше — ни музеите, които добре познавах, ни витрините, които винаги са ме отегчавали. Около обед минах през нашето пътно бюро да си заверя билета. И там изведнъж се оказа, че тая вечер има някакъв извънреден полет от Триполи. Решението взех само за три секунди, не повече. Това за пръв път ми се случваше. Никога не си променях решенията, каквито и да са те, дори погрешни. Предпочитах да се накажа за грешното си решение, отколкото да го променя. Отначало това изкарваше из нерви някои от моите помощници, но постепенно свикнаха. Това беше единственият начин да се въведе железен ред в дирекцията, към което се стремях така упорито. Никак не очаквах обаче, че ще огорча така моите атински домакини, които навярно бяха предвидили този уикенд в сметките си. По дяволите, като тръгне човек веднъж по наклонената плоскост — вече няма спасение!... Но в този момент това не ме интересуваше. Нека поне веднъж се оставя в ръцете на случая, пък да видим какво ще излезе.

Дворът, скрит между зданията, беше много тъмен. Знаех къде е моята кола, щях да я различа и в по-голям мрак. Приблжих много бавно, защото се страхувах да не се препъна в тъмното. Щракнах запалката, но пламъчето беше много слабо, едвам освети носа ми. И все пак веднага разбрах, че в колата има някой. В първия миг дори не осъзнах какво може да означава това. Понаведох се със запалката в ръка. Леко пардесю, праметнато на предната облегалка. Гол женски крак, сгънат в коляното. Мигновено угасих запалката. Стоях като вцепенен. В главата ми нямаше нищо. И в сърцето ми нямаше нищо — така бях поразен. Или пък направо се мамех. Имало е всичко, но чувствата се бяха скъсали или прегорели. Обърнах се и тръгнах към изхода.

Никога няма да разбера как съм стигнал до хотел „София“. Дежурната администраторка ме погледна стреснато. Не знам как съм изглеждал, навярно като човек, който е дошъл тук да извърши убийство. За щастие, тя скоро ме позна — тук всички ме познаваха, от пиколото до готвача. Нашата дирекция приемаше доста гости от чужбина, винаги ги настанявахме в този хотел. Нямаше свободна стая, така че администраторката ми предложи един от апартаментите.

Добре! За една нощ, за две? Разбира се, че за една нощ, отвърнах аз. Просто съм си забравил ключовете. Тя не ми повярва, поусмихна се, но какво значение? Пожела ми лека нощ. Качих се в апартамента, взех един душ, облякох пижамата. И се изправих пред прозореца. Площадът, обял в портокалена светлина, бе мъртвешки пуст. В такава нощ ония двамата какво биха могли да направят? Освен да запалят колата и да изчезнат с нея веднъж завинаги. Ако това е изход изобщо. Всички така тясно бяхме наблъскани в тоя капан, че не беше възможно да се намери изход. Освен ако се разпаднем внезапно на атоми и влезем веднъж завинаги в световния кръговрат.

Загасих лампата и си легнах. Веднага съм заспал с тежък, мъртвешки сън. Събудих се точно в седем часа, като навит часовник. Винаги се събуждам в тоя час, където и да се намирах, дори на обратния меридиан. Сега не мога да си обясня нито едно от моите действия, така автоматично и бездушно ги извършвах едно след друго. Направих малко утринна гимнастика, след това взех студен душ. Но дори да беше свършено врял, пак нямаше да го усетя. Аз бях свършено безчувствен. Чудесно състояние. Навярно най-естественото състояние на човешкия агрегат в епохата на свръхчовешките крилати ракети. Избръснах се внимателно и прилежно. Да, чудесно е наистина да нямаш никакви човешки цели, да не изпитваш никакви човешки желания. Какво човешко бих могъл да сторя сега? Нищо, освен да отворя радиото и да послушам малко музика. От човешките изкуства само музиката е извън човека и над човека. Извън живота и над живота. Най-старите галактики, галактиките на свръхсъзнанието, навярно произвеждат само музика, нищо друго. Ако има някакъв начин да стигне до нас, ще разберем веднага, че е била сътворена от Свръхсъщество. Но нима то би могло да бъде безчувствено?

Бих могъл да закуся например. Това е неизбежно, трябва да се яде. И безчувствените имат стомах, трябва да се запълня с нещо, та макар съвсем безчувствено. Поръчах си закуска в стаята. Чаках я половин час, но не я дочаках. В крайна сметка изглежда, че и безчувствените имат нерви.

Навън утрото беше чудесно. Небето имаше такъв блед син цвят, какъвто, струва ми се, никога не бях виждал. Не, не — бях виждал само веднъж, при пълното слънчево затъмнение преди много, много години. Само тогава то бе имало такъв неописуемо нежен, син цвят.

Почувствувах се много по-бодър. Тоя вътрешен гланц, който отразяваше в мен всичко външно, започна лекичко да се напуква. Не, не — нищо не ми е нужно, нищо освен малко спокойствие.

Моята секретарка вдигна глава от пишещата машина. И ме погледна с недоумение, което сякаш заплашваше да се превърне в тревога.

— Какво правиш тук? — запитах я аз учудено. — Днес е събота.

— Довършвам нещо — смотолеви тя. — А вие, другарю Игнатов?

— Аз ли?... Ами върнах се по спешност. В понеделник сутринта трябва да бъда на доклад в министерството.

Така безсрамно и безчувствено лъжех. Никога досега не ми се беше случвало. Но тя веднага и напълно ми повярва.

— Да ви помогна ли нещо?

— Не, няма нужда. Трябва да си подготвя доклада... А ти похубаво си иди, иди си наистина, не искам с никого да се свързвам.

Ганка веднага си отиде. До обед прегледах всички преписки, които се бяха натрупали на масата ми. Подписах, без да прочета, всички заповеди. Сега работата не ме увличаше, не ми помагаше. Работата е за живи хора, за привързани хора, в крайна сметка — за отговорни хора. Сега не можех да отговарям за нищо. Наистина по бюрото ми бяха натрупани куп вестници и списания, но всичко, което ставаше вън от мен, изобщо не ме засягаше. Протегнах ръка и взех малката енциклопедия, А-Я. Отворих я напосоки. М. Мадрид, Мазачо, Мазарел, Маймонид, Маймуни... Хм, маймуни!

МАЙМУНИ. (Simiae) — подраздел примати. Тялото е дълго от 16 см до 2 м, предимно низшите са с опашка, при човекоподобните м. тялото е полуизправено. Краката са с 5 пръста, с плоски нокти, палецът нормално се противопоставя на останалите. По анат. и физиол. белези са близки до човека (особено висшите). Раждат обикновено по 1 малко. Сетивата (без обонянието) са съвършени, мозъкът е с най-голям обем и най-развит сред животните. М. могат да извършват сложни манипулации, проявяват съобразителност, използват предмети като прости оръдия

на труда. Делят се на широконоси маймуни и тесноноси маймуни, към които се числят човекоподобните маймуни и човекът. Живеят на стада или семейства по дърветата, рядко по земята (горила, павиани). Храна: растителна и животинска (безгръбначни, дребни гръбначни), птичи яйца.

Да, наистина, това сме ние, тесноноси маймуни. Носовете ни навярно са станали тесни, тъй като сме ги пъхали навсякъде, където не ни е работа. Доста злощастна храна — гъсеници, охлюви, мишки. Яйчица, придобити чрез кражба. Личинки, какавиди от майски бръмбари като най-висш деликатес. Жалки сладострастници, безсрамни онанисти, които не се стесняват ни от децата си, ни от хората, ни от бога. Все пак нещо не беше ясно — защо толкова развит мозък? Мозъкът ли поражда действията, или действията изграждат мозъка. И защо еволюцията им така внезапно и насред път бе спряла. Господ ли бе поразмислил, или пък...

Телефонът звънна силно и рязко. Знаех, че в никакъв случай, на никаква цена не бива да вдигам слушалката. И все пак волята ми не устоя.

— Ало... ало... ало! — прозвуча глухият, нещастен глас на Лидия.

Внимателно положих слушалката на мястото ѝ. После станах и се втурнах навън. Просто нямах вяра на себе си, не знаех какво ще направя, ако тя позвъни още един път. Сега по улиците имаше много повече хора, небето бе възвърнало своя нормален цвят. Обядвах в една отстранена гостилница. Всъщност поръчах си яденето, но почти не го докоснах, макар че се чувствавах нормално гладен. Платих и излязох, без да кажа нито дума.

До Зоологическата градина отидох пеша. Избирах нарочно малки и безлюдни улички, за да избягна някоя нежелана среща. Кой знае, след като се е отчаяла да звъни, Лидия може би е полетяла към дирекцията. По инстинкт, по вътрешно чувство. Сигурен бях, че снощи не ме е видяла. Нямаше как да ме види. И все пак е разбрала, че съм именно аз, иначе за какво ще ме търси в моя работен кабинет. Много добре разбирах, че не мога да избягна ни срещата, ни обяснението. И все пак не желаех да стане именно днес. Нямах сили.

Най-малко време стоях пред клетката на павианите. Беше ми тъжно да гледам тия нещастни животни с човешки очички. Навярно и самите те бяха отчаяни от своето раждане и своето съществуване. Да имаш повече от всички други и в същото време да нямаш нищо — каква по-тежка и по-злощастна участ? Ако наистина принадлежим на една фамилия, както ме уверяваше моята енциклопедия, кой е дал право на хората да затворят тук тия нещастни животни. В нито един миг не се съмнявах, че са нещастни, макар че по законите на природата изглеждаше, че имат всичко — сигурен подслон, хубава и изобилна храна. Или изобщо това бе съдбата на всички тия simiae. С какво ние, хората, ги превъзхождаме? Не бяхме ли спрели по-безнадеждно и от тях на тоя трагичен кръстопът? Живот без смисъл и смисъл без живот — може би това бяха двете възможности на нашето бъдещо съществуване.

Най-дълго се застоях пред клетката на видрите. И изведнъж се почувствувах малко окуражен. Те не се бяха предали на това маймунско разтление, продължаваха да се съпротивяват. Виждах ги как непрекъснато се гмуркат в течащата вода, плуваха из нея със съвършени и изящни движения. А нямаше нищо в тая вода, която да ги привлече или примами. Никакво очакване, никаква надежда, никакъв рефлекс за храна. И все пак плуваха и плуваха, излизаха и отново се гмуркаха, без дори да си обръщат внимание една на друга. Правеха най-доброто, което можеха да правят на тоя свят — да поддържат своето съвършенство.

В тоя малък оазис, в който така успешно се бях скрил, прекарах до пет часа. Накрая тъгата ми стана непоносима. Тъгата или съчувствието — не знам точно. Навън спрях едно такси и с облекчение се отпуснах на меката седалка. Бях доста изморен, малко ми се повдигаше от силните миризми навярно.

— Карайте в Банка — казах аз. — Ще ви обясня точно къде.

Шофьорът превъртя ключа на автомата, колата тръгна. Погледнах разсеяно през прозореца и мигновено изтръпнах. Стори ми се, че видях Лидия — вървеше право напред, като сомнамбул, по пустата улица, едва не се блъскаше в хората. Или просто така ми се бе сторило.

Тук споменът внезапно се прекъсваше. Превърна се в трепкащ, замърсен бланк, както казват кинематографистите.

Погледнах часовника — два без пет. Мина отдавна си бе отишла, но аз все още седя там, отпивайки от третото си кафе. Сега имаше много повече хора по масите, но никой не поглеждаше към мен освен новата келнерка, която от време на време ме поливаше със своя благосклонен поглед. Жените обичат мъже на моята възраст, особено когато имат вид на мрачни самотници. И макар че имах чашка пред себе си, скоро се изправи пред масата ми.

— Мога ли да ви бъда полезна?

Не приличаше никак на келнерка. По-скоро на някаква литераторка или аптекарка, на която не ѝ се ходи на село.

— Благодаря — казах аз, — Друг път ще се възползувам.

Тя се поусмихна и си отиде. Господи, аз ли го казах наистина? Имах чувството, че говореше някакъв друг човек в мен, когото изобщо не познавах. През следните месеци, докато се натъкмя в кожата си, много пъти изпадах в подобни нелепи положения дори пред близки хора. Както сами ще се уверите.

Нямах повече работа тук. И все пак не смеех да стана. Все едно че имах кънки на краката си, с които не бях сигурен дали бих могъл да потегля. И все пак — станах след малко. Денят вън ми се видя необикновено горещ и пуст. Само врабците, както винаги весели, църкаха щастливо, подскачаха босички по нагорещените плочи. Какво друго може да чака човек от такива бедняци, които и в най-горещите дни не могат да забравят студената зима.

Мислех за Лидия — как ли ще ме посрещне? Не разбирах откъде идва у мен тая тревога. Нима на лицето ми е написано, че съм възвърнал паметта си? Не е възможно!... И все пак изглежда, че като всички мъже съм се плашел от женската интуиция. Тая непонятна дума става за нас реална само когато я отнесем към жените. Крачех бавно, като избирах сенките — на къщите или на дърветата — все едно. Да става това, което е естествено и човешко. Не бива да си затормозвам главата с ненужни планове или стратегии. По-добре е човек да реагира спонтанно и да вярва на смисъла на своите реакции. Така повечето от човешките лъжи и подлости ще станат съвсем безсмислени.

Изправих се пред вратата и позвъних. Чу се някакъв корав, бих казал, вдървен тропот. Вратата се отвори така стремително, че въздушният вакуум сякаш ме всмукна в себе си. И двамата се гледахме като зашеметени, всеки със своите страхове.

— Боже, какво стана с тебе? — възкликна тя радостно. — Помислих, че ти се е случило нещо.

— Какво може да се случи?

— Знам ли? Разбрах, че сте се върнали към десет часа...

— Да, случи се нещичко — отвърнах аз. — Но не е толкова важно.

Говорехме все още във входното антре. Макар че там беше малко тъмничко, забелязах как тя трепна. Хванах я за раменете и я въведох в хола. Тя отново се обърна и ме погледна, все още с много надежда в погледа.

— Какво?

— Възвърнах си паметта... Не всичко, разбира се. Но достатъчно.

Видях много ясно как в погледа ѝ пламнаха едновременно радостта и отчаянието. Отчаянието и радостта. И сякаш се анихилираха взаимно. Тя изведнъж стана съвсем безчувствена като самия мен през цялата тая утрин. Надеждата бе угаснала. Тая малка, ужасна думичка *достатъчно* в тоя миг за нея бе повече от присъда.

— И какво?

— Ами нищо — отвърнах аз. — В двора беше ужасно тъмно... Видях само едно голо коляно. Твоето ли беше наистина?

Бог ми е свидетел — дадох ѝ последен шанс. Шанс, който бе едновременно и подлост — и за мен, и за нея. Спокойно можеше да ми отвърне: „Ами това беше коляното на Мина, естествено... Аз останах в барчето да си допивам!“.

— Не исках да те лъжа, Мони! — каза тя. — Но нямах право и да ти го кажа... В името на твоето здраве и спокойствие...

— Така си и мислех — отвърнах аз. — А кой беше другият?

— Христофор.

— Знам, че е той... Много добре видях подплатата на пардесюто му...

Да, така беше наистина. Подплатата от шотландско каре, което не може така лесно да се сбърка. Но и без пардесюто знаех, че е той.

Неслучайно ми бе квичал цяла нощ за човешките бесове. Лидия се изправи пред прозореца с гръб към мен, цялата ѝ фигура изглеждаше съвсем съкрушена.

— И защо избра именно Христофор? — попитах аз. — За твоята наказателна експедиция?

— А кого? — едва не изшептя гласът ѝ. — Вие толкова много се бяхте сдушили двамата! Едва ли не като някакви богове! Просто исках да смажа вашите високомерни муцуни!

— Не си търси извинения! — казах аз. — Ти просто си била безобразно пияна... Иначе не би направила тая свинщина.

— Свинщина? — Тя едва сега се обърна и ме погледна. — А ти да не мислиш, че си ходил на пръсти около мен! Сега поне много добре си спомняш какво си вършил на тоя свят. И все зад гърба ми, разбира се.

Да, права беше да ми го каже. Изобщо не биваше да правя опит да я поставям в неравноправно положение. Както толкова пъти наистина е ставало. Но какво можех сега да направя? Да се измъкна по чорапи, сякаш нищо не се е случило? Та това щеше да я съкруши много повече. И много повече да я изплаши.

— И какво излиза? — попитах аз иронично. — Просто си искала да ме накажеш? За всички претърпени обиди?

— Мисли каквото си искаш! — отвърна тя мрачно. — Сега не мога да ти кажа нищо повече. Или ще ти кажа малко повече — аз бях *отвратена* от тебе... Така че сега сме квит!...

— Не сме квит! — казах аз. — Не можем да бъдем квит. Каквото и да съм правил, правил съм го все пак като човек... А не като свиня — вън, на улицата... В колата на собствения си мъж.

— Правил си много по-отвратителни неща, Мони! — Сега гласът ѝ прозвуча едва чуто. — И много по-страшни!... Ти трябваше да видиш това — в името на човешката справедливост. Там е работата, че аз... аз...

— Ти се изплаши?

Не трябваше да се обаждам. Навярно би искала да ми каже нещо друго.

— Да, изплаших се — побърза да се съгласи Лидия. — Изплаших се до смърт, до ужас... Аз не съм такъв човек, никога не съм била. Каквото и да съм — ти си го сътворил у мене...

Тоя удар в бокса се нарича ъперкът. Човек никога не е подготвен за него. Не отвърнах нищо, това, изглежда, я окуражи.

— Изобщо не съм сигурна, че някога си ме обичал... Ти просто ме присвои за своите нужди, без да се замислиш за моите. Аз не съм се родила безделница, Мони... Ти ме отскубна от моята работа, както се скубе лук... Пък като започнаха и твоите отвратителни женски истории...

— Стига! — казах аз. — Няма да ме излъжеш... Ти се впиянчи през последните две-три години... Когато най-много бях зает с работа. А не с жени...

— А Мина? — Тя ме гледаше като ястреб.

— Каква Мина? Да си избиеш тая идиотска мисъл от главата. Няма никаква Мина... Иначе бих те оставил да се удавиш!... А аз се опитах да те върна назад... И да почнем някакъв нов живот, ако можем.

— Ти! — възкликна тя и очите ѝ просто пламнаха от ненавист. — Да ме върнеш към нов живот?... Ти, който ме изпъди от леглото си? И сложи някаква жалка дървена кушетка в кабинета... Благодаря ти за твоята милост?... Покланям ти се, благодетелю!...

И тя наистина ми се поклони, толкова дълбоко, колкото можеше да се очаква от една бивша балетистка. Никога не носеше сутиен, така че бюстът ѝ едва не се изсипа през дълбоката връзка на деколтето.

— А сега те моля отново да върнеш кушетката! — казах аз сухо. — Това е последното, което имам да кажа...

Обърнах се и тръгнах към кабинета. Тия думи навярно бяха най-искрените или поне най-спонтанните от всички, които бях надрънкал.

* * *

След това животът потече някак неочаквано спокойно, бих казал, като във вакуум. Не мога да си представя вакуума, но то е нещо, което съдържа нищо. И все пак съществува някъде в запълнените пространства, все едно по естествен или изкуствен начин. Тоя вакуум нито ни сближаваше, нито ни разделяше — ние изобщо не се докосвахме в него. Ставах, закусвах, отивах в кабинета. Лидия по цял ден шеташе из къщата, сякаш я готвеше за сватове. Миеше, чистеше,

бършеше, в някакво изстъпление лъскаше дъбовия паркет. Знаех много добре, че не е някаква предвзета чистница. Навярно вършеше всичко това, за да се спаси от мислите, от предчувствията, от разговорите, които я плашеха. Или пък чакаше изтръпнала да взема някакво крайно решение. Напразни страхове — нямах желание да взимам никакви решения, дори най-незначителни. Все още се занимавах със себе си, връзвах разпокъсаните конци на моето минало. Най-трудно си спомнях дните и годините, прекарани с Вера. Така яростно ги бях изтиквам и заличавал в паметта си, че сега ги възпроизвеждах с голяма мъка.

Именно през тия дни започнах моите записки. Първата страница написах невероятно трудно. Едва сега разбрах колко малко знам. Пък не знаеше кой знае колко много и самата наука, особено тая, която се занимаваше със самия връх на природата, със самия човек. От притеснение започнах да пуша, и то много свирепо. Понякога кабинетът заприличваше на истинска лисича дупка, тъй като често забравях да отворя дори прозореца. После работата започна да ме увлича... И за да пиша с още по-голямо вътрешно удовлетворение, ми пречеа само неизплатените дългове. Другите не ме интересуваха.

Най-сетне, след дълги колебания, реших да посетя поне доктор Топалов. И то не защото имах някаква нужда от него, а от простичко човешко внимание. Цял месец вече не се бях вестявал пред очите му, дори не бях се обаждал по телефона. Внимателно обмислих какво мога да му кажа и какво не мога. В края на краищата не беше кюре, за да му изповядвам докрай греховете си. Щях да спестя нещичко.

Когато влязох при него, стори ми се, че в първия миг той не ме позна. Не знам как най-точно да се изразя, но това ме обиди... Трябваше да минат много месеци, за да свикна с това странно и неприятно чувство, което до тоя момент май не познавах. И едва сега ми е напълно ясно колко хората са чувствителни. Не, не — колко са надребно честолюбиви. Това идва от техния егоцентризъм, разбира се. Те нямат представа за реалните съотношения на нещата, винаги поставят себе си в центъра на възможния свят. Така се деформира и опорочава по невероятен начин всичко. Луната се сърди на планетата, планетата на слънцето, слънцето на галактиката, която пък навярно от своя страна си въобразява, че се върти в обратна посока на истинската.

— А, вие ли сте? — трепна той. — Много се радвам, заповядайте...

Седнах малко намусен на един от столовете. Какво да правя, като и аз съм бил за него само един пациент, макар и малко по-особен. Навярно съм си представял, че сме две души, които гравитират една около друга и взаимно изучават същността на своите малки системи. Ами щом съм бил пациент, нека си остана пациент — от това само той ще загуби.

Все пак му разказах подробно всичко, което през тоя последен месец бях преживял. От това как заблестяха очите му, разбрах, че отново е влязъл в орбита. Честолюбието ми бе задоволено донякъде. Но и друго разбрах или по-точно усетих — той не бе вярвал, нещастният, че ще възвърна паметта си. Поне така скоро и така лесно. Видях как се позачерви, смешната му космата глътка се поразтрепера, произмени се дори неговата корава стойка. Сега вече не приличаше на човек, колкото на куче птичар, което е усетило яребицата в храсталака. И се готви да скочи, разбира се, с пълната сигурност, че тоя път плячката няма да му убегне.

— Чакайте, не бързайте! — предупреди ме той. — Тук май нещо прескочихте... Разказвайте наред, пък аз сам ще реша кое е съществено и кое не е...

Там е работата, че бе дошло времето да прескачам. Сега, когато чувах не само моя глас, но и неговия, стана ми съвсем ясно, че не мога да му разкажа всичко. Прескочих например епизода в задния двор. Излизаше така, че след като не са ми отворили, просто съм отишъл в хотел „София“. За мое учудване той веднага усети измамата.

— Вие скрихте нещо от мен — прекъсна ме той.

— Вярно е, докторе — смънках аз. — Един шок. Много силен и много неочакван морален шок. Но не ми е удобно да го разказвам.

— Нищо, продължавайте.

Имах чувството, че се досети какво приблизително е станало. Не можеше да не се досети. Всъщност нямаше какво много повече да разказвам.

— Това е странното, докторе, че не помня последния половин час. Съвършено е изчезнал от паметта ми... Припомнил съм си толкова други неща, това не мога.

— Няма нищо чудно — кимна доктор Топалов. — Понякога външните въздействия като че ли не стигат до паметта. Имах такъв случай преди няколко години. При автомобилно произшествие на

косъм се разминахме със смъртта. Тия няколко най-страшни мигове изобщо липсват от паметта ми.

Малко по-подробно му разказах за тая безчувственост на спомените, която толкова много потискаше моето самочувствие. И правеше някак нереално и безсмислено възвръщането на самата памет.

Доктор Топалов сериозно се позамисли.

— А как оценявате вашето сегашно емоционално състояние? — запита той най-сетне. — Смятате ли, че реагирате нормално?

— За мен то е съвсем нормално — отвърнах аз. — Но все още като че ли не съм способен на много силни чувства и афектации. Така например и аз преживях едно малко автомобилно премеждие. Но запазих пълно присъствие на духа, не се изплаших особено и сега всичко помня — до последната стотна от секундата.

Моят отговор, изглежда, напълно го задоволи. Той се разходи из кабинета, после седна на малкото кръгло столче до мен.

— Дотук добре. А сега да проверим и самата памет. Спомняте ли си как бяхте облечен в тоя фатален съботен ден?

— Много добре си спомням — отвърнах аз незабавно. — Блейзър и тъмносив панталон. Кафяви мокасини журдан. Много добре си спомням, че ги купих в Марсилия точно срещу тяхната Пасха... Синя риза на много тънки райета...

Доктор Топалов ми зададе още няколко въпроса, които изискваха не само памет, но и добра наблюдателност. И те не ме затрудниха особено.

— Спомняте ли си къде си забравихте ключовете? — запита той накрая.

— Да, сега вече съм напълно сигурен! Забравих ги върху телевизора в хотела. На връзката с ключове имах малка сребърна отварачка, която ми подариха в Ливан. Употребявах я много рядко. Но тогава отворих бутилка кола. Бях много неспокоен и възбуден тоя ден — иначе никога не забравям вещите си.

Сега доктор Топалов изглеждаше напълно удовлетворен.

— Добре, достатъчно! — кимна той. — Трябва да смятаме, че вашата лична памет е напълно възстановена. И навярно е в по-добро състояние, отколкото преди нещастиято. Тая сигурност и яснота на спомените у вас е просто удивителна!... Дотук всичко е много добре!

— А кое не е добре?

— Всичко с паметта е нормално. По-добре от нормално. Неведнъж сме говорили — личната памет е основа на човешкото самосъзнание. И все пак не е всичко. Там са още чувствата, за които толкова се тревожите, възгледите, моралът, дори някои навици... По отношение на чувствата науката не е много бърлива. Третира ги предимно като категории, а не като реални същности. Какво е чувството за собственост например, как е произлязло то, каква е неговата сила и трайност. Или пък суетата?... Знаете ли какво е суета?

— Не знам — отвърнах аз. — И не съм сигурен дали е чувство...

— При всички положения чувствено отношение към нещата и вещите на света. Сами по себе си нещата не могат да бъдат суетни дори когато са създадени да удовлетворяват суетата човешка. Като вашата отварачка например, която напразно се е мандахерцала на връзката с ключове...

— Прав сте — усмихнах се аз. — И не съвсем. Изглежда, че съм бил малко педантичен човек. И досега имам някаква слабост към дреболии.

— И това е някакво чувство или чувствено състояние. Съвременната наука, рационалистична по дух, не зачита особено чувствата. Тя смята по принцип, че чувството е нещо спонтанно, ефимерно и доста лабилно. Ние веднъж говорихме по този въпрос. То възниква само по определен външен повод, понякога вътрешен. Както сами разбирате, по този начин много сериозно се оспорва наличието на емоционална памет. Но трябва да ви кажа, че вашият случай като че ли повече потвърждава тая теория, отколкото да я отрича.

— Не виждам как — отвърнах аз сдържано.

— Сега ще ви обясня. Смята се, че центровете на разума са в кората на мозъка. По генезис те са сравнително по-нови центрове. Изглежда, че за науката по-нови означава по-съвършени. Обратно — центровете на чувствата се намират в дълбокото подкорие. Теоретически връзката между тях наистина може да се прекъсне. У вас това е станало и практически. Образите на паметта се появяват във вашето съзнание, но връзката с подкорието не може да се осъществи...

Вече го слушах с половин ухо. Тая география на мозъка, пълна с толкова неизвестни, направо ме дразнеше. Пък и не ми се искаше да се съглася с това декласиране на чувствата за сметка на командущото съзнание.

— Не бива да обръщате прекалено внимание на тая непълноценност на спомените — продължи доктор Топалов. — В известен смисъл това е вашето предимство... Представете си, че от една спокойна и тиха савана изведнъж попаднете в дива джунгла... Ще се уплашите, ще се объркате, ще си загубите истинските ориентации на живота... А мен ми се струва, че маймуната е станала човек именно когато се е появила в саваните. Преди всичко тя е трябвало да се изправи на задните си крака, за да вижда по-далече над високо израслата степна трева... Да разбере по нейното трепкане, че някъде наблизко лъкатуши и приближава кръвожадният тигър...

Докато го слушах, у мен все повече нарастваше и нарастваше тоя жесток въпрос, на който не намирах никакъв свестен отговор: по дяволите, защо хората така безсмислено се плашат от живота и чувството на живота. Та сам от опит бях разбрал, че по своята същина основата на живота е безмерна приятност, неописуемо удовлетворение. И ако все пак има толкова страдания в живота, толкова страшни чувства, толкова бесове, нима хората не разбират, че за това са си виновни самите те, техните общества, а не самият живот... Така мислех, но не зададох гласно моя въпрос. Много добре разбихах, че доктор Топалов не е в състояние да отговори. И той бе човек като всички други. Ето защо се опитах да прекратя някак си тоя безсмислен разговор.

— Доктор Топалов, а сега какво ще ми препоръчате?

Той ме погледна с недоумение.

— Май че се разминахме тоя път!

— Не — защо? Просто се съгласих с вас!... А от сега нататък какво да правя?

— Бих ви препоръчал два месеца пълна почивка! — отвърна той. — Упражнявайте паметта си. Уверявам ви — чувствата, които имате, засега ви са съвсем достатъчни. А след два месеца спокойно ще се върнете на работа.

— Няма да се върна повече на тая работа...

— Защо? — погледна ме той учуден.

— Просто не желая да работя с хора, които не ме разбират. Като знаят толкова много — нека си теглят сами ярема.

— Да, разбирам, те са ви обидили! — измърмори той.

— За да върши човек някоя работа, преди всичко трябва да уважава себе си.

— А какво ще работите?

— Имам си много хубава професия... Ще намеря начини как да я упражнявам.

— Това вече е съвсем друг въпрос — отвърна той с облекчение.

— Творческата работа е наистина за предпочитане. Особено за човек като вас... Така на практика ще решите всичките си проблеми.

Успешен завършек на нашия труден разговор. Чувствувах се облекчен. И много по-спокоен. Мораториумът, който доктор Топалов ми бе дал, напълно отговаряше на моето състояние. Човек не може да изгради нищо навън, ако преди това не го изгради в себе си.

* * *

Много горещо лято, непосилно, бих казал. През деня нажежено небе, едва късно през нощта последните му капки пот се стичаха до хоризонта. Нагорещените плочници навън продължаваха да излъчват жегата до ранните зори на утрото. Едва тогава заспивах истински — няколко часа сън, слава Богу — почти без сънища. Имах чувството, че Лидия изобщо не спеше — така безчувствена, бездиханна, едва ли не мъртва се спотайваше в леглото си. За две седмици много отслабна, лицето ѝ стана едва ли не костеливо. Можех да говоря само за лицето ѝ, тялото си тя старателно криеше от мен, сякаш бе прокажено. Много рядко успявах да зърна очите ѝ — неизразителни, мрачни очи, съвсем безчувствени. И все пак съзнавах, че не е така. Тоя мрак можеше да означава само ненавист — нищо друго. Истинска човешка, топла, гъста ненавист, която преливаше до носа ѝ. Така упорито бе търсила своя ад, най-сетне го бе намерила. Така мислех. Адът на хората е безкрайно по-страшен от ада на сатаната. Помежду си хората се измъчват много по-изкусно, отколкото със съдействието на дяволите. Разбира се, би могло да бъде и много по-лошо, но тя едва ли го съзнаваше. Какво бих могъл да сторя, ако плачеше, ако се разкайваше, ако молеше за милост и прошка. Едва ли бих издържал.

— Мони, защо не заминеш за някъде? — каза ми тя веднъж. — Ти се измъчваш тук, измъчваш и мен... Иди някъде, почини си...

— Не мога, Лидия — отвърнах аз.

Наистина не можех. Струваше ми се, че на чуждо място ще мисля с чужди мисли.

— Ами тогава да си ида аз! — каза тя внезапно. — Ако искаш — завинаги!... Така не може да се живее, това не е живот, а изтезание.

Ето че бе стигнала до тая мисъл. Понякога и адът може да стане непоносим, не само раят.

— Да, знам — отвърнах аз.

— Или ти нарочно го правиш? За да ме съкрушиш съвсем!

— Избий си тая мисъл от главата! — казах аз. — Сега не мисля за теб, не мисля за никого, освен за себе си. То е мое право.

— Винаги е било твое право! — отвърна тя съкрушено. — Винаги, винаги!

— Може би!... И това не е толкова лошо, колкото предполагаш! От правата произхождат всички задължения!

— Сега вече знам! — отвърна тя неочаквано.

— Нищо не знаеш! — въздъхнах аз. — Казвам ти го за последен път — това, което си мислиш, все едно че не се е случило. Не, не е така, все едно че е станало с друг човек... Или в друг живот. Така че не е там проблемът, проблемът е в самия мен...

Тия мои думи като че ли внезапно я успокоиха, тя малко живна... Все повече се застоявах в кабинета, съвсем прекъснах моите ранни разходки из парка. Пишех много усилено. Отначало записвах всичките си мисли. По-късно разбрах, че е съвсем ненужно — толкова много бяха те и толкова противоречиви. Най-добре беше да записвам само ония мисли, които като жалон водеха към края на моя безкраен път. Да изградя нещо в себе си, което да укрепи поне моята вътрешна сила.

Именно това най-много ме смайваше в моя минал живот — моята вътрешна нестабилност. И понеже не бях в състояние да преценя чувствата, съдех за тях само от фактите и събитията. Не виждах никакъв здрав смисъл в моето поведение, никаква логика, никакво сериозно основание. Странен куриоз — точно тогава, когато съм бил с пълно съзнание, включително и с моето самосъзнание, като че ли съм постъпвал най-безсъзнателно. На какво можеше да се дължи това? Имаше само един разумен отговор — качествата на самото човешко самосъзнание. Как можеш да пътуваш нощем с кораб или с лодка, като виждаш на небето само една звезда — своята собствена. Само своите

желания, само своите цели. Къде можеш да стигнеш със своята нещастна лодка, освен при себе си. Разбира се, че ще се въртиш като омагьосан в омагьосаното море.

Да, лодката — там е секретът. Лодка с една звезда и с единствено платно, което на всичко отгоре не можеш и да свалиш при нужда. Всеки силен порив на вятъра просто я обръща в морето, защото навярно е липсвал и здрав кил. И никакъв изход, никакво спасение, освен ако успееш да изгребеш водата от лодката. И в крайна сметка — в какво се превръща животът? Във вечно даване и вечно спасяване, докато съвсем загубиш сили.

Много неща би могла да ми обясни Лидия. През цялото време тя е била най-близо до мен. Но сега вече съзнавах, че е жестоко да я разпитвам, както го бях правил вече няколко пъти. И както още веднъж го направих — като някакъв последен глупак.

— Лидия, искам да те запитам нещо — казах аз. — Христофор знае ли, че съм си възстановил паметта?

Тя ме погледна с недоумение.

— Откъде да знам! Нито съм го чувала, нито съм го виждала!... От тоя проклет ден, в който те заведе на вилата!

— Не е точно така — отвърнах аз. — Преди два-три дни ти го изруга по телефона...

— И какво от това? — запита тя предизвикателно.

— Как — какво? Ами той е разбрал по твоето поведение, че се е случило нещо...

— Какво, като е разбрал? — запита тя презрително. — Нека знае тая свиня, че не можеш да правиш каквото си искаш на тоя свят...

— Да, но аз исках да поговоря с него... Има неща, които само той може да осветли...

Тя ме погледна така, сякаш говореше с малоумен.

— Как можеш да си го помислиш?... Да говориш на равна нога с човека, който... който... — Тя едва не заекна.

— Който — какво?

— Който се е погаврил с теб!... Не с мен, с теб!... Аз съм парцал, с мен може да си изтрие и задника... Но ти... ти...

Лидия се втурна навън и така силно тресна вратата на хола, че целият апартамент се разтрепера. Докато се чудех какво да направя, тя

отново се появи на прага. Лицето ѝ бе добило някакъв невероятен тютюнев цвят.

— Слушай, Мони, какво ще ти кажа!... Не знам какви дяволи търсиш в себе си!... Но докато не намериш там своето достойнство, все едно че си нищо!... Досега с това си се отличавал от другите. И ако някога безцеремонно ме изхвърлиш от твоя дом, ще разбера, че си спасен! Сега ясно ли ти е какво искам да ти кажа?

Нищо не ѝ отвърнах. И след малко я чух как хлипа и вие като безумна в своята задушна бонбонiera.

* * *

Изминаха още две седмици, без да се случи нищо особено. Само времето внезапно се промени. Една нощ заваля дъжд, така буен, така пороен, сякаш искаше да изличи града от лицето на земята. Небето просто побеля от светкавици, цялата наша солидна сграда се разтърсваше издъно от тътените, готова сякаш всяка секунда да рухне над главите ни. Но на другия ден времето бе спокойно, ясно, тихичко и така прохладно, като че ли бе ранна пролет. Имах чувството, че ще се промени нещо и в живота ми, ще стигне най-сетне до някакъв изход.

Една сутрин по телефона ми се обади Радков, нашият главен юрисконсулт. Поздрави ме много любезно, после каза:

— Другарю главен директор, бихте ли дошли за малко при мен. Много е важно.

Да отида в дирекцията? Тая мисъл ми бе направо противна.

— А защо вие не дойдете при мен?

— Във ваш интерес е, другарю главен директор! — каза много почтително Радков. — Една малка формалност, но без нея не може...

— Добре, ще дойда в десет — отвърнах аз и щракнах слушалката.

Като наближих дирекцията, изругах се безпощадно за моята слабохарактерност. Не биваше, в никой случай не биваше да стъпвам повече в тая сграда, та макар и насън. Чувствувах я така чужда и отвратителна. Кабинетът на юрисконсулта бе на първия етаж, както и моят. Винаги се изкачвах дотам пеша. Сега взех асансьора — така не ми се искаше да срещам никого по пътя си. Радков седеше зад бюрото

си — изискан, избръснат, спретнат, както всички юристи от такъв ранг като неговия. Като ме видя, че влизам, той съвсем непринудено стана от мястото си. Усмивката му бе великолепно отработена и шлифована.

— Моля, заповядайте, седнете — покани ме той. — Ще пиете ли едно кафе?

— Не, не — благодаря! — заявих аз решително.

Едва сега забелязах, че има още един човек в стаята. Обикновен, невзрачен човек в доста износен костюм, с напукани черни обувки на краката си, които не смяташе за нужно да поскрие.

— Това е инспектор Кутенков — представи ми го юрисконсултът. — От Застрахователния институт... Дошъл е за малка справка.

Отново го погледнах. Може да е застраховал целия свят, но явно бе забравил да застрахова себе си. Човекът бръкна в чантата си и извади оттам два документа — застрахователна полица и пълномощно. Застраховката за злополука бях сключил преди пет-шест години, а пълномощното бях дал на Лидия преди месец. Като че ли бях предчувствувал нещастieto — сега ми се полагаше да получа значителна сума.

— Тия подписи ваши ли са? — попита инспекторът.

— Да, мои — кимнах аз.

— Но те никак не си приличат! — констатира инспекторът, както ми се стори — доста злорадо.

Сам виждах, че наистина не си приличаха. Но и двата бяха мои — спомнях си много добре.

— Към молбата съм приложил медицинско свидетелство — отвърнах аз. — Три месеца бях в пълна амнезия... Как бих могъл да си припомня стария подпис.

По лицето на инспектора се изписа леко огорчение. Неговата служебна бдителност явно бе отишла напразно. Работата свърши с това, че подписах ново пълномощно. Тоя път и двата подписа напълно съвпадаха. Инспекторът се извини неохотно и си отиде.

— Радвам се, другарю главен директор! — усмихна се Радков непринудено. — Значи, скоро ще се върнете при нас?

— Едва ли толкова скоро — отвърнах аз. — Ще трябва да се възстановя напълно, пък тогава ще видим...

Знаех колко точно ще предаде на Камбуров моите думи, така че се постарях да се изразя малко по-предпазливо. Смътно усещах, че не

бива прекалено да ги улеснявам, ако вече са си наумили някаква комбинация. И тъкмо се готвех да изляза, той отново ме спря.

— Прощавайте, щях да забравя... Христофор ме помоли да минете край него, ако намерите време.

Само кимнах и излязох навън. И останах нерешително пред вратата. Кабинетът на Христофор бе само на десетина крачки оттук, трябваше незабавно да взема решение. Там е работата, че в тоя момент не ми се взимаше никакво решение — и в двата случая го чувствах като неприятна принуда. Беше ми съвсем ясно, че Христофор вече знае или поне подозира истината. Все още ми тежаха и яростните думи на Лидия за достойнството. В същото време не можех да се съглася с нейните представи за достойнство. Всичко, което се бе случило през оная страшна нощ, за мен бе колкото понятно, толкова и чуждо... Колкото и неочаквано, толкова и заслужено. Но каквото и да бе то, не можех да се престоря, че нищо не се е случило.

Като влязох в кабинета, Христофор бавно се изправи зад бюрото си. Погледът му бе малко трескав, бърз, насочен право към очите ми. Не очаквах, че така лесно ще се издаде. Смътна, неосъзната радост, облекчение и уплаха — това имаше в погледа му. Но той се овладя почти моментално, усмихна се и измърмори:

— Еее, най-после... Къде се загуби толкова време?

Седнах край бюрото му. Не, не исках още в първия миг между нас да се настани фалшът, да почнем взаимно да се проучваме и проверяваме.

— Не съм се загубил — отвърнах аз. — По-скоро — намерих се. Сега не му оставаше нищо друго, освен да се държи мъжки.

— Така и очаквах! — кимна той. — И не от днес, и не от вчера. През цялото време бях сигурен, че ще си възстановиш паметта... Ще си припомниш всичко.

— Искам да те предупредя, че не си длъжен да ми даваш никакви обяснения. Имам достатъчно въображение...

Той помълча малко, после каза:

— Нямах достатъчно въображение!... Колкото и да ти се вижда странно...

— Винаги е така! — кимнах аз. — Никой не търси истини, които по принцип са неприятни... Или пък подронват собственото му самочувствие.

— Може и тъй да е... Но невинаги е най-важното... Там е работата, че човекът крие в себе си неща, които дори не подозира! И понякога те жестоко го изненадват!

— Да, да — знам! — измърморих аз. — Така отново ще стигнем до бесовете...

Той видимо се обърка.

— Нима помниш този идиотски разговор?

— А нима ти не го помниш? — попитах аз учудено.

— Може би така е по-добре — кимна той. — Според мен принципът си е принцип. Човешките дела рядко отговарят на неговата душевност. По-скоро те са предназначени да скрият тая душевност.

— Ох, моля ти се — омръзнаха ми тия твои теории! — изпъшках аз.

Христофор ме погледна едва ли не умолително.

— Ако искаш да спра?

— Не, карай, както си знаеш!... Вече сме почнали този противен разговор.

Той преглътна така мъчително, че просто ми дожаля за него.

— Карай, карай! — подкрепих го аз.

— Виж какво, Мони... На идеята на злото ние противопоставяме идеята на доброто. Така ли е?... Ами така е, разбира се, това е смисълът на целия човешки морал. Питам те сериозно — а какво да противопоставим на идеята на доброто?

— Защо трябва да се противопоставяме на доброто? — казах аз ядосано. — За да се дразним?

— Не искам да те дразня!... Моля ти се, ако се дразниш, ще престана веднага,

— Ето — дразня се!

Той се облегна назад. Лицето му изглеждаше така безпомощно, че се стреснах. И въпреки това решително станах от мястото си и потеглих към вратата. Може би в това се е криела моята разплата, но в момента не го осъзнавах.

— Почакай! — каза той.

Спрях и се обърнах.

— Там е работата, че аз не исках да ти причиня зло! — каза той. — Някой ден ще го разбереш!... Това е всичко!... Довиждане или сбогом — както ти е угодно!

— Какво искаш да кажеш, нещастнико? — избухнах аз. — Че просто си се пожертвувал, за да ме избавиш от Лидия? Това ли искаш да кажеш?

Той ме погледна с огромно недоумение. Мигновено разбрах, че съм сбъркал.

— Не, моля ти се!... Откъде тая идиотска мисъл? С какво превъзхождам аз Лидия?... И ти с какво я превъзхождаш?... При всички положения тя е по-добра от нас двамата... Ето това исках да ти кажа — на доброто ние можем да противопоставим справедливото. Или пък човешкото — знам ли? И без това съм така объркан.

Върнах се и спокойно седнах на мястото си.

— Продължавай нататък.

— Не желая да се оправдавам, старче! — каза той. — Но не искам да се правя по-черен, отколкото съм... Всички тук знаят, че съм твое творение. Какво съм получил от теб? Бих казал — всичко! Без твоята помощ сега щях да бъда най-обикновено нищожество. Разбира се, не съм бил някакъв търтей на твой гръб. Пред теб тия работи не минават. Отплащал съм се, ако не с друго, то поне с пълна лоялност. И все пак помисли си, старче!... Ти винаги си стоял над мен и аз винаги е трябвало да получавам от тебе нещо или нещичко! Ти си бил силният, ти си бил привилегированият, ти си бил благодетелят!... А каква е разликата между благодетеля и господаря? По принцип — почти никаква!...

— Мислех, че сме били просто приятели — казах аз.

— Да! В твоите очи — да! Но в моите очи, изглежда, че не е било така!... Свят на благодетели не е справедлив свят — това исках да ти кажа. И излиза, че нещо се е затаило в мен... Както у Адам, който е предпочел да напусне рая господен... Сега разбираш ли?

— Да, разбирам! — отговорих сухо.

За пръв път на устните му се появи слаба усмивка. Моят тон, изглежда, го окуражи.

— Наистина постъпих съвсем вулгарно — не споря! И не се извинявам с това, че и двамата бяхме ужасно пияни. Че не можехме да контролираме себе си!... Това, което е било най-отдолу, изведнъж е излязло най-отгоре!... И какво стана, Зевсе?... Ами каквото е ставало с прочутия гръмовержец толкова пъти!... Просто е бил измамен като всеки овчар... Сега доволен ли си?

Лицето му просто сияеше. Истинското му лице. Или човешкото му лице, ако ви харесва повече неговата позиция.

— Напълно съм доволен — отвърнах аз спокойно.

Станах и си отидох.

* * *

Моята жестока мозъчна кутия отново започна да бръмчи неудържимо. Но сега безупречният порядък на мислите не водеше към никъде... Той просто се губеше в безпорядъка на спомените. Отново се оказах в някакъв хаос, от който нямаше никакъв изход. Съмнявах се във всичко и всички. Трудно различавах истината от лъжата. И вече не се учудвах, че хората не могат да анализират и опознават себе си.

Сократе, нещастно добро старче, мислех си понякога нощем. Най-доброто, най-нещастното всред тая кавалкада от сити и самодоволни философи. С глави в облаците, над най-високите Атласки планини, които са виждали мижавите им очи... Кой съм аз? Така е мислил всеки от тях. Ами естествено кой съм? — Аз съм всемогъщата Мисъл!... Аз съм Господарят на Знанието!... Аз съм Повелителят на света, син на Мъдростта, брат на Съдбата!... Защо трябва да опознавам себе си, нека другите опознаят Мен.

Така е мислил дори всеблагият и търпелив Христос.

Смири се, горди човече, мислех си аз понякога. Мислех го в тъмните нещастни нощи, захвърлил одеялото на земята. В моя кабинет, който отново вонеше на цигари и пороци човешки. Смири се, иди като мен в Зоологическата градина. Спри пред оня тъжен павиан с червения задник, който унило манипулира със своето жалко органче. Виждаш ли брънката на носа му? Не е първата брънка. Казват, че първата била в мозъчето на археоптерикса... Сигурно и това не е вярно. Но последната брънка е непременно на твоя нос, друго не може да бъде. Колкото и да се дърпаш, няма да я откачиш!... С дърпане няма да стане. Вслушай се поне веднъж в тая гола човешка кратунка, в гласа на Сократ. Той поне е доказал себе си. Спокойно е изпил чашата с отрова, вместо да се подчини на човешките самоизмами.

Изправи се, нещастни човече, мислех си понякога нощем, захвърлил на пода влажното одеяло. И все пак вярвай в своята мисъл,

която някой ден ще те заведе до първоначалното на живота. Защото ти си живот и живот трябва да си останеш, каквито и да са твоите метаморфози. Сократ поне се е опитал да тръгне по този път... И докъде е стигнал — ще ме запиташ ти?... Ами доникъде, разбира се. Както и аз сега, макар че съдбата ми даде такъв шанс!...

Ставах неспокоен, отивах до прозореца. Моят прозорец гледа на изток. Само в тази посока като че ли не се виждат никакви планини. Вижда се само далечната линия на хоризонта. Сега там едва-едва се разпуква денят. Лека, начеваща руменина, над нея широк, зеленикав пояс от светлини... Точно в този зелен пояс в този час, в тази минута на деня свети оная най-прекрасна звезда между звездите, която народът у нас нарича Зорница. Скоро слънцето ще я угаси, но аз все още я виждам. Добро утро, малка Зорнице!... Сигурен съм, че в този час, в тази минута на деня те виждам само аз. Не съм по-умен от другите, нито по-чист, нито по-чувствителен! Аз съм само по-нещастен, по-измъчен, това ме е принудило да стана по-рано в този час, в тази минута на деня.

Знаете ли какво представлява човешкото самосъзнание? Това същото, което така злощастно бях загубил?... Ами нищо друго, освен една малка вселена. Една монада, макар и съвсем не такава, каквато си я представял Лайбниц. И тя е вселена като всяка друга, подчинява се на Айнщайновите закони. Тя не е плоска вселена и не е стационарна вселена. Тя се огъва. Тя се разбягва. Моят като всички други се огъва под силата на собствената ми гравитация, на моето малко, никакво аз... И сега съвсем е заприличала на вдлъбнатото огледало или на малка, сплесната леща — не съм много силен по оптиката. Какво мога да направя с нея? Ами каквото може да стане и по простите закони на физиката. Мога да видя себе си в нейния фокус. Или да подпала себе си там.

Така е било винаги в нашата огъваща се и разбягваща се вселена.

* * *

Не ходехме никъде, не приемахме никого. Винаги е било така, но тогава всеки от нас е имал своите надежди и илюзии. Никога не сме били гостолюбиви хора, и двамата предпочитахме да живеем със себе си. Това е хубаво донякъде, човек почва да се чувства свободен и

независим. И в същото време е безкрайно опасно. Той почва да поглъща света в себе си. Или да покрива света със себе си — до най-далечните очертания на хоризонта. Ако си силен и ведър човек — това е прекрасно. Светът изведнъж се преобразява по силата на твоето собствено „аз“. Ти заживяваш в радостен свят, какъвто и да е той в действителност. Но ако душата ти е тъжна, потънала в мрак и сенки, за теб вече няма спасение. Светът се затваря, превръща се в мрачна долина на призраци и отчаяние.

Едва сега разбрах каква горчива грешка сме направили, като не бяхме създали деца. Колкото повече деца, толкова по-добре — стига да ги обичаш и да се грижиш за тях. Дори да отъпееш от труд и грижи, все пак си спасен. И това е така, защото преставаш да съществуващ като едноличност. Пък и като личност... Ти се размножаваш така, както се размножават амебите, за които няма ни унищожение, ни смърт. Ако имахме деца, може би нямаше да преживеем в този живот нищо страшно.

Лидия все повече отпадала. Занемари се съвсем, носеше стари рокли, навличаше похабени пенъори, препасваше се с избелели престилки, мотаеше се с тях по цял ден из къщата като несвястна. Уж все така работеше, но вършеше всичко без желание, с увиснал нос и безучастен поглед. Беше ми така тъжно да я гледам наведена над умивалника, с лице, овлажняло от парата, с невчесани кичурчета коса, залепнали по бузата ѝ.

Все така обядвахме заедно. Обядвахме мълчаливо, без да си говорим, без да се гледаме. Всъщност не аз, тя не ме гледала. Понякога си мислех: аз ли я бях превърнал в такава жестока човешка пустиня? Или пък това беше нейната мъртва хватка, специално предназначена за мен — да ме смили, да сломи моето съпротивление. Едва ли! Преди всичко тя бе много слаба, за да издържи такава дълга и тежка борба. Платната на нейната лодка се късаха леко като прогнили тюлени завеси... Освен ако... Ами освен ако всичко това е наистина поза, която не ѝ коства никакво сериозно усилие...

И все пак аз се предадох. Или точно предадох моята първа позиция, моите най-предни бруствери. Всъщност те бяха и най-важните, от другите едва ли щях да имам някаква нужда. Вече не можех да мисля. Не можех да ставам нощем и да вися на прозореца, докато утрото поруменее и се появи моята малка, зеленикава надежда.

Пък и нейният прозорец бе северен, там мрачините умираха най-късно. Но така или иначе отново се преместих да спя в нейната стая.

Една нощ се събудих от тихо скимтене. В първия миг ми се стори, че е проскимтял Пинки. Моят нещастник имаше такива навици, понякога жалничко скимтеше пред прага на нашата спалня, примолваше ни се за малко обич. Но сега Пинки го нямаше. Ослушах се напрегнато — нищо. В последно време Лидия спеше така безшумно в леглото си, без да диша и без да се движи, сякаш там бе положено не живо тяло, а дървен манекен. Станах много леко, докоснах с края на пръстите си нейните трескави бузи. Съвършено сухи! А може би самият аз бях проскимтял в съня си, може би е проплакала там някъде в дълбините собствената ми душа...

Тая нощ през ума ми минаха моите най-тежки, най-мрачни мисли. Защо живеем?... Има ли някакъв смисъл?... Та животът не удовлетворява нас, удовлетворява самия себе си. Ние не сме господари на живота, както се лъжем. Ние сме негови слуги, дори негови жертви. Непрекъснато трябва да го снабдяваме с гориво, да го придвижваме в пространството, да го съхраняваме във времето. И това не е всичко. Трябва да го регулираме, да го поправяме, да задоволяваме всички негови нужди. И най-страшното е, че трябва да загинем заедно с него, когато дойде часът да се възстанови вечното и неделимото. Най-сетне не издържах, станах на пръсти, тихичко отидох в кабинета си. И останах там, край отворения прозорец, в хладината на нощта, докато най-сетне се появи Зорницата. Не дочаках слънцето да я погаси, върнах се отново в спалнята, пъхнах се под затоплените завивки. Лидия все тъй спеше своя мъртвешки сън.

Ето така я изхитрях, ставах честичко, макар и не всяка нощ. Вземах си моите малки тайм-аути, докато най-сетне веднъж ме спипа.

— Какво правиш тук? — чух зад гърба си.

Обърнах се гузно. Така, както бе тръгнала боса, дори без своите чехлички, стори ми се съвсем дребничка. И уплашена.

— Нищо, мисля си — отвърнах аз.

— За какво мислиш?

— За музика — казах аз. — Така и така си станала. Обясни ми, моля ти се, какво е лад?

— Какво е лад? Ти сериозно ли питаш?

— Напълно сериозно.

— И за какво ти е това?

— Искам да разбера дали музиката наистина съществува извън нас.

Тя ме гледаше с недоумение, устните ѝ леко трепереха.

— Не знам как да ти обясня!... Това е организация на тоновете по височина.

— А какво значи височина?

— Ами това са интервалите между основния тон и другите тонове.

— Ти ми обясняваш думите с думи — отвърнах аз нетърпеливо.

— А каква е тая организация? И какви са тия интервали? Отговарят ли на някакви обективни природни стойности?

— Ти се подиграваш с мен — каза тя.

И заплака така неудържимо, че сълзите потекоха като вода по лицето ѝ. Плачеше съвсем права, отпуснала надолу ръце — като дете. Не се срамуваше от сълзите си и нещо повече — сякаш ми ги натрапваше да ги видя. Мъчех се да устоя, едва успях.

— Нима не разбираш смисъла на моя въпрос? — говорех аз срещу изкривеното от плача лице. — Ако почива на обективни стойности, значи, и самата музика има обективна стойност.

Тя едва се съвзе, погледна ме с някаква последна надежда.

— Да, да — има нещо подобно, струва ми се, че го е открил Питагор... Съзвучието... не мога да мисля, Мони... Как беше?... Съзвучието зависи от дължината на струните. А те пък се изразяват с прости числа...

Гледах я поразен. Нищо не помнех от теорията на числата, макар че я бях изучавал някога. И все пак ясно ми беше, че хармонията зависи от обективни математически зависимости, а не от произволното човешко въображение...

— Слушай сега внима...

— Мони, моля ти се! — прекъсна ме тя разплакана. — Кажи ми, какво да правя?... Много те моля!... Каквото и да е — веднага ще го изпълня. Не искам да се измъчваш, не искам, не искам!...

Гледах я с нарастваща мъка. Какво можех да ѝ отговоря? Нищо!... Нищо, което да ни помогне. И все пак не биваше да я оставя така — по средата на пътя. Тя явно не бе повярвала на моите музикални мъки.

— Виж какво, Лидия, нищо не бива да правиш!... Нещата трябва да се преживеят докрай и... естествено да се наместят...

— И все пак, Мони!... Много те моля!...

— Какво все пак?... Амии... заведи ме на един хубав концерт... Но наистина да бъде хубав.

— Хубав? — трепна тя.

— Да, хубав!... Не дълбок, не силен, не импозантен! А просто хубав, изящен!

Мъчех се поне мъничко да я преместя. И толкова май че успях. Тя вдигна ръце и започна да бърше сълзите си. Не трябваше да губя ни миг повече. Прегърнах я с една ръка през раменете и поведох към спалнята. Тя все още се тресеше в слаби, отмиращи конвулсии... Но какво е конвулсия, питах се аз... Нима смехът не е конвулсия, подигравката не е конвулсия!... И престани, нещастнико! — заповядах си аз. — Опомни се, опомни се поне за миг!

Въведох я в спалнята, грижливо я положих върху нейното легло. Тя остана увесена на шията ми, в сумрака едва лъщеше мокрото ѝ лице.

— Остани за малко при мен! — молеше тя. — Съвсем за малко, докато се успокоя!

Подчиних се мълчаливо. Тя се притискаше в мен, галеше бузата ми. Ръката и тоя път ми се стори необикновено корава. Ами как няма да бъдат корава, нещастнико, като всеки ден пере на ръка твоите хубави френски ризи?

Тоя път Лидия заспа неочаквано бързо. Станах и отново се преместих на леглото.

* * *

Не е важно дали е било инстинкт, порив или размисъл. Важното е, че я преведох по единствената пътека, по която можеше да мине. На другия ден тя ми се видя много по-бодра, макар и все така мълчалива. Смътно усещах, че мълчи, понеже мисли за нещо, а не за нищо. Знаех дори за какво мисли, с пълна, да не кажа с абсолютна сигурност. Тя мислеше каква рокля ще облече на тоя концерт. И как да подготви

лицето си за тия, които толкова отдавна не са ни виждали заедно. Но се реши да попита едва към обед.

— Ти наистина ли държиш да отидем на концерт?

— Ами, разбира се! — отвърнах аз оживено. — Нека решим на практика проблемите на теорията.

И това оживление не бе съвсем фалшиво. Наистина исках да попадна в концертна зала. Винаги съм обичал музиката, но никога не съм се замислял за нея. Това ми се виждаше съвсем естествено. Какво значение има колко листенца и колко тичинки има един цвят. Важното е, че е цвят и моята душа го приема като красота. Така си мислех, макар че в моето изкуство математическите пропорции и съотношения играеха огромна роля. Все пак дълбоко в себе си бях убеден, че тия мерки са човешки мерки, че тяхното обективно съществуване е случайно.

А излизаше, че не е точно така. Излизаше, че музиката работи с реална азбука. Това са тоновете, свързани в гами. Всяка гама има своя точна характеристика. И всеки тон своя обективна същност, която може да се мери с обективна мярка, мегахерцове, струва ми се. Та как иначе галактиките ще се превръщат в музика, както споменах веднъж.

В тоя ден, в който отидохме на концерта, преваля слаб студен дъждец — може би първият предвестник на есента. Валя до обед, на слаби пориви, след това облаците се поразкъсаха. Появи се влажно небе, което ту изчезваше, ту отново се появяваше. Но облаците бяха много повече от небето и аз предусещах тяхното мълчаливо тържество. Ето това, което нарочно разказах с думи, може да се превърне в музика. Всеки среден професионалист веднага ще ви назове не само гамата, дори и инструментите.

Най-сетне Лидия се появи на прага на кабинета. Усмиваше се, но в погледа ѝ се усещаше лека уплаха. Тъмна вечерна рокля, навярно най-официалната, която имаше. Дълго до пояса сребърно колие с голям кехлибарен медальон. Около шията нейната прословута семейна лисица. А най-старателно и, бих казал, най-изящно бе сложила грима си — нещо, в което напоследък рядко успяваше.

— Харесвам ли ти?

— Да, разбира се — отвърнах аз без особено въодушевление.

Липсата на въодушевление се дължеше на лисицата главно. Пък и кой ли мъж обича да се показва, на улицата особено, с натруфена

жена. Явно трябва да отидем дотам с колата независимо от рисковете на паркирането. Лидия обаче разтълкува посвоему моята резервираност.

— Да сменя обувките, ако искаш?... Тия ме правят много висока.

— Не, не — всичко е наред! — отвърнах аз с леко повишен тон.

Тя отново се усмихна, тоя път с почти детска признателност. Колко лесно е да мачкаш една жена, ако успееш да я извадиш от нейното собствено равновесие. Но през тия дни никога не съм имал, разбира се, подобни желания.

До концертната зала наистина отидохме с колата. Там обаче не беше възможно да се паркира — на всичко отгоре пред входа се бе натрупала доста голяма тълпа. Нахално наврях моята кола между луксозните служебни коли на Външното министерство. После отидохме пеша до залата. Там навалищата бе станала по-голяма, мнозина питаха за билети. Не очаквах в такъв сезон толкова голям интерес, но изглежда, че си заслужаваше. Концертът беше на Виенската филхармония, която се намираше в предсезонно турне в източните държави. Лидия ми се струваше доста въодушевена, макар да криеше вълнението си. Беше слушала веднъж тоя оркестър, и то във Виена, говореше за него като за сън или за приказка. Блъсканицата на входа поизкриви нейната лисица, но все пак влязохме без по-големи премеждия.

— Няма ли да я оставиш на гардероба? — попитах яз предпазливо.

— Какво? — не разбра тя.

— Ами лисицата...

— Ти подиграваш ли се? — попита с укор.

Не беше никаква подигравка, разбира се, а слаба надежда. Като влязохме в салона, тя много леко, почти неусетно се залови за ръкава ми. Много добре разбиха смисъла на тая маневра, но тоя път няха нищо против независимо от лисицата. Хубава, елегантна жена, нея щяха да забележат, не мен. Местата бяха на десетия ред, до самата пътека. Много хубава позиция, ако човек наистина се интересува от концерти. Докато Лидия купуваше програма, успях да поразгледам залата. Доста много елегантни жени, доста лисици, две от тях сребърни. Въздъхнах с облекчение, спокойно се облегнах назад. Сега оставаше и концертът да бъде хубав.

Лидия вече бе прегледала програмата, аз запитах:

— Как ти се вижда?

— Не знам — отвърна тя озадачена. — Все прочути творби... Но прекалено известни.

— Това лошо ли е?

— Не е лошо, разбира се... И все пак един прочут оркестър трябва да блесне с нещо, което другите не са показвали.

За мен истинската изненада дойде, когато се появи диригентът. Хубаво, смешно старче, розово, добродушно. Публиката го прие с необикновен ентузиазъм. Е, ние сме профани, не е нужно чак толкова да се престараваме! Когато ни се поклони, имах чувството, че безукорният му фрак леко изпука. Изправи се пред оркестъра си, в летен състав навярно, вдигна пръчицата не по-високо от носа си, замахна с нея лекичко, бих казал, небрежно. Но още първите строфи ме накараха да настръхна, дори да се поизправам от удивление. Тоя оркестър сякаш беше съвсем друг и музиката му съвсем друга, макар че не знаех дори какво свирят. Какво значение кой е авторът, не мисли сега за това, слушай! Постройката, която изграждаше пред мен, бе необикновено лека, изящна и точна; всеки детайл се отличаваше с пределна отчетливост и съвършенство... Колоритът, какъв колорит, я не се занасяй!... Цветовете, които полагаше на тая изящна фасада, бяха толкова съвременни и контрастни, с такова усещане за преснота и свежест, че просто се засрамах. Не бих си позволил да оцветя по такъв начин и най-хубавата си съвременна сграда, бих се изплашил. Браво, браво, млади човече, браво, храбрецо, мислех си аз. А старчето никак не се престараваше, сякаш се забавляваше заедно с нас. Сега вече ясно разбих смисъла на неговите сдържани и все пак отчетливи жестове — именно пределна лекота и естественост.

Когато най-сетне свърши, една едра месеста жена пред мен, фалшиво руса, която сякаш бе сбъркала бюста с плешките си, скочи на крака и френетично заръкопляска. Цялата публика, която очевидно го разбираше, ръкопляскаше като нея. Освен мен. Сега това ми се виждаше абсурдно, все едно да ръкопляскаш, като четеш Стендал например. Старчето се обърна към нас и съвсем леко се поклони. Нито капчица пот по лицето, нищо освен една малка, добродушна усмивка.

— Не ти ли хареса? — попита ме Лидия учудено.

— Напротив, ужасно ми хареса!

Лидия ме гледаше недоверчиво, не знаеше сериозно ли говоря, или се шегувам.

— Наистина не е никакъв необикновен диригент!... Но е ужасно чаровен!

— А това малко ли е? — измърморих аз с едва прикрито раздразнение. — Струва ми се, че изобщо не съм слушал такава музика. Или изпълнение по такъв начин.

— Това беше — Моцарт! — каза тя сериозно. — Не се учудвай, Мони... Музиката невинаги действа по един и същ начин. Понякога сме особено чувствителни към нея, пронизва ни целите, просто до дъното на душата... А друг път слушаш същото изпълнение като някаква гипсова статуя, не може изобщо да стигне до теб, да те погъделичка дори по епидермиса... На мен ми се е случвало няколко пъти.

— А сега?

— О, сега! Сега всичко е ясно. Той наистина е очарователен.

Диригентът отново се появи на пулта. Знаех какво ще свири — Чайковски. Тоя автор познавах най-добре, така че имах повече шанс да проверя себе си. И щом вдигна палката...

Истина е, че съдбата нито бърка, нито нарежда картите, тя само ги раздава. Случайно или не — вдигнах погледа си към балкона. И бях мигновено наказан. Там вдясно, на самата му извивка, съзрях Мина. И тя гледаше към мен, както и аз гледах към нея. Навярно ме бе забелязала мигове преди това, защото лицето ѝ ми се стори много смутено. Просто усетих как сърцето ми изхруска в железните зъби на трошачката. Сами си бяхме виновни ние тримата — така бяхме разбъркали картите. И то трябваше да се случи именно в тая зала, при тая музика, която ме бе обезоръжила докрай.

Веднага разбрах, че с мен се е случило това, което напразно очаквах толкова месеци. Всъщност само черупката бе изчезнала, ядката бе останала невредима. Гола и чувствителна като нерв. Усещах, че треперя вътрешно, съвършено обезсилен. Сега вече знаех, че така съм треперал и през оная нощ, когато угасих лампата и като несвестен тръгнах към леглото. Не е имало друг изход, не е съществувала у мен сила, която би могла да ме спре. Напразно я наричаме разум, никакъв разум не би могъл да спре внезапното чувство. Обикновено и той става мълчалив и покорен съучастник.

С огромно усилие на волята сведох погледа си към побелялата кръгла главичка на диригента. Едва дишах. Музиката минаваше през мен така, както вятърът минава през клоните на дървото. И едва сега ми стана ясно това, което поетите отдавна знаят — не шуми вятърът, шумят листата. Каквито и да са звуците, музиката оживява в самите нас. Можем да направим вятър, но не можем да направим чувство. Никога и при никакви обстоятелства. То би означавало да създадем живота.

Отново успях да уловя себе си едва когато, станал на крака, заръкоплясках. Ръкоплясках като всички други, облещен и развълнуван. Вече нямах никакви задръжки. Както навярно нямаше да ги имам и в бъдеще. Неволно погледнах към Лидия — в тоя миг лицето ѝ ми се стори така извисено, така чисто, както никога не бях го виждал.

— Тоя път беше прекрасно! — каза тя развълнувано.

— Да, да — кимнах аз, страхувах се да не се издам с гласа си.

Пък и думите не ме интересуваха, какво значение имат думите. И те се пълнят и празнят като аптекарските стъкленици. Старчето все тъй се кланяше, снизходително и добродушно, сякаш ни бе поднесъл някаква безвредна и приятна измама. Навярно имаше антракт, хората започнаха да излизат. Лидия ме погледна въпросително.

— Искаш ли да излезем и ние?

С крайцеца на окото си бях съзрял, че и Мина е излязла от ложата.

— Не, не.

— Защо? — трепна тя.

— Нещо не ми е добре — излъгах аз хладнокръвно. — Като станах, ми се зави свят.

Лидия ме погледна много внимателно.

— Наистина си мъничко пребледнял! — каза тя загрижено. — Какво може да бъде?

— Нищо! — отвърнах аз. — Просто съм отвикнал да стоя на такъв въздух.

Изглежда, че това обяснение ѝ се стори напълно задоволително. Усещах смътно, че се бори със себе си. Да ме остави ли сам в това състояние? Или пък да излезе — заради цигарата, заради светското общество.

— Тогава да изляза за малко?

— Върви, върви — отвърнах аз.

Тя тръгна към изхода. В тая рокля и в тия токове изглеждаше много стройна. Почти царствено мина между двете редици на столовете. И изчезна навън. Там хората пушеха, както обикновено, пиеха топла, противна лимонада, жените оглеждаха тоалетите си, клюкарствуваха. След това отново щяха да се върнат тук, за да се възхищават и ръкопляскат. Чувствувах се огорчен и потиснат. В края на краищата не е ли прав моят лекар? Колкото и да изглежда вездесъщо човешкото чувство, не е ли прекалено нетрайно? Но сега не ми се искаше да мисля за това. Въобще не ми се мислеше. Чувствувах се така разместен вътрешно, че едва ли щях да се съвзема скоро.

Стравински. Младият Стравински, тоя, който познавах. Бритън, когото изобщо не бях чувал. И тоя път почти нищо не чух. Имах неблагоприятното отново да погледна към балкона. Тя отново гледаше към мен, макар че тоя път не така прямо и откровено. Сега я виждах много слабо, почти размазано, като малко бяло сияние. Какво бе станало с мен, с очите ми? Като малко сияние, като Андромеда, не истинската, тая, която бе прелъстила Персен, другата, в съзвездието. Колко астрономи я бяха наблюдавали със затаен дъх — като мене. Какво е това всъщност, ефимерна мъглявина? Или пък мощна галактика, кипяща от живот, което означаваше кипяща от чувства. Ясно съзнавах, че трябва незабавно да отместя погледа си. Но няха сили, няха сили, докато...

Като последен поздрав Албиниони, когото доскоро Лидия въртеше като умопобъркана у дома. Беше ми малко омръзнала тая прекрасна творба. Но това адажио бе съвсем друго, просветлено до най-далечната синя светлина на небето. Изслушах го с притаен дъх. После станах като всички да изпратим с аплодисменти тоя малък стар чаровник. За последен път погледнах към балкона — Мина бе изчезнала.

Тръгнахме си и ние. Едва пристъпвахме в блъсканицата пред изхода. Мъчех се да не поглеждам встрани. Бях сигурен, че е излязла преди мен, и все пак не биваше да рискувам. Отново бях станал притворен, но сега това никак не ме учудваше. Човек трябва да бъде притворен, животът непрекъснато го изисква. Непрекъснато, наистина непрекъснато, дори когато спим и сънуваме. Когато излязохме на улицата, стори ми се, че зърнах някъде в далечината нейната фигура.

Нейната коса, походката, която бих могъл да различа сред хиляди. И в същото време усещах, че нещо край мен не е в ред. Нямах вече сили да контролирам себе си, така бе угаснал моят разум. Най-сетне се настанихме в колата. Лидия все тъй мълчеше до мен, все тъй не я поглеждах. Много трудно напъхах ключа за запалване на колата, после въздъхнах от облекчение. Тъкмо мислех, че съм се спасил за тая нощ, и Лидия внезапно кресна:

— Само това не бива да правиш!... Убий ме, смачкай ме, само това не бива да правиш!

— Не те разбирам! — казах аз сухо.

— Много добре ме разбираш!... Аз не съм сляпа. Мислиш, не видях как безсрамно се гледахте.

Отвратително ми беше да лъжа. И все пак трябваше да отклоня някак си тоя разговор. Не беше в ничий интерес, най-малко в нейния.

— Аз ти предложих веднъж да не водим излишни разговори... Рано е, не съм подготвен.

— Не, ти си решил! — възкликна тя дрезгаво. — Но аз няма да се примиря никога!... По-скоро ще убия някого от нас!... Но това няма да стане!...

Тряс!... Ударих на заден ход колата в нещо, в друга кола навярно. Лидия нищо не усети.

— Защо? — попитах мрачно.

Не биваше да ѝ задавам тоя идиотски въпрос, Лидия едва не подскочи на мястото си.

— Как така — защо? Това е срам за мен! Това е позор!

Тя се разплака. По-точно — не плачеше, а сякаш квичеше. Сълзите ѝ не капеха, а хвърчаха към предното стъкло. Много ми беше мъчно за нея, но с какво можех да ѝ помогна? Освен да се обвържа с някое идиотско обещание. Не, не — ще се опитам да не стигна дотам. Или поне не до самата ограда от нова, лъскава бодлива тел.

— Лидия, мога да се досетя какво имаш предвид. Заклевам ти се, такива мисли изобщо не ми са минавали през ума.

Не, не беше лъжа! Нещо много по-лошо — оная вечна измама между хората, онова вечно падение. И все пак не беше лъжа, наистина такива мисли не ми бяха минавали през ума. Лидия ме погледна с някаква налудничава надежда.

— Вярно ли? Не, моля ти се, не защитавам себе си!... Само това да не помислиш!... Но потърси някакъв друг изход. Какъвто и да е... Само това не, то е чудовищно.

Искаше ми се отново да запитам — защо? Защо чудовищно? Но благоразумно замълчах. Най-сетне включих на първа скорост и тръгнах. Отзад се чу хрускащ звук на отпрано. Погледнах Везните — стрелката беше спряла точно на Нула. Нищо повече не можех нито да прибавя, нито да отнема.

ИЗ МОЯ БЕЛЕЖНИК

Тия бележки водих през цялото време, докато писах моя дневник. Целта ми беше не само да осмисля всички случки и събития на моето двойно съществуване, но ако мога да ги подведа под една обща идея или на една обща принципна основа. В този смисъл ни най-малко не ме интересуваха науката, просто исках да обясня себе си — главно моето поведение. И в същото време не се смятам за дилетант, защото моят личен опит е много по-богат, самото ми преживяване е вече едно откритие, чиято точност гарантирам.

Тия мисли бяха разпръснати по много и различни страници на моя бележник. Не почувствувах никаква нужда да ги систематизирам или допълвам. В крайна сметка избрах много малка част от тях, главно тия, които имат по-общ характер. Струва ми се, че другите бяха по-интересни за всеки читател, но се страхувам, че биха отклонили мисълта му по други посоки. А пък на мен ми се иска моите везни да бъдат колкото се може по-добре балансирани. Като преписвах от бележника, почувствувах, че не навсякъде те са достатъчно точни, а някъде може би малко противоречиви или недоказани. Но това никак не ме отчайва. И вие навярно сте забелязали, че всяко противоречиво, дори парадоксално мислене има повече шанс да стигне до истината от праволинейното, плоско логическо мислене.

... Чувството е неотменимо качество на живота, основа на неговото съществуване. Чрез чувството (емоцията) животът определя своето най-спонтанно отношение към стоящата извън него среда (действителност). В този смисъл то предхожда дори сетивата и става основа на тяхното изграждане. Логически следва, че емоционалната памет по своята същност предхожда всяка друга памет, но това би трябвало да се докаже и с опит. Онтологически веригата се очертава така:

чувство (възможност за чувства) — сетиво (възможност за диференциране) — памет (възможност за съхранение на опита).

... Много трудно е да се определи с човешки думи основното (първичното) чувство на живота. Но при всички положения то трябва да се определи като *положителна* категория. В противен случай животът би трябвало непрекъснато да се саморазрушава (разгражда), тъй като не би имал стимули за своето съществуване. Чрез чувството (емоцията) животът се е разграничавал от мъртвото съществуване и е определил своето собствено съществуване като привилегия, която той единствен би могъл да притежава.

Най-общо първичното чувство би трябвало да се определи като *приятност* (по-късно удоволствие, радост). Но контактите с външната, нежива среда (химически, температурни) са породили и първата отрицателна категория на чувството — *неприятност* (болка).

... Най-простата проява на чувство у живите организми е *усещането* (Аристотел). Най-сложното (у човека) е *преживяването*. Но у човека емоциите са свързани и с мисленето и придават на чувството нови качества. У висшите животни чувствата са тясно свързани с развитието на нервната система и някои соматични органи, които имат за цел да диференцират чувствата или да усилват и отслабват тяхната сила. Но да се обяснява произходът на чувствата с тия органи, означава грубо да се подмени следствието с причината.

... Чувството не е само начин на отношение, но и начин на осъзнаване (преценка). В този смисъл то е първопричина или първооснова на съзнанието, изходна точка на неговата онтогенеза.

... А какво е разумът? Едновременно и покой, и действие. И съдържание, и промяна на съдържанието. И памет, и мисловен процес. Разумът има за цел преди всичко да изясни обстановката, в която се намира живият организъм. И да прецени какви действия да *възбуди*, за да

постави в колкото се може по-благоПРИЯТНО положение своя стопанин. Защото по начало импулсите на разума изхождат от емоционалната основа. И все пак разумът е способен да се подбуди и към свои вътрешни действия, които по принцип ние наричаме логическо мислене. Понякога резултатите на логическото мислене могат да се окажат в разрез с преките, също така разумни реакции на човека. Стремехът към възпроизвеждане (например) може да бъде опроверган от резултатите на логическото мислене. И все пак трябва да се има предвид, че всички тия процеси на практика са така взаимно свързани и обусловени, че разграничаването им в човешкото поведение най-често е съвсем безсмислено.

... Има ли някакво вътрешно противоречие между основата на живота и разума? Би трябвало да има и действително има. За да се породи и усъвършенствува, разумът трябва активно да упражнява своите функции, иначе би закърял и атрофирал. И понеже неговата дейност е много по-сложна и трудна, той е завладявал все по-големи терени на централната нервна система (мозъка). И тук навярно физиолозите са прави — постепенно е изтикал всички други останали основни и разпределителни функции в подкориято. (Разбира се, тук може да се допусне, че животът е *скрил* на по-безопасно място седалищата на тия функции.) Така или иначе разумът е разширил своята дейност и тая агресия продължава. Той все по-често се е шокирал (и то с основание) от силата и състоянието на чувствата и от тяхното видоизменение главно въз основа на обществените и социалните условия. Нараснали и са се умножили *отрицателните* категории чувства. Разумът се е опитал да ги контролира и овладее. По начало тая дейност би трябвало да се оцени като положителна. Но тук разумът много често е надценявал своята роля и възможности. Той е започнал да *презира* много от основните човешки чувства, преценявайки ги като малоценни. И да толерира ония чувства, които, явявайки се в по-късни исторически епохи, той е преценявал като по-

съвършени (по-човешки). Дори в най-добрия случай, търсейки най-висшите прояви на чувство, като моралното и естетическо удовлетворение, той лишава чувствата от тяхната първична жизненост, сила и яркост.

Над човешкия живот (съществуване) е надвиснала една фатална, все още недобре осъзната опасност. Разраствайки се, разумът би могъл напълно да обезсмисли основата на живота, превръщайки се в нейното отрицание. И така би се превърнал в някакво своеобразно *раково* заболяване, което в името на своето съществуване унищожава единствената възможна основа на това съществуване. Защото, поне засега, разрушавайки основите на живота, не се виждат никакви перспективи разумът да може да ги замени с нещо реално и жизнено, извън основите на живота, чувството.

... Има едно обстоятелство в живота съществуване, което не може да не направи впечатление на всеки непредубеден ум. Животът не само че не обича да се подчинява на някои основни физически закони, но активно им се противопоставя. Така например на закона на гравитацията (дърветата не растат надолу, а нагоре; на закона на инерцията — живите същества се движат по избрани от тях посоки, произвеждайки сами своите ускорения и затормозвания); законите на термодинамиката и ентропията (живите същества идеално поддържат своя вътрешен енергетичен порядък и увеличават за своя сметка енергетичните си запаси). Тия факти са неопровержими и поне засега не могат да се обяснят с никакви други физически или химически закони и закономерности. И все пак би могло да се намери някакво разумно обяснение, ако приемем следното хипотетично предположение: животът не е продукт на материята, а начин на нейното съществуване (всъщност трето, от тия, които науката засега познава). Тогава като по чудо всички брънки на съществуването взаимно се свързват и осмислят. Изчезва преди всичко безсмислието на съществуването на вселената (без живот тя би имала всичко освен смисъл).

Отпадна въпросът — какво става с живота, след като той бъде унищожен (това, че се превръща в нежива материя, съвсем не решава проблема). Открива се една съвсем нова верига на съществуване и движение: протоматерия — материя — поле — живот. Тогава хипотетично е допустимо, че те ще се намират в естествен кръговрат. Или пък че веригата сега-засега е съвсем открита и все повече се усъвършенствува.

С това приключвам моите бележки. Те могат да имат всякакви недостатъци или пропуски, дори да са сбъркани по принцип. Но дори един сравнително повърхностен читател не би могъл да отрече и техните достойнства. По своята същност те са жизнелюбиви и оптимистични. Те са положени върху основа, която природата ни е дала, преди още да съществуват човекът и разумът. Те са активни, понеже се стремят да хармонизират човешкото съзнание въз основа на вътрешното познание. Те са монистични като философия, без да отричат вътрешните диалектични противоречия на съзнанието. И което в случая не е най-важното — те са на всичко отгоре и верни. Но това вече не е моя работа, нека и другите си поблъскат главите с тия проблеми.

* * *

Накрая съм, потърпете. Книгата на живота винаги свършва с една последна въздишка, с тихо хълцане, със сподавен вик, които обикновено издават тия, които остават длъжници на себе си и света. А как да завърша моя дневник? Както си избира — с точка, с две точки, дори със запетая. Не обичам книги, които завършват с многоточие — те са прекалено дълбокомислени. И точката не ми харесва. Когато човек е в самата точка, в центъра на своето съществуване, той може да види всичко, освен себе си.

Но да продължим поне със следния ден. Не ми се иска да оставя читателите в такъв мизерен епизод — отдавна непреметена, вмирисана на бензин кола, жалък семеен скандал, нерешени проблеми. Но какво

да правя, проблемите не се решават в книгите, проблемите се решават в живота.

И тъй — събудих се призори. Чувствувах се много потиснат. И в същото време се чувствувах и много облекчен. Щом ти са ясни законите на живота, колкото и да са сложни неговите проблеми, биха могли да се решат и като математическо уравнение. Друг е въпросът, че няма шансове такова решение да бъде вярно, но поне съвестта ще е чиста. Взех един душ и потеглих на моята сутрешна разходка, която от толкова дни бях забравил.

В тоя час на деня небето ми се стори много посърнало. Разпиляна като лек дим сивота, зад нея обезцветено небе, зад небето вкаменена вечност. По пустите улици притичваха котки — и те обезкуражени и невесели. Само една от тях носеше в зъбите си малка мъртва мишка — мъкнеше я към своята изгладняла челяд. И все пак, колкото и труден да беше животът им, в тях поне не беше угасена надеждата. Надежда и живот е все едно, докато има надежди, животът ще крепи сам себе си дори в една неутронна пустиня.

Някой беше седял на моя дънер. Някой си бе угасил върху него угарката. Не е бил сам — дамска кърпичка, употребена от мъжа и захвърлена. Пък и нямаше нужда от други доказателства — прозрачните им сенки сякаш все още висяха в здрачевината, сътворени от бяла, мъртвешка глина, слюнки и кал. След това той е изпушил своята победна цигара, докато тя страхливо се е вслушвала в шумоленето на листата. Победата изведнъж се е превърнала в поражение.

Въздъгнах и седнах. Маймуната си е маймуна, грамажът на мозъка едва ли ще реши проблемите на живота. След няколко минути първите лъчи на слънцето пробиха листака, двама палячовци сякаш се изпариха. И все пак много добре знаех, че ще вървят след мен може би до края на живота ми. Или поне докато старостта угаси всички страсти и в здрачевината остане да свети само погасналата светлина на разума. Не, няма да дочакам тия страшни години, ще се опитам да остана докрай жив, без никакви мистични просветления. А който знае да чете книгата на живота, все ще намери път за себе си.

Ами тогава — какво? Тогава да си тръгна. Станах и потеглих — сам не зная в каква посока. И изведнъж се оказах пред някакви тенискортове. Преди още да видя хората, чух коравите удари на

ракетата. Те бяха само двама души — на всички игрища. Мъжът беше висок, атлетичен, голите му ръце имаха цвета на кестен, така бяха прегорели от лятното слънце. Косата му бе мръсносива, но много яка. Срещу него играеше съвсем младо момиче, почти дете. Все още неоформени, тъпички крака, едва загатнато начало на бюст. Овалното личице ми се стори така чисто и вдъхновено, че неволно спрях и се загледах. Мъжът навярно бе треньор на момичето, той само прехвърляше топката, без да бърза и без да се престарава. Не правеше грешки, но момичето правеше. Като всеки професионалист той не се дразнеше, само от време на време ѝ подхвърляше нещо, което не чувах. Но момичето се дразнеше, ставаше все по-страстно и по-яростно. Личицето ѝ скоро загуби своето детско изражение, чертите му се изостриха, виждах го как гризе тънките си устнички. Най-сетне един съвсем крив обратен удар прехвърли топката през високата ограда. Тя падна доста близко до мен.

— Чичо, моля ти се, подай ми топката.

Но гласът ѝ звучеше категорично и властно. Ах, ти, малка нахалнице, господарско изчадие! — проговори в мен някакъв глас. Нищо не отвърнах, само продължих пътя си. Мъжът, който беше по-близо до мен, се обади ядосан:

— Слушай бе, глупак, няма да ти се откъснат ръцете.

Ако не беше високата мрежеста ограда, щях да го направя на салата. Но за моя изненада доста бързо се овладях.

— Сърбай си сам кашата! — отвърнах сдържано. — Не съм слугар като тебе!

Минах под подлеза край лятната къпалня. Сега вече пътят се спускаше надолу, край на алеята тъмнееше от сенките на дърветата. Там някъде имаше парцел дъбова гора — високи, черни стволове, прави корони — никак не приличаха на моя спокоен, клонест летен дъб. Все още се чувствах унижен от обидата, която бях претърпял, но немного, наистина немного. Навярно в своето минало бих го гонил чак до Панчарево, за да си отмъстя. Сега в мен имаше нещо пречупено, нещо сломено или пък нещо овладяно — знам ли? Не бях същият човек, съвсем същият човек, искам да кажа. Моят нов живот бе прелял в старата ми душа, която все още съскаше и се давеше в отровна пяна. Нищо, напук на всичко ще отида до моята книжарница, ще си купя чертожна хартия, не блок за наивни рисунки. Взех „четворката“ при

Орлов мост и слязох при Паметника Левски. Сега бях напълно сигурен, че именно това е моята книжарница. Имаше там две книжарки, едната, която ме поглеждаше, и другата, която никого не поглеждаше. Не ми провървя особено, в тъмничното, прохладно помещение бе тая, която не ме поглеждаше. Влязох, отправих се неуверено към нея.

— Имате ли чертожни листове?

За моя изненада книжарката веднага позна гласа ми,

— А, вие ли сте, другарю Игнатов. Къде се загубихте толкова време?

— А според вас — колко време?

— Ами близо половин година. — Тя дори се усмихна. — Нямаме листове, другарю Игнатов, утре навярно ще имаме... Колко да ви запазя?

— Ами около половин километър — пошегувах се аз.

— Толкова малко? — попита тя.

Да, и чувство на хумор на всичко отгоре. Човече, не бързай да преценяваш с лека ръка себеподобните. И точно в тоя миг ми хрумна тая безумна мисъл — да превърна моя дневник в истински редакционен ръкопис. Какво ми пречеше, имах на всичко отгоре доста добра пишеща машина „Оливети“.

— Дайте ми тогава обикновена хартия — казах аз. — За пишеща машина.

Грабнах топа хартия и с неочаквана бързина се запътих към дома. Чувствувах се развълнуван, чувствувах се окуражен. Животът изведнъж придобива смисъл, щом се появи цел, колкото и да е малка тя, колкото и да е ефимерна. Не помня как съм изкачил стъпалата, не помня защо не съм позвънил. Едва когато се озовах в хола, почувствувах, че се е случило нещо нередно. Какво може да бъде то? Ами ясно какво е — в къщата няма никой. Трескаво минах през стаите, през кухнята — наистина Лидия не беше у дома. Обзе ме неочаквана, странна уплаха. Не помня да съм я изпитвал някога — толкова винаги бях спокоен и сигурен в нея. И ето, както беше изплашена — и без да ѝ се обадя, — какво може да си помисли една жена? И какво би могла да направи? По едно време ми мина идиотската мисъл — да погледна под креватите, да надзърна и в гардероба. И точно в тоя миг съзрях малка бележка, оставена върху трапезната маса в хола.

Отивам при Дончо. Ще се върна веднага.

Изведнъж ми олекна. Дончо беше един от нейните доставчици, Дончо я лъжеше, че свири на флейта (със своите дебели, червени ръце). А може би наистина свиреше. Тогава той би бил единственият месар, който свири на флейта... А защо не?... Нима аз няма да бъда единственият архитект, който ще напише... какво?... Спомени?... Какви спомени са това?... И кой съм аз всъщност?... Един най-обикновен Дончо. Там е цялата работа, че истинският Дончо може да си купи не само флейта, но и контрабас с щедрите бакшиши, които Лидия му оставя.

Отидох разколебан в кабинета. Нищо, нека го напиша, пък след това ще видим! Може и да се посъветвам с някого. Но с кого?... С Христофор например (който може би не е Христофор)... Или с Лидия? (Която може би не е Лидия.) Пък кой знае, може и аз да не съм архитект, но какъвто и да съм, имам достатъчно чест, за да не го направя.

В тоя миг чух някакъв странен шум. Нещо като вопъл, като отчаяно скимтене на куче. Познавах това, да, много добре го познавах. Завтекох се към спалнята, но тя беше празна, разбира се. Какви глупости правя? Отново скимтене, после внезапен кучешки лай — едновременно нетърпелив и умолителен. Тоя път се втурнах като луд към антрето. С широк замах отворих външната врата. Пинки се строполи върху мен, едва не ме събори. Изглежда, че се е бил опрял с предните си крака на вратата, и като я отворих внезапно, той падна направо върху гърдите ми. И остана там като обезумял в своята неистова кучешка обич. Пинки ме целуваше, облиза цялото ми лице с големия си влажен език, скимтеше, проплакваше в своето невероятно щастие.

— Пинки! — ломотех аз. — Пинки, момченце мое... Как се спаси, глупчо, бях те прежалил.

Влязох в хола. Пинки сякаш ме забрави за миг, втурна се с ужасна сила вътре, излая, с един скок се озова на канапето, оттам на малката масичка, събори някаква вазичка и без да й обърне внимание, обиколи бегом цялото помещение. И после отново връхлетя върху мен с наслончените си ласки. Друг път, разбира се, бих го шамаросал за

толкова много излияния, но сега и аз ликувах заедно с него. Едва го успокоих малко, за да го поразгледам. Беше ужасно изпосталял и мръсен, имаше много гурели край очите, задникът му бе набит с репей. А като видях шията му, едва не ми се доплака — бе охлузен като на трийсетгодишен впрегатен вол, покрит със зароговяла мъртва тъкан. Веднага си обясних неговото толкова дълго, непонятно отсъствие — той е бил вързан. Бил е пленник, роб е бил нещастният Пинки.

— Гладен ли си, сине? — бърборех аз. — Сигурно си ужасно гладен...

Но защо ли го питах, като виждах всичко в очите му. За щастие, намерих в хладилника парче салам, по-точно сарфалад, който Лидия напразно се бе опитала да ми опържи. Докато той се провираше и търкаше като крастав между краката ми, обелих сарфалада и му го подадох от ръка. Пинки мигновено го налапа, погледна ме отново, после саламът просто изпадна от устата му. И тогава започна най-важното — неговият страдалчески разказ. Скимтеше, пролайваше, пак скимтеше, заливаше се с вопли и възкличания... Разказваше и разказваше — за патилата си, за мъката си, за надеждите си, за тая безкрайна кучешка обич и преданост, която няма равна на себе си между хората. Преструвах се, че го слушам внимателно. И без това знаех почти всичко. Заловил го е някой от тия проклети виладжии, които са оцъкали цялата околност с криви, неизмазани къщички. Един от тия, които идват в тях само в събота или неделя, натоварени с мрежи, с мивки, с клозетни чинии, с електрически котлони, с транзистори, дори с пепелници и пукнати вази. Примамил е моя Пинки с парче хляб или с фалшиви ласки, после го е вързал на синджир, за да пази вилата, да пази проядената плюшена мебел, свалена някъде от таваните. Пекло го е слънце, валели са го дъждове, връхлитали са го гръмотевични бури, нападали са го паразити. Хранел се е веднъж седмично, когато е идвал неговият господар.

Но имаше и неща, които не знаех. Може би Пинки се е примирил с господаря си така, както човекът се примирява със съдбата си. За кучето човекът е повече от съдба, той е единственият начин на съществуване. Котката може да живее и без господар, кучето не може. И Пинки навярно би се примирил с тоя негодник, с тоя похитител на свободата му. Спасила го е обичта. Спасила го е кучешката любов, тая любов, една-единствена спасителна за всеки, който има сили да се

докосне до нея. Само благодарение на тая любов Пинки е успял да устои. Спомените са умирали един след друг, превръщали са се в мъртвешки видения, само любовта е оставала непокътната.

А за неговото толкова късно спасение съм си виновен самият аз. Бях му купил прекалено скъп, прекалено здрав нашийник. Нашийник от чиста кожа, обкован с метални капсули. Той е чакал, докато изгние тоя проклет нашийник, част от собствената му съдба. А е могъл да изгние само от времето, от потта, от мъката. Колкото и да го е боляло, той се е дърпал — непрекъснато, методично. Докато един ден, докато днес, именно днес, най-сетне се е случило чудото. И той е полетял по пътищата — само душа, само обич. Не е имал никакви следи, никакви пътеводители. И все пак е пристигнал тук без грешка.

Най-сетне Пинки се успокои и млъкна. Сега само ме гледаше — гледаше ме с това познато на всички кучешко умиление, което караше сърцето ми да се свива. Ние сме създали кучето, пренесли сме в него част от душата си — и жестоката, и нежната. Кучето е човешко творение като фикуса, който стои зад гърба ни и мълчаливо ни обича, като кактуса лилипут, като безплодната японска вишна. Когато човек умира на своята смъртна постеля, кучето започва да вие ужасено на двора. Хората винаги са се питали — откъде то знае? Не, нищо не знае, то само усеща, че в него започва да умира душата му, тая част от нея, която така неблагоприятно сме му предали.

Любовта си е любов, а в своето земно съществуване трябва да се храни с нещо.

— Хайде, Пинки! — казах аз. — Хайде, сине, хапни си.

Пинки ме разбра и дружелюбно помахна опашка. После лакомо започна да яде. Отидох в хола, за да не го смуцавам. Отпуснах се в едно от креслата с усещане за необикновена лекота. След малко Пинки дойде при мен, легна на мокета и положи дългата си красива муцуна на обувката ми. Не видях как заспа, това стана просто за мигове. Не смеех да мръдна, за да не смутя неговия пръв сън. Не зная колко време измина. Слънчевото петно настъпваше бавно към него, докато го огря целия — така съвършен, че не исках дори да помисля за себе си. Пък сега това не беше и нужно.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.